

**Anton van Wijk
Yvette Schoenmakers**

Doorgeslagen

**Een exploratief onderzoek
naar gewelddadige verkrachtingen
en verkrachters**

BOOM | LEMMA

Doorgeslagen

Doorgeslagen

*Een exploratief onderzoek naar gewelddadige
verkrachtingen en verkrachters*

Anton van Wijk en Yvette Schoenmakers

M.m.v. Agnes Cornelissens, Paul van den Eshof, Jos Hoekendijk, José Hoetmer, Lous van Kempen,
Aukje Kramps, Antoon Smulders en Marijke Struiwich

Boom Lemma uitgevers
Den Haag
2011

Omslagontwerp: Primo!Studio, Delft
Foto omslag: Marcel Grotens
Opmaak binnenwerk: Textcetera, Den Haag

© 2011 Anton van Wijk & Yvette Schoenmakers | Boom Lemma uitgevers

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden veelevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van reprografische veelevoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (art. 16 Auteurswet) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

ISBN 978-90-5931-735-2
NUR 741

www.boomlemma.nl

Voorwoord

Dit onderzoek naar gewelddadige verkrachtingen en de daders daarvan is uitgevoerd in opdracht van de Politieacademie. Een langdurig en intensief samenwerkingsverband tussen Bureau Beke, de Politieacademie en het KLPD (dienst IPOL) heeft geresulteerd in verschillende deelonderzoeken die tezamen het fenomeen gewelddadige verkrachtingen belichten. Op deze plaats danken wij de projectmedewerkers die hun bijdrage aan de deelonderzoeken hebben geleverd. In het bijzonder bedanken wij mr. drs. Paul van den Eshof (KLPD) voor zijn bijdrage aan het hoofdstuk over de ViCLAS-gegevens. Ook de Justitiële Documentatiedienst in Almelo zijn wij erkentelijk voor zijn hulp.

Niet in de laatste plaats zijn we dank verschuldigd aan de leden van de begeleidingscommissie die ons gedurende het traject hebben geholpen met kritisch commentaar en waardevolle suggesties: prof. dr. Walter Everaerd (Universiteit van Amsterdam, voorzitter), dr. Daan van Beek (Van der Hoevenkliniek), drs. Lieke Bootsma (politie Utrecht), Bauke Stelma (KLPD/IPOL), dr. Marco van der Land en Henri Verkooijen (Politieacademie).

Inhoudsopgave

Voorwoord	5
Samenvatting	9
1 Gewelddadige verkrachtingen	21
1.1 Verkrachting vanuit het perspectief van de persoon van de dader	22
1.2 Verkrachting vanuit het perspectief van de opsporing	23
1.3 Geweld tijdens verkrachtingen: een gecombineerd perspectief	24
1.4 Onderzoeksopzet	25
1.5 Leeswijzer	27
2 Zedencriminaliteit in vogelvlucht	29
2.1 Verschillende benaderingen van zedencriminaliteit	29
2.2 Typen zedenmisdrijven	30
2.3 Verschillende theorieën over zedencriminaliteit	32
2.4 Geïntegreerde verklaringsmodellen van zedencriminaliteit	35
2.5 Geweld in verkrachtingen en seksuele moorden	39
2.6 Beschouwing	40
3 Kenmerken van gewelddadige verkrachtingen	43
3.1 Gedragsanalyse	43
3.2 Gedragsanalyse en verkrachtingszaken	45
3.3 De benadering van Hazelwood	45
3.4 Statistisch onderzoek naar dader- en delictkenmerken	49
3.5 Verkrachtingszaken en de analyse van het geweld	52
3.6 Een analyse van de kenmerken van gewelddadige verkrachtingen	54
3.7 Onderzoeksresultaten	55
3.8 Beschouwing	58
Bijlage: tabellen	61
4 Persoonskenmerken van gewelddadige verkrachters	65
4.1 Persoonskenmerken van verkrachters in de literatuur	65
4.2 Psychopathologie	69
4.3 Typen verkrachters	74
4.4 Een analyse van persoonsdossiers van gewelddadige verkrachters	80

4.5	Onderzoeksresultaten	81
4.6	Beschouwing	91
	Bijlage: tabellen	99
5	Verkrachters aan het woord	109
5.1	Interviews met gewelddadige verkrachters	109
5.2	Casus Johan: ik wil alleen maar aandacht	111
5.3	Casus Bart: ik kreeg een waas voor mijn ogen	117
5.4	Casus Karel: stille wateren en diepe gronden	123
5.5	Casus Patrick: uiteindelijk word je meegesleept	126
5.6	Casus Frederik: achterdocht en wantrouwen	131
5.7	Casus Richard: en toen knapte er iets...	138
5.8	Casus Hendrik: een opeenstapeling van teleurstellingen en coke	145
5.9	Beschouwing	154
6	Gewelddadige verkrachtingen en verkrachters: een samenvattend perspectief	157
6.1	Verschillende perspectieven van onderzoek	157
6.2	Het delict	159
6.3	De verkrachter	161
6.4	De situatie	165
6.5	Beschouwing van de resultaten	169
6.6	Suggesties voor de opsporing	172
6.7	Suggesties voor nader onderzoek	174
	Geraadpleegde literatuur	177
	Over de auteurs en projectmedewerkers	191

Samenvatting

Inleiding en vraagstelling

Dit exploratieve onderzoek gaat over mannen die een gewelddadige verkrachting hebben gepleegd. Zij hebben vóór, tijdens of na de verkrachting zoveel geweld toegepast dat het slachtoffer zich onder doktersbehandeling heeft moeten stellen of – in het ergste geval – het met de dood heeft moeten bekopen.

In de politiepraktijk blijken er soms stereotiepe denkbeelden te heersen over de toepassing van geweld bij verkrachtingen en seksuele moorden, die niet altijd kloppen. Er is een gebrek aan kennis over de betekenis van dit geweld. Om het geweld te kunnen duiden is het belangrijk om de mate en de functie van het geweld te onderscheiden en zorgvuldig te beschrijven wat er precies – en in welke volgorde – gebeurd is. Er zijn daarnaast wetenschappelijke gegevens nodig die inzicht geven in het verband tussen de beschreven delictkenmerken en daderkenmerken.

In de wetenschap en politiepraktijk worden dader- en delictkenmerken nauwelijks met elkaar in verband gebracht. Dat heeft met de verschillende perspectieven op verkrachters en verkrachtingen te maken. Het eerste perspectief is voornamelijk geïnspireerd door wetenschappelijke studies naar de persoon van de dader. Kenmerkend voor dergelijke onderzoeken is dat er vaak groepen daders c.q. verkrachters worden onderzocht met het oog op behandeling van de daders en risicotaxatie. Het gebruikte geweld is dan hooguit een van de variabelen die in het onderzoek worden meegenomen, maar wordt daarbij nauwelijks geproblematiseerd. Om die reden bieden de uitkomsten van deze onderzoeken weinig houvast voor de politie in het opsporingsonderzoek. Het tweede perspectief biedt wat dat betreft meer aanknopingspunten. Hierin vormt het delict het uitgangspunt voor gedragsanalyse, met als doel de onbekende dader op te sporen. Gedragsanalyse wordt uitgevoerd op basis van kenmerken van de zaak, met behulp van de aangifte van het slachtoffer, getuigenverklaringen en technische sporen. Het toegepaste geweld is een van deze kenmerken.

In dit onderzoek belichten we zowel het dader- als het delictperspectief en brengen deze met elkaar in verband door het geweldsgebruik als uitgangspunt te nemen. We gaan na wat de achtergronden en persoonskenmerken zijn van gewelddadige verkrachters, hoe hun delictgedrag te typeren valt en hoe daderkenmerken en het gewelddadige delictgedrag met elkaar samenhangen. Om de resultaten beter te kunnen duiden worden de gegevens over de gewelddadige verkrachtingen en hun daders vergeleken met die van delicten en daders die zich kenmerken door geen of weinig geweldsgebruik.

Ten behoeve van het onderzoek zijn de volgende *onderzoeksvragen* geformuleerd:

1. Wat zijn de delictkenmerken van gewelddadige verkrachtingen en waarin verschillen die van niet-gewelddadige verkrachtingen?
2. Wat zijn de achtergronden en persoonskenmerken van gewelddadige verkrachters en waarin verschillen die van niet-gewelddadige verkrachters?
3. Wat zeggen de gewelddadige verkrachters zelf over hun achtergronden en het gepleegde delict?
4. Welke conclusies volgen uit het samenbrengen van de delict- en daderkenmerken?
5. Welke suggesties zijn, gegeven de onderzoeksbevindingen, mogelijk voor de politie en voor nader wetenschappelijk onderzoek?

Methoden van onderzoek

Deze rapportage is gebaseerd op literatuur en empirisch onderzoek. Er is literatuur bestudeerd over zedencriminaliteit in het algemeen en over verkrachters en (gewelddadige) verkrachtingen in het bijzonder. Ten behoeve van het empirische deel zijn delictkenmerken van afgesloten verkrachtingszaken geanalyseerd, persoonsdossiers van de bijbehorende veroordeelde verkrachters bestudeerd en interviews afgenomen met enkele gewelddadige verkrachters.

Steekproef

De basis van het empirische onderzoeksdeel is het Violent Crime Linkage Analysis System (ViCLAS) van de Nederlandse politie. ViCLAS is een speciale databank voor het opslaan van gegevens van zedemisdrijven die voornamelijk zijn gepleegd buiten de relatiesfeer en van (seksuele) moorden. Het doel is om (on)opgeloste zaken (tijdig) aan elkaar te koppelen. Naast gegevens over plaats, tijdstip, modus operandi en signalement worden in ViCLAS ook gedragsmatige gegevens over dader en slachtoffer vastgelegd.¹ In 2009 zijn ten behoeve van het onderzoek de gewelddadige verkrachtingszaken uit ViCLAS geselecteerd. Dit zijn zaken waarin ‘middelmatig’, ‘ernstig’ of nog meer geweld is gebruikt. Om dit te objectiveren zijn verkrachtingen geselecteerd waarbij de verwondingen van het slachtoffer dermate ernstig waren dat poliklinische behandeling of ziekenhuisbezoek noodzakelijk was. In de meest ernstige gevallen had het slachtoffer verwondingen die de dood tot gevolg kunnen hebben, wat in bepaalde gevallen ook is gebeurd. Verder is geselecteerd op de volgende criteria: vrouwelijk slachtoffer, slachtoffer is ouder dan zestien jaar en de pleger van de gewelddadige verkrachting

¹ Getrainde politiefunctiearissen beoordelen een zaak op basis van het proces-verbaal en registreren de betreffende gegevens in ViCLAS. In totaal worden er bijna 200 gegevens over een verkrachting of moord geregistreerd in ViCLAS.

moet bekend zijn bij de politie c.q. met naam geregistreerd staan in ViCLAS.² Alleen de verkrachtingen waarvan de verdachten volgens justitiegegevens zijn veroordeeld voor hun gewelddadige zedendelict, zijn vervolgens meegenomen in de steekproef. Op deze wijze blijft een steekproef over van 140 ‘gewelddadige verkrachtingen’ (waaronder 21 seksuele moorden) en evenveel daders (‘gewelddadige verkrachters’).³ Daarnaast is op basis van dezelfde criteria in ViCLAS een vergelijkingsgroep samengesteld van verkrachtingen waarbij geen of weinig geweld is gebruikt. De groep ‘niet-gewelddadige verkrachtingen’ bestaat uit 216 zaken en evenveel (veroordeelde) daders.

Analyse van delictgegevens en persoonsdossiers

De steekproeven waren de basis voor een analyse van de delictgegevens zoals geregistreerd in ViCLAS, voor een studie van de persoonsdossiers van de betreffende daders en voor diepte-interviews met een aantal gewelddadige verkrachters. Van de geselecteerde verkrachters (N=140) zijn via het ministerie van Justitie persoonsdossiers opgevraagd, waarin naar verwachting veel informatie zou staan over de persoonlijke achtergronden en kenmerken van de plegers. Van ongeveer een derde (54) van de geselecteerde plegers is bij het ministerie van Justitie geen persoonsdossier gevonden. Van de resterende groep (n=86) is vervolgens nagegaan of de persoonsdossiers voldoende informatie bevatten over de persoon van de dader. Uiteindelijk is een onderzoeksgroep overgebleven van 60 plegers van gewelddadige verkrachtingen. Ook van de vergelijkingsgroep van verkrachters die geen of weinig geweld hebben toegepast bij hun delict zijn de persoonsdossiers opgevraagd. Voor de dossieranalyse is uiteindelijk een groep van 53 niet-gewelddadige verkrachters overgebleven waarmee we de gegevens van de gewelddadige verkrachters kunnen vergelijken. De beschikbare dossiers zijn geanalyseerd aan de hand van een vooraf opgesteld analyseprotocol.

Interviews met gewelddadige verkrachters

Van de geselecteerde gewelddadige verkrachters (n=60) zijn bij het ministerie van Justitie de verblijfplaatsen (tbs-klinieken, gevangenissen en huizen van bewaring) opgevraagd. Tevens is in dit traject toestemming gevraagd om de betreffende instellingen en de daders te benaderen voor een interview. In totaal konden van 38 gewelddadige verkrachters de verblijfplaatsen worden achterhaald, verspreid over 21 verschillende instellingen. Deze 38 personen stonden ten tijde van het onderzoek geregistreerd bij een penitentiaire inrichting (veertien gedetineerden) of een forensische instelling (24 patiënten). Na toestemming van de betreffende directies en behandelcoördinatoren⁴ is via de behandelcoördinator of contactpersoon in de instelling aan de daders gevraagd of ze wilden meewerken aan het interview. Twintig van de getraceerde 38 plegers

2 Deze selectie leverde 202 gewelddadige verkrachtingen en 35 seksuele moorden in ViCLAS op.

3 Verkrachtingen met meerdere daders (groepsverkrachtingen) zijn buiten beschouwing gelaten.

4 Als de psychische toestand of de behandelfase contra-indicaties oplevert, mag een patiënt niet deelnemen.

konden daadwerkelijk worden benaderd, van wie slechts negen personen wilden meewerken aan een interview. Het totale proces heeft vanwege behandelbezwaren of weigering van de daders zelf zodoende een uitval gekend van ruim 75%. Alle gesprekken zijn gehouden aan de hand van een topiclijst, op een geluidsdrager opgenomen en nadien letterlijk uitgewerkt. De interviews duurden gemiddeld twee uur. In totaal zijn er rond de 200 pagina's met letterlijke interviewteksten. Aan de hand van de uitwerkingen zijn vervolgens zeven casusbeschrijvingen gemaakt.

Resultaten

De onderzoeksresultaten zijn gebaseerd op een vergelijking van gegevens van de gewelddadige verkrachtingen en verkrachters met gegevens van niet-gewelddadige verkrachtingen en verkrachters. Hoewel de verschillende onderzoeksbronnen en -methoden elk hun beperkingen kennen, leveren zij unieke inzichten in de delictkenmerken, de persoonskenmerken en de beleving van de gewelddadige verkrachters zelf. Gebundeld leveren zij op dit specifieke onderwerp een meerwaarde boven gangbare literatuur, die meestal vanuit één bepaald perspectief is vormgegeven. Bovendien gaat het meeste wetenschappelijk onderzoek naar verkrachting slechts ten dele in op het toegepaste geweld. De meerwaarde van dit onderzoek is dan ook dat er een grote onderzoeksgroep gewelddadige verkrachters is samengesteld die op veel gebieden wordt beschreven en daarnaast wordt vergeleken met een vergelijkingsgroep. Wat de resultaten vervolgens duidelijk laten zien, is dat er niet één factor is die het geweld in verkrachtingen kan 'verklaren', maar dat het gaat om een samenspel van verschillende factoren die betrekking hebben op het delict c.q. de situatie en de dader.

Het delict

Veel variabelen die te maken hebben met pleegtijd (overdag, nacht, dag, kwartaal) en -plaats komen voor de gewelddadige verkrachtingen en de niet-gewelddadige verkrachtingen overeen. Ook een aantal aspecten van de modus operandi is voor de beide groepen vergelijkbaar, zoals maatregelen nemen om sporen te voorkomen. Ook hoe het slachtoffer zich verplaatst (voet, fiets, auto) ten tijde van het delict verschilt niet significant tussen beide groepen.

In vergelijking met de niet-gewelddadige zaken onderscheiden de daders in de gewelddadige verkrachtingen zich significant op die variabelen die met het toegepaste geweld te maken hebben. Dat is logisch, want het selectie criterium voor de gewelddadige verkrachtingen was dat het slachtoffer zich minimaal onder doktersbehandeling moest stellen. Het ligt dan ook voor de hand dat factoren die met geweld te maken hebben onderscheidende werking krijgen, zoals gewelddadige (seksuele) handelingen. Zo is er meer geweld gebruikt dan nodig om het slachtoffer te controleren, is er veel geweld gebruikt voorafgaand aan de seksuele handelingen en – in mindere mate (in ruim

een vijfde van de geweldszaken) – ook meer geweld gebruikt tijdens of na de seksuele handelingen. Hoewel in beide typen zaken in een meerderheid van de gevallen een wapen is gebruikt, gebeurt dit juist significant vaker bij de niet-gewelddadige zaken. Dit heeft mogelijk te maken met het instrumentele karakter van het gebruik van een wapen, dat meer past bij de niet-gewelddadige plegers, zoals uit het navolgende zal blijken. Het gebruik van een wapen zegt met andere woorden weinig over de mate van het geweld en de ernst van de verwondingen; er kan ook bedreigd zijn met het wapen. Ook typerend is dat de daders in de gewelddadige verkrachtingen vaker dan in de niet-gewelddadige zaken de kleren van de slachtoffers kapotscheuren (maar slechts in ruim een kwart van de gevallen). In de gewelddadige verkrachtingen gedragen de daders zich in vergelijking met de niet-gewelddadige verkrachtingen tijdens het delict vaker macho, zijn vernederend richting het slachtoffer en gedragen zich boos of woedend. De slachtoffers in de gewelddadige zaken zijn significant vaker dan andere slachtoffers vooraf geselecteerd, maar dit gebeurt in nog geen derde van de zaken. Opvallend is dat ook bij de slachtoffers uiterlijke kenmerken een onderscheidende rol spelen: slachtoffers van gewelddadige verkrachtingen zijn gemiddeld vijf centimeter langer, vaker brildragend, en hebben vaker lang haar. Kwetsbaarheid van slachtoffers in termen van bijvoorbeeld onder invloed zijn van alcohol zien we vaker bij de niet-gewelddadige verkrachtingen. Uit de ViCLAS-gegevens valt niet op te maken in hoeverre de dader van de gewelddadige verkrachtingen het delict ook gepland heeft. Mogelijk dat het gebruik van maatregelen zoals een prop, gezichtsbedekking of blinddoek, alsook het gebruik van middelen om het slachtoffer in bedwang te houden en eventueel de selectie van het slachtoffer hier wel op wijzen.

Bij de gewelddadige verkrachting is significant minder vaak een voertuig betrokken. In vergelijking met de niet-gewelddadige zaken zijn er meer gewelddadige daders die slechts één seksuele handeling verrichten. Het verrichten van twee of meer seksuele handelingen komt binnen dezelfde groep echter vaker voor. Er wordt wel vaker sperma aangetroffen bij de gewelddadige verkrachtingen; dat gebeurt in een derde van de geweldszaken.

Uit de ViCLAS-gegevens en interviews komen ook situationele delictkenmerken naar voren als onderscheidend voor beide groepen zaken. Zo blijkt dat de daders van gewelddadige verkrachtingen met (nog meer) geweld reageren ingeval het slachtoffer verzet pleegt. Dat verzet kan fysiek of verbaal zijn.

Wat zeggen de daders over de gewelddadige verkrachting? Het delict is volgens de meesten niet ‘gepland’. De slachtoffers zijn op dat moment ‘op de verkeerde tijd en plaats’. Wanneer het begrip planning echter minder strikt wordt opgevat, blijkt uit de verhalen wel dat er een soort van globale delictplanning kan zijn. Bijvoorbeeld doordat de plegers een context opzoeken waarin ‘er iets kan gaan gebeuren’. Zij brengen zichzelf dan in een situatie waarin ze spanning kunnen ontladen. Alcohol werkt mogelijk drempelverlagend; twee derde van de daders (van beide groepen) is onder

invloed van alcohol en/of andere roesmiddelen tijdens het delict. Een frustratie die de gewelddadige verkrachters jarenlang hebben opgebouwd, komt er op een ongerichte en intense wijze uit. Een opmerking van een slachtoffer kan al voldoende zijn voor de verkrachters om buiten zinnen te raken. Het geweld is buiten proportie en lijkt een middel voor de dader om frustraties en boosheid te ontladen. Het seksuele aspect van het delict lijkt bij de meesten niet zozeer gemotiveerd door lust, maar staat in het teken van emotionele ontlading, waarbij veel geweld wordt gebruikt. Hiervoor vinden we ondersteuning in de persoonsdossiers, waaruit blijkt dat juist de niet-gewelddadige verkrachters vaker seksueel opgewonden zijn voorafgaande aan het delict dan de gewelddadige verkrachters. De gewelddadige verkrachters voelen zich daarentegen vaker gekrenkt of afgewezen voorafgaande aan het delict. In de persoonsdossiers worden tevens problemen in de relatiesfeer of financiële zorgen veel genoemd als stressoren die spelen voorafgaande aan het delict.

Direct na het delict komen de verkrachters bij zinnen. In de interviews zijn het delict en de uitgevoerde handelingen voor henzelf 'een gat in hun geheugen'. Het gebeuren lijkt hen wezensvreemd. De naaste omgeving merkt overigens weinig aan de dader. Blijkbaar weten ze voor anderen goed verborgen te houden wat ze hebben gedaan. In bepaalde gevallen zit er een behoorlijke tijd tussen het delict en het moment dat zij worden opgepakt. Opvallend genoeg geven enkele gewelddadige verkrachters aan opgelucht te zijn dat ze gepakt zijn. Zij bekennen het delict vaker dan de niet-gewelddadigen en nemen nadien meer verantwoordelijkheid voor hetgeen ze hebben gedaan.

De dader

Een van de opvallende bevindingen uit de dossieranalyse is dat de groep gewelddadige verkrachters in veel opzichten lijkt op de groep niet-gewelddadige verkrachters. De gewelddadige verkrachters kennen in hun jeugd niet meer mishandeling of andere traumatische ervaringen die het ernstige geweld in de verkrachting zouden kunnen 'verklaren'. Over het algemeen hebben de groepen een vergelijkbare, problematische achtergrond van emotionele verwaarlozing en slachtoffer en/of getuige zijn van fysiek geweld van vader. Er is bij beide groepen in een derde van de gevallen sprake van hechtingsproblematiek. De ouders kampen met de nodige problemen (alcohol, overspannenheid). Ook wat de seksuele sfeer in het gezin betreft, kan worden gesproken van een problematisch referentiekader voor beide groepen verkrachters. De verkrachters maken in eenzelfde mate diverse levensgebeurtenissen mee, zoals overlijden van een van de ouders of echtscheiding van de ouders. De beide groepen verkrachters verschillen niet significant van elkaar op het gebied van wonen en werk. In hun eigen relatie vertonen zij in een kwart van de gevallen gewelddadig gedrag (verbaal en/of fysiek) of anderszins seksueel afwijkend gedrag (promiscuïteit, prostitutiebezoek). Weinig verrassend hebben beide groepen verkrachters een gebrekkige emotieregulatie. Dit kan zowel het gebrekkig uiten van emoties (internaliseren) als het gebrekkig controleren van de emoties (externaliseren) zijn. Qua intelligentie zijn er evenmin verschillen te

zien tussen de groepen verkrachters; de gemiddelde IQ-score is 98. Op het gebied van psychische stoornissen zijn er evenmin verschillen. Hoewel dit op basis van de literatuur verwacht werd, is psychopathie geen onderscheidend kenmerk tussen de groepen, noch vinden we verschillen in seksuele fantasieën of seksueel afwijkend gedrag. Dit heeft mogelijk ook te maken met de beperkte gegevens die daarover beschikbaar zijn.⁵ Beide groepen zijn weinig onder behandeling geweest voor middelengebruik, seksuele stoornissen of seksuele delictpleging. Beide groepen hebben in vergelijkbare mate (iets minder dan de helft van de groep) eerdere hulpverlening gehad voor andere problemen. Voor één op de vijf verkrachters van beide groepen is het zedendelict waarmee ze tot de onderzoekspopulatie behoren het eerste delict (*first offenders*). Meer dan de helft wordt verminderd toerekeningsvatbaar geacht voor de verkrachting. Opvallend genoeg wordt van de gewelddadige verkrachters daarnaast een derde enigszins verminderd of volledig toerekeningsvatbaar verklaard voor het gewelddadige zedendelict.

Op de onderzochte gebieden zijn er ook verschillen te constateren tussen gewelddadige en niet-gewelddadige verkrachters. Volgens de onderzoeksbevindingen is de niet-gewelddadige groep vaker van allochtone afkomst en zijn de gewelddadige verkrachters vaker van autochtone afkomst. De laatste groep komt uit grotere gezinnen en heeft vaker een slecht contact met broers en zussen, al geldt dit wel voor een minderheid van de groep gewelddadige verkrachters. Hoewel we zien dat er veel overeenkomstige gezins- en jeugdproblematiek is, zien we verschillen in de wijze waarop de beide groepen ouders met de genoemde problemen omgaan. De niet-gewelddadige verkrachters lijken problemen te externaliseren, wat zich uit in een schoolcarrière met een problematisch verloop: zij hebben meer gedrags- en leerproblemen (met name tijdens het vervolgonderwijs), gaan meer om met delinquente leeftijdgenoten, spijbelen vaker en gedragen zich vaker agressief of gewelddadig naar andere leerlingen. De gewelddadige verkrachters lijken juist te internaliseren, vallen niet op, kroppen problemen en spanningen op, lijken vaker op jonge leeftijd (onder de achttien jaar) al te beginnen met het drinken van alcohol. Ook begint de gewelddadige groep op jongere leeftijd met het plegen van zedenmisdrijven; de niet-gewelddadige groep gaat pas later naar verhouding meer zedenmisdrijven plegen. Een beduidend hoger aantal van de niet-gewelddadigen is onder behandeling geweest voor persoonlijkheidsproblematiek. Dit is in lijn met het voorgaande, dat hun problematiek beter zichtbaar is voor de buitenwereld. Zij hebben een algeheel antisociale levensstijl. De niet-gewelddadige verkrach-

5 Bij bijna de helft van de groep wordt expliciet gesproken over psychopathie, waarbij het gaat om het klinisch oordeel van de betreffende rapporteur. Scores op een diagnostisch instrument zoals de Psychopathy Checklist (PCL-R) ontbreken in de dossiers. Seksuele stoornissen worden vrijwel niet gevonden in de dossiers, noch wordt er gesproken over seksuele fantasieën of ander afwijkend seksueel gedrag. Een mogelijkheid is dat de rapporteurs van Pro Justitia hier geen zicht op hebben gekregen. Zie verder paragraaf 4.5, onder 'Persoonlijkheidskenmerken, psychische stoornissen en toerekeningsvatbaarheid'.

ters zijn impulsiever, kenmerken zich door een gebrek aan empathisch vermogen en zijn narcistischer. Hoewel niet significant, plegen de niet-gewelddadige verkrachters daarnaast meer geweldsdelicten dan de gewelddadige verkrachters, wat in lijn is met hun antisociale levensstijl.

Wat zeggen de geïnterviewde gewelddadige verkrachters over zichzelf? Zij bevestigen dat hun jeugd in veel gevallen zeer problematisch is. De ouders van de verkrachters hebben zelf problemen, hun relatie kenmerkt zich door spanningen en ruzies, en de verkrachters lijken niet echt deel uit te maken van het gezinsleven. Zij staan er min of meer buiten, soms letterlijk als zij een deel van hun jeugd doorbrengen in internaten en pleeggezinnen. De schoolperiode van de verkrachters verloopt evenmin vlekkeloos. Slechte resultaten en gedragsproblemen vormen de rode draad in hun schoolloopbaan. Qua vriendschappen lijken zij een tamelijk geïsoleerde positie te hebben; een enkeling heeft aansluiting bij jongeren met een antisociale levensstijl. De verkrachters krijgen wel relaties met meisjes en – later – met vrouwen. Die romantische relaties zijn gemankeerd door hun verleden. De relaties met meisjes en vrouwen blijken voor de gewelddadige verkrachters een continu proces van aantrekken en afstoten. Hoewel de daders dat zelf niet met zoveel woorden zeggen, komt in hun verhalen duidelijk naar voren dat zij kampen met minderwaardigheidsgevoelens, een chronisch onlustgevoel en een gebrek aan zelfwaardering. Op allerlei manieren proberen zij dat te compenseren en zelfbevestiging te verkrijgen. De verkrachters bevestigen tijdens de interviews dat hun problemen zich voornamelijk in hun eigen hoofd afspeelen. Ze zijn gefrustreerd en maken zich – inwendig – boos om de teleurstellingen en tegenslagen in hun leven. Sommige gewelddadige verkrachters vertellen dat zij naast de zedenmisdrijven ook andere delicten hebben gepleegd (overval, inbraak, dealen drugs, vernieling), maar het aantal lijkt beperkt. Eerder verliezen zij zichzelf bij wijze van ‘zelfmedicatie’ (verdooving) in het gebruik van alcohol en/of drugs. Het middelengebruik in combinatie met hun lage zelfbeeld lijkt de drempel tot het gewelddadige zedendelict te verlagen. In alle levensverhalen komt – soms expliciet, soms impliciet – naar voren dat de verkrachters zich voorafgaand aan het delict gekrenkt, afgewezen of in de steek gelaten voelen. Dit is in lijn met de bevindingen uit de dossieranalyse. De daders zijn gefrustreerd en reageren zich door het delict in feite af.

De lijnen bij elkaar: delict- en daderperspectief gecombineerd

Dit exploratieve onderzoek is uitgevoerd om meer zicht te krijgen op de gewelddadige verkrachtingen en de plegers daarvan. Wie zijn ze en wat valt er te zeggen over het soms extreme geweldsgebruik? Naast het wetenschappelijke belang om meer zicht te krijgen op deze groep verkrachters kan de politiepraktijk hierbij ook gebaat zijn. Een effectieve opsporing stoelt op ervaring en wetenschappelijke kennis. Een belangrijke conclusie is dat de persoon(lijkheid)sfactoren weinig verschillen met die van verkrachters die geen

of weinig geweld gebruiken. Een mogelijke verklaring van methodologische aard is dat de daders van de geselecteerde gewelddadige verkrachtingen gedurende hun criminele carrière ook weinig gewelddadige verkrachtingen hebben gepleegd. Anderzijds kunnen de uitkomsten erop wijzen dat personen die gewelddadige verkrachtingen plegen niet sterk verschillen van personen die weinig gewelddadige verkrachtingen plegen, maar dat elementen in de situatie voor of tijdens het delict wellicht doorslaggevend zijn voor het geweldsgebruik. Dit laatste heeft consequenties voor de politiepraktijk c.q. de ondersteuning van rechercheonderzoeken door middel van gedragsanalyse. Het risico bij gedragsanalyse of bij de meer bekende ‘daderprofilering’ is het psychologiseren van het delict. Met andere woorden, de neiging om extreme (gewelddadige) handelingen voor, tijdens of na het delict geheel toe te schrijven aan persoonlijkheidseigenschappen die uniek zouden zijn voor deze categorie daders, en onderscheidend van andere daders die een vergelijkbaar, maar minder extreem delict hebben gepleegd. In dit verband wordt ook gewezen op de homologie-assumptie, die in dit geval niet op lijkt te gaan (Mokros & Alison, 2002); dit is de veronderstelling dat kenmerken van een delict iets kunnen zeggen over de persoon van de dader, omdat het gedrag van de dader consistent wordt geacht in de tijd. Daarnaast, hoe meer de persoonskenmerken van bepaalde verkrachters met elkaar overeenkomen, des te groter de overeenkomsten in hun delictgedragingen zullen zijn. Dat blijkt dus niet te stroken met de werkelijkheid: er is niet altijd een een-op-eenrelatie te leggen tussen delictkenmerken en de kenmerken van de onbekende verdachte. Een belangrijke les voor de praktijk is dan ook om bij bijzonder of extreem (gewelddadig) gedrag de neiging te onderdrukken om uitsluitend te zoeken naar verklaringen in de persoonlijkheid van de dader. De boodschap is, anders gezegd, dat een eenzijdige benadering van een (zeden)misdrijf, gericht op het achterhalen van kenmerken van de persoon van de verdachte, tekortschiet.

Voornoemde nuancering van de persoon(lijkheid)sfactoren moet er niet toe leiden om die geheel buiten beschouwing te laten. Dergelijke factoren kunnen niet los worden gezien van de situatie waarin die tot uiting komen. Beide (persoon en situatie) beïnvloeden elkaar, zo ook bij verkrachtingen. Toch maken de resultaten van ons onderzoek duidelijk dat bij gewelddadige verkrachtingen situationele factoren in de breedste zin van het woord cruciaal, mogelijk zelfs van doorslaggevend gewicht zijn voor de uiteindelijke afloop voor het slachtoffer. Uit de dossieranalyse en interviews komen twee situationele factoren naar voren die vergeleken met niet-gewelddadige verkrachtingen samen lijken te hangen met het ernstige geweld tijdens het delict, namelijk krenking van het ego van de dader en het overmatig gebruik van alcohol voorafgaand aan de verkrachting. Vanuit het perspectief van het delict c.q. de ViCLAS-analyse kan daar nog aan worden toegevoegd dat de dader direct bij aanvang van het delict zeer veel geweld gebruikt, boos of woedend is tijdens de verkrachting en – wellicht het belangrijkste – met nog meer geweld reageert wanneer het slachtoffer zich verzet. Seksuele opwinding speelt juist bij de niet-gewelddadige verkrachters een rol. Het is mogelijk

dat alcohol en/of boosheid bij de gewelddadige verkrachters inhiberend werken op seksuele opwindning en het vermogen om een erectie te krijgen of vast te houden. Het niet seksueel kunnen ontladen kan dan (opnieuw) woede en het geweld in de hand werken. Dit alles onderstreept het belang om te kijken naar de invloed van de situatie.

Suggesties voor de opsporing en verder onderzoek

We benadrukken dat het uitgevoerde onderzoek verkennend en voornamelijk beschrijvend van aard is. De resultaten verdienen nader onderzoek en zijn zeker niet een-op-een toepasbaar voor de opsporing. Duidelijk is geworden dat de invloed van persoonskenmerken genuanceerd moet worden en dat juist ook kenmerken van het delict in ogenschouw moeten worden genomen, waaronder verschillende delictfasen en de situatie. Dit levert een aantal suggesties op voor de opsporing en toekomstig wetenschappelijk onderzoek.

Deze raken in de eerste plaats het belang van gedragsanalyse als ondersteuning voor het rechte team dat te maken krijgt met een gewelddadige verkrachting en een onbekende verdachte. Bij de gedragsanalyse zijn situationele (en mogelijk victimologische) aspecten en de mogelijke interactie tussen kenmerken van de situatie en kenmerken van de dader evenzeer van belang. Als een slachtofferverklaring kan worden afgenomen, is het van belang om zo veel mogelijk gedetailleerde informatie in kaart te brengen over de aanleiding tot het delict, het verbale en non-verbale gedrag van de dader tijdens het delict, met bijzondere aandacht voor volgorde van handelingen, exacte woorden en intonatie, kenmerken van de geweldstoepassing en de interactie met het slachtoffer daarbij, et cetera. In de tweede plaats is de suggestie om in politiestructuren ook te kijken naar niet-zedenantecedenten en minder ernstige zedenfeiten (bijvoorbeeld voyeurisme). In de derde plaats zou het opsporingsonderzoek zich wat betreft de gewelddadige feiten niet per definitie moeten richten op de geharde, antisociale criminelen met veel geweldsantecedenten. Het onderzoek wijst uit dat daders van zeer gewelddadige zedendelicten in het dagelijks leven juist helemaal niet zo opvallen, dat zij teruggetrokken, introverte mannen kunnen zijn die hun problemen verborgen houden voor de buitenwereld. In de vierde plaats kan het onderzoek bij het verhoor van de aangehouden verdachte aanknopingspunten bieden om verhoorplan en -strategie gedetailleerder vorm en inhoud te geven.

De suggestie ten aanzien van toekomstig wetenschappelijk onderzoek naar gewelddadige verkrachtingen en verkrachters is in de eerste plaats om de bevindingen van dit onderzoek te verifiëren en nader uit te werken. Zo is het goed denkbaar dat binnen de groep gewelddadige verkrachters een nadere onderverdeling te maken is in verschillende soorten plegers en/of paden naar het delict. Hierbij is de aard van het geweld een van de mogelijke onderzoeksuitgangspunten. Het in hoofdstuk 3 gepresenteerde mo-

del waarin de verschillende delictfasen zijn gekoppeld aan de verschillende vormen van geweld (mate en functie), kan als analytische leidraad dienen om het geweldsaspect binnen verkrachtingen verder te onderzoeken. Daarnaast kan het zinvol zijn om gedetailleerd de criminele carrières van gewelddadige en niet-gewelddadige verkrachters in kaart te brengen, waarbij met name het geweldsaspect van belang is. Hieruit kan blijken of er al dan niet sprake is van een *stepping stone*-model van gewelddadige zedencriminaliteit, ofwel een ontwikkeling van hands-off naar hands-on zedendelicten en/of van minder gewelddadig naar meer gewelddadig delictgedrag. Het ontwikkelen van verschillende paden naar het gewelddadige zedendelict en/of type verkrachters (bijvoorbeeld een subgroep sadistische plegers) kan onze bevindingen nuanceren en verfijnen. In dit licht is ook meer onderzoek nodig naar de relatie tussen psychopathie (factoren 1 en 2), seksuele deviatie en gewelddadig zedendelictgedrag. De verwachting naar aanleiding van dit onderzoek is dat gewelddadige verkrachters met name scoren op factor 1 en de niet-gewelddadige verkrachters, die over het algemeen een meer antisociale levensstijl vertonen, vooral op factor 2. Mogelijk speelt ook een interactie tussen seksuele deviatie of seksuele preoccupatie (fantasieën) een rol. Tot slot verdienen de kenmerken van het slachtoffer – victimologie – en de interactie tussen dader en slachtoffer nader onderzoek. Met name over slachtofferkenmerken in relatie tot slachtoffersselectie en modus operandi is geen wetenschappelijke kennis voorhanden.

1 Gewelddadige verkrachtingen

Berichten over gewelddadige zedenmisdriven hebben een grote impact op de samenleving. Burgers zijn geschokt en de druk op de politie om dergelijke misdrijven op te lossen is bijzonder groot. Onopgeloste zaken blijven de gemeederen bezighouden en de angst dat een onbekende dader opnieuw toeslaat is groot.

Dit rapport gaat over het delict gewelddadige verkrachting en de plegers daarvan: gewelddadige verkrachters. De wettelijke omschrijving van verkrachting impliceert altijd een of andere vorm van geweld of dwang. Volgens artikel 242 van het Wetboek van Strafrecht gaat het om iemand met geweld of bedreiging te dwingen tot het ondergaan van handelingen die bestaan uit het seksueel binnendringen van het lichaam. De dwang tot het seksuele contact kan fysiek tot uiting komen, maar ook subtiele vormen aannemen.⁶ In beginsel kan het delict ook worden gepleegd door vrouwen, maar dit is zeer uitzonderlijk (onder andere Van Wijk, Mali, Bullens, Prins & Klerks, 2006).

De gewelddadige verkrachters in dit rapport zijn mannen die een gewelddadige verkrachting hebben gepleegd. Zij hebben voor, tijdens of na de verkrachting zoveel geweld toegepast dat het slachtoffer zich onder doktersbehandeling heeft moeten stellen of – in het ergste geval – het met de dood heeft moeten bekopen. Ofschoon de slachtoffers van alle leeftijden en van beide seksen kunnen zijn, hebben wij ons in het onderzoek beperkt tot vrouwen die ten tijde van de verkrachting minimaal zestien jaar oud zijn. Bij verkrachting denken burgers doorgaans aan het stereotiepe beeld van een man die op een verlaten plek willekeurige vrouwen overmeestert en verkracht. Maar het is bekend dat verreweg de meeste verkrachtingen in de relationele sfeer plaatsvinden. Verkrachtingen door onbekende daders komen minder voor, maar zorgen voor veel onrust in de plaatselijke gemeenschap, zoals uit volgend bericht blijkt.

6 Naast (de bedreiging met) geweld kan ook van feitelijke omstandigheden een dwingend karakter uitgaan. Het slachtoffer kan zich in een bepaalde situatie bevinden waarin zij/hij zich niet vrij voelt het seksuele contact te weigeren, bijvoorbeeld als het slachtoffer ‘meedoet’ uit angst dat de dader een in huis aanwezig kind anders iets zou aandoen (zie ook Kool, 2007; en zie verder hoofdstuk 2).

Gewelddadige verkrachting Zutphen

Een gewelddadige verkrachting zorgde voor veel beroering in de Zutphense gemeenschap. Een 19-jarige vrouw werd 's nachts van haar fiets getrokken, mishandeld en meerdere keren verkracht. Politieonderzoek leidde in januari tot de aanhouding van een 18-jarige Zutphenaar. Het slachtoffer fietst in de nacht van vrijdag 7 op zaterdag 8 december vanuit de stad richting de wijk Leesten. Ter hoogte van het zwembad trekt een jongeman haar bruut van haar fiets. Hij verkracht haar langs het weggetje bij het voetbalveld. Ook neemt hij haar mee naar een gebied bij een landhuis. De vrouw wordt daarbij van haar vrijheid beroofd en mishandeld. 's Ochtends vroeg meldt de vrouw zich bij de politie. Haar verwondingen zijn van dien aard dat ze zich onder doktersbehandeling moet stellen.

De Stentor, december 2007

1.1 Verkrachting vanuit het perspectief van de persoon van de dader

Er is veel onderzoek gedaan naar verkrachttingszaken. Hierbij kunnen twee invalshoeken worden onderscheiden: onderzoek waarbij de verkrachter centraal staat en onderzoek waarbij het delict het uitgangspunt is. De eerste invalshoek is voornamelijk geïnspireerd door wetenschappelijke studies naar de persoon van de verkrachter. Onderzoekers, veelal klinici die verkrachters behandelen, trachten door middel van empirische gegevens meer te weten te komen over de kenmerken, achtergronden en motieven van verkrachters. Uit de inmiddels vele publicaties wordt duidelijk dat dé verkrachter niet bestaat. Verkrachters vormen met andere woorden een heterogene groep; er zijn allerlei subtypen te onderscheiden met een eigen profiel.⁷ Opvallend aan de wetenschappelijke studies is dat het aspect van geweld in de verkrachting vrijwel nooit geproblematiseerd wordt. De aard en ernst van het gebruikte geweld vormen met andere woorden geen onderwerp van nader onderzoek.⁸ Een uitzondering is de typologie van Knight en Prentky (1990), waarin bepaalde subtypen instrumenteel geweld toepassen en andere expressief geweld.⁹

Kenmerkend voor deze en andere wetenschappelijke studies is dat er vaak groepen verkrachters worden onderzocht. De uitkomsten zijn dan bijvoorbeeld dat een bepaald

7 Reeds in de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw zijn er typologieën opgesteld van verkrachters (zie Van Beek, 1999; Van Wijk et al., 2006).

8 Ter nuancering merken we op dat er over seksuele moordenaars (als een extreme vorm van geweld) wel verschillende wetenschappelijke studies zijn verschenen (zie onder meer Myers et al., 2010).

9 Er wordt verondersteld dat instrumenteel geweld door de dader uit extrinsieke overwegingen wordt gebruikt (praktisch, noodzakelijk), en dat expressief geweld door de dader vanuit een intrinsieke behoefte wordt toegepast (woede, wraak, seksuele fantasie gericht op de toepassing van geweld en de reactie van het slachtoffer daarop). Zie verder hoofdstuk 2.

percentage van de totale groep verkrachters tot een bepaald subtype behoort, met de daarbij horende kenmerken en achtergronden. Wanneer de politie te maken heeft met een slachtoffer van een verkrachting door een onbekende dader, lenen wetenschappelijke typologieën zich in eerste instantie minder goed om het opsporingsonderzoek te sturen. Deze typologieën gaan namelijk slechts summier in op kenmerken van het gepleegde delict.¹⁰

1.2 Verkrachting vanuit het perspectief van de opsporing

De politie is primair afhankelijk van de eventuele verklaring van het slachtoffer en de wijze waarop het delict is uitgevoerd. Het delict vormt in feite het uitgangspunt voor het opstellen van mogelijke daderprofielen. Dit is de tweede invalshoek en deze heeft, in tegenstelling tot de wetenschappelijke studies die de dader als uitgangspunt van onderzoek nemen, vooral als doel om de onbekende dader op te sporen.¹¹ Omdat vanuit de opsporingspraktijk het delict het (soms enige) aangrijpingspunt is om hypothesen op te stellen over de persoon van de dader en zijn achtergronden, worden juist de delictkenmerken als onderwerp van wetenschappelijk onderzoek genomen. Op basis van de delictkenmerken worden analyses uitgevoerd en wordt geprobeerd een koppeling te maken met kenmerken van de dader.

De opbrengsten uit deze onderzoekstroming kunnen worden benut door gedragskundigen in de opsporingspraktijk. Bij gewelddadige verkrachtingen met een onbekende dader doen rechteamts nogal eens een beroep op gedragskundigen.¹² Op basis van kenmerken van het delict maken de gedragskundigen een reconstructie van de wijze waarop het delict is verlopen. Uit de kenmerken van het delict worden aspecten afgeleid die betrekking hebben op de persoon van de dader. Elementen van het delict die hiervoor met name relevant zijn, hebben betrekking op de benaderingswijze, de aard en de volgorde van de seksuele handelingen en niet in de laatste plaats op de kenmerken van het geweld tijdens en na het delict. De gedachte (en ervaring) hierachter is dat de wijze waarop de dader het delict uitvoert, veel kan zeggen over zijn persoon (motief, mate van planning, criminele ervaring). Een verkrachter die bijvoorbeeld een bivakmuts draagt, het slachtoffer bedreigt met een mes en over tape beschikt om haar vast te binden, heeft het misdrijf waarschijnlijk voorbereid. De kenmerken van het

10 Hierbij komt dat de meeste typologieën zijn gebaseerd op onderzoek onder gedetineerde zedendelinquenten. Het is niet bekend in hoeverre deze groep representatief is voor alle (lees: niet-opgepakte) zedendelinquenten.

11 Met name de Engelse psycholoog David Canter heeft zich sterk gemaakt voor dit type onderzoek, en de afgelopen jaren zijn vanuit dit perspectief verschillende wetenschappelijke publicaties verschenen. Zie bijvoorbeeld Canter (2000) en Canter et al. (2003); zie verder hoofdstuk 3.

12 In dit verband noemen we de afdeling forensische expertise van de dienst IPOL van het KLPD. De expertise van de gedragskundigen van deze afdeling is gebaseerd op drie pijlers: veel ervaring met moord- en zedenzaken, wetenschappelijk onderzoek naar opgeloste moord- en zedenzaken en kennis van de wetenschappelijke literatuur.

delict zijn met andere woorden het eerste – en in het opsporingsonderzoek het meest relevante – aanknopingspunt voor gerichte rechercheactiviteiten.

1.3 Geweld tijdens verkrachtingen: een gecombineerd perspectief

In de politiepraktijk blijken er soms stereotiepe denkbeelden te heersen over de toepassing van geweld bij verkrachtingen en seksuele moorden. Een doorgesneden keel van het slachtoffer zou bijvoorbeeld wijzen op een allochtone dader. En veel geweld tijdens een verkrachting wordt dikwijls onmiddellijk opgevat als uitingen van seksueel sadisme. Deze aannamen zijn meestal onjuist. Er blijkt dan ook een gebrek aan kennis te bestaan over de betekenis van het geweld dat wordt toegepast door plegers van gewelddadige verkrachting. Om dit geweld te kunnen duiden is het belangrijk om de mate en de functie van het geweld te onderscheiden en zorgvuldig te beschrijven wat er precies – en in welke volgorde – gebeurd is. Er zijn daarnaast wetenschappelijke gegevens nodig die inzicht geven in het verband tussen de beschreven delictkenmerken en daderkenmerken. Het dader- en delictperspectief zouden idealiter met elkaar in verband moeten worden gebracht. In de wetenschap en politiepraktijk gebeurt dit echter nauwelijks. In die lacune proberen we te voorzien met dit onderzoek.

In dit exploratieve onderzoek staan gewelddadige verkrachtingen en hun plegers centraal. Gemakshalve noemen we ze ‘gewelddadige verkrachters’.¹³ Deze groep verkrachters en hun delicten brengen we vanuit diverse invalshoeken nader in beeld. We gaan na wat de achtergronden en persoonskenmerken van deze daders zijn, hoe hun delictgedrag te typeren valt en hoe daderkenmerken en het gewelddadige delictgedrag met elkaar samenhangen. Daarvoor gebruiken we drie bronnen. Vanuit het perspectief op de dader zijn dat gegevens uit Pro Justitia-rapporten. Voor het perspectief op het delict gebruiken we gegevens uit het politiesysteem ViCLAS (Violent Crime Linkage Analysis System). Om de resultaten beter te kunnen duiden worden de gegevens over de gewelddadige verkrachtingen en verkrachters vergeleken met die van verkrachtingen en verkrachters die geen of weinig geweld hebben gebruikt. Ten slotte geven interviews met gewelddadige verkrachters meer zicht op zowel de persoon als het delict.

Door het dader- en het delictperspectief op deze wijze met elkaar te combineren wordt het onderwerp (gewelddadige) verkrachting op een unieke wijze onderzocht. Naast het wetenschappelijke belang van het belichten en in verband brengen van persoonskenmerken en delictgedrag hebben we ook het opsporingsbelang voor ogen. Het onderzoek is een eerste stap tot het duiden van het toegepaste geweld in gewelddadige verkrachtingen. Uiteindelijk wordt hiermee beoogd een aanzet te geven tot het verbeteren van de opsporing en het richting geven aan nader wetenschappelijk onderzoek.

13 In de volgende paragraaf wordt toegelicht welke plegers binnen deze groep vallen.

1.4 Onderzoeksopzet

Ten behoeve van het onderzoek waarvan in dit rapport verslag wordt gedaan, zijn de volgende *onderzoeksvragen* geformuleerd:

1. Wat zijn de delictkenmerken van gewelddadige verkrachtingen en waarin verschillen die van niet-gewelddadige verkrachtingen?
2. Wat zijn de achtergronden en persoonskenmerken van gewelddadige verkrachters en waarin verschillen die van niet-gewelddadige verkrachters?
3. Wat zeggen de gewelddadige verkrachters zelf over hun achtergronden en het gepleegde delict?
4. Welke conclusies volgen uit het samenbrengen van de delict- en daderkenmerken?
5. Welke suggesties zijn, gegeven de onderzoeksbevindingen, mogelijk voor de politie en voor nader wetenschappelijk onderzoek?

Selectie en steekproef

De basis van het onderzoek is het Violent Crime Linkage Analysis System (ViCLAS) van de Nederlandse politie. Het systeem is in de jaren negentig van de vorige eeuw ontwikkeld door de Canadese politie en wordt in verschillende Europese landen gebruikt. ViCLAS is een speciale databank voor het opslaan van gegevens van zedenmisdrijven die voornamelijk zijn gepleegd buiten de relatiesfeer¹⁴ en van (seksuele) moorden. Het doel is om (on)opgeloste zaken (tijdig) aan elkaar te koppelen. Naast gangbare gegevens over plaats, tijdstip, modus operandi en signalement worden in ViCLAS ook gedragsmatige gegevens over dader en slachtoffer vastgelegd. Een voorbeeld hiervan zijn de seksuele handelingen en de mate en kenmerken van het gebruikte geweld. Getrainde politiefunctionarissen beoordelen een zaak op basis van het proces-verbaal en registreren de betreffende gegevens in ViCLAS. In totaal worden er bijna 200 gegevens over een verkrachting of moord geregistreerd in ViCLAS.¹⁵

In 2009 zijn ten behoeve van het onderzoek de gewelddadige verkrachtingen uit ViCLAS geselecteerd. Dit zijn zaken waarin ‘middelmatig’, ‘ernstig’ of nog meer geweld is gebruikt. Om dit te objectiveren zijn in ViCLAS verkrachtingszaken meegenomen waarbij de verwondingen van het slachtoffer dermate ernstig waren dat poliklinische behandeling of ziekenhuisbezoek noodzakelijk was.¹⁶ In de meest ernstige

14 Dader en slachtoffer zijn onbekenden van elkaar.

15 Recentelijk is onderzoek verricht naar de *inter-rater reliability* van ViCLAS-data (Martineau & Corey, 2008). De onderzoekers vonden voor politieambtenaren in Canada een percentage van 87 voor zedenzaken en van 79 voor seksuele moordzaken.

16 In ViCLAS staan de volgende categorieën binnen de variabele *ernst van de verwondingen* die door de dader werden toegebracht: ‘geen’; ‘gering’ (geen medische behandeling nodig); ‘middelmatig’ (poliklinische behandeling nodig); ‘ernstig’ (ziekenhuisopname noodzakelijk); ‘voldoende om de dood te veroorzaken’; ‘extreem’ (overkill). De variabelen ‘middelmatig’, ‘ernstig’, ‘voldoende om de dood te veroorzaken’ en ‘overkill’ gelden

gevallen had het slachtoffer verwondingen die de dood tot gevolg kunnen hebben, wat in bepaalde gevallen ook is gebeurd.

Nadat de gewelddadige verkrachtingen in ViCLAS op basis van de ernst van de verwondingen zijn geselecteerd, is verder geselecteerd op de volgende criteria: vrouwelijk slachtoffer, slachtoffer is ouder dan zestien jaar en de pleger moet bekend zijn bij de politie c.q. met naam geregistreerd staan in ViCLAS. Deze selectie leverde 202 gewelddadige verkrachtingen en 35 seksuele moorden in ViCLAS op.¹⁷ Van de verdachten is vervolgens nagegaan of zij ook voor het betreffende gewelddadige zedendelict (het indexdelict) zijn veroordeeld. Hiertoe zijn bij het ministerie van Justitie hun antecedentenuittreksels opgevraagd. Alleen de verkrachters die zijn veroordeeld voor hun gewelddadige zedendelict, zijn meegenomen in de steekproef. Bij deze laatste stap zijn nog een kleine honderd plegers afgevallen, waarmee een steekproef overblijft van N=140 geweldzaken (waaronder 21 seksuele moorden).

Om de gegevens over de gewelddadige verkrachters in perspectief te zetten is in ViCLAS een vergelijkingsgroep samengesteld van verkrachters die geen of weinig geweld hebben gebruikt.¹⁸ Ook nu zijn de criteria vrouwelijk slachtoffer en ouder dan zestien jaar van toepassing. De groep niet-gewelddadige verkrachters bestaat uit 216 personen. Van belang is dat de geselecteerde gewelddadige dan wel niet-gewelddadige delicten in ViCLAS bepalend waren voor welke plegers tot de steekproef 'gewelddadige verkrachters' dan wel 'niet-gewelddadige verkrachters' behoren. Het is mogelijk dat 'gewelddadige verkrachters' in hun criminele carrière ook niet-gewelddadige delicten hebben gepleegd. Hiermee dienen we rekening te houden bij de interpretatie van de onderzoeksresultaten.

De steekproeven waren leidend voor een analyse van de delictgegevens in ViCLAS, voor een studie van de persoonsdossiers van de betreffende daders en voor diepte-interviews met een aantal gewelddadige verkrachters. In de betreffende hoofdstukken gaan we daar nader op in.

voor de steekproef gewelddadige verkrachters. Er staan in ViCLAS meer items die iets zeggen over de mate en functie van het geweld, maar de uiteindelijke keuze om de steekproef te kunnen bepalen is gevallen op het item zoals hiervoor genoemd, vanwege het redelijk objectief vast te stellen karakter van de verwondingen door een (getrainde) buitenstaander (namelijk wel of geen ziekenhuisopname).

17 In ViCLAS staan ook moordzaken met een seksueel motief geregistreerd. Deze zouden deels buiten de steekproef vallen als enkel de selectiecriteria van de gewelddadige verkrachtingen werden gevolgd. Om de seksuele moorden in ViCLAS te betrekken in de steekproef is onder leiding van een ViCLAS-deskundige van IPOL een aanvullende selectie verricht. Er is binnen de moordzaken beoordeeld of er een seksueel motief aan het delict ten grondslag heeft gelegen en of dit vervolgens objectief waarneembaar tot uiting kwam in seksuele handelingen. In totaal kwam het aantal seksuele moorden hiermee op 35.

18 Hierbij was de variabele *ernst van de verwondingen* weer leidend, dit keer met de categorieën 'geen' en 'gering' (geen medische behandeling nodig).

1.5 Leeswijzer

In dit rapport wordt gewelddadige verkrachting op een exploratieve manier vanuit verschillende invalshoeken in beeld gebracht. Dit komt tot uiting in de opbouw van het rapport. Hoofdstuk 2 gaat in op enkele algemene noties omtrent zedencriminaliteit, waaronder een bespreking van verschillende modellen die inzichtelijk maken waarom een persoon een verkrachting kan plegen, en op enkele kernbegrippen die voor dit onderzoek belangrijk zijn. Hoofdstuk 3 handelt over het delictdeel, namelijk de analyses van de ViCLAS-gegevens. In hoofdstuk 4 gaan we in op de achtergronden en persoonskenmerken van (niet-)gewelddadige verkrachters door middel van een literatuurstudie en dossieranalyses. In hoofdstuk 5 komen de gewelddadige verkrachters zelf aan het woord. Zij vertellen over hun achtergronden, hoe zij tot het delict zijn gekomen en wat er nadien is gebeurd. In hoofdstuk 6 brengen we al het onderzoeksmateriaal bij elkaar om de samenhang tussen dader, delict en ernst van het geweld nader te duiden. Ten slotte worden enkele suggesties voor de politiepraktijk en het wetenschappelijke onderzoek besproken.

2 Zedencriminaliteit in vogelvucht

In dit tweede hoofdstuk wordt een kort overzicht gegeven van de literatuur met betrekking tot zedencriminaliteit in het algemeen en verkrachting in het bijzonder. We gaan hierbij nog niet dieper in op persoonskenmerken van (gewelddadige) verkrachters. Deze bespreken we in het volgende hoofdstuk. We kijken in dit hoofdstuk met name naar de afbakening van het onderwerp en naar verschillende invalshoeken om zedencriminaliteit, verkrachting en geweld beter te kunnen duiden.

‘Zedencriminaliteit’ en ‘seksuele agressie’ of ‘seksueel geweld’ worden vaak als synoniem gebruikt. Met seksuele agressie of seksueel geweld wordt in de literatuur meestal bedoeld: niet-consensueel seksueel gedrag. In dit rapport wordt meestal de term zedencriminaliteit gebruikt, maar we wijken daar soms van af als in de aangehaalde literatuur een andere term is gebruikt.

In de volgende paragrafen wordt beschreven op welke wijzen zedencriminaliteit kan worden benaderd. In de tweede paragraaf beschrijven we de verschillende soorten zedenmisdriven, en verkrachting in het bijzonder, aan de hand van de juridische afbakening van de zedenmisdriven in het Wetboek van Strafrecht. Vervolgens gaan we dieper in op theorieën die seksuele agressie proberen uit te leggen vanuit de pleger en tot slot bespreken we de manier waarop we het geweld in verkrachtingen en seksuele moorden kunnen benaderen.

2.1 Verschillende benaderingen van zedencriminaliteit

Er is veel onderzoek gedaan naar zedencriminaliteit en zedendelinquenten. Daarbij zijn er verschillende theorieën die zedencriminaliteit beschrijven en/of proberen te verklaren: biologische, psychologische, feministische, subculturele en andere sociologische theorieën. De variëteit aan theorieën komt niet voort uit onenigheid, maar uit een verschil in focus op het onderwerp. Er zijn theorieën op beschrijvend niveau (wat zien we?) en op verklarend niveau (hoe komt dit?). Daarnaast kunnen theorieën over zedencriminaliteit zich richten op de samenleving in brede zin (macroniveau), op bepaalde subculturen binnen de samenleving (mesoniveau) of op het individu (microniveau). Voorbeelden van theorieën die seksuele agressie benaderen op macroniveau zijn evolutionaire en feministische theorieën.¹⁹ Een overtuiging uit de feministische

¹⁹ Feministische theorieën zien verkrachting als economisch en politiek gedreven. Evolutietheorieën zijn gebaseerd op de historische aanpassing van de soort aan zijn omgeving (Oliver & Chambers, 1993; Ellis, 1993).

stroming is dat schadelijke opvattingen over vrouwen binnen de huidige maatschappij over het algemeen versterkt worden, bijvoorbeeld door pornografie waarin vrouwen worden geportretteerd als seksuele objecten ‘die het lekker vinden tot seks te worden gedwongen’ (Oliver & Chambers, 1993). In de rest van dit hoofdstuk bespreken we voornamelijk theorieën en modellen die zijn gericht op het individu.

Tot slot zijn er theorieën die zedencriminaliteit vanuit (één type) mogelijke oorzaak proberen te verklaren, en theorieën die verschillende soorten verklaringen proberen te integreren. Zo ziet Ellis (1993) verkrachting als een ‘biosociaal’ fenomeen: bepaalde evolutionaire, fysiologische en socio-juridische processen beïnvloeden samen het voorkomen van verkrachting. In paragraaf 2.3 bespreken we een aantal algemene theorieën die zedencriminaliteit proberen te verklaren, en in paragraaf 2.4 gaan we in op enkele integrale benaderingen.

2.2 Typen zedenmisdrijven

Jaarlijks worden in Nederland zo’n 5400 processen-verbaal opgemaakt inzake een seksueel misdrijf (Eggen & Goudriaan, 2008).²⁰ Dit zijn uiteenlopende soorten zedendelicten, zoals pedoseksuele delicten, verkrachting, aanranding, schennispleging (exhibitionisme) of het verspreiden van foto’s van kinderporno op het internet. Net als de delicten lopen ook de daders van deze verschillende soorten zedenmisdrijven uiteen (hierover meer in hoofdstuk 4), evenals de manier waarop zij hun misdrijven plegen (hierover meer in het volgende hoofdstuk). Een veelgebruikt onderscheid bij zedendelicten is dat tussen hands-on delicten (met fysiek contact tussen dader en slachtoffer) en hands-off delicten (zonder fysiek contact tussen dader en slachtoffer). Hands-on delicten kunnen gericht zijn op kinderen (seksueel misbruik of ontucht) of op volwassen slachtoffers (aanranding of verkrachting). Voorbeelden van hands-off delicten zijn schennispleging (exhibitionisme) en het downloaden of verspreiden van kinderporno (Van Wijk & Schoenmakers, 2008).

Ook het Wetboek van Strafrecht (Sr) biedt een kader om zedencriminaliteit nader onder te verdelen. De misdrijven tegen de zeden zijn strafbaar gesteld in de artikelen 239 tot 250. Aanranding (art. 246 Sr) komt het meest voor, gevolgd door verkrachting (art. 242 Sr), schennis (art. 239 Sr) en ontucht met een bewusteloze, onmachtige of kind (art. 247 Sr) (Van Wijk et al., 2006).²¹ Op basis van de wetsartikelen kunnen we verschillende typen zedendelinquenten onderscheiden: verkrachters, aanranders, kindermisbruikers en schennisplegers. De typen zijn niet wederzijds uitsluitend, maar

20 Het gaat hier om het aantal geregistreerde zedenmisdrijven (verkrachting, feitelijke aanranding der eerbaarheid en overige seksuele misdrijven) volgens de Politie-statistiek waarvoor in 2007 proces-verbaal is opgemaakt.

21 Op basis van het aantal geregistreerde delicten in het landelijke Herkenningsdientsysteem (HKS) in 2002. Het gaat in HKS feitelijk om verdenking, nog geen bewezen verklaarde feiten.

kunnen elkaar overlappen. Plegers van een aanranding kunnen ook verkrachtingen plegen of andersom, en plegers van hands-off delicten kunnen zich ook strafbaar maken aan een hands-on delict (Bullens, 2000; Van Wijk et al., 2006).

Jaarlijks worden ongeveer 1000 personen door de politie verhoord inzake een verkrachting (Van der Heide & Eggen, 2007). Wanneer we binnen de context van dit onderzoek spreken over verkrachting, wordt in de eerste plaats gedoeld op de wettelijke omschrijving van dat delict in artikel 242 Sr:

Artikel 242 Sr – Verkrachting

‘Hij die door geweld of een andere feitelijkheid of bedreiging met geweld of een andere feitelijkheid iemand dwingt tot het ondergaan van handelingen die bestaan uit of mede bestaan uit het seksueel binnendringen van het lichaam, wordt als schuldig aan verkrachting gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste twaalf jaren of geldboete van de vijfde categorie.’

Het seksueel binnendringen van het lichaam omvat geslachtsgemeenschap en het binnendringen van mond en anus. Niet alleen het mannelijk geslachtsdeel kan het lichaam binnendringen, ook andere lichaamsdelen, zoals een vinger of tong, of een voorwerp. De Hoge Raad heeft bepaald dat ‘seksueel binnendringen’ ieder binnendringen van het lichaam met een seksuele strekking is (HR 22 februari 1994, *NJ* 379). In artikel 242 Sr wordt niets gezegd over de ernst van het toegepaste geweld. De dader kan feitelijk geweld gebruiken, ermee dreigen, of het slachtoffer in bedreigende situaties brengen (‘andere feitelijkheid’), bijvoorbeeld door de deur van een vertrek in een verlaten woning op slot te doen of als hij onder invloed van drugs/alcohol is. Het gaat erom dat de door de dader gecreëerde situatie zo bedreigend is dat het slachtoffer geen weerstand biedt of durft te (blijven) bieden, wat het anders wel gedaan zou hebben. Het slachtoffer moet die bedreiging hebben bemerkt of ervaren en heeft om die reden de onvrijwillige seksuele handelingen ondergaan.²²

Seksuele moord, als ultieme vorm van geweldstoepassing, is niet als afzonderlijk delict strafbaar gesteld in het Wetboek van Strafrecht. In artikel 248 is de dood ten gevolge van verkrachting of ontucht opgenomen, waarvoor strafverzwaring geldt. Seksuele moord komt weinig voor. In Nederland blijft het aantal seksuele moorden jaarlijks onder de tien (Kaaajager, 2004; Nieuwbeerta & Leistra, 2007).²³ Ter vergelijking: het totale aantal gevallen moord en doodslag in Nederland is jaarlijks gemiddeld 217; ongeveer 3% daarvan zouden seksuele moorden zijn (Nieuwbeerta & Leistra, 2007).²⁴

22 Ontleend aan Van Wijk et al. (2006).

23 Volgens Nieuwbeerta en Leistra (2007) gemiddeld per jaar slechts 6,3 zaken (gemeten over 1992-2006).

24 Gemiddeld aantal zaken moord en doodslag in Nederland gemeten tussen 1992 en 2006, op basis van de gegevens van de databank Moord en Doodslag van het Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving (NSCR). Totaal aantal seksuele moorden over de gehele meetperiode was 95; maar liefst 45

De aanwezigheid van een seksuele component bij een moord (of doodslag) is niet altijd duidelijk aan te tonen, dus het werkelijke aantal is misschien hoger. In de Verenigde Staten is minder dan 1% van het totale aantal moorden seksueel gerelateerd. Ook hier is het aantal seksuele moorden in werkelijkheid waarschijnlijk hoger, doordat seksuele elementen van de moord door de betrokken rechercheurs over het hoofd kunnen worden gezien of niet als zodanig worden geïnterpreteerd of geregistreerd (Meloy, 2000). Seksuele moord blijkt in de praktijk dus een lastig af te bakenen fenomeen.

2.3 Verschillende theorieën over zedencriminaliteit

Waarom pleegt iemand een zedendelict? Als we ons richten op het individu, de persoon van de zedendelinquent, zijn er verschillende invalshoeken waarmee we naar zijn delictgedrag kunnen kijken. In de loop der jaren zijn er uiteenlopende theorieën ontwikkeld die zedencriminaliteit of 'seksuele agressie' vanuit een bepaalde invalshoek bestuderen.

Een aantal sociaalpsychologische theorieën gaat ervan uit dat (seksueel) gewelddadig gedrag wordt aangeleerd. Volgens Skinners idee van *operante conditionering* beïnvloeden de uitkomsten van eerder gedrag het toekomstig gedrag. Een centraal concept hierbij is bekrachtiging, het versterken van een gedragsneiging. Bij positieve bekrachtiging wordt (in dit geval) seksueel gewelddadig gedrag beloond, bijvoorbeeld als de pleger er een goed gevoel van krijgt. Negatieve bekrachtiging vindt plaats wanneer een onplezierige ervaring wordt vermeden via het seksueel afwijkende gedrag, bijvoorbeeld wanneer een jongen een meisje dwingt tot seksuele handelingen om daarmee te vermijden dat hij gepest wordt door leeftijdgenoten. Volgens de klassieke leertheoretische opvatting kan toevallige seksuele opwindning in een bepaalde situatie via conditionering een seksuele stoornis tot stand brengen (Everaerd, Cohen-Kettenis & Dekker, 2000).

Sociaal leren is gebaseerd op het idee dat mensen niet passief reageren op beloning of straf, maar situaties observeren en analyseren voordat ze handelen. Onderdeel van dit leerproces is rollenimitatie, waarbij een persoon zich identificeert met anderen (in de eigen omgeving of via media, televisie, videospellen). Bij sociaal leren worden anderen dus geobserveerd en wordt 'besloten' welk gedrag men overneemt. Dit kan ook resulteren in de overname van sociaal onwenselijk gedrag, zoals seksueel agressief gedrag. Ervaringen met seksueel geweld in de kindertijd kunnen volgens deze theorie bijvoorbeeld de basis vormen voor seksueel geweld in het gezin op volwassen leeftijd. Volgens veel sociaal-lerentheoretici is verkrachting een vorm van agressie die geleidelijk geleerd

zaken daarvan lagen binnen de prostitutiesfeer (bepalend voor de indeling in een categorie is uiteraard wat – in dit geval – de definitie is van seksuele moord; zie verder hoofdstuk 3).

wordt via de volgende processen: (a) ongevoelig worden voor de schade van seksuele agressie; (b) agressie gaan associëren met seksueel genot; en (c) ervan overtuigd raken dat seksuele bevrediging bereikt kan worden via agressie jegens vrouwen (Ellis, 1993).

Volgens Cesare Lombroso (1836-1890) waren sommige mensen 'geboren misdadigers'; sommige mannen zouden zijn geboren met sterke neigingen tot criminaliteit. Deze criminelen waren te herkennen aan bepaalde fysieke kenmerken, zoals een groot voorhoofd, een grote kaak, ongevoeligheid voor pijn en een asymmetrisch hoofd. In navolging van Lombroso ontstond de biosociologische school, waarin aandacht wordt besteed aan zowel biologische als sociale factoren om (seksueel) deviant gedrag te verklaren (Lanier & Henry, 2004). Tegenwoordig wordt er steeds meer onderzoek gedaan om geweld of agressie te verklaren vanuit (neuro)biologische aspecten. Toespitst op seksueel geweld zouden genetische en biologische factoren bijdragen aan de ontwikkeling van een seksueel afwijkende voorkeur en aan andere kenmerken die het risico op seksueel geweld verhogen, bijvoorbeeld via een verhoogd testosterongehalte (Blanchard, Cantor & Robichaud, 2006; Fishbein, 1992).²⁵ Thans wordt er onderzoek gedaan naar de invloed van afwijkingen in de hersenstructuur en/of hersenfuncties op persoonlijkheidsstoornissen, seksuele stoornissen en zedencriminaliteit (bijvoorbeeld Briken, Habermann, Berner & Hill, 2005; Yang & Raine, 2007; Strüber, Lück & Roth, 2008). Ook worden neuropsychiatrische aspecten aangehaald om seksueel geweld te verklaren, bijvoorbeeld bij het veronderstelde verband tussen autisme bij kinderen en adolescenten en seksueel delictgedrag (Silva, Leong & Ferrari, 2004).²⁶

Zedencriminaliteit wordt ook vanuit forensisch-medisch perspectief bestudeerd. Meestal wordt onderzocht of zedendelinquenten lijden aan bepaalde seksuele stoornissen of andere stoornissen, zoals psychiatrische en persoonlijkheidsstoornissen. Er wordt vaak gedacht dat verkrachters gedwongen seksueel contact met vrouwen verkiezen boven consensuele seks. Men gaat er dus van uit dat verkrachting een direct gevolg is van een afwijkende seksuele voorkeur (Ward & Beech, 2006). Wanneer seksueel gedrag afwijkt van de normale seksuele ontwikkeling, kan er onder bepaalde omstandigheden sprake zijn van een seksuele stoornis ofwel parafilie (Gijs, Vroege

25 Vooral in de puberteit vindt een enorme toename van dit hormoon plaats. Seks en agressie zijn moeilijk uit elkaar te houden omdat zij hun oorsprong hebben in dezelfde hersendelen (waaronder de hypothalamus) en het neuronale netwerk voor seks en agressie opvallend gelijk is (Marshall & Barbaree, 1990 en Van Wijk & Schoenmakers, 2008).

26 Ward en Beech (2006) besteden in hun *Integrated Theory of Sexual Offending* (ITSO) bijzondere aandacht aan biologische factoren. Zij bestuderen zowel factoren die de hersenontwikkeling beïnvloeden als ecologische factoren (waaronder de culturele, sociale en fysieke omgeving en persoonlijke omstandigheden). Er wordt besproken hoe deze factoren algemene neuropsychologische basisfuncties van menselijk gedrag beïnvloeden. Vervolgens verklaart het model hoe de interactie tussen dit neurologische systeem en ecologische factoren leidt tot klinische symptomen.

& Gooren, 2004; Ohlrichs, 2007). Bij een parafilie is er sprake van een drang tot het fantaseren over dan wel het tot uiting brengen van een (vaak ongewone) seksuele gedraging. De DSM-IV-TR,²⁷ het internationale handboek voor de diagnose van psychische aandoeningen, onderscheidt een aantal verschillende parafilieën. Voorbeelden zijn exhibitionisme, voyeurisme, pedofilie, fetisjisme en sadisme. Bij iedere parafilie is er sprake van een koppeling met seksuele opwinding. Met name seksueel sadisme wordt in verband gebracht met gewelddadige zedendelicten. Bij seksueel sadisme wordt de persoon seksueel opgewonden van gedrag of fantasieën die zijn gericht op het emotioneel en/of fysiek lijden van een slachtoffer.²⁸ Parafilieën zijn op zichzelf niet strafbaar. Pas wanneer iemand met een parafilie zijn seksuele behoeftes of fantasieën wil uitoefenen met/bij een ander persoon zonder instemming van deze persoon, is er sprake van een zedendelict. Niet alle personen met een parafilie plegen dus zedendelicten, maar parafilieën komen relatief wel veel voor onder zedendelinquenten (Dunsieth et al., 2004).

Naast parafilieën kunnen zedendelinquenten aan andere, niet-seksuele stoornissen lijden. Ook de niet-seksuele stoornissen worden omschreven in de DSM-IV-TR. Vaak lijden zedendelinquenten aan meerdere stoornissen tegelijk (Marshall, 2007). Stoornissen die vaak voorkomen in combinatie met een zedendelict – maar ook in combinatie met andere delicten – zijn persoonlijkheidsstoornissen, zoals een antisociale persoonlijkheidsstoornis, of impulscontrolestoornissen en middelenmisbruik (Van Marle, 2007).²⁹

Onderzoek naar stoornissen bij zedendelinquenten is meestal beschrijvend; vaak wordt onderzocht welke stoornissen voorkomen bij (veroordeelde) zedendelinquenten. Van belang is dat deze stoornissen niet direct worden gezien als de verklaring voor het plegen van een zedendelict, maar dat wel gesignaleerd wordt dat ze onder zedendelinquenten voorkomen. Een (seksuele) stoornis kan dus ook niet zonder meer worden gezien als de oorzaak van het plegen van een zedendelict. Daarnaast kunnen de aangetroffen stoornissen ook voorkomen bij andere delinquenten, dus moet worden nagegaan of deze specifiek kenmerkend zijn voor zedendelinquenten. In het hoofdstuk over persoonskenmerken van gewelddadige verkrachters (hoofdstuk 4) komen we uitgebreider terug op de relatie tussen enkele stoornissen, zoals seksueel sadisme en psychopathie, en de geweldstoepassing in verkrachtingen en seksuele moorden.

27 Diagnostic and Statistic Manual of Mental Disorders, versie IV, met tekstrevisie. Volgens de DSM-IV-TR mag de diagnose parafilie pas worden gesteld als de afwijkende fantasieën, impulsen en/of handelingen (a) als *ego-dystoon* (ik-vreemd) worden ervaren; (b) beperkingen opleveren in het sociale functioneren; en (c) subjectieve lijdensdruk veroorzaken.

28 Seksueel sadisme en de relatie tot geweld in verkrachtingen worden verder toegelicht in hoofdstuk 4.

29 Persoonlijkheidsstoornissen zijn chronische gedragsverstoringen die leiden tot een gebrekkig sociaal functioneren.

2.4 Geïntegreerde verklaringsmodellen van zedencriminaliteit

Vorenstaande theorieën hebben met elkaar gemeen dat zij (seksueel) crimineel gedrag proberen te verklaren vanuit één bepaald perspectief. In de loop van de tijd zijn steeds verschillende factoren naar voren gebracht als *de* verklaring voor het zedendelictgedrag, zoals gebrekkige sociale vaardigheden, seksuele deviatie, intimiteitstekorten en een antisociale inslag. Complexe problemen zoals seksueel gewelddadig gedrag kunnen echter zelden toereikend worden verklaard wanneer ze vanuit één invalshoek worden bestudeerd. Er zijn dan ook diverse auteurs die hebben geprobeerd een model te ontwikkelen dat verschillende factoren om verkrachting te kunnen verklaren integreert.

Verschillende risicofactoren en routes naar verkrachting

Malamuth, Heavey en Linz (1993) beschrijven in hun confluëntiemodel van seksueel geweld dat er verschillende risicofactoren zijn die bij seksueel agressieve mannen op de voorgrond treden.³⁰ In interactie met de situatie (gelegenheidsfactoren) kunnen deze leiden tot seksuele agressie. Een negatieve gezinsachtergrond kan via twee paden leiden naar seksueel agressief gedrag. In het eerste pad (vijandige masculiniteit) dragen bepaalde persoonlijkheidskenmerken en vijandige attitudes bij aan een negatieve interactie met vrouwen. Binnen het tweede pad (seksuele promiscuïteit) leidt een hoog niveau van seksuele promiscuïteit, met name in interactie met vijandigheid, tot seksuele agressie. Seksueel geweld is het resultaat van een samenloop (confluëntie) van de twee paden met hun verschillende risicofactoren. Het confluëntiemodel wordt hier besproken omdat dit het enige ontwikkelingsmodel van seksuele agressie is dat empirisch gevalideerd is (Knight & Sims-Knight, 2003).³¹ Het geeft een beeld hoe verschillende soorten risicofactoren kunnen bijdragen tot seksueel agressief gedrag. Toch wordt het in de klinische praktijk niet veel toegepast. Dit komt door de complexiteit van het model, maar ook doordat het model maar een deel van de verschillen tussen verkrachtingen verklaart.

Volgens Hall en Hirschman (1993) zijn er vier primaire drijfveren die in wisselwerking met elkaar tot zedendelictgedrag kunnen leiden: (1) seksuele opwindning (al dan niet deviant); (2) cognities die seksueel geweld rechtvaardigen; (3) gebrekkige controle over emoties (zoals woede en depressie); en (4) (ontwikkelings)stoornissen. Als er meerdere van deze vier componenten aanwezig zijn bij een persoon of als één bepaalde component heel sterk is, vergroot dit de kans op seksueel geweld. Vooral een gebrekkige controle over emoties en stoornissen zouden een rol spelen bij verkrachting met veel geweld. Personen die deze componenten sterk hebben, vertonen in het algemeen

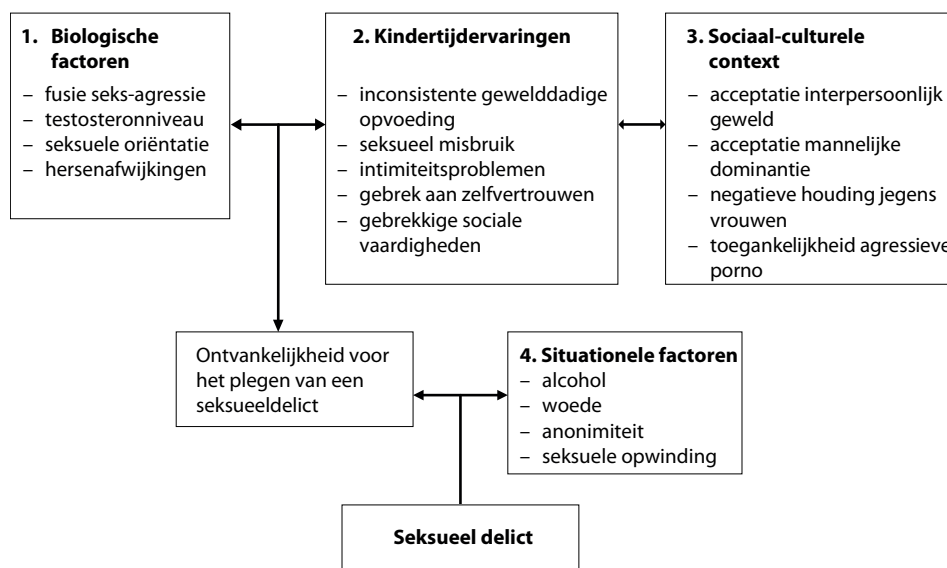
30 Zie ook Malamuth et al. (1991).

31 Door middel van zowel cross-sectioneel retrospectieve (Malamuth et al., 1991) als prospectieve (Malamuth, Heavey, Linz, Barnes & Acker, 1995) toetsing.

gewelddadig en delictgedrag. Alcohol kan bovendien een ontremmende werking hebben bij de gebrekkige controle over emoties.

Ook volgens Marshall en Barbaree (1990) kan zedencriminaliteit alleen worden begrepen als de verschillende aspecten ervan in onderlinge samenhang worden bestudeerd. De auteurs stellen een *integrated theory* voor, die zij ‘biopsychosociaal’ model noemen. Het model heeft betrekking op volwassen plegers van met name verkrachtingen, en onderscheidt vier groepen factoren die in wisselwerking met elkaar het risico op een zedendelict kunnen verhogen. Dit wordt geïllustreerd in figuur 2.1.

Figuur 2.1 Biopsychosociaal model van Marshall en Barbaree³²

Bij een normale ontwikkeling leren jongens seksuele en agressieve impulsen van elkaar te scheiden. (1) Ongunstige biologische kenmerken, (2) negatieve ervaringen in de kindertijd en/of een bepaalde (3) sociaal-culturele context kunnen iemand meer (of minder) ontvankelijk maken voor het plegen van een seksueel delict. Sociaal-culturele factoren zijn bijvoorbeeld de acceptatie om conflicten met geweld op te lossen, de maatschappelijke acceptatie van mannelijke dominantie, negatieve attitudes jegens vrouwen en de toegankelijkheid van agressieve porno. Het is vervolgens afhankelijk van (4) situationele factoren of die persoon ook werkelijk een seksueel delict pleegt. Situationele factoren zijn bijvoorbeeld alcoholmisbruik, woede, seksuele opwindning

³² Het schema is grotendeels ontleend aan Van Beek (1999). Het model impliceert geen causale relaties; eerder is sprake van een onderlinge samenhang.

en anonimiteit.³³ Ook stress- en angstgevoelens of andere negatieve emoties kunnen een ontremmend effect hebben. Het delict zelf en de geweldstoepassing worden door de auteurs niet besproken, maar een positief aspect van dit model is dat het achtergrondfactoren (zoals kindertijdervaringen en biologische factoren) en situationele factoren (bijvoorbeeld de invloed van alcohol en drugs) combineert bij het verklaren van seksuele agressie. Het model geeft een goed overzicht van de factoren die van invloed kunnen zijn in de (lange en korte) aanloop naar het zedendelict.

Binnen dit theoretisch kader benadrukt Marshall (2007) later de centrale rol van hechting, die een buffer zou vormen tegen de ontwikkeling van seksueel agressief gedrag.³⁴ Een niet-veilige hechting met de ouders is juist een voedingsbodem voor seksueel agressief gedrag (Gijs, 2002). Door de nadruk op hechting als verklarende factor wordt de nadruk in het model te veel op één verklarende factor gelegd en verliest het zijn integrale karakter enigszins. Daarnaast is het model een algemeen model dat ervan uitgaat dat alle seksuele delinquenten tot op zekere hoogte met elkaar overeenkomen. Een nadeel is dat het model daardoor, net als de eerder besproken modellen, onvoldoende rekening houdt met de variëteit onder zedendelinquenten.

Zelfregulatie en gedragsdoelen

Ward en Hudson (1998) zien het plegen van een zedendelict vooral als een uitkomst van problemen met gedragsregulatie. Met hun theorie van zelfregulatie proberen zij in tegenstelling tot de eerder besproken modellen bovendien meer inzicht te geven in het delictproces zelf. Zelfregulatie bestaat volgens de auteurs uit interne en externe processen die het een persoon mogelijk maken om gericht actie te ondernemen in verschillende situaties. Deze processen zijn bijvoorbeeld de monitoring, evaluatie, selectie en aanpassing van het eigen gedrag om doelen te kunnen bereiken. Tijdens het delict speelt een 'disfunctionele' zelfregulatie een rol, of is de zelfregulatie intact maar heeft de persoon schadelijke gedragsdoelen op zich. Het geweld in verkrachtingen is dan te zien als het gevolg van een gebrekkige zelfregulatie of schadelijke gedragsdoelen. Het delictgedrag binnen de veronderstelde delictpaden wordt niet verder belicht. De theorie is nog niet empirisch getoetst, maar van belang omdat zij de mogelijkheid van meerdere en wisselende gedragsdoelen en gedragingen tijdens het delictproces benadrukt. Verschillende, mogelijk conflicterende gedragsdoelen kunnen een rol spelen in het delictproces. Er zijn vermijdingsdoelen (het voorkomen van pijn en afwijzing) en toenaderingsdoelen (het verkrijgen van affectie en seks) (Buschman & Van Beek, 2004). Ook Polaschek, Hudson, Ward en Siegert (2001) en Polaschek en Hudson

33 Anonimiteit speelt bijvoorbeeld in grote steden of in oorlogssituaties.

34 Hechting draait om de fysieke, sociale en emotionele relatie tussen verzorger en kind. Volgens Bowlby's hechtingstheorie (*attachment theory*) kunnen slechte bindingen met de ouders op jonge leeftijd later leiden tot probleemgedrag (Bukatko & Daehler, 2001).

(2004) signaleren de mogelijkheid van wisselende delictdoelen.³⁵ Hierop komen we in het volgende hoofdstuk terug.

Persoonlijkheidskenmerken en routes naar verkrachting

Knight en Sims-Knight (2004) proberen de heterogeniteit onder zedendelinquenten te verklaren met een driepadmodel naar seksuele agressie (zie figuur 2.2 voor een eenvoudige weergave).³⁶ In dit model zijn de bevindingen uit het eerder besproken confluëntiemodel van Malamuth et al. geïntegreerd. Er zijn drie persoonskenmerken (drie causale paden) die seksuele agressie voorspellen:

1. emotieloze en leugenachtige persoonlijkheid;
2. impulsiviteit en antisociaal gedrag;
3. deviante seksuele voorkeur en hyperseksualiteit.

In hoeverre iemand beschikt over deze drie kenmerken, hangt af van drie achterliggende, mogelijke ontwikkelingspaden. Deze starten bij iemands persoonlijkheidstrekken en kindertijdervaringen met misbruik (fysiek/verbaal en seksueel). Andere factoren die vervolgens bijdragen tot de drie kenmerken zijn vijandige masculiniteit, jeugd-delinquentie en alcoholmisbruik. Deze factoren kunnen elkaar ook versterken en uiteindelijk leiden tot de drie genoemde kenmerken.

Het model geeft meer inzicht in de onderliggende dimensies die van belang worden geacht bij verkrachtingen.³⁷ Uit wetenschappelijk onderzoek weten we dat psychopathie een van de sterkste voorspellers is van geweld in het algemeen, en psychopathie in combinatie met een seksueel deviante voorkeur ook van seksueel geweld (bijvoorbeeld Hildebrand, De Ruiter & De Vogel, 2004; Knight & Guay, 2006; Van Beek & Mulder, 2007; Walsh, Swogger, Walsh & Kosson, 2007; Walsh & Kosson, 2008).³⁸

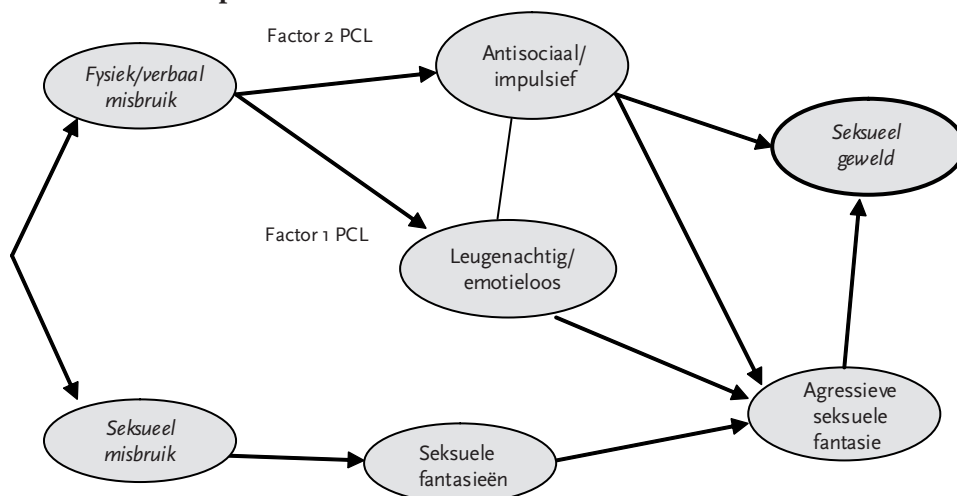
35 Polaschek et al. (2001) zien de notie van wisselende delictdoelen als een van de verklaringen voor de heterogeniteit onder verkrachters.

36 Voor een meer gedetailleerde weergave van het model zie Knight & Sims-Knight (2003).

37 De drie kenmerken komen overeen met theoretische constructen uit onderzoek naar psychopathie (voor een overzicht zie Hildebrand, 2005 en zie verder hoofdstuk 4). De auteurs presenteren het model zelf als een 'inleidende structuur'.

38 Psychopathie en de relatie met geweld worden nader toegelicht in hoofdstuk 4.

Figuur 2.2 Driepadmodel van Knight en Sims-Knight dat seksuele agressie voorspelt³⁹

Bron: afgeleid van Knight en Sims-Knight (2003, p. 74)

2.5 Geweld in verkrachtingen en seksuele moorden

In dit onderzoek zijn we geïnteresseerd in ernstig geweld zoals dat tot uiting komt in sommige verkrachtingen, soms de dood van het slachtoffer tot gevolg hebbend. Afsluitend in dit hoofdstuk willen we daarom nog kort het concept ‘geweld’ bespreken. Geweld is een lastig af te bakenen en moeilijk meetbaar fenomeen. Er zijn vele verschillende definities en indelingen van geweld, zoals de indeling naar verbaal of non-verbaal geweld; instrumenteel of expressief geweld; reactief versus proactief geweld en affectief versus predatorisch geweld (Patrick & Zempolich, 1998; Nouvion, Cherek, Lane, Tcheremissine & Lieving, 2007; Declercq, 2008b). De meest gebruikte indeling in de literatuur en in de politiepraktijk is die van instrumenteel en expressief geweld. Bezien vanuit het delict verkrachting worden deze vormen als volgt gedefinieerd (zie ook Van den Eshof & Nierop, 2007).

Bij *instrumenteel geweld* gebruikt een dader niet meer geweld dan nodig is om het slachtoffer onder controle te krijgen. Het geweld is functioneel en heeft als doel het slachtoffer te overheersen en in bedwang te houden. Als het slachtoffer verzet biedt (schreeuwen, weigeren, vechten), kan de dader vluchten, of doorgaan en meer geweld gebruiken. Wanneer het slachtoffer zich blijft verzetten, kan de situatie escaleren. De dader kan buitensporig veel geweld toepassen om het slachtoffer te overheersen.

³⁹ Voorspelt seksueel geweld van volwassen mannen gericht op vrouwen.

Bij *expressief geweld* gebruikt de dader meer geweld dan nodig is om het slachtoffer onder controle te krijgen/houden. De mate van geweld hangt niet of nauwelijks samen met de mate van verzet van het slachtoffer. De term *expressief* drukt uit dat het geweld voor deze daders als het ware een uitingvorm is; het geweld dient niet om een ander, extern doel te bereiken.

Met name in de literatuur die zich vanuit een behandelperspectief richt op de persoon van de dader, wordt de instrumenteel-expressieve tweedeling gebruikt om de functie van het geweld te benoemen en om hiermee bepaalde typen verkrachters te kenmerken (zie verder hoofdstuk 4).⁴⁰ De tweedeling die uitgaat van de functie van het geweld biedt echter te weinig onderscheidend vermogen, wat ten koste gaat van de validiteit (Prentky & Knight, 1991).⁴¹ Er zijn meer dimensies die een rol spelen. De functionaliteit van het geweld is bijvoorbeeld van een andere orde dan de mate van het geweld. Instrumenteel geweld kan samengaan met heel veel geweld. Andersom kan het geweld *expressief* zijn wanneer een dader weinig geweld gebruikt (bijvoorbeeld: de dader prikt met een speld in een arm van het slachtoffer terwijl hij volledige controle heeft over de situatie). In hoofdstuk 3 zal meer uitgebreid worden besproken dat er in de praktijk naast de twee functies ook nog andere dimensies een rol spelen, waardoor de duiding van het geweld complex kan zijn.

2.6 Beschouwing

In dit hoofdstuk zijn enkele theorieën en invalshoeken besproken van waaruit we kunnen kijken naar zedencriminaliteit (ook wel omschreven als seksuele agressie of seksueel geweld). Enkele van deze invalshoeken richten zich op slechts één aspect. Om een complex en dynamisch delict als verkrachting, de daders daarvan en ook de betekenis van het geweld dat de daders toepassen te kunnen begrijpen, moeten we verschillende factoren in ogenschouw nemen.

Er zijn verklaringmodellen die vanuit verschillende invalshoeken inzichtelijk maken waarom iemand een zedenmisdrijf pleegt. Een beperking van deze modellen is dat ze de zedendelinquenten vaak als één groep benaderen. Ook gaan ze niet in op het delictproces zelf, waardoor het gedrag (waaronder het geweldsgebruik) tijdens verschillende fasen van het delict onderbelicht blijft. Niettemin maken verklaringmodellen duidelijk dat zowel factoren in de verre aanloop naar het delict als situationele factoren een rol spelen bij het plegen van een (gewelddadig) zedendelict.

Ook het geweld is op verschillende manieren te bestuderen. We kunnen kijken naar de functie van het geweld (instrumenteel of *expressief*), maar ook naar de mate van het

40 Expressief geweld is dan karakteristiek voor seksueel-sadistische verkrachters, woedeverkrachters en wraakzuchtige verkrachters.

41 Sommige verkrachters worden bijvoorbeeld duidelijk gemotiveerd door sadistische of agressieve fantasieën, maar brengen geen ernstige fysieke verwondingen toe (Prentky & Knight, 1991).

geweld en andere dimensies. Elementen in de context van het misdrijf en dynamische factoren tijdens het delict zelf, zoals verzet van het slachtoffer, lijken op basis van het literatuuronderzoek belangrijk bij het duiden van het geweld dat een verkrachter toepast. Het is waarschijnlijk dat juist een samenspel van de hiervoor genoemde factoren en wellicht factoren die hier nog niet aan de orde zijn gekomen, verantwoordelijk zijn voor het soms extreme geweld in sommige verkrachtingen. Het zijn enerzijds ‘delictfactoren’ (vlak voor en tijdens het delict zelf) en anderzijds ‘daderfactoren’ (persoons- en omgevingsfactoren in de verdere aanloop), die wij in de volgende hoofdstukken verder zullen onderzoeken om meer zicht te krijgen op het verband met het toegepaste geweld.

3 Kenmerken van gewelddadige verkrachtingen

In dit hoofdstuk gaan we dieper in op kenmerken van de gewelddadige verkrachtingen vanuit het perspectief van de opsporing en het delict. In het volgende hoofdstuk staat de dader centraal, waarbij het draait om de vraag waarom sommige mannen gewelddadige zedenmisdrijven plegen vanuit het oogpunt van behandeling en (terugval) preventie.

Bij gedragsanalyse staat het delict voorop. Vanuit dit perspectief wordt veel aandacht besteed aan het uitvoerig beschrijven van delict- en slachtofferkenmerken. De plaats delict (PD) van een moord of de aangifte van een verkrachting wordt minutieus bestudeerd en er worden modellen en schema's gebruikt om delictkenmerken en gedragingen te classificeren.

Als eerste wordt aan de hand van de literatuur kort ingegaan op gedragsanalyse in verkrachtingszaken en op wetenschappelijk onderzoek naar delictkenmerken en de koppeling naar verschillende typen daders. Aan de hand van ViCLAS-registraties worden vervolgens gewelddadige verkrachtingen geanalyseerd en vergeleken met niet-gewelddadige verkrachtingen.⁴² Het hoofdstuk besluit met een beschouwing van de resultaten.

3.1 Gedragsanalyse

Gedragsanalyse is de verzamelnaam voor analysemethoden waarbij misdrijven worden ontleed met behulp van de gedragswetenschappen vanuit het perspectief van de opsporing.⁴³ In Groot-Brittannië is de aanduiding '*Behavioural Analysis*', in Duitsland '*Fallanalyse*' en in de Verenigde Staten '*Criminal Investigative Analysis*'.⁴⁴ Er zijn verschillende toepassingen van gedragsanalyse. De belangrijkste zijn: het opstellen van daderprofielen en geografische profielen, het maken van dreigingsinschattingen, het beoordelen van getuigen- of verdachtenverklaringen, het vergelijken van misdrijven

42 Voor een uitleg van ViCLAS, zie ook hoofdstuk 1.

43 De tekst over gedragsanalyse is ontleend aan Van den Eshof & Nierop (2007).

44 Populair is tevens de term 'daderprofilering'. Bij daderprofilering of *profiling* wordt een profiel opgesteld van een onbekende dader van een moord of zedenmisdrijf. *Profiling* zoals daarover meestal in de media wordt geschreven, wijkt af van de methode die in de opsporing wordt toegepast. Een profiel is geen opsomming van daderkenmerken. In plaats daarvan wordt een onderbouwd scenario gepresenteerd dat aanknopingspunten moet bieden voor het rechercheonderzoek.

op overeenkomsten, en het adviseren over een gedragskundige verhoorstrategie. Gedragsanalyse is ontwikkeld in de politiepraktijk en is daardoor voor een belangrijk deel gebaseerd op praktijkervaring. Befaamd en omstrede zijn de vele publicaties van FBI-profilers over seriemoordenaars.

De Engelse psycholoog David Canter introduceerde in 1989 het vakgebied ‘*investigative psychology*’ (Canter, 2000). *Investigative psychology* was in eerste instantie gericht op wetenschappelijk onderzoek naar *offender profiling*. Geleidelijk aan is het onderzoek verbreed naar de toepassing van gedragswetenschappelijke kennis in de recherchepraktijk. Canter heeft, net als diverse andere wetenschappers, veel kritiek uitgeoefend op FBI-publicaties over *profiling*.⁴⁵ Hij vindt de FBI-methode onwetenschappelijk en is daarnaast van mening dat er te veel waarde wordt gehecht aan begrippen uit de klinische psychologie. Wetenschappelijk onderzoek moet volgens Canter en zijn collega-wetenschappers worden gericht op het gedrag van daders en niet op (de interpretatie van) motieven.

In wetenschappelijke publicaties over gedragsanalyse (waaronder daderprofilering) komen vooral de volgende vraagstukken aan de orde:

Is het in principe mogelijk om uit delictgegevens (plaats delict, aangifte van een slachtoffer) conclusies te trekken over de achtergrond van een dader? (Mokros & Alison, 2002; Goodwill & Alison, 2007; Snook, Cullen, Bennell, Taylor & Gendreau, 2008)

Welke delictkenmerken zijn in dat geval relevant en welke dimensies (of factoren) kunnen hierbij worden onderscheiden? (Goodwill, Alison & Beech, 2009; Burgess, Commons, Safarik, Looper & Ross, 2007; McCabe & Wauchope, 2005; Häkkinen, Lindlöf & Santtila, 2004; Safarik & Jarvis, 2005; Canter, Bennell, Alison & Reddy, 2003; Kocsis, Cooksey & Irwin, 2002a; Safarik, Jarvis & Nussbaum, 2002; Canter & Heritage, 1990)

In welke mate wordt het gedrag van een dader bepaald door zijn persoonlijkheid en in welke mate door de situatie tijdens het plegen van het delict? (Woodhams, Hollin & Bull, 2008; Alison, Bennell, Ormerod & Mokros, 2002)

In hoeverre komen misdrijven die zijn gepleegd door dezelfde dader onderling overeen (linkage analysis)? (Santtila, Pakkanen, Zappalà, Bosco, Valkama & Mokros, 2008; Van den Eshof, Bootsma & Brandt, 2007; Santilla, Junkkila & Sandnabba, 2005; Bootsma, 2004)

⁴⁵ Voor kritiek op deze publicaties zie o.a. Alison et al. (2003); Snook et al. (2008). Er wordt veelal een te rooskleurig beeld geschetst van *profiling*, waarbij theoretische en methodologische vraagstukken worden omzeild.

Welke statistische modellen kunnen worden ontwikkeld en bij daderprofilering worden toegepast? (Ter Beek, Van den Eshof & Mali, 2010; Wilson & Alison, 2005; Davies, Wittebrood & Jackson, 1998)

Is het mogelijk om een theoretisch kader te ontwikkelen dat het gedrag van een dader bij de uitvoering van een misdrijf beschrijft en verklaart? (Canter, 2000)

Welke eisen moeten er worden gesteld aan een daderprofiel? (Alison, West & Goodwill, 2004; Alison, Smith, Eastman & Rainbow, 2003)

Wat behelst expertise op het gebied van profiling en over welke competenties, kennis en vaardigheden moet een profiler beschikken? (Kocsis, Middledorp & Try, 2005; Kocsis, Irwin, Hayes & Nunn, 2000)

3.2 Gedragsanalyse en verkrachtingszaken

In zedenzaken is de aangifte van het slachtoffer het belangrijkste document. In het verleden is naar voren gekomen dat veel gegevens die nodig zijn voor gedragsanalyse in processen-verbaal ontbraken. Om die reden hebben Hazelwood en Burgess (2001) een speciale vragenlijst ontwikkeld voor het horen van slachtoffers van een verkrachting. Sinds de introductie van ViCLAS wordt door zedenrechercheurs ook de ViCLAS-lijst geraadpleegd als checklist om ervoor te zorgen dat geen punten over het hoofd worden gezien. In de opsporing kan alleen worden uitgegaan van het gedrag van de dader tijdens het delict; informatie over de persoonlijkheid en achtergrond van de dader is tijdens de opsporingsfase niet voorhanden. De Nederlandse werkwijze bij gedragsanalyse is enerzijds gebaseerd op de empirisch vastgestelde dimensies die ten grondslag liggen aan de verkrachterclassificatie van Knight en Prentky (MTC-R3, Knight & Prentky, 1990; zie ook Knight, 1999, en hoofdstuk 4), en anderzijds op de door Hazelwood (2001) vanuit de opsporing ontwikkelde indeling en daaruit afgeleide begrippen (zie de volgende paragraaf). Kenmerkend voor de Nederlandse werkwijze is dat de nadruk meer ligt op het analyseren en interpreteren van de afzonderlijke delictkenmerken (benaderingswijze, taalgebruik, seksueel gedrag, geweldsgebruik) dan op het indelen van de dader in een bepaald type, waarbij vervolgens een standaardrijtje kenmerken wordt opgesomd. Verder wordt – op grond van de MTC-taxonomie – aandacht besteed aan de sociale vaardigheden van de dader. Het taalgebruik van de dader kan informatie opleveren over zijn motief en zijn sociale vaardigheden.

3.3 De benadering van Hazelwood

FBI-profiler Robert Hazelwood heeft een methode ontwikkeld voor het analyseren van aangiften van verkrachting. Zijn analysemethode is gebaseerd op de typologie

van Groth, Burgess en Holmstrom (1977), maar vooral uitgewerkt met behulp van praktijkervaring. Belangrijke begrippen in de methode van Hazelwood zijn: de intentie van het gedrag (zachtaardig of ruw), de benaderingswijze, de modus operandi en ritueel gedrag. Hazelwood hanteert geen specifieke indeling van geweld. De verschijningsvormen en interpretatie van geweld zijn verwerkt in de door hem beschreven typologie. In paragraaf 3.5 wordt nader ingegaan op de gedragsanalyse van geweld.

Zachtaardig en ruw gedrag

Hazelwood (2001) deelt het gedrag van verkrachters in naar twee grote categorieën: 'selfish' en 'pseudo-unselfish', in het Nederlands vertaald naar 'ruw' gedrag en 'zachtaardig' gedrag. Met zachtaardig gedrag wordt gedrag bedoeld dat in de ogen van de dader zachtaardig is. De verkrachter hoopt door dit gedrag het slachtoffer voor zich te winnen en denkt dat het slachtoffer begrip voor hem zal hebben. Hij wil haar seksueel opwinden en zijn fantasie is dat het slachtoffer vrijwillig seks met hem heeft. Alles wat hij doet en alles wat zij doet staat in het teken van deze fantasie. Bij ruw gedrag houdt de dader in geen enkel opzicht rekening met het slachtoffer. Zachtaardig of ruw gedrag uit zich zowel in taalgebruik als in seksueel gedrag en geweldsgebruik.

Om te bepalen of er sprake is van zachtaardig of ruw verbaal gedrag is het van belang dat in een proces-verbaal de woorden van de dader zo letterlijk mogelijk worden weergegeven. Het beschrijvende 'Hij zei dat ik me uit moest kleden' bevat veel minder informatie dan het bevelende 'Kleed je nu uit!' of het vragende 'Wil je je uitkleden?'. Ook de intonatie is belangrijk. Slachtoffers zijn vaak goed in staat aan te geven of een dader vriendelijk tegen hen praatte of juist dreigend en bevelend. In het verleden werd in processen-verbaal zelden de letterlijke tekst weergegeven. Met de komst van ViCLAS is hierin verandering gekomen.

Bij zachtaardig seksueel gedrag heeft de dader de fantasie dat het slachtoffer vrijwillig meedoet. Het seksuele gedrag vormt hiervan een afspiegeling. In principe doet de dader wat het slachtoffer hem 'toestaat'. Als het slachtoffer zich verzet (verbaal of fysiek), is de kans groot dat er weinig seksuele handelingen verricht worden.⁴⁶ Als het slachtoffer zich daarentegen niet durft te verzetten, interpreteert de dader dat als 'ze wil mij ook, want ze stribbelt niet tegen' en kan er een reeks seksuele handelingen plaatsvinden, van kussen tot en met een anale verkrachting. In zo'n geval verschillen de seksuele handelingen nauwelijks van die van een ruwe verkrachter. Het is daarom belangrijk om eventueel verzet van het slachtoffer en de reactie van de dader daarop in de analyse te betrekken. Ook het verbale gedrag en de mate van geweld moeten in

⁴⁶ In 1995 publiceerden Frenken, Ruitenbergh en Rombouts de resultaten van een onderzoek naar verzetstrategieën van slachtoffers tijdens een aanranding of verkrachting. Zij maakten onderscheid tussen verschillende vormen van verzet. Vluchten, gillen en vechten zouden (in deze volgorde) de succesvolste methoden zijn om een poging tot verkrachting af te weren. Een derde tot de helft van alle aanvallen werd hierdoor gestopt. Deze resultaten baarden destijds opzien.

ogenschouw worden genomen bij de analyse van het seksuele gedrag. Over het algemeen zal de dader seksuele handelingen verrichten waarvan hij denkt dat zij ze prettig vindt. Sommige verkrachters geven het slachtoffer opdracht haar armen om hun nek te slaan, om zo de seksuele fantasie van de vrijwilligheid nog meer te versterken.

Uit ruw seksueel gedrag blijkt totale onverschilligheid voor het welzijn van het slachtoffer. De verkrachter reageert niet of agressief op verzet van het slachtoffer en doet wat hij wil. De seksuele handelingen zijn gericht op het vernederen, straffen of domineren van het slachtoffer en op het bevredigen van de eigen lust. Ook de volgorde van seksuele handelingen speelt hierbij een rol. Bij ruw gedrag zal de dader bijvoorbeeld een slachtoffer eerst anaal verkrachten en vervolgens dwingen hem te pijpen.

Benaderingswijzen

De manier waarop een verkrachter zich gedraagt tijdens het delict, kan iets zeggen over de manier waarop hij zich in het normale leven gedraagt. Het ligt bijvoorbeeld niet voor de hand om een zachtaardige verkrachter te zoeken tussen machomannen die het hardst schreeuwen in de kroeg. Een andere factor die iets kan zeggen over de persoonlijkheid van de dader, is de benaderingswijze die hij kiest. Iedere verkrachter benadert zijn slachtoffer op een manier waar hij zich het prettigst en het meest zeker bij voelt. Hazelwood en Burgess (2001) onderscheiden drie benaderingswijzen: *surprise approach*, *con approach* en *blitz approach*, in het Nederlands vertaald naar verrassingsbenadering, sociaalvaardige benadering en gewelddadige benadering.

Bij de verrassingsbenadering overrompelt de dader het slachtoffer en maakt hij gebruik van haar verwarring. Op die manier hoeft hij niet of nauwelijks geweld te gebruiken om haar onder controle te krijgen. Een klassiek voorbeeld is de verkrachter die uit de struiken naast het fietspad tevoorschijn springt en een vrouw van haar fiets trekt. Maar ook een dader die 's avonds een huis binnensluip, wacht tot het slachtoffer slaapt en haar vervolgens belaagt, maakt gebruik van een verrassingsbenadering. Soms is het verrassingseffect op zich niet voldoende om het slachtoffer te overmeesteren. Dan komt het voor dat de dader dreigt met een wapen. Dit kan verbaal gebeuren: 'Meewerken, want ik heb een mes', zonder dat het slachtoffer het mes ziet. Ook komt het voor dat een dader wel degelijk een mes toont of het bijvoorbeeld zelfs even tegen de keel van het slachtoffer zet. Toch blijft deze situatie een verrassingsbenadering, zolang het slachtoffer tijdens de benadering geen (ernstig) lichamelijk letsel oploopt. Deze benaderingswijze komt het meest voor bij seksualiserende verkrachters, die de fantasie hebben dat de vrouw wel met hen zal willen meewerken. Hazelwood en Burgess (2001) stellen dat het gebruik van een verrassingsbenadering duidt op twee mogelijkheden: (a) de dader heeft het slachtoffer van tevoren geselecteerd of (b) de dader is te onzeker voor een sociaalvaardige benadering en wil ook niet veel geweld toepassen.

Bij de sociaalvaardige (smoes)benadering wint de dader bij het eerste contact het vertrouwen van het slachtoffer met behulp van zijn sociale vaardigheden. Hij gebruikt

een smoes, doet zich voor als iemand anders of vraagt uitvoerig de weg. In deze fase kan hij alleraardigst overkomen. Zodra de vrouw echter in een positie is gebracht waarin ze zich niet tegen hem zal kunnen verzetten, slaat zijn gedrag om. Het begrip wordt overigens door Hazelwood en Burgess (2001) in engere zin gebruikt; zij leggen de nadruk op het gebruiken van een truc of een smoes, terwijl in de Nederlandse visie de nadruk meer ligt op de sociale vaardigheden van de dader. Deze laatste interpretatie hangt samen met de eerder aangehaalde verkrachterclassificatie van Knight en Prentky (1990). Hazelwood en Burgess stellen dat deze benaderingswijze duidt op een dader die zelfverzekerd is in de omgang met vrouwen.

Kenmerkend voor de gewelddadige benadering is dat de dader onmiddellijk geweld gebruikt dat bij het slachtoffer letsel veroorzaakt. Hazelwood en Burgess (2001) stellen dat deze benaderingswijze duidt op een dader die vijandig staat tegenover vrouwen; relaties met vrouwen zijn waarschijnlijk talrijk, van korte duur en egocentrisch.

Modus operandi

Gedrag dat een onderdeel vormt van de modus operandi is aan verandering onderhevig. Verkrachters leren van hun ervaringen. Met name wanneer een dader gearresteerd wordt als gevolg van een fout die hij gemaakt heeft, is de kans groot dat hij die fout de volgende keer niet meer zal maken. Een dader die een verkrachting op een bospad oncomfortabel vond, verkracht de volgende keer binnenshuis. Een dader die zich onzeker voelde bij zijn eerste poging, neemt wellicht bij zijn tweede poging een mes mee om de situatie meer onder controle te hebben. De modus operandi heeft drie doelstellingen (Hazelwood & Warren, 2001):

1. Het verhullen van de identiteit:
bijvoorbeeld vermommen, het slachtoffer mag niet naar de dader kijken, de dader blijft steeds achter het slachtoffer staan, het slachtoffer blinddoeken, alleen verkrachten als het donker is, een condoom gebruiken.
2. Het misdrijf realiseren:
op een afgelegen weg verkrachten, van tevoren uitzoeken of de vrouw alleen woont, de mond van het slachtoffer afplakken, enzovoort.
3. Ontsnapping mogelijk maken:
het slachtoffer tot honderd laten tellen na de verkrachting, een vervoermiddel in de buurt parkeren, het slachtoffer na de verkrachting vastbinden, enzovoort.

Ritueel gedrag

Douglas en Munn (1990) onderscheiden naast de modus operandi de zogenoemde handtekening van de dader. Met de handtekening wordt gedrag aangeduid dat geen deel uitmaakt van de modus operandi, maar dat direct terug te voeren is op de fantasie van de dader. Hazelwood (2001) lijkt liever te spreken over rituele aspecten van een delict. Hij stelt dat deze rituele aspecten niet aan verandering onderhevig zijn omdat

ze voortvloeien uit de motieven van de dader en daardoor psychoseksueel stimulerend blijven. Hazelwood beschrijft diverse extreme voorbeelden waarin sprake is van specifiek ritueel gedrag. Vaak gaat het hierbij om seksuele moorden of om verkrachtingen die in moord zijn geëindigd. Opgemerkt moet worden dat het bij minder extreme verkrachtingszaken weliswaar mogelijk is om fantasiegerelateerde, rituele aspecten te onderscheiden, maar dat deze meestal niet zo specifiek zijn dat er sprake is van een uniek patroon, of dat zij niet als ritueel gedrag herkend worden.

Kritiek

De analysemethode van Hazelwood is niet wetenschappelijk onderzocht. Hazelwood baseert zijn methode op de verouderde typologie van Groth et al. (1977). Deze typologie heeft ten grondslag gelegen aan de classificatie van Knight en Prentky. Het probleem is dat een deel van de daders niet kan worden geclassificeerd. Elders in dit rapport wordt beargumenteerd dat het daarom beter is om dimensies als uitgangspunt te nemen (hoofdstuk 4). Daarnaast heeft Hazelwood de indeling van Groth et al. grondig bewerkt en zelfs uitgebreid met een afzonderlijk type (*the gang rape*), en het is onduidelijk of deze aanpassingen valide zijn. Hazelwood refereert niet aan wetenschappelijk onderzoek.

3.4 Statistisch onderzoek naar dader- en delictkenmerken

Bij empirisch onderzoek naar daderprofilering kan onderscheid worden gemaakt tussen onderzoek waarin afzonderlijke kenmerken worden bestudeerd, zoals hiervoor aan de orde is gekomen, en onderzoek waarin een groot aantal variabelen tegelijkertijd wordt geanalyseerd. Bij het laatste type onderzoek probeert men – met behulp van multivariate technieken – te ontdekken welke kenmerken met elkaar samenhangen. Dit uitgangspunt vinden we terug in veel publicaties (Canter & Heritage, 1990; Kocsis, Cooksey & Irwin, 2002b; Canter et al., 2003; McCabe & Wauchope, 2005; Häkkänen et al., 2004; Hunt, 2005). De methode is in alle onderzoeken vergelijkbaar. Er wordt een uitvoerige lijst met delictkenmerken gemaakt die is gebaseerd op processenverbaal van aangifte, of rechtstreeks wordt overgenomen uit ViCLAS of SCAS (de Engelse ViCLAS-versie). Daarna wordt op de data een multivariate analyse uitgevoerd. De grafische clusters die hierdoor ontstaan, worden van elkaar onderscheiden als zijnde verschillende gedragspatronen of clusters delictkenmerken. Om een idee te geven van deze werkwijze en de daarmee behaalde resultaten worden hierna twee voorbeelden gegeven.

Häkkänen, Lindlöf en Santtila (2004)

Häkkänen et al. (2004) deden op basis van politiegegevens onderzoek in Finland naar het verband tussen delictgedrag en daderkenmerken. De steekproef bestond uit 100 niet-relatieve verkrachtingszaken. Op basis van een multivariate analyse van

de delictgedragingen en de grafische plot die hiermee ontstond, interpreteerden de onderzoekers drie afzonderlijke themaclusters delictkenmerken (zie ook de grafische weergave van de plot in figuur 3.1): (1) *hostility* (met als variabelen: geweld, ejaculatie, fellatio, slachtoffer gedwongen tot lichamelijk contact, meervoudige penetratie); (2) *involvement* (masturbatie, kussen, aanvalsbenadering, wapen meegenomen, vragen stellen aan slachtoffer, slachtoffer moest seksuele opmerkingen maken, slachtoffer geruststellen); en (3) *theft* (diefstal, beledigende opmerkingen, anale penetratie, meervoudig geweld).

Daarnaast worden vier clusters daderkenmerken onderscheiden: (a) *conventional* (met als variabelen: getrouwd, gescheiden, dader heeft kinderen, met auto naar PD, werknemer); (b) *psychiatric/elderly* (psychiatrisch patiënt, ouder dan vijftig jaar, lopend naar PD); (c) *criminal/violent* (crimineel verleden, antecedenten voor geweld en verkrachting, buitenlander); en (d) *criminal/property* (vermogensantecedenten, antecedenten rijden onder invloed, student). De onderzoekers vonden alleen een significant verband tussen het delictcluster *theft* en het dadercluster *criminal property*, wat erop zou duiden dat de delictkenmerken van het thema *theft* zouden samenhangen met daderkenmerken van het cluster *criminal property*.

Kocsis, Cooksey en Irwin (2002a)

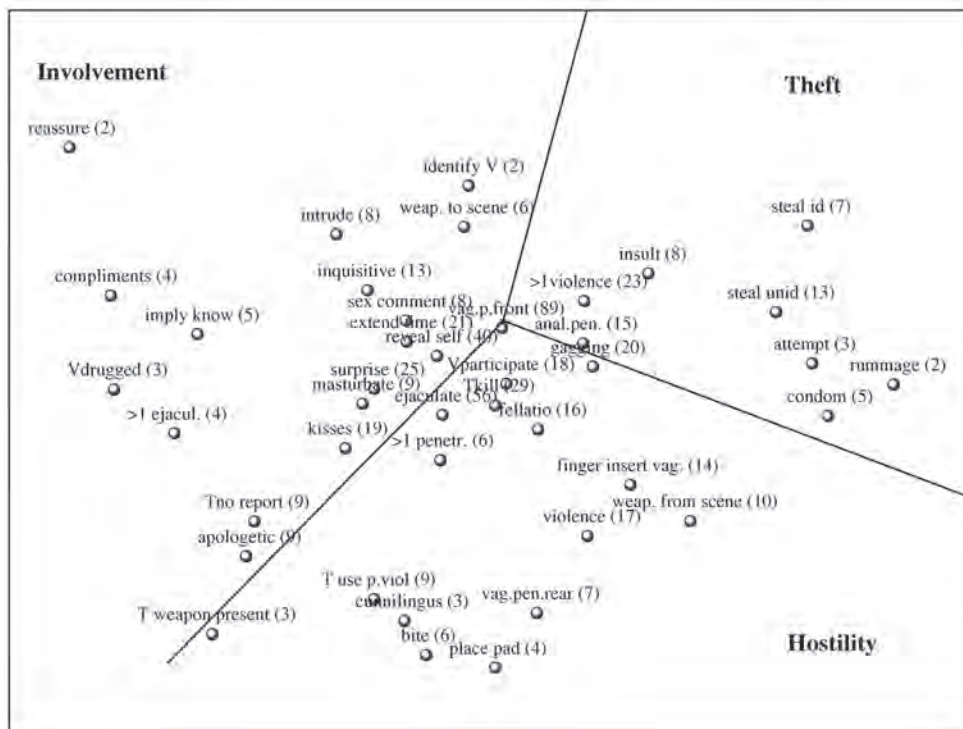
Kocsis et al. (2002a) verzamelden met behulp van politiebesteden de (ViCLAS-) gegevens van 62 aanrandings- en verkrachtingszaken. Met multidimensionale schaaltechnieken creëerden zij een model dat bestaat uit vijf clusters:

1. Ongedifferentieerd: de centrale factor in het model die op alle daders van toepassing is. Onder meer gekenmerkt door planning en het nemen van voorzorgsmaatregelen om niet gepakt te worden. De onderzoekers benadrukken dat alle verkrachters op de eerste plaats crimineel zijn.

De andere vier clusters geven de verschillen aan tussen verkrachters:

2. Er is sprake van een explosieve ontlading van woede.
3. Het geweld is nauwelijks voldoende om het slachtoffer in bedwang te houden en vaak wordt er alleen bedreigd. Dader is in vergelijking met andere clusters minder agressief en bijna passief. Doel is seksueel binnendringen.
4. Ritueel, parafiel gedrag en sadisme. Planning, vastbinden, knevelen, blinddoeken, martelen en geweld tijdens seksuele handelingen, verzamelen van souvenirs.
5. Het gedrag is impulsief en gewelddadig; steken, schieten en bijten; seksueel binnendringen is meer opportunistisch dan opzettelijk beraamd, potentieel fataal en wreed, maar niet met een gecoördineerd doel.

Figuur 3.1 Driedimensionaal multivariaat model met drie delictthema's van Häkkänen et al. (2004)⁴⁷

Het probleem bij dit type onderzoek is dat de resultaten in sterke mate afhankelijk zijn van de samenstelling van de steekproef en de gekozen variabelen. Häkkänen et al. (2004) merken bijvoorbeeld op dat seksueel sadisme weinig voorkomt. Het gevolg is dat deze misdrijven in kwantitatieve studies onderbelicht worden. Een ander probleem is dat de variabelen verschillend zijn geoperationaliseerd. In hetzelfde onderzoek van Häkkänen et al. (2004) omvat het begrip *surprise* ook het gebruik van onmiddellijk geweld, en het heeft daardoor een andere betekenis dan de benaderingswijze van Hazelwood (*surprise approach*). Wie de hiervoor besproken resultaten probeert samen te vatten, loopt verder tegen het probleem aan dat de interpretaties van de gevonden clusters soms tamelijk willekeurig lijken, en dat in ieder onderzoek weer nieuwe benamingen worden geformuleerd. Ieder onderzoek lijkt dan ook op zichzelf te staan, wat mede wordt veroorzaakt door het beschrijvende karakter van de onderzoeken, die niet uitgaan van een theoretisch model. Dit hangt samen met de principiële keuze om motie-

⁴⁷ Driedimensionaal multivariaat model van delictgedragingen uit 100 verkrachtingen buiten de relatiesfeer met drie delictthema's (overgenomen van Häkkänen et al., 2004, p. 24). De waarden tussen haakjes zijn frequenties.

ven van daders buiten beschouwing te laten, omdat deze niet objectief waarneembaar zijn. Het gevolg is dat men het risico loopt om analyses uit te voeren op gegevens die hoofdzakelijk door situationele factoren worden bepaald. Het is denkbaar dat verschillende gedragingen uiteindelijk zijn terug te voeren tot dezelfde intentie van de dader. Diverse onderzoekers pleiten voor meer aandacht voor de interactie tussen persoon en situatie (Alison et al., 2002; Häkkänen et al., 2004). Canter et al. (2003) concluderen bovendien dat afzonderlijke delictgedragingen minder belangrijk zijn dan de onderliggende thema's van het misdrijf.

3.5 Verkrachtingszaken en de analyse van het geweld

In de opsporingspraktijk wordt de gedragsanalyse uitgevoerd op de zaak (met behulp van de aangifte, getuigenverklaringen en technische sporen) en niet op basis van de persoon van (de nog onbekende) dader (Bootsma, 2004; Van den Eshof et al., 2007). Een van de kenmerken van de zaak is het toegepaste geweld. In paragraaf 2.5 wordt uitgelegd dat er in hoofdzaak twee functies van geweld zijn: instrumenteel geweld en expressief geweld. Bij instrumenteel geweld gebruikt een dader niet meer geweld dan nodig is om het slachtoffer onder controle te krijgen. Het geweld is functioneel en heeft als doel het slachtoffer te overheersen en in bedwang te houden. Bij expressief geweld gebruikt de dader meer geweld dan nodig is om het slachtoffer onder controle te houden. Door gedragsanalisten wordt naast de beschreven *functie* van het geweld echter ook gekeken naar de *mate* van het geweld en de relatie met kenmerken van de *situatie*, waaronder slachtofferverzet, drank- en/of drugsgebruik, de nabijheid van andere mensen en andere gelegenheidsfactoren. Een voorbeeld: doordat het slachtoffer zich heftig verzet (situatie), kan instrumenteel geweld, bedoeld om het slachtoffer onder controle te houden (functie), bijzonder ernstig worden (mate). Bovendien moet ook rekening worden gehouden met de *fase* van het delict waarbinnen het gedrag plaatsvindt. Polaschek et al. (2001, 2004) beschrijven verkrachting als een dynamisch proces met verschillende fasen. Het doel van de dader kan hierbinnen wisselen, onder meer onder invloed van de reactie van het slachtoffer. Excessief geweld komt volgens de auteurs meer voor in de benaderingsfase, maar minder tijdens de verkrachting zelf. Deze notie van wisselende delictdoelen is cruciaal in de duiding van het toegepaste geweld tijdens het delict.

De verschillende genoemde dimensies die een rol spelen bij het toegepaste geweld in verkrachtingen, worden schematisch weergegeven in een hypothetisch model (figuur 3.2). Door rekening te houden met deze andere dimensies, naast de functie die het geweld heeft, kunnen we beter nagaan welke betekenis het geweldsgebruik voor de dader heeft. Bij de meest extreme uitkomst van de geweldstoepassing, wanneer het slachtoffer is overleden, kan de analyse niet worden gebaseerd op de aangifte van het slachtoffer. In deze zaken is het beoordelen van de betekenis van het geweld bijzonder moeilijk.

Figuur 3.2 Gedragsanalyse van geweld in verkrachtingszaken

		Functie van het geweld			
		<i>Instrumenteel</i>	<i>Expressief</i>		
Delictfase	<i>Onmiddellijk:</i> Voorafgaand aan interactie met slachtoffer	Dreigen met/zonder wapen	Woede <i>Blitz approach</i>	Weinig tot excessief	Mate van geweld
	<i>Controlefase:</i> Voorafgaand aan seksuele handelingen	Interactie met slachtoffer/reactie slachtoffer Veel verzet > eventueel veel geweld	Woede		
	<i>Seksuele fase:</i> Tijdens seksuele handelingen	Alleen geweld om controle te houden	Woede Seksueel sadisme	Uitzonderlijk: overlijden slachtoffer	
	<i>Afloopfase:</i> Na seksuele handelingen; dader is klaargekomen	Geen geweld	Woede		

De dood van het slachtoffer

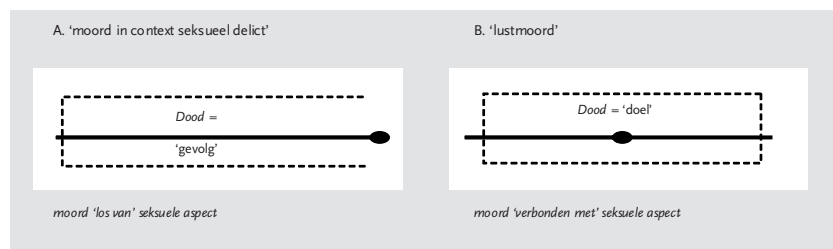
Moord en doodslag zijn in verkrachtingszaken uitzonderlijk. Toch is er veel geschreven over seksuele moord.⁴⁸ Hoewel seksuele moord op zichzelf onderzocht en beschreven wordt, kunnen we de vraag stellen of zij intrinsiek te onderscheiden is van verkrachting, of dat de dood van het slachtoffer op hetzelfde geweldscontinuüm te plaatsen is. In de literatuur is er geen consensus. Zo wordt seksuele moord gedefinieerd als moord, waarbij tevens sprake is van seksueel gedrag (het element van opzettelijke doding staat voorop; Meloy, 2000; Nieuwbeerta & Leistra, 2007). Andersom zijn er ook definities die juist het seksuele delictgedrag als uitgangspunt nemen, dat met een opeenvolging van gedragingen uitmondt in moord, al dan niet gepland (bijvoorbeeld Douglas, Burgess, Burgess & Ressler, 1992). De seksuele gedragingen kunnen voor, tijdens of na de moord plaatsvinden. Het verschil in de definities is dus of het seksuele delictgedrag of de moord als uitgangspunt wordt genomen.

48 Bijvoorbeeld Meloy (2000); Douglas et al. (1992); Ressler, Burgess & Douglas (1988). Sommige auteurs beschrijven nadere indelingen of typologieën van seksuele moord, meestal met het oog op profilingdoeleinden (Canter, Alison, Alison & Wentink, 2004; Meloy, 2000; Keppel & Walter, 1999). Daarnaast is er een veelheid aan literatuur over de persoon van de dader, de ‘seksuele moordenaar’. Hierop komen we in het volgende hoofdstuk terug, waar persoonskenmerken van zeer gewelddadige verkrachters centraal staan.

Daarnaast kan worden gekeken naar het motief voor het doden. Het motief is vaak om opsporing door de politie te voorkomen door het elimineren van het slachtoffer als getuige. Het doden kan ook onopzettelijk of in een uitbarsting van woede gebeurd zijn tijdens het in bedwang houden van het slachtoffer, of wanneer de dader vanuit een sadistisch motief te ver is gegaan in zijn geweldstoepassing. Daarnaast kan het doden deel uitmaken van de seksuele fantasie, waarbij ook wel gesproken wordt van 'lustmoord'.

Dit alles in acht genomen, kunnen we theoretisch ten minste twee scenario's van seksuele moord onderscheiden: moord in de context van een seksueel delict, waarbij de dood is te zien als gevolg van of secundair aan het seksuele misdrijf, of een zogeheten 'lustmoord', waarbij het doden centraal staat in de seksuele opwindning en ook het doel is (Schoenmakers, 2006).⁴⁹ Bij het eerste scenario kunnen er verschillende motieven aan het delict ten grondslag liggen (de dood is het gevolg van woede, van sadistische handelingen of om herkenning door het slachtoffer te voorkomen). Het theoretische verschil tussen de twee scenario's is dus of het seksuele delictaspect wel of niet verbonden is met de handeling van het doden (zie figuur 3.3).⁵⁰

Figuur 3.3 Twee scenario's seksuele moord⁵¹

3.6 Een analyse van de kenmerken van gewelddadige verkrachtingen

Het geweld dat de verkrachter toepast, is niet eerder als uitgangspunt genomen voor analyses om verschillen en overeenkomsten tussen gewelddadige en niet-gewelddadige verkrachters te onderzoeken. In de hiervoor beschreven onderzoeken en modellen is het geweldsaspect een van de variabelen die, naast allerlei andere factoren, het profiel

⁴⁹ In het volgende hoofdstuk komen we terug op 'de lustmoordenaar' als bijzonder type 'seksuele moordenaar'.

⁵⁰ Het seksuele delictgedrag kan voor, tijdens of na het overlijden van het slachtoffer plaatsvinden. Van belang is of het doden en het seksuele aspect (opwinding) met elkaar verbonden zijn (lustmoord). Hiermee wordt ook het verschil duidelijk tussen lustmoord en een sadistische verkrachting met de dood als uitkomst. Een sadistische verkrachter raakt seksueel opgewonden van het pijnigen van zijn slachtoffer. De dood van het slachtoffer is niet het doel, maar wel vaak het gevolg. Bij lustmoord wordt de dader juist opgewonden van het feitelijke doden van het slachtoffer. Dit hoort bij de fantasie en is het doel.

⁵¹ Ontleend aan Schoenmakers, 2006, p. 52.

of het delictgedrag van de dader constitueren. Het geweldsaspect is met andere woorden nog niet eerder geproblematiseerd binnen de praktijk- en theorievorming rondom gedragsanalyse. In de politiepraktijk is de mate van het geweld een tamelijk objectief vast te stellen zaak. Dit geldt temeer als het slachtoffer ernstig verwond of overleden is. Door juist het geweldsaspect als uitgangspunt te nemen om van daaruit meer te weten te komen over de dader-, delict- en slachtofferkenmerken, is het mogelijk om meer zicht te krijgen op de persoon van de dader die veel geweld toepast in de verkrachtingen.

In ViCLAS (zie hoofdstuk 1) zijn ten behoeve van dit onderzoeksdeel 356 verkrachttingszaken geanalyseerd. Hiervan zijn er, zoals eerder vermeld, 140 als gewelddadig en 216 als niet-gewelddadig gekwalificeerd. De beide groepen zijn door middel van een bivariate analyse met elkaar vergeleken. Daarbij is nagegaan welke overeenkomsten en verschillen er zijn wat betreft algemene daderkenmerken, kenmerken van het delict, de modus operandi, de interactie tussen dader en slachtoffer, en kenmerken van het slachtoffer. Er wordt gesproken van verschillen bij een p van $<.05$.

3.7 Onderzoeksresultaten

In deze paragraaf worden de resultaten van de analyse van de variabelen in ViCLAS besproken. Er zijn overeenkomsten gevonden tussen de kenmerken van de gewelddadige en niet-gewelddadige verkrachtingen, maar gewelddadige verkrachtingen wijken ook in diverse opzichten af van niet-gewelddadige verkrachtingen. In het navolgende bespreken we de resultaten per onderzocht domein (zie ook de tabellen in de bijlage bij dit hoofdstuk).

Algemene daderkenmerken (tabel 1)

In ViCLAS worden ook enkele algemene daderkenmerken geregistreerd. Er zijn geen significante verschillen gevonden tussen beide groepen wat betreft leeftijd (gemiddeld 31 ten tijde van de pleegdatum), geboorteland (ongeveer de helft van de totale groep is geboren in Nederland), wel of geen partner hebben, en seksuele disfuncties (13%). Bijna een kwart van beide groepen leeft samen met een partner of echtgenote. Plegers van gewelddadige verkrachtingen zijn iets vaker dan de niet-gewelddadige verkrachters jonger dan 21 jaar, maar dit is niet significant.

Daders van gewelddadige verkrachtingen hebben significant vaker een blanke huidskleur (56% versus 36%). Beide groepen verkrachters hebben meestal een normaal postuur, al scoren de daders van niet-gewelddadige verkrachtingen hier significant hoger op (60% versus 46% van de gewelddadigen). Hoewel het om kleinere percentages gaat, hebben de gewelddadigen vaker dan de niet-gewelddadigen een tenger postuur (28% versus 17%). De niet-gewelddadige verkrachters worden vaker gekenmerkt door

een afwijkende leefstijl dan daders van gewelddadige zaken, al scoren beide groepen hoog op deze laatste variabele (94% versus 86%).⁵²

Algemene delictkenmerken (tabel 2)

Opvallend is dat er bij de meeste delictkenmerken geen verschillen zijn tussen de gewelddadige en niet-gewelddadige verkrachtingen. Hierbij gaat het om pleeglocatie, pleegtijd, -dag en -maand, of er andere (zeden)delicten in het spel zijn, alcohol- en/of drugsgebruik, of ruzie tussen slachtoffer en dader. Het merendeel van beide soorten verkrachtingen vindt plaats in de duisternis, ruim een kwart bij daglicht. Ongeveer 37% van beide soorten verkrachtingen is in het weekeinde gepleegd. In twee derde van de zaken is de locatie voor de dader een bekende locatie. Hierbij is uitgegaan van de verklaring van de dader, of wanneer uit de verklaring van het slachtoffer bijvoorbeeld blijkt dat deze de dader al meermalen in de omgeving heeft gezien. Bij beide groepen wordt weinig melding gemaakt van een context waarin ruzie een rol speelde (8% van alle zaken).

Er is een klein aantal verschillen gevonden. In gewelddadige zaken wordt minder vaak een voertuig gebruikt (25%) dan in niet-gewelddadige zaken (40%), maar wordt wel vaker sperma aangetroffen (31% versus 19%).

Modus operandi (tabel 3)

Het nemen van voorzorgsmaatregelen door de dader om het achterlaten van sporen te voorkomen is niet onderscheidend voor beide groepen (15%). Een kleine meerderheid van beide groepen neemt voorzorgsmaatregelen.

Met name in de modus operandi komen significante verschillen naar voren. Vanzelfsprekend bij het geweldsaspect: bij gewelddadige verkrachtingen wordt vaker expliciet geweld gebruikt, dat wil zeggen meer geweld dan nodig, om het slachtoffer te controleren (79% bij de gewelddadige zaken versus 9% bij de niet-gewelddadige zaken); dat hiervan een doktersbehandeling het gevolg kan zijn, is aannemelijk (het criterium om de groep gewelddadige verkrachtingen te bepalen). Het geweld vindt plaats tijdens en na de seksuele handelingen (23% versus 5%), maar met name voorafgaand aan de seksuele handelingen (51% versus 4%). De daders van gewelddadige verkrachtingen kleden zichzelf en het slachtoffer minder vaak uit, maar snijden of scheuren wel vaker de kleding van het slachtoffer kapot (27% versus 13%). Bij een meerderheid van beide typen zaken is een wapen betrokken, maar dit is vaker het geval bij de niet-gewelddadige verkrachtingen (88% versus 64% van de gewelddadige zaken). Daders van de gewelddadige verkrachtingen gebruiken vaker een prop, blinddoek of gezichtsbedekking (14% versus 6%) en gebruiken vaker middelen om het slachtoffer in bedwang te

52 De variabele 'afwijkende leefstijl' in ViCLAS is hoofdzakelijk gebaseerd op het hebben van antecedenten en alcohol- en/of drugsgebruik.

houden (16% versus 6%). Gelet op de aantallen gebeuren dergelijke handelingen echter in een minderheid van de verkrachtingen. Ook selecteren zij vaker het slachtoffer (29% versus 15%).⁵³ In de niet-gewelddadige verkrachtingen wordt het slachtoffer vaker vrijgelaten door de dader, namelijk in bijna driekwart van de gevallen (74%) versus de helft van de gewelddadige zaken (51%).

Interactie dader-slachtoffer (tabel 4)

Er zijn diverse elementen in de interactie tussen dader en slachtoffer die niet onderscheidend zijn voor een van de beide groepen, zoals het gegeven dat de dader een onbekende is (beide groepen rond de 60% van de gevallen), het hebben van een persoonlijke relatie met het slachtoffer (18%)⁵⁴ en het toepassen van een verrassingsbenadering door de dader (38%). Ook in het taalgebruik van de daders (over zichzelf praten, vragen naar het privéleven van het slachtoffer, complimenten maken, onderhandelen met of geruststellen van het slachtoffer) zijn geen verschillen te zien tussen beide groepen. In relatief weinig zaken is de dader complimenteus (6%), gedraagt hij zich zachtaardig (7%), probeert hij het slachtoffer gerust te stellen (16%) of onderhandelt hij met het slachtoffer (18%).

In de interactie tussen dader en slachtoffer is echter ook een aantal verschillen te zien tussen beide groepen. In gewelddadige zaken is vaker sprake van een emotioneel motief, al is dit niet in een groot aantal zaken vastgesteld (15% versus 6%).⁵⁵ In de gewelddadige verkrachtingen wordt in bijna alle gevallen een gewelddadige benadering van het slachtoffer gehanteerd (zie ook de vorige paragrafen). Daders van niet-gewelddadige verkrachtingen gebruiken vaker een sociaalvaardige of smoesbenadering (58% versus 33%), en het slachtoffer heeft vaker een zakelijke relatie met hen (52% versus 29%). In de niet-gewelddadige zaken wordt het slachtoffer vaker in een huiselijke omgeving benaderd (18% versus 8% bij de geweldzaken).

In de gewelddadige zaken gedragen de daders zich vaker boos/woedend (58% versus 27% in de niet-gewelddadige zaken), gedragen zij zich vaker macho (48% versus 26%) en vernederen zij het slachtoffer vaker (40% versus 21%). In hun (seksuele) handelingen is – uiteraard – meer sprake van geweld, waaronder het (proberen te) verstikken van het slachtoffer (51% versus 18%).

In de gewelddadige zaken wordt significant hoger gescoord op het onderwerp ‘één seksuele handeling’ dan in de niet-gewelddadige zaken (26% versus 13%). Beide

53 Bij deze variabele wordt in ViCLAS geregistreerd of de dader dit slachtoffer vooraf heeft geselecteerd, of dat het slachtoffer gekozen is omdat de omstandigheden van het misdrijf juist waren. Hierbij wordt alleen uitgegaan van de daderverklaring, tenzij het slachtoffer aangeeft dat zij reeds gestalkt werd door de dader of dat zij de dader al meermalen had gezien (ViCLAS).

54 In principe worden alleen niet-relatieve zaken opgenomen in ViCLAS, maar bij deze variabele kan worden aangegeven dat er een relatie was die er mogelijk toe bijdroeg om dader en slachtoffer samen te brengen (ViCLAS).

55 Ter onderscheiding van een rationeel motief, zoals financieel of verhulling van een misdrijf.

groepen hebben echter hogere percentages op ‘meer dan één seksuele handeling’ (42% en 33%).⁵⁶ Slachtoffers van gewelddadige verkrachtingen reageren vaker dan de andere slachtoffers met fysiek geweld op de aanvallen van de daders (52% versus 18%). Daarop reageert de gewelddadige dader ook weer vaker met geweld (43% versus 6%). Ook als het slachtoffer zich niet fysiek verzet, reageert de dader daarop met fysiek geweld.

Slachtofferkenmerken (tabel 5)

Wie zijn nu de slachtoffers? De gegevens lijken op het eerste gezicht niet opzienbarend. De gemiddelde leeftijd van de slachtoffers van beide typen verkrachtingen verschilt niet van elkaar (gemiddeld 30,6 jaar). Ook de plaats waar het slachtoffer zich bevindt ten tijde van het delict (thuis 27%, onderweg 24%, uitgaanslocatie 13%) en de manier van vervoer verschillen niet tussen de groepen. Slachtoffers van beide groepen verkrachters waren het vaakst lopend of (brom)fietsend (51%); minder vaak met de auto of taxi (14%) of met het openbaar vervoer (14%).

Toch zijn er ook verschillen. Slachtoffers van gewelddadige verkrachtingen zijn gemiddeld vijf centimeter langer, hebben significant vaker lang haar (40% versus 19%) en dragen vaker een bril (13% versus 4%). Slachtoffers van niet-gewelddadige verkrachters hebben daarentegen vaker een beperkte conditie, bijvoorbeeld omdat ze onder invloed zijn van alcohol of vanwege hun leeftijd (65+) of een handicap (45% versus 30%). De slachtoffers van de gewelddadige verkrachting lijken een normale lifestyle⁵⁷ te hebben (66% versus 32%) en zijn vaker alleenstaand dan slachtoffers van niet-gewelddadige verkrachtingen (29% versus 19%).

3.8 Beschouwing

Op basis van de ViCLAS-gegevens blijkt het goed mogelijk te zijn om gewelddadige verkrachtingen te onderscheiden van niet-gewelddadige verkrachtingen. In vergelijking met de persoonskenmerken van gewelddadige en niet-gewelddadige verkrachters (zie volgend hoofdstuk) komen bij delict- en slachtofferkenmerken beduidend meer verschillen tussen beide groepen naar voren. Voor een deel zijn de verschillen terug te voeren op het geweldsaspect. Het selectie criterium voor de gewelddadige verkrachtingen was dat het slachtoffer zich minimaal onder doktersbehandeling moest stellen. Het ligt dan ook voor de hand dat factoren die met geweld te maken hebben onderscheidende werking krijgen.

De criteriumvariabele ‘doktersbehandeling’ zegt alleen iets over de mate van het toegepaste geweld, en niet over de functie van dat geweld of over de vorm daarvan. In de

56 Dit verschil is niet significant, maar de cijfers illustreren dat in een meerderheid van beide soorten zaken meer dan één seksuele handeling plaatsvindt.

57 In ViCLAS betekent dat bijvoorbeeld dat de slachtoffers geen crimineel verleden hebben, niet verslaafd zijn, geen prostitutie zijn.

gewelddadige zaken wordt meer geweld gebruikt dan nodig is voorafgaande, tijdens en/of na de seksuele handelingen. De handelingen zijn bovendien vaker gewelddadig seksueel. De dader gedraagt zich tijdens het delict vaker macho, vernederend, en boos tot woedend. In de literatuur over *profiling* wordt verondersteld dat de geweldsbenadering (*blitz approach*) karakteristiek is voor gewelddadige verkrachtingen (Hazelwood, 2001). Onze resultaten ondersteunen deze ervaringsregel.

De slachtoffers van gewelddadige verkrachtingen zijn vaker dan andere slachtoffers vooraf geselecteerd. Dit gebeurt dan in bijna een derde van de gewelddadige zaken. Het is interessant om vast te stellen dat de slachtoffers vooral 'gewone' vrouwen lijken die een normaal leven leiden. Opvallend is ook dat ook bij de slachtoffers uiterlijke kenmerken een onderscheidende rol spelen ten opzichte van de niet-gewelddadige zaken: slachtoffers in de gewelddadige zaken zijn gemiddeld vijf centimeter langer, dragen vaker een bril (echter, slechts in een minderheid van de geweldszaken) en hebben vaker lang haar. De slachtoffers in de niet-gewelddadige verkrachtingen hebben vaker een beperkte conditie (kwetsbaarheid), bijvoorbeeld in termen van het onder invloed zijn van alcohol, een handicap of oudere leeftijd. Dat laatste is wellicht te rijmen met het gegeven dat er minder geweld is toegepast; door de beperkte conditie zijn deze slachtoffers gemakkelijker te overmeesteren dan wel minder goed in staat fysiek verzet te bieden. Nader onderzoek naar deze en andere victimologische kenmerken zou wenselijk zijn om meer duidelijkheid te verkrijgen over eventuele verbanden tussen enerzijds het uiterlijk en de mogelijk kwetsbare positie van de slachtoffers en anderzijds de handelingen van de dader.

Daders van gewelddadige verkrachtingen zijn in vergelijking met niet-gewelddadigen vaker blank. Daders van beide groepen verkrachtingszaken hebben meestal een normaal postuur (geweld: 46%, niet-geweld: 60%). Hoewel voor beide groepen zaken een minderheid van de daders tenger gebouwd is, verschillen de daders hier significant; de daders in de gewelddadige zaken zijn vaker dan de daders in de niet-gewelddadige zaken tenger gebouwd (28% versus 17%).

Uit de ViCLAS-gegevens valt niet op te maken in hoeverre de dader het delict ook gepland heeft. Zoals gesteld, selecteren de daders in een derde van de gewelddadige zaken het slachtoffer (significant vaker dan in de niet-gewelddadige zaken), wat een zekere bekendheid met de situatie van het slachtoffer veronderstelt bij de dader. Mogelijk dat het gebruik van maatregelen in de gewelddadige zaken, zoals een prop, gezichtsbedekking of blinddoek, alsook het gebruik van middelen om het slachtoffer in bedwang te houden, op enige mate van delictplanning wijzen. Daders van niet-gewelddadige verkrachtingen hanteren juist vaker een wapen, waarschijnlijk als dreigmiddel om medewerking te verkrijgen, gezien de geringe verwondingen.

Duidelijk is wel dat de dader in de gewelddadige zaken significant vaker boosheid en woede laat zien tijdens het delict, alsook veel geweld gebruikt in de benadering van het slachtoffer (*blitz approach*). De daders van de gewelddadige verkrachtingen passen meteen veel geweld toe en het slachtoffer verzet zich hier vaker tegen (in iets meer dan

de helft van de zaken). Dit induceert nog meer geweld van de daders. Het doel lijkt niet zozeer seksgerelateerd te zijn, als wel het vernederen van het slachtoffer en het uitleven van de woede op het slachtoffer. Typisch is dat de daders vaker (maar in ruim een kwart van de gevallen) de kleren van de slachtoffers kapotscheuren. Frenken et al. stelden in 1995 vast dat bijna de helft van alle vrouwen die zich actief hadden verzet, geweld te verduren kreeg; maar zij concludeerden dat de kans op ernstige verwondingen relatief klein is. De uitkomsten van onze studie geven een genuanceerder beeld. Actief verzet kan in sommige gevallen gevaarlijk zijn. Gewelddadige daders dulden geen verzet en slaan terug.⁵⁸ De verkrachting wordt in de meeste gevallen met veel geweld doorgezet, en het gevaar bestaat dat de zaak escaleert en de verkrachting nog gewelddadiger wordt.⁵⁹

Uit het gegeven dat de daders van gewelddadige verkrachtingen, in vergelijking met niet-gewelddadige zaken, vaker het slachtoffer vernederen en vaker woedend zijn, kan worden verondersteld dat het delict niet (alleen) seksueel is gemotiveerd. Dit laat onverlet dat er wel sprake kan zijn van een seksuele opwinding. Er wordt namelijk vaker sperma aangetroffen bij de gewelddadige verkrachters, hoewel in nog geen derde van de zaken. Agressie lijkt op een seksuele wijze te worden geuit. Het aantal seksuele handelingen hoeft weinig te zeggen over de mate van seksuele opwinding. Seksuele handelingen kunnen het resultaat zijn van herhaalde pogingen van de dader om een erectie te krijgen of klaar te komen. Bovendien kunnen negatieve emoties (zoals boosheid) seksuele opwinding tegenwerken. Fysiologisch onderzoek toont aan dat boosheid het vermogen om een erectie te krijgen of vast te houden, tenietdoet (Myers, Husted, Safarik & O'Toole, 2006). Of dit ook voor onze gewelddadige verkrachters geldt, vereist meer onderzoek.

58 Uit een onderzoek van Hazelwood et al. (1989) onder 41 serieverkrachters bleek echter dat verzet van het slachtoffer geen verband hield met het geweld dat de verkrachter gebruikte. De serieverkrachters waren geselecteerd op basis van het criterium: 'minimaal 10 verkrachtingen gepleegd'. Mogelijk hebben wij hier met een ander type verkrachter te maken dan in onze steekproef. Verzet van het slachtoffer verhoogde bij een aantal verkrachters wel de (seksuele) opwinding.

59 Het verschil tussen onze resultaten en die uit het onderzoek van Frenken et al. (1995) kan worden verklaard door de steekproeven. In dat onderzoek werden vooral aanrandingen onderzocht, waardoor het percentage zaken waarin het slachtoffer succesvol is in het afweren van de verkrachting per definitie groter is. Bovendien was binnen de categorie verkrachtingen het aantal gewelddadige zaken zeer klein. In ons onderzoek zijn uitsluitend verkrachtingen onderzocht, en worden gewelddadige en niet-gewelddadige zaken tegen elkaar afgezet.

Bijlage: tabellen

* p=<.05; ** p=<.01

ns = niet significant

Tabel 1 – Algemene daderkenmerken

	geweld		niet-geweld		totaal	sig.
	%	n	%	n		
Geboren in Nederland	53,6	75	47,7	103	50,0	ns
Leeftijd t.t.v. pleegdatum (gemiddelde)	30,2	138	31,7	216	31,1	ns
Jonger dan 21 jaar	15,7	22	12,5	27	13,8	ns
Vanaf 21 tot 40 jaar	66,4	93	70,4	152	68,8	ns
40 jaar of ouder	16,4	23	17,1	37	16,9	ns
Blanke huidskleur	56,4	79	36,1	78	44,1	**
Lichaamsbouw (t.t.v. pleegdatum) mager (tenger)	27,6	34	17,0	32	21,2	*
Lichaamsbouw (t.t.v. pleegdatum) normaal	46,3	57	59,6	112	54,3	*
Lichaamsbouw (t.t.v. pleegdatum) flink (stevig)	18,7	23	20,2	38	19,6	ns
Lichaamsbouw (t.t.v. pleegdatum) zwaarlijvig	7,3	9	3,2	6	4,8	ns
Leeft met partner/echtgenote	22,9	32	24,5	53	23,9	ns
Afwijkende leefstijl?	86,4	121	94,0	203	91,0	*
Dader ziet er over het algemeen verzorgd uit	17,1	24	15,3	33	16,0	ns
Dader heeft seksuele disfunctie	14,3	20	11,6	25	12,6	ns

Tabel 2 – Algemene delictkenmerken

	geweld		niet-geweld		totaal	sig.
	%	n	%	n		
Misdrijf vond plaats bij daglicht	27,9	39	26,9	58	27,2	ns
Misdrijf vond plaats in duisternis	62,1	87	66,7	144	64,9	ns
Kwartaal jan-mrt	22,5	31	22,2	48	22,3	ns
Kwartaal apr-jun	30,4	42	22,7	49	25,7	ns
Kwartaal jul-sep	26,1	36	32,4	70	29,9	ns
Kwartaal okt-dec	21,0	29	22,7	49	22,0	ns
Pleegdag (dag van de week) zo	15,9	22	17,6	38	16,9	ns
Pleegdag (dag van de week) ma	7,2	10	11,6	25	9,9	ns
Pleegdag (dag van de week) di	8,0	11	12,5	27	10,7	ns
Pleegdag (dag van de week) wo	13,0	18	11,1	24	11,9	ns
Pleegdag (dag van de week) do	17,4	24	13,9	30	15,3	ns
Delict pleegdag (dag van de week) vr	16,7	23	14,4	31	15,3	ns

Tabel 2 – (vervolg)

	geweld		niet-geweld		totaal	sig.
	%	n	%	n		
Pleegdag (dag van de week) za	21,7	30	19,0	41	20,1	ns
Weekend	37,7	52	36,6	79	37,0	ns
Voertuig bij misdrijf betrokken	25,0	35	39,8	86	34,0	**
Toegang geforceerd	9,3	13	7,9	17	8,4	ns
Locatie voor dader bekend	65,0	91	67,1	145	66,3	ns
Omgeving is een woonwijk	60,7	85	54,2	117	56,7	ns
Andere (zeden)delicten in het spel (exhibitionisme, stalking e.d.)	7,1	10	4,6	10	5,6	ns
Drugs – alcohol in het spel	7,9	11	14,8	32	12,1	ns
Inbraak – diefstal – overval in het spel	15,7	22	17,1	37	16,6	ns
Relatie – ruzie in het spel	10,0	14	6,5	14	7,9	ns
Sperma gevonden	30,7	43	18,5	40	23,3	*

Tabel 3 – Modus operandi

	geweld		niet-geweld		totaal	sig.
	%	n	%	n		
Dader voorzorgsmaatregelen t.b.v. sporen	17,1	24	13,4	29	14,9	ns
Geen voorzorgsmaatregelen	45,0	63	47,7	103	46,6	ns
1 voorzorgsmaatregel	30,0	42	35,2	76	33,1	ns
2 of meer voorzorgsmaatregelen	25,0	35	17,1	37	20,2	ns
Dader voorzorgsmaatregelen genomen?	55,0	77	52,3	113	53,4	ns
Meer geweld gebruikt dan nodig om slachtoffer te controleren	79,3	111	8,8	19	36,5	**
Meer geweld dan nodig voorafgaand aan seks	50,7	71	3,7	8	22,2	**
Meer geweld dan nodig tijdens of na seks	22,9	32	5,1	11	12,1	**
Dader gebruikte prop, blinddoek of gezichtsbedekking	14,3	20	5,6	12	9,0	**
Wapen betrokken bij het misdrijf	63,6	89	88,4	191	78,7	**
Uitkleden slachtoffer	66,4	93	76,9	166	72,8	*
Uitkleden dader	45,7	64	58,8	127	53,7	*
Kleding kapot (gesneden, gescheurd)	27,1	38	13,0	28	18,5	**
Dader gebruikte middelen om het slachtoffer in bedwang te houden	16,4	23	6,5	14	10,4	**
Middelen om het slachtoffer in bedwang te houden meegenomen van de PD	2,1	3	1,9	4	2,0	ns
Dader heeft het slachtoffer vrijgelaten	51,4	72	73,6	159	64,9	**
Slachtoffer vooraf door de dader geselecteerd	29,3	41	14,8	32	20,5	**

Tabel 4 – Interactie dader-slachtoffer

	geweld		niet-geweld		totaal	sig
	%	n	%	n		
Motief emotioneel	15,0	21	6,0	13	9,6	**
Motief rationeel	12,1	17	14,8	32	13,8	ns
Dader is een onbekende	61,4	86	56,9	123	58,7	ns
Persoonlijke relatie met dader	16,4	23	19,9	43	18,5	ns
Zakelijke relatie met dader	28,6	40	51,9	112	42,7	**
Benadering in huiselijke omgeving	7,9	11	18,1	39	14,0	**
Sociale/smoesbenadering	32,9	46	57,9	125	48,0	**
Verrassingsbenadering	40,0	56	37,0	80	38,2	ns
Geweldsbenadering	15,0	21	3,2	7	7,9	**
Handelingen seksueel	91,4	128	99,1	214	96,1	**
Handelingen 'zachtaardig' seksueel	48,6	68	62,5	135	57,0	*
Handelingen gewelddadig seksueel	52,1	73	26,9	58	36,8	**
Handelingen gewelddadig	73,6	103	29,2	63	46,6	**
Handelingen verstikken	50,7	71	18,1	39	30,9	**
1 seksuele handeling	26,4	37	13,4	29	18,5	**
2 of meer verschillende seksuele handelingen	42,1	59	33,3	72	36,8	ns
Seksaccessoires gebruikt/aangetroffen	7,1	10	7,9	17	7,6	ns
Dader sprak over zichzelf met het slachtoffer	28,6	40	31,9	69	30,6	ns
Dader vroeg naar het privéleven van het slachtoffer	35,0	49	33,3	72	34,0	ns
Dader was boos/woedend	57,9	81	26,9	58	39,0	**
Dader deed zachtaardig	7,9	11	6,5	14	7,0	ns
Dader deed macho	47,9	67	25,9	56	34,6	**
Dader was complimenteus	5,7	8	6,0	13	5,9	ns
Dader was vernederend	40,0	56	20,8	45	28,4	**
Dader onderhandelde met het slachtoffer	17,9	25	18,5	40	18,3	ns
Dader heeft geprobeerd het slachtoffer gerust te stellen	15,7	22	15,7	34	15,7	ns
Fysiek verzet slachtoffer	52,1	73	17,6	38	31,2	**
Dader reageerde met geweld op verzet slachtoffer	57,1	80	12,0	26	29,8	**
Fysiek verzet – reactie met geweld	42,9	60	6,5	14	20,8	**
Geen fysiek verzet – reactie met geweld	14,3	20	5,6	12	9,0	**
Fysiek verzet – reactie niet met geweld	9,3	13	11,1	24	10,4	ns

Tabel 5 – Slachtofferkenmerken

	geweld		niet-geweld		totaal	sig
	%	n	%	n		
Leeftijd slachtoffer of hoe oud leek het slachtoffer t.t.v. misdrijf (gemiddelde)	31,6	140	29,9	215	30,6	ns
(Geschatte) lengte slachtoffer t.t.v. misdrijf (cm) (gemiddelde)	171	63	166	54	169	**
Heeft lang haar (vanaf de kraag)	40,0	56	19,4	42	27,5	**
Draagt bril (algemeen)	12,9	18	3,7	8	7,3	**
Beperkte conditie (onder invloed, gehandicapt, 65+)	30,0	42	44,9	97	39,0	**
Lopend of met (brom)fiets	55,7	78	47,7	103	50,8	ns
Met auto (of taxi)	12,1	17	15,3	33	14,0	ns
Met openbaar vervoer	12,1	17	15,7	34	14,3	ns
Leeft alleen (met niemand)	29,3	41	19,4	42	23,3	*
Heeft normale lifestyle	65,7	92	31,5	68	44,9	**
Heeft straatleven (verslaafd, prostituee, dakloos)	13,6	19	23,6	51	19,7	*
Was thuis	29,3	41	25,5	55	27,0	ns
Was onderweg	20,7	29	26,9	58	24,4	ns
Was uit (café, feest, afspraakje)	10,0	14	15,3	33	13,2	ns

4 Persoonskenmerken van gewelddadige verkrachters

In dit hoofdstuk geven we een uitgebreide beschrijving van de persoonskenmerken van gewelddadige verkrachters. Dit doen we in twee delen. Eerst wordt een overzicht gegeven van bevindingen uit de literatuur over persoonskenmerken van verkrachters en factoren die mogelijk invloed hebben op het geweld dat zij kunnen toepassen. Vervolgens (vanaf paragraaf 4.4) worden de resultaten besproken van de analyse van de persoonsdossiers van de geselecteerde groep gewelddadige verkrachters. Om de gegevens in perspectief te kunnen plaatsen, worden deze afgezet tegen de vergelijkingsgroep verkrachters die geen of weinig geweld hebben toegepast bij het delict. De onderzoeksbronnen in dit hoofdstuk (de literatuur en de persoonsdossiers) hebben met elkaar gemeen dat zij vanuit een klinisch perspectief naar de persoon van de verkrachter kijken.⁶⁰

De geïntegreerde theoretische modellen uit hoofdstuk 2 geven een mooi overzicht van welke factoren (in wisselwerking met elkaar) van invloed kunnen zijn in de aanloop naar een verkrachting. De belangrijkste domeinen in de verschillende modellen waren: een negatieve gezinsachtergrond, biologische factoren, (seksuele) stoornissen, emotieregulatie, cognities en seksuele fantasieën. In ons onderzoek naar de persoonskenmerken en achtergronden van de gewelddadige verkrachters hebben we ons in eerste instantie op deze domeinen gericht. In de volgende paragrafen bespreken we eerst de literatuur over persoonskenmerken van verkrachters, psychopathologie en typen verkrachters. Daarna bespreken we de resultaten van het uitgevoerde dossieronderzoek.

4.1 Persoonskenmerken van verkrachters in de literatuur

Demografische kenmerken van verkrachters

Verkrachtingen worden vooral gepleegd door mannen. Over vrouwelijke zedendelinquenten is veel minder bekend, hoewel daar sinds de jaren negentig wel meer aandacht aan wordt besteed.⁶¹ De leeftijd van mannelijke verkrachters ligt met name tussen de 20 en 30 jaar. Er zijn weinig 40-plussers die verkrachtingen plegen (Frenken, 2002; Van Marle, Van Putten & De Ridder, 1995). De gemiddelde leeftijd van verdachten

60 In het klinische werkveld worden theorieën doorgaans gebaseerd op onderzoek onder veroordeelde zedendelinquenten die zich in detentie of in forensische instellingen bevinden.

61 Bijvoorbeeld Hendriks (2004); Kaufman, Wallace, Johnson & Reeder (1995); Bumby & Bumby (1997).

van verkrachting wijkt overigens niet sterk af van die van andere verdachten (Van Wijk et al., 2006).⁶²

Hoewel de laatste jaren steeds meer onderzoek wordt gedaan naar criminaliteit en etniciteit, is er nog weinig gepubliceerd over de relatie tussen etniciteit en zedencriminaliteit. Van Wijk en Blokland (2008) voerden op basis van politiegegevens een onderzoek uit naar zedendelinquentie en etniciteit in Nederland. Zij vinden een oververtegenwoordiging van allochtone⁶³ groeperingen onder zedendelinquenten (met name Antillianen, Surinamers, personen uit het Midden-Oosten en Marokkanen), vooral bij aanranding en verkrachting. Bij verkrachting zijn 'overige Afrikaanse' (met uitzondering van Marokkaanse) en Antilliaanse verdachten het sterkst vertegenwoordigd. Antilliaanse verdachten zijn echter ook bij andere vormen van criminaliteit sterk aanwezig (zie ook Blokland, Grimbergen, Bernasco & Nieuwbeerta, 2010). Grubin (1994) vindt een verschil in etnische afkomst tussen verkrachters en seksuele moordenaars in het Verenigd Koninkrijk.⁶⁴ In zijn vergelijkend onderzoek zijn alle seksuele moordenaars van autochtone afkomst, terwijl 40% van de verkrachters tot een etnische minderheid behoort.⁶⁵

Ontwikkeling en kenmerken tijdens de jeugd

Bij het ontstaan van seksueel delictgedrag op volwassen leeftijd zou het merendeel van de plegers volgens Marshall en Barbaree (1990) opgroeien in pedagogisch/affectief verwaarlozende gezinnen. Deze gezinnen kenmerken zich door een inconsistente en gewelddadige opvoeding, waarbij fysieke en/of seksuele mishandeling en/of verwaarlozing plaatsvinden. Een autoritaire opvoedstijl, gekenmerkt door weinig warmte en een hoge mate van discipline, wordt het meest geassocieerd met agressiviteit en gedragsproblemen (Baumrind, 1991).⁶⁶ Daarnaast is er een sterk verband tussen antisociaal gedrag op jonge leeftijd en agressief en crimineel gedrag op latere leeftijd. Agressief gedrag is een van de stabiele persoonskenmerken van mensen, dus op basis van agressief gedrag in de jeugd, bijvoorbeeld ten aanzien van leeftijdgenoten op school, maar ook gedragsproblemen jegens ouders of leraren, kunnen er goede voorspellingen worden

62 In een onderzoek van Van Marle et al. (1995), waarin 161 mannelijke verdachten van zedendelicten met 504 andere verdachten werden vergeleken, was de gemiddelde leeftijd van de verdachte zedendelinquenten 29,4 jaar, tegen 27,8 jaar van de overige verdachten.

63 Bepaald aan de hand van het geboorteland van de ouders. De gegevensbron in dit onderzoek was het politieke registratiesysteem HKS.

64 Grubin vergeleek 21 mannen die hadden gedood in de context van een seksueel delict met 121 verkrachters.

65 Vanwege verschillen in steekproeven, sociaaldemografische achtergronden en definities kan uit internationaal onderzoek over etniciteit niet zomaar worden gegeneraliseerd naar de Nederlandse situatie.

66 Bij de opvoeding van kinderen zijn twee dimensies belangrijk in de opvoedstijl van ouders: warmte en controle (Baumrind, 1991). De betrokkenheid, affectie en aanmoediging die ouders hun kinderen geven (warmte) en de mate waarin er controle, discipline en sturing aan het kind wordt gegeven (gedragscontrole) bepalen samen de opvoedstijl. Bij een hoge mate van controle en een lage mate van warmte is er sprake van een autoritaire opvoedstijl.

gedaan over agressief gedrag in de toekomst (Junger & Van Dijk, 2008). Zo toont een studie van Luntz Weiler en Spatz Widom (1996) aan dat misbruik en/of verwaarlozing in de kindertijd gerelateerd zijn aan geweldpleging en psychopathie in de volwassenheid (zie ook 'Psychopathie' in paragraaf 4.2).

Volgens Frenken, Gijs en Van Beek (1996) worden zedendelinquenten in Nederlandse tbs-instellingen inderdaad gekenmerkt door een problematische levensgeschiedenis, zoals ernstige pedagogische verwaarlozing en fysieke kindermishandeling. In een dergelijk gezin zou een kind niet leren hoe het contact met anderen moet aangaan en moet invullen. De kinderen leren onvoldoende sociale vaardigheden en stellen zich egocentrisch, agressief en dwingend op (zie ook hoofdstuk 2). Interpersoonlijk contact wordt door middel van dwang tot stand gebracht en dit kan weer leiden tot seksueel delictgedrag (O'Reilly, Carr & Bullens, 2007).

Marshall en Barbaree (1990) benadrukken in het biopsychosociaal model (zie hoofdstuk 2) later ook de rol van hechting, als buffer tegen de ontwikkeling van seksueel geweld. In een pedagogisch/affectief verwaarlozend gezin kunnen kinderen onvoldoende veilig hechten aan de ouder(s). De persoonlijkheidstekorten die hierdoor kunnen ontstaan, zijn een voedingsbodemp voor de ontwikkeling van seksueel agressief gedrag (Gijs, 2002; Lehnecke, 2000). Onderzoek bij zedendelinquenten toont aan dat zij onveiliger zijn gehecht dan niet-seksuele delinquenten en niet-delinquenten (Bogaerts, Daalder & Essers, 2005). Ook belangrijke negatieve ervaringen in de kindertijd, zoals een echtscheiding van de ouders, kunnen chronische gedragsproblemen veroorzaken, die de kans op latere seksuele agressie vergroten (Frenken, 2002).

Sociale vaardigheden en sociale structuur

Het ontbreekt kinderen die opgroeien in de beschreven gezinssituatie op volwassen leeftijd aan sociale competentie en zelfvertrouwen om intieme relaties aan te gaan (Marshall & Barbaree, 1990). Een voorbeeld is een gebrekkige ontwikkeling van empathie, het vermogen om emoties te herkennen bij anderen en zich daarin te verplaatsen. Ook kan het zelfvertrouwen ontbreken om veiligheid en intimiteit in een volwassen (romantische) relatie te ervaren (Frenken, 2002; Bogaerts et al., 2005).

Gezonde, intieme relatievormen ontbreken bij zedendelinquenten (Lehnecke, 2000). Zedendelinquenten in de Nederlandse tbs-instellingen hebben over het algemeen zwak ontwikkelde empathische en sociale vaardigheden. Deze personen kennen een onstabiel en conflictueus verleden van werk en sociale relaties (Frenken et al., 1996). Problemen in de relatie, maar ook op het gebied van werk of arbeidsverleden, worden als risicofactor gezien voor (toekomstig) seksueel geweld (zie bijvoorbeeld het risicotaxatie-instrument SVR-20).⁶⁷ Ook kunnen mannen zich door een gebrek aan sociale

⁶⁷ De Sexual Violence Risk-20 van Boer, Hart, Kropp & Webster (2001) is een checklist met twintig risicofactoren die op basis van de literatuur over zedendelinquenten zijn geïdentificeerd.

vaardigheden en intieme relaties juist aangetrokken voelen tot gewelddadige porno en fantasieën waarin vrouwen worden overheerst en vernederd, wat een risicofactor is voor het plegen van een seksueel delict (Marshall & Barbaree, 1990).

Cognitie en emoties

Een kenmerk van seksuele delictpleging is dat de dader denkt dat zijn gedrag acceptabel, onschuldig of te rechtvaardigen is. Volgens Ward, Hudson en Marshall (1995) wordt zedencriminaliteit gefaciliteerd en gerechtvaardigd door cognitieve vervormingen (vervormd denken). Seksuele delictplegers ontkennen of bagatelliseren hun delicten, of schuiven de verantwoordelijkheid af op het slachtoffer. Bijna alle zedendelinquenten hebben op enige wijze een verstoord denkpatroon dat hun gedrag faciliteert en/of rechtvaardigt (Ryan, 2010). In de literatuur wordt dan ook in toenemende mate een rol toegeschreven aan cognitieve vervormingen bij verkrachters (Ward, Hudson, Marshall & Siegert, 1995; Van Beek, 1999; Polaschek & Ward, 2002; Beech, Fisher & Ward, 2005; Fisher & Beech, 2007).⁶⁸ In hoofdstuk 2 werd al aangehaald dat vijandige attitudes ten opzichte van vrouwen een risicofactor zijn voor seksueel geweld (Malamuth, Sockloskie, Koss & Tanaka, 1991; Malamuth et al., 1993).

Ook emoties worden in verband gebracht met agressie en seksuele delictpleging. Verschillende auteurs beschrijven dat negatieve emoties direct voorafgaand aan het delict, zoals boosheid en/of vijandigheid jegens vrouwen, gerelateerd zijn aan de waarschijnlijkheid dat het seksuele delict plaatsvindt (Marshall, 2007; Frenken, 2002; Pithers, 1993; Knight & Prentky, 1990; Marshall & Barbaree, 1990). In een studie van Tidfors en Kordon (2009) rapporteerden verkrachters en seksuele moordenaars onzekerheid, gevoelens van wanhoop, agressie en dwingende fantasieën voorafgaand aan het delict. De gedragspatronen in seksuele delicten hebben volgens Van Beek (1999) ook betrekking op zelfbevestigende motieven, zoals lust, emotionele controle en macht. Pithers (1993) veronderstelt dat zedendelinquenten negatieve gevoelens ervaren voordat zij in seksueel delictgedrag (terug)vallen. Hij ziet één weg naar seksuele delinquentie en daarbij hoort één type pleger: de zogenoemde stresspleger. Deze dader kan onder invloed van spanning controle verliezen. Het geweld dat hij vervolgens toepast, hangt samen met problemen met zijn emotieregulatie, een negatieve gemoedsgesteldheid en het afreageren van stress.⁶⁹

Een negatieve gemoedsgesteldheid vlak voor het delict wees in een studie van Beauregard, Lussier en Proulx (2005) op een meer extreme verwonding van het

68 Volgens Polaschek & Ward (2002) construeren verkrachters cognitieve schema's over hun slachtoffers en hun eigen delictgedrag, die de auteurs *impliciete theorieën* noemen. De impliciete theorieën zijn volgens de auteurs waarschijnlijk een noodzakelijke, maar op zichzelf onvoldoende oorzakelijke factor bij verkrachting.

69 Pithers' benadering impliceert dat er slechts één route is naar seksuele delicten en dat voor deze homogene groep dus ook een homogene behandelaanpak voldoet.

slachtoffer.⁷⁰ Als er onderscheid wordt gemaakt in het soort agressie, lijken negatieve emoties zoals boosheid, frustratie of depressie bij te dragen aan reactief of expressief geweld, en een gebrek aan emoties speelt juist een grotere rol bij instrumenteel geweld (Kirsch & Becker, 2007). Ook het gebruik van pornografie voorafgaande aan het delict (tot 48 uur) bleek verband te houden met zowel het geweldsgebruik als verwonding van het slachtoffer (Beauregard et al., 2005). Deze resultaten zijn in overeenstemming met onderzoek van Ouimet, Guay en Proulx (2000) en Schmekel (2001, afgeleid van Beauregard et al., 2005), die aantoonde dat het gebruik van pornografisch materiaal en seksuele opwindning in de uren voorafgaande aan het misdrijf gerelateerd waren aan een afname van zowel de mate van geweldsgebruik als de mate van verwonding van het slachtoffer.

4.2 Psychopathologie

In hoofdstuk 2 zijn al diverse seksuele stoornissen (paraflicieën) genoemd die bij zedendelinquenten kunnen voorkomen. Er is tevens veel geschreven over psychische stoornissen bij zedendelinquenten. Met name een antisociale persoonlijkheidsstoornis, maar ook een middelengerelateerde stoornis worden gevonden bij zedendelinquenten (Marshall, 2007).⁷¹ Vaak worden bij zedendelinquenten meerdere stoornissen tegelijkertijd aangetroffen (comorbiditeit), zoals stemmingsstoornissen, psychosen, angststoornissen, middelenaafhankelijkheid, persoonlijkheidsstoornissen, seksuele disfuncties⁷² en ADHD. Bij verkrachters komen paraflicieën met name voor in combinatie met persoonlijkheidsstoornissen (Marshall, 2007). Volgens onderzoek van Briken, Hill, Habermann, Kafka en Berner (2010) karakteriseert deze combinatie mogelijk een groep verkrachters die meer impulsief en gewelddadig is. Bevindingen in onderzoeken lopen echter uiteen, wat te maken heeft met verschillende onderzoekspopulaties, maar ook met de ontwikkelingen en aanpassingen binnen de DSM.⁷³ Bovendien zijn de gevonden stoornissen niet uitsluitend voorspellend voor zedencriminaliteit, maar ook voor criminaliteit in het algemeen (algemene recidive). Hanson (2009) concludeert dat

70 De auteurs onderzochten de rol van situationele factoren op de modus operandi tijdens de uitvoering van het zedendelict. Daarbij werd gekeken naar het niveau van delictorganisatie, het niveau van toegepaste dwang en de ernst van het toegebrachte fysieke letsel aan het slachtoffer.

71 De aanwezigheid van een antisociale persoonlijkheidsstoornis wordt volgens Marshall (2007) mogelijk vrij makkelijk toegekend, omdat eigenlijk alle veroordeelde criminelen voldoen aan de criteria uit de hoofdcategorie van de DSM.

72 Door de aanwezigheid van een seksueel probleem (disfunctie) zou een man kunnen twijfelen aan zijn mannelijkheid, wat hem ertoe kan drijven zijn gevoel van mannelijkheid te bevestigen via het afdwingen van seks bij een (zwakker) slachtoffer (Marshall, 2007).

73 In de loop van de tijd is bijvoorbeeld meer aandacht gekomen voor bepaalde stoornissen, of zijn diagnostische criteria in de DSM veranderd. Dit heeft ook invloed op het voorkomen van (trekken van) stoornissen in onderzoekspopulaties.

psychische stoornissen – met uitzondering van middelenmisbruik – weinig tot geen voorspellende waarde hebben voor het opnieuw plegen van zedendelicten.

In deze paragraaf gaan we dieper in op stoornissen en persoonlijkheidstrekken die worden beschreven in combinatie met geweld, in het bijzonder in verkrachtingen. Vooral psychopathie (te zien als versterkte variant van de antisociale persoonlijkheidsstoornis), seksueel sadisme en middelenmisbruik worden gerelateerd aan geweld in verkrachtingen (Hare, 1999).

Psychische stoornissen en persoonlijkheidstrekken bij gewelddadige verkrachters

Volgens Bogers (2000) neemt de kans op gewelddadig gedrag toe met het aantal DSM-diagnoses. Hoe meer stoornissen gelijktijdig voorkomen bij een persoon, hoe groter de kans op gewelddadig gedrag. Proulx, Beauregard & Nichole (2002) vergeleken een gewelddadige (N=18) en een niet-gewelddadige (N=31) groep verkrachters met elkaar op het voorkomen van persoonlijkheidsstoornissen. Bij de gewelddadige groep troffen zij met name antisociale, narcistische en paranoïde stoornissen aan. De niet-gewelddadige groep kenmerkte zich meer door ontwijkende, borderline- en afhankelijke stoornissen (Van Beek, 1999). Deze bevinding strookt niet met de stelling van Blaauw, Ferenschild, Van Koppen en Sheridan (2002) dat personen met een borderlinesyndroom juist vaker gewelddadig zijn. Zij worden gekenmerkt door affectlabiliteit, terugkerend suïcidaal gedrag, buitensporige woede en impulsiviteit. Zedencriminaliteit komt relatief maar weinig voor bij mensen met schizofrenie, vergeleken met de normale populatie (Alish et al., 2007). In een onderzoek onder jeugdige seksuele moordenaars vonden Myers, Chan, Justen Vo & Lazarou (2010) bij 90% van 21 onderzochte plegers een gedragsstoornis. Ze vonden geen psychiatrische stoornissen, maar wel schizotypische en schizoïde persoonlijkheidsstoornissen (bij respectievelijk 43% en een derde van de plegers).⁷⁴

Een aantal van de modellen in het vorige hoofdstuk benadrukt de invloed van emotionele ongevoeligheid, problematische impulscontrole en zelfregulatie van gedrag (Pithers, 1993; Hall & Hirschman, 1991; Ward & Hudson, 1998; Ward, Hudson & Keenan, 1998; Knight & Sims-Knight, 2003, 2004). Impulsiviteit of problemen met de impulscontrole worden daarnaast in de verschillende typologieën genoemd. Ook buiten de context van zedencriminaliteit wordt impulsiviteit met geweld geassocieerd (Strüber et al., 2008).

Middelengebruik

Middelen als alcohol en drugs vergroten de kans op seksueel delictgedrag, omdat zij de controlemechanismen doen verzwakken en een eventuele neiging om bepaald gedrag

⁷⁴ Andere stoornissen die zij vonden, waren paranoïde persoonlijkheidsstoornis (24% ofwel 5 plegers), borderline persoonlijkheidsstoornis (14% ofwel 3 plegers) en ontwijkende persoonlijkheidsstoornis (14%).

te vertonen versterken. Alcohol is een veelgenoemde ontremmende factor bij zedendelicten en een goede voorspellende factor voor recidive (Barbaree & Marshall, 1991; Beauregard et al., 2005; Gijs, 2002; Hanson, 2009; Levi & Maguire, 2002; Marshall & Barbaree, 1990; Prentky & Knight, 1991). Toch zijn er maar weinig studies naar het effect van alcohol in de context van een verkrachting of seksuele moord. Volgens de studies die er zijn, zou ruim de helft van de verkrachters hebben gedronken voorafgaande aan het delict, en meer dan een derde zou een alcoholverslaving hebben. De alcohol wordt daarbij ook wel in verband gebracht met de mate van het toegepaste geweld (Seto & Barbaree, 1999). Bij seksuele moorden blijkt uit onderzoek ook de helft van de daders onder invloed te zijn geweest van alcohol (Briken, Nika & Berner, 2000). In de studie van Beauregard et al. (2005) bleek alcoholconsumptie vlak voor het delict gerelateerd aan een hogere mate van toegepaste dwang tijdens het zedendelict. Brecklin en Ullman (2010) ontdekten in een multivariate studie naar 970 vrouwelijke slachtoffers van zedencriminaliteit dat alcoholgebruik door de daders gerelateerd was aan meer slachtofferverwondingen en een hogere mate van medische zorg. Bij alcoholgebruik van de dader was er sprake van meer wapengebruik, meer geweld en meer bedreigingen. Delicten waarbij de dader niet onder invloed was, resulteerden in minder verwondingen. De Haan (2008) vindt daarnaast in een studie onder 157 Nederlandse zedendelinquenten dat verkrachters en aanranders die middelen misbruiken gemiddeld een hogere psychopathiescore hebben dan de populatie die geen middelen misbruikt.⁷⁵

Psychopathie

Psychopathie wordt gezien als een ernstige persoonlijkheidsstoornis of als versterkte variant van de antisociale persoonlijkheidsstoornis (Brown & Forth, 1997), maar strikt gezien is het geen stoornis in termen van de DSM (Hare, 1999). Het is verzameling persoonlijkheidstrekken die samen een arrogante houding, gebrekkige gevoelsbeleving en een impulsieve gedragsstijl teweegbrengen (Hart, 1998). Psychopathie wordt meestal gemeten met de Psychopathy Checklist – Revised (PCL-R) van Hare (1991). De PCL-R staat bekend als een betrouwbaar en valide meetinstrument in mannelijke forensische populaties (Brown & Forth, 1997; Knight & Guay, 2006).⁷⁶ Psychopathie is een belangrijke voorspeller van recidive bij zedendelinquenten (Barbaree, 2005; Hare, 1999; Hildebrand, 2005; Hildebrand et al., 2004; Marshall, 2007; Myers et al., 2010; Walsh et al., 2007). Verkrachters scoren in onderzoek gemiddeld

75 Andersom wordt ook gesteld dat verkrachters/aanranders met een hoge psychopathiescore (PCL-SV \geq 18) significant vaker middelen gebruiken dan verkrachters/aanranders met een lage of matige psychopathiescore.

76 De checklist bestaat uit twintig items die persoonlijkheids- en gedragskenmerken meten. Bij een score van 26 of meer krijgt een individu het 'label' psychopaat, maar dit verdient enige nuancering. Er kan niet worden gesproken over een specifiek type 'psychopaat', want eenmaal gecategoriseerd scoren individuen nog verschillend op de items.

hoger op psychopathie dan misbruikers van kinderen (Oliver & Wong, 2006; Porter, Fairweather, Drugge, Herve, Birt & Boer, 2000; Seto & Barbaree, 1999; Serin, Malcolm, Khanna & Barbaree, 1994). Psychopathie is daarnaast een van de sterkste voorspellers van geweld in het algemeen, en in combinatie met een seksueel deviante voorkeur ook de sterkste voorspeller van gewelddadig seksueel gedrag (Van Beek, 1999; Van Beek, 2005; Hall & Hirschman, 1991; Hildebrand et al., 2004; Knight & Sims-Knight, 2004; Knight & Guay, 2006; Luntz Weiler & Spatz Widom, 1996; Malamuth et al., 1991; Walsh et al., 2007).⁷⁷

Het construct psychopathie omvat twee primaire factoren. Factor 1 beschrijft interpersoonlijke en affectieve kenmerken; factor 2 beschrijft een impulsieve en antisociale levensstijl en heeft overlap met de gedragingen die in de DSM de antisociale persoonlijkheidsstoornis definiëren. In de literatuur over psychopathie wordt meestal gesteld dat de relatie met geweld *in het algemeen* terug te voeren is op factor 2, de impulsieve en antisociale component van psychopathie (Walsh et al., 2007; Walsh & Kosson, 2008; Patrick & Zempolich, 1998).⁷⁸ Het gewelddadige gedrag bij psychopathie zou wel vaker koelbloedig en instrumenteel zijn (en vaker gericht op vreemden) dan emotioneel (Patrick & Zempolich, 1998). Wanneer de invloed van psychopathie op de geweldstoepassing wordt onderzocht *bij verkrachting*, komt men tot hetzelfde oordeel. Niet factor 1, interpersoonlijke en affectieve kenmerken, is gerelateerd aan seksueel geweld of de fysieke verwonding van een verkrachtingslachtoffer, maar factor 2 lijkt van belang (Daverson, Sitnikov & Knight, 2006). Delinquenten die hoog scoren op psychopathie, vertonen een breder spectrum en grotere frequentie van gewelddadige gedragingen dan niet-psychopaten. Een antisociale levensstijl is dan ook een van de primaire voorspellende factoren voor seksuele en gewelddadige recidive bij zedelinquenten (Hanson & Morton-Bourgon, 2005). Nederlands onderzoek bevestigt dat factor 2 significant duidt op gewelddadige recidive, zowel seksueel als niet-seksueel (Hildebrand et al., 2004).⁷⁹ Volgens Van Beek (1999; Van Beek & Mulder, 2007) zijn de twee belangrijkste dimensies bij de geweldstoepassing in verkrachtingen psychopathie en de mate van psychoseksuele problematiek. Naarmate er parafilieën en/of een hoge mate van seksualisering voorkomen in combinatie met psychopathie, zou dit het gebruikte geweld in verkrachtingen versterken. Andere auteurs wijzen ook op de rol van een defecte affectregulatie (een onderdeel van factor 1 van psychopathie) om het geweld in verkrachtingen te verklaren.⁸⁰

77 De invloed van psychopathie speelt ook een steeds belangrijkere rol in de huidige literatuur over verkrachtertypologieën. De laatste versie van de MTC wordt door de auteurs losgelaten, om een meer dynamisch model te ontwikkelen. Daarin krijgen de afzonderlijke elementen van psychopathie meer nadruk.

78 We wijzen terug op de eerdere bevinding dat impulsiviteit met geweld (in verkrachting) zou samenhangen.

79 Beide, zowel de PCL-R totaalscore als de factor 2-score, voorspellen significant gewelddadige niet-seksuele recidive (respectievelijk .66 versus .68) en gewelddadige recidive inclusief seksuele delicten (respectievelijk .70 versus .69).

80 Volgens Cooke & Michie (2001) bestaat psychopathie op basis van de kenmerken uit de PCL-R niet uit

Seksueel sadisme

Ook een afwijkende (deviante) seksuele opwinding is op basis van uiteenlopend onderzoek een betrouwbare voorspeller van recidive bij zedendelinquenten (Hanson, Morton & Harris, 2003; Hanson & Morton-Bourgon, 2005).⁸¹ Met name de parafilie seksueel sadisme wordt geassocieerd met gewelddadige verkrachtingen en seksuele moord. Bij seksueel sadisme wordt de persoon seksueel opgewonden van activiteiten of fantasieën die het psychische en/of fysieke lijden van een slachtoffer behelzen (Berner, Berger & Hill, 2003).⁸² Seksueel sadisme wordt in verband gebracht met geweld in verkrachting en met seksuele moord (Gratzer & Bradford, 1995; Hill, Habermann, Berner & Briken, 2006; Myers et al., 2006). In een studie van Dickey, Nussbaum, Chevolleau en Davidson (2002) had een derde van de 53 onderzochte seksueel sadisten doodslag of moord gepleegd. Andersom vonden Myers et al. (2010) overigens dat een derde van twintig onderzochte jeugdige seksuele moordenaars een sadistische persoonlijkheidsstoornis had en maar liefst 60% van de twintig kreeg de diagnose van seksueel sadisme. Zoals al bleek uit hoofdstuk 2 zijn seksuele moordenaars daarentegen niet altijd seksueel sadistisch en is er een verscheidenheid aan motieven voor seksuele moord (Grubin, 1994).

Een verband tussen psychopathie en sadisme is nauwelijks empirisch onderzocht, maar in een studie van Holt, Meloy en Strack (1999) waren gedetineerden met psychopathie (gemeten met de PCL-R) vaker sadistisch dan niet-psychopathische gedetineerden. Volgens de auteurs hangen de onderliggende kenmerken van de stoornissen met elkaar samen.⁸³ Kirsch en collega's vonden een hoge prevalentie van psychopathie in een steekproef onder seksueel sadisten (Kirsch & Becker, 2007).

twee maar uit drie afzonderlijke facetten: een arrogante/bedrieglijke interpersoonlijke stijl, een defecte affectbeleving en een impulsieve/onverantwoordelijke gedragsstijl. Hun driefactorenmodel is cross-gevalideerd en getest met meetinstrumenten voor psychopathie (PCL-SV, PCS, kenmerken afgeleid van de ASPD- en ICD-10-criteria). Volgens Daversa et al. (2006) kan de meeste variantie in factor 2 bij het voorspellen van seksuele agressie worden verklaard door een *defecte affectregulatie*, het tweede facet van Cooke & Michie en in de PCL-R onderdeel van factor 1 (zie verder Schoenmakers, 2006). Zo bezien zou juist een interactie van factor 2- met factor 1-elementen verantwoordelijk zijn voor ernstig geweld in verkrachtingen. Onderzoek van Walsh & Kosson (2008) wijst eveneens in die richting.

81 Hanson & Morton-Bourgon (2005) voerden een meta-analyse uit van 82 recidivestudies over in totaal 29.450 zedendelinquenten, waarbij een deviante seksuele voorkeur en een antisociale levensstijl de primaire voorspellende factoren voor seksuele recidive waren bij zowel volwassen als jeugdige zedendelinquenten.

82 In Amerika wordt seksueel sadisme gangbaar geclassificeerd volgens de DSM. In Europa en de rest van de wereld wordt vaak de ICD-10 gebruikt (Classification of Mental and Behavioural Disorders), die in tegenstelling tot de DSM sadisme samen met masochisme als één entiteit ziet. De parafilie seksueel sadisme moet worden onderscheiden van de sadistische persoonlijkheidsstoornis. In de sadistische persoonlijkheidsstoornis vinden we ook aspecten van wreedheid, marteling en psychisch of fysiek lijden, maar die zijn losgekoppeld van enige seksuele opwinding of andere seksuele kenmerken. De symptomen kunnen wel in combinatie met de parafilie voorkomen, waardoor sommige auteurs pleiten voor een meerdimensionale benadering van seksueel sadisme (Berner et al., 2003; Berger, Berner, Bolterauer, Gutierrez & Berger, 1999).

83 Echter, ook in deze studie was de totale onderzoekspopulatie vrij klein (N=41).

In de forensische praktijk komt seksueel sadisme bij verkrachters of seksuele moordenaars maar weinig voor (Kirsch & Becker, 2007; Van Beek, 1999; Holt et al., 1999). Daarbij moet worden aangegeven dat het erg problematisch is om de diagnose seksueel sadisme te stellen, omdat veel draait om de (subjectieve) seksuele opwinding en er nog veel onenigheid is over de criteria om seksueel sadisme te definiëren (Kirsch & Becker, 2007; Schoenmakers, 2006; Marshall & Yates, 2004).⁸⁴ Het bestaande onderzoek naar seksueel sadisme kent vele methodologische problemen.⁸⁵

Recidive

Een veelheid aan onderzoek toont aan dat het grootste deel van de zedendelinquenten uiteindelijk niet recidiveert. Na vijf jaar recidiveert 14% met een nieuw zedendelict, na tien jaar heeft 20% een nieuw zedendelict gepleegd, na vijftien jaar is dat 24% en na twintig jaar heeft 27% seksueel gerecidiveerd.⁸⁶ Verkrachters recidiveren bovendien eerder met een niet-seksueel gewelddadig delict (Hanson et al., 2003; Hanson & Busière, 1998). Bepaalde factoren vergroten de kans voor iemand om te recidiveren. De belangrijkste voorspellers voor algemene en gewelddadige recidive zijn onder meer een antisociale persoonlijkheidsstoornis, middelenmisbruik, delinquente vrienden en een verleden van regelovertredend gedrag. De ernst van het indexdelict en ernstige psychische stoornissen blijken uit onderzoek weinig voorspellende waarde te hebben voor het plegen van een nieuw delict (Hanson, 2009). Hanson (2009) vindt dat een allochtone afkomst bij zedendelinquenten van voorspellende waarde is bij algemene of niet-seksuele gewelddadige recidive, maar minder bij seksuele recidive.

4.3 Typen verkrachters

Verkrachters verschillen onderling in achtergronden, gedrag en motieven. Dit bracht klinici er in de jaren zestig toe om typologieën te ontwikkelen. De typologieën brengen onderscheid aan in verschillende typen verkrachters om zo klinische oordelen over behandeling en begeleiding te vergemakkelijken.⁸⁷ De meeste typologieën delen verkrachters in categorieën in aan de hand van verschillende motieven die zij hebben voor het plegen van hun delict. Een van de eerste, en nu nog toegepaste typologieën van verkrachters is die van Groth et al. (1977). Volgens hen draait verkrachting niet zozeer om seksuele drijfveren, maar wordt seks gebruikt om macht en boosheid te uiten.

84 Marshall & Kennedy (2003) stellen in die lijn dat wreedheid, marteling en verminking unieke kenmerken zijn voor seksueel sadisme en eigenlijk diagnostische waarde zouden moeten hebben.

85 Veel is gebaseerd op kleine onderzoekspopulaties, interviews in de behandelsetting, beschrijvende studies, casestudies.

86 Hanson et al. (2003) aggregereerden de data van tien afzonderlijke steekproeven naar een totaalgroep van N=4724 zedendelinquenten. Er moet rekening mee worden gehouden dat niet alle 'nieuwe' zedenmisdrijven aan het licht komen. De auteurs schatten dat de werkelijke recidivecijfers 10-15% hoger liggen.

87 Ook zijn op deze wijze typologieën ontwikkeld gericht op kindermisbruikers.

Verkrachting zou veel meer gaan over status, agressie, controle en domineren dan over seksuele bevrediging. Ze onderscheiden vier typen verkrachters: *power-assertive* (algemene gevoelens van inadequaatheid worden in de verkrachting gecompenseerd door potentie en dominantie te bewijzen), *power-reassurance* (via verkrachting probeert deze pleger gevoelens van seksuele inadequaatheid te verdrukken en zijn mannelijk zelfbeeld te verbeteren), *anger-retaliation* (zoekt wraak en uit zijn woede jegens de vrouwen in zijn leven door zijn slachtoffer te degraderen en vernederen) en *anger-excitation* (seksuele sadist die seksuele genoegdoening haalt uit het lijden van zijn slachtoffers) (Groth et al., 1977; Van Beek, 1999). Hoewel de typologie nog steeds wordt aangehaald en in de opsporingspraktijk wordt toegepast, kent zij geen empirische validering.⁸⁸

De MTC-R3 van Knight en Prentky

De tot dusverre meest invloedrijke en meest betrouwbaar geachte verkrachters typologie is die van Knight en Prentky (1990). Knight en Prentky gebruiken statistische technieken om hiermee tot een empirisch afgeleide typologie van verschillende verkrachters te komen: de MTC-R3 (Knight, 1999).⁸⁹ Op basis van een aantal variabelen worden vier primaire motieven voor verkrachting onderscheiden: opportunisme, algemene boosheid, seksualisering en wraak. Deze motieven zouden samenhangen met ingesleten gedragspatronen, die kenmerkend zijn voor afzonderlijke dadergroepen (gebaseerd op Knight & Prentky, 1990; Van Beek, 1999):⁹⁰

1. *Opportunistische verkrachters*: Verkrachting is voor deze hoog impulsieve daders slechts een van de vele uitingen van antisociaal gedrag. Er lijken geen seksuele fantasieën of planning aan de verkrachting vooraf te gaan. Een voorbeeld is een inbreker die in huis een vrouw aantreft en haar vanuit een opwelling verkracht. Het geweldsgebruik is in eerste instantie instrumenteel, maar de situatie lijkt bepalend: als het slachtoffer zich verzet, kunnen deze daders agressiever worden.
2. *Woedeverkrachters*: Deze mannen kennen een algemene boosheid, niet specifiek op vrouwen gericht. Zij hebben een algemeen antisociale levensstijl die zich kenmerkt door gewelddadig en impulsief gedrag. De verkrachting van een vrouw is voor deze mannen een impulsieve daad, niet ingegeven door seksuele fantasieën of planning. Het geweld in de verkrachting is expressief. Deze daders brengen hun slachtoffers vaak ernstig lichamelijk letsel toe, in het extreme volgt de dood.

88 Deze typologie is door Hazelwood (2001) uitgewerkt voor de opsporingspraktijk. Hij voegde nog de opportunistische verkrachter (de verkrachting is niet gepland maar volgt uit de gelegenheid, zoals tijdens een inbraak) en de groepsverkrachting toe.

89 Massachusetts Treatment Center Rapist Typology (MTC-R). De laatst gepubliceerde versie is de MTC-R3 (derde revisie). Er is ook een typologie voor kindermisbruikers (MTC-CM3, Child Molester).

90 Binnen de vier groepen wordt nog gekeken naar de sociale competentie van de daders en de mate van sadisme, waardoor uiteindelijk negen typen verkrachters worden onderscheiden. Voor een uitgebreide omschrijving zie Knight & Prentky (1990) of Schoenmakers (2006).

3. *Seksualiserende verkrachters* worden constant beheerst door seksuele fantasieën en pornografie, waarbij ze excessief masturberen. Ook laten zij ander seksueel afwijkend gedrag zien, zoals voyeurisme, exhibitionisme of fetisjisme. Deze groep voelt een sterke drang om te verkrachten en plant het delict zorgvuldig. Twee subtypen binnen deze groep hebben sadistische trekken. Het geweld is bij hen geërotiseerd: geweld en seks lopen door elkaar heen en versterken elkaar. Geweld kan dan gericht zijn op de erogene zones van het lichaam en bizarre, ritualistische vormen aannemen. De andere twee subtypen binnen deze groep zijn juist niet gewelddadig. Zij hebben behoefte aan zelfbevestiging, proberen contact te leggen met een slachtoffer en zullen eerder vluchten wanneer een slachtoffer zich verzet.
4. *Wraakzuchtige verkrachters*: Deze daders zijn minder impulsief dan de woedeverkrachters. Vrouwen zijn het object van hun boosheid en wraak is het voornaamste motief voor de verkrachting. Hun slachtoffers worden vernederd en ernstig verwond. De delicten hebben een seksuele component, maar het geweld is niet geërotiseerd. Er gaan geen seksuele (sadistische) fantasieën aan het delict vooraf.

Hoewel de derde versie van de typologie aanzienlijke verbeteringen in betrouwbaarheid en validiteit laat zien, kampt de typologie volgens haar ontwikkelaars met enkele problemen.⁹¹ Daarom werken zij op basis van de onderliggende dimensies van de MTC-R3 toe naar een nieuw dimensionaal in plaats van taxonomisch model, om beter tegemoet te komen aan de variëteit in verkrachters. Interessant genoeg vormt geweld een van de variabelen waarmee de structuur van het model wordt benaderd. De belangrijke onderliggende dimensies van de nieuwe MTC zijn de twee factoren van psychopathie⁹² en seksualisering, welke dezelfde drie dimensies zijn als in het in hoofdstuk 2 besproken driepadmodel van Knight en Sims-Knight (2004). Het driepadmodel geïntegreerd met de nieuwe benadering van de verkrachters typologie vormt de basis voor een dimensionaal model van verkrachting dat in de toekomst verder zal worden ontwikkeld (Knight, 2010; zie ook Walters, Knight & Thornton, 2009).

Metatypen verkrachters

Hoewel er nuanceverschillen zijn, laat een meta-analyse van de literatuur zien dat in de kern steeds dezelfde hoofdtypen verkrachters terugkomen in de literatuur (Van Beek, 1999, 2005; Schoenmakers, 2006). De verschillende ‘hoofdtypen’ en hun kenmerken zijn samengevat in tabel 4.1. De typen zijn niet wederzijds uitsluitend, met andere woorden: in de praktijk kan er overlap zijn.

91 Problemen met het ‘wraakzuchtige’ type in combinatie met geweld en met het ‘seksualiserende’ type. Zie Knight (2010).
 92 Zie de vorige paragraaf.

Tabel 4.1 Typen verkrachters en hun kenmerken

Typen verkrachters⁹⁶	Kenmerken
1. Antisociaal	<ul style="list-style-type: none">– algemeen antisociaal en crimineel gedrag– impulsief, opportunistisch (maakt gebruik van situatie)– ‘recht’ op seks– slachtoffer is bekende– relatief gewelddadig– initieel geweld ter controle (instrumenteel); kan bij verzet slachtoffer zeer gewelddadig worden (expressief)– dit type komt het meest voor
2. Seksualiserend	<ul style="list-style-type: none">– emotionele eenzaamheid– lage zelfwaardering, behoefte aan zelfbevestiging– dwangmatig bezig met seks (compenserend)– fantasie over gedwongen seks– psychoseksuele problematiek; seksuele stoornis– slachtoffers zijn vaak onbekenden– relatief weinig geweld (instrumenteel)– vlucht bij verzet slachtoffer
3. Seksueel sadistisch	<ul style="list-style-type: none">– sadistische fantasieën, veel met seks bezig– geplande delicten– psychopathisch– grote recidivekans– geweld verhoogt seksuele opwindning– ritualistisch geweld– type komt erg weinig voor
4. Boosheid	<ul style="list-style-type: none">– seks van ondergeschikt belang– woede t.a.v. wereld– impulsieve delicten– antisociale levensstijl– geschiedenis van geweldsmisdrijven– expressief geweld– type komt relatief weinig voor
5. Wraakzuchtig	<ul style="list-style-type: none">– seks van ondergeschikt belang– woede t.a.v. vrouwen– impulsieve delicten– expressief geweld, direct extreem gewelddadig– type komt relatief weinig voor

93 Ontleend aan Van Wijk & Schoenmakers (2008).

Een positief aspect van de verschillende typologieën is dat zij in tegenstelling tot de eerder besproken modellen ook naar factoren in de directe aanloop naar de verkrachting kijken. De verkrachters typen zelf worden echter tamelijk statisch beschreven. Er is steeds sprake van één motief bij ieder verkrachters type. Ook de modus operandi, waaronder de toepassing van het geweld – voor zover die besproken wordt –, is redelijk statisch omschreven. Het geweld wordt voornamelijk beschreven aan de hand van de expressief-instrumentele dichotomie. Het is moeilijk om hiermee de verschillende gradaties in het geweld te begrijpen. Er is weinig ruimte gelaten voor de mogelijke invloed van situationele factoren. Soms wordt bijvoorbeeld de invloed van slachtofferverzet beschreven, maar niet bij alle typen.

Wat betreft het geweld kan ruwweg een scheiding worden gemaakt tussen de (niet-sadistische) seksualiserende groep enerzijds, waarin weinig tot geen geweld toegepast wordt, en de andere vier metatypen, waarin aanzienlijk geweld wordt toegepast. In de meeste gevallen wordt dit omschreven als expressief. Soms wordt beschreven dat het geweld van instrumenteel kan omslaan naar expressief, afhankelijk van de reactie van het slachtoffer (antisociale type). Volgens Declercq (2008a) zijn binnen opportunistisch gemotiveerde verkrachtingen twee daderprofielen te onderscheiden, met twee typen geweld. Bij het eerste type dader, die kampt met neurotische problematiek, is de verkrachting het symptoom van onderliggende emotionele problemen. Het geweld in verkrachting is te wijten aan dit emotionele disfunctioneren. Het tweede dadertype wordt gekenmerkt door psychopathie (zie verder de volgende paragraaf). De verkrachting is eerder het gevolg van een afwezigheid van affecten en gedragsregulering, en het geweld hangt samen met de afwezigheid van empathie bij de pleger. Uit deze bevindingen en de recente ontwikkeling van de MTC van Knight en Prentky blijkt dat de componenten van psychopathie in acht moeten worden genomen bij het duiden van geweld in verkrachtingen.

De seksuele moordenaar: een bijzonder type verkrachter?

Zoals in het vorige hoofdstuk werd aangehaald dat er veel geschreven is over het delict 'seksuele moord', is er ook veel geschreven over kenmerken van seksuele moordenaars en worden er typologieën voorgesteld van seksuele moordenaars (Beauregard & Proulx, 2002; Carter & Hollin, 2010; Kocsis et al., 2002b). Hierbinnen wordt ook de 'lustmoordenaar' als een bijzonder type seksuele moordenaar onderscheiden, voor wie seksuele opwinding gekoppeld is aan het doden van het slachtoffer.⁹⁴ Meerdere auteurs hebben zich afgevraagd of seksuele moordenaars te kenmerken zijn als gewelddadige verkrachters die in extreme mate geweld toepassen, en dus niet intrinsiek verschillen van verkrachters of andere seksuele delictplegers.

94 We verwijzen naar de figuur met twee scenario's van seksuele moord in hoofdstuk 3 (figuur 3.3) en de toelichting op lustmoord.

In de besproken verkrachterttypologieën liggen gewelddadige verkrachting en seksuele moord in elkaars verlengde: in zowel de classificaties van Groth et al. (1977) als in die van Knight en Prentky (1990) en Van Beek (1999) vormt de dood de meest extreme uitkomst van de geweldstoepassing tijdens de verkrachting.⁹⁵ Ook in andere gedragswetenschappelijke literatuur wordt seksuele moord niet als een bijzonder of uniek delict beschreven, dat gepleegd zou worden door een unieke (seksuele) dader. Volgens Beech et al. (2005) is er steeds meer bewijs dat seksuele moordenaars van volwassen vrouwen niet kwalitatief verschillen van (gewelddadige) verkrachters. Ook Myers et al. (2006) beschouwen (seriële) seksuele moordenaars als zedendelinquenten. Proulx et al. (2002) vonden geen significante verschillen in de persoonlijkheidsprofielen van seksuele moordenaars en andere zedendelinquenten. De enige verschillen die zij vonden, hadden betrekking op de situatie voorafgaande aan het delict; meer specifiek in gemoedsgesteldheid (boosheid), alcoholconsumptie en wapenbezit.⁹⁶ Daarmee zou de invloed van de situatie wellicht zwaarder kunnen wegen dan de persoonskenmerken wanneer we kijken naar de mate van het geweld. Grubin (1994) vond dat seksuele moordenaars zich van verkrachters onderscheiden door een sociaal en emotioneel isolement in hun leven, wat wordt bevestigd in enkele andere studies (Carter & Hollin, 2010). Volgens sommige studies verschillen seksuele moordenaars van de overige populaties seksuele delinquenten doordat zij vaker een diagnose hebben van parafiele stoornissen, drugsgebruik, psychosen, antisociale persoonlijkheidsstoornis, en een hogere score hebben op de PCL-R van Hare (Hill, Habermann, Klusmann, Berner & Briken, 2008). Andere studies vinden juist weinig verschillen in persoonlijkheidsstoornissen en parafilia (Carter & Hollin, 2010).⁹⁷ Concluderend zijn er enkele aspecten aan te wijzen waarop verkrachters verschillen van seksuele moordenaars (mannen die een moord hebben gepleegd in de context van een seksueel delict), maar er zijn sterkere aanwijzingen dat de plegers en hun geweldstoepassing in elkaars verlengde liggen.

We kunnen concluderen dat de verschillende verkrachterttypen weinig wetenschappelijke houvast bieden en dat juist de onderliggende dimensies van de besproken typologieën, zoals een deviante seksuele voorkeur, affectieve kenmerken, impulsiviteit en een

95 Ook Francis & Soothill (2000) vonden in een longitudinaal onderzoek onder 7.442 veroordeelde zedendelinquenten in Engeland en Wales aanwijzingen voor een dergelijk geweldscontinuüm. Zij vergeleken de onderzoekspopulatie echter met mannen in de algemene populatie, waardoor het min of meer te verwachten is dat de zedendelinquenten hoger scores op geweldsrecidive (zijnde doodslag of moord). Beter was een vergelijking met een populatie niet-zedendelinquenten geweest.

96 Ruim de helft van de onderzochte seksuele moordenaars voelde zich boos voorafgaande aan het delict, tegen een derde van de andere zedendelinquenten; 83% van de seksuele moordenaars had alcohol gedronken, tegen 53% van de zedenplegers; en wapenbezit overheerste met 62% tegen 34% voor de seksuele moordenaars.

97 Definities, steekproefgrootte en -samenstelling lopen voor de verschillende studies uiteen. Voor een uitgebreider overzicht van verschillen en overeenkomsten tussen seksuele moordenaars en verkrachters in de literatuur verwijzen we naar Carter & Hollin (2010).

antisociale levensstijl, alsook het toegepaste geweld, van belang zijn bij het begrijpen van het gedrag van de verkrachters. Afgaande op het empirische onderzoek dat er is en bezien binnen de bredere literatuur, blijken de afzonderlijke factoren van psychopathie en de mate van seksualisering van de verkrachters van belang bij het duiden van het geweld dat deze personen toepassen. Daarnaast worden middelenmisbruik en andere kenmerken van de situatie genoemd in relatie tot het extreme geweld in zedendelicten.

4.4 Een analyse van persoonsdossiers van gewelddadige verkrachters

Op basis van de vraagstelling en de theorie over risicofactoren in de verschillende leefdoelgebieden hebben we aanvullend onderzoek gedaan naar de kenmerken van de gewelddadige verkrachters.

Van de geselecteerde zedendelinquenten (N=140) zijn via het ministerie van Justitie persoonsdossiers opgevraagd, waarin naar verwachting veel informatie zou staan over de persoonlijke achtergronden en kenmerken van de plegers.⁹⁸ Van ongeveer een derde (54) van de geselecteerde plegers is bij het ministerie van Justitie geen persoonsdossier gevonden. Van de resterende groep (n=86) is vervolgens nagegaan of de persoonsdossiers voldoende inhoud bevatten over de persoon van de dader. Als gevolg hiervan zijn er 26 dossiers alsnog afgefallen.⁹⁹ Uiteindelijk is een onderzoeksgroep overgebleven van 60 plegers van gewelddadige verkrachtingen.

Om de persoonskenmerken van de gewelddadige zedendelinquenten in perspectief te kunnen plaatsen, zijn ook de persoonsdossiers opgevraagd van de vergelijkingsgroep van verkrachters die geen of weinig geweld hebben toegepast bij hun delict.¹⁰⁰ Voor de dossieranalyse is uiteindelijk een groep van 53 niet-gewelddadige verkrachters overgebleven waarmee we de gegevens van de groep gewelddadige verkrachters kunnen vergelijken.¹⁰¹

De beschikbare dossiers zijn geanalyseerd aan de hand van een vooraf opgesteld analyseprotocol.¹⁰² De items zoals die in het protocol staan, zijn grotendeels ontleend aan

98 Het betreft onderzoeken van onder meer psychologen en/of psychiaters die zijn verricht in het kader van een Pro Justitia-rapportage (ambulant en klinisch), voorlichtingsrapporten van de reclassering en andere instanties (bijvoorbeeld verslavingszorg).

99 In de meeste gevallen was de informatie over de persoon van de pleger en zijn achtergronden te summier voor dit onderzoek, bijvoorbeeld doordat er alleen een kort verslag van de reclassering over de huidige situatie van de pleger in het dossier aanwezig was. Vaak werd wel verwezen naar een uitgebreide psychologische rapportage, maar was deze niet opgenomen in het persoonsdossier.

100 Selectie vond plaats volgens dezelfde procedure als gevolgd bij de geweldsgroep, maar nu op basis van het criterium ernst van de verwondingen 'geen' of 'gering'. Daarbij zijn dezelfde selectiecriteria toegepast als bij de gewelddadige groep zedenplegers (zie hoofdstuk 1 voor de steekproefselectie).

101 Het aanzienlijke verschil in uitval tussen onderzoeksgroep en controlegroep bij de persoonsdossiers is te verklaren vanuit het geweldsaspect, waarbij het meer aannemelijk is dat voor plegers van ernstiger delicten een uitgebreider testpsychologisch en diagnostisch onderzoek is uitgevoerd.

102 Met het definitieve analyseprotocol en codeboek hebben gedurende de onderzoeksperiode in totaal zes onderzoekers de dossiers geanalyseerd. De scores zijn vervolgens door twee onderzoekers ingevoerd in SPSS.

de literatuur (zie hiervoor) en deels aan ervaringen van deskundigen (klinisch en politieel). Elk item is geoperationaliseerd en beschreven in een codeboek.¹⁰³

De analyses zijn van beschrijvende aard.¹⁰⁴ Vanwege het exploratieve karakter van dit onderzoek worden de verschillende onderzoeksdomeinen uitgebreid beschreven, waarbij we tevens op zoek gaan naar (significante) verschillen tussen de gewelddadige groep en de niet-gewelddadige verkrachters.¹⁰⁵ Aan het eind van het hoofdstuk proberen we de bevindingen te relateren aan de bestaande literatuur.

4.5 Onderzoeksresultaten

De resultaten worden besproken per leefdomein (zie ook de tabellen in de bijlage bij dit hoofdstuk). Als eerste wordt telkens in hoofdlijnen aangegeven hoe beide groepen tezamen scoren op een bepaald domein en daarna in hoeverre er verschillen zijn tussen de gewelddadige groep en de groep die geen/weinig geweld heeft gebruikt.¹⁰⁶

Algemene kenmerken (tabel 1)

De gemiddelde leeftijd ten tijde van het indexdelict is voor beide groepen vergelijkbaar: bijna 29 jaar.¹⁰⁷ Om de afkomst te bepalen is onder meer naar het geboorteland van de ouders gekeken.¹⁰⁸ Dan blijken gewelddadige verkrachters significant vaker van autochtone afkomst te zijn (56%) dan de niet-gewelddadigen (35%). Dit is in overeenstemming met de eerder beschreven bevindingen uit de literatuur. De groep niet-gewelddadigen bestaat met andere woorden uit relatief meer allochtonen, onder wie Surinamers en Antillianen.

103 Aan de hand van diverse voorlopige versies van het codeboek en het analyseprotocol zijn proefdossiers geanalyseerd, met verbeteringen en aanvullingen tot gevolg. Verschillende onderzoekers hebben daarbij dezelfde proefdossiers bekeken en de scores zijn achteraf met elkaar vergeleken. Bij afwijkende scores, ofwel items die te veel interpretatieruimte lieten, zijn de operationalisering in onderling overleg aangescherpt, net zo lang totdat de scores niet/nauwelijks van elkaar afweken.

104 De scores die als 'onbekend' of 'missing' staan vermeld, zijn buiten beschouwing gelaten in de analyses. We zijn uitgegaan van positieve scores op een bepaald item.

105 Hierbij moet worden opgemerkt dat we veel variabelen hebben bekeken. De kans op een eventueel significant verschil neemt daardoor toe. Bij de interpretatie van de resultaten moet hiermee rekening worden gehouden.

106 Omwille van de leesbaarheid worden percentages afgerond.

107 Dit is iets hoger dan de gemiddelde leeftijd van de totale populatie verdachten van alle criminaliteit in het Landelijke Herkenningsdiensysteem (HKS) van de Nederlandse politie, die in de jaren 2004-2008 ongeveer 27,5 jaar is (Van Mantgem, Van Nobelen & Uljee, 2009). Overigens zijn de gemiddelde leeftijden volgens de data in het ViCLAS-bestand iets hoger (30,2 versus 31,7 jaar), wat vermoedelijk terug is te voeren op allerlei (strafrechtelijke) selectiemechanismen.

108 Hiermee krijgen we ook de tweedegeneratieallochtonen in beeld, ofwel degenen die weliswaar in Nederland zijn geboren en daarmee ook de Nederlandse nationaliteit hebben, maar van wie de ouders in het buitenland zijn geboren.

Woonsituatie en gezinsstabiliteit (tabel 2)

De woon- en werksituatie (van de ouders) van beide groepen verkrachters is op vrijwel alle onderdelen vergelijkbaar. Met andere woorden, de gewelddadige groep wijkt qua gezinsachtergrond niet af van de niet-gewelddadige verkrachters. Het merendeel (60%) van de verkrachters woont voor het twaalfde jaar bij beide biologische ouders; na het twaalfde jaar is dat gemiddeld 40%. Dit is meer dan in de studie van Van Marle et al. (1995), waar echtscheiding van de ouders bij 20% van de zedendelinquenten voorkwam. De vaders van onze onderzoekspopulatie hebben vast werk (83%) en de moeders in de helft van de gevallen (51%).

Er is in de woonsituatie van de verkrachters een verschil, namelijk dat de gewelddadige verkrachters in vergelijking met de controlegroep uit grotere gezinnen komen (c.q. gemiddeld meer broers en/of zussen hebben).

Opvoeding (tabel 3)

Er is onderscheid gemaakt in verschillende aspecten van de opvoeding van de ouders: een autoritaire opvoedstijl, inconsequent straffen en excessief straffen.¹⁰⁹ De groepen verkrachters verschillen op geen van de onderzochte onderwerpen van elkaar. De opvoeding is voor de groep verkrachters niet vlekkeloos verlopen: in bijna een derde van de gevallen (31%) is sprake van één of meer voornoemde problemen in de opvoeding. Het gaat daarbij vooral om de autoritaire opvoedingsstijl van vader (ruim een vijfde van de gevallen) en in mindere mate van moeder (15%).

Daarnaast spelen er in het gezin problemen met betrekking tot fysieke, emotionele en seksuele mishandeling van de kinderen. Ook hierin zijn er geen verschillen te zien tussen de groep gewelddadige en niet-gewelddadige verkrachters. Meest genoemd is de emotionele verwaarlozing, wat ook als risicofactor voor zedencriminaliteit benoemd wordt in de literatuur. Bijna de helft van de verkrachters (47%) wordt emotioneel verwaarloosd door de vader. Verwaarlozing door moeders gebeurt in mindere mate, maar vindt nog plaats in 39% van de gevallen. In een derde van de gevallen (33%) is er sprake van hechtingsproblematiek, zoals dat door de rapporteur van Pro Justitia is geconstateerd. Een kwart van de groep (26%) verkrachters is getuige van fysiek geweld in het gezin door vader en een even groot deel is zelf ook slachtoffer van fysiek geweld door vader (27%). Getuige zijn en/of zelf slachtoffer zijn van seksueel geweld door de vader binnen het gezin komt in de totale groep tamelijk weinig voor (respectievelijk

109 Autoritaire opvoedstijl: Er worden strenge straffen gegeven in afwezigheid van genegenheid. Regels worden niet uitgelegd of aangepast, maar het is vaders/moeders wet. Geen warme ondersteunende opvoeding, maar wel heel duidelijke regels en grenzen. Inconsequent straffen: willekeurig straffen. Het is voor de jongere onduidelijk welk gedrag straf oplevert en welk gedrag getolereerd wordt, aangezien straffen met willekeur worden uitgedeeld. Bijvoorbeeld zonder dat er aanleiding is van een incident toch straf krijgen. Excessief straffen betekent een straf uitgedeeld krijgen die niet in verhouding staat tot de mate van ernst van het incident. Bijvoorbeeld voor een klein incident een grote (of lange) straf opgelegd krijgen.

4 en 1%). De groep die buiten het gezin als slachtoffer te maken heeft gehad met seksueel geweld, is beduidend groter: 14%.¹¹⁰

Het is duidelijk dat de verkrachters te maken hebben met verschillende problemen in het gezin, met betrekking tot zowel vader als moeder. We zijn nagegaan hoeveel jongeren in hun jeugd te maken hebben gehad met een combinatie van verschillende problemen. Dit is op te vatten als een indicator voor een zeer problematische gezinsachtergrond. Als we de (arbitraire) grens trekken van drie of meer problemen, dan blijken er geen verschillen te zijn tussen de onderscheiden groepen: gemiddeld rond de 24% heeft met drie of meer problemen van vader en/of moeder te maken gehad in hun jeugd.¹¹¹

We hebben in de dossiers ook naar aanwijzingen gezocht voor een verstoorde seksuele sfeer in het gezin. Er is geen verschil tussen beide groepen gevonden. In bijna 20% van de gevallen is seksualiteit taboe in het gezin. Over het onderwerp wordt niet openlijk gesproken. Daarnaast is sprake van seksueel promiscue gedrag van de ouders, ofwel steeds wisselende seksuele contacten. Andere onderwerpen met betrekking tot de seksuele sfeer in het gezin, zoals de toegankelijkheid van pornografisch materiaal of expliciete seksuele handelingen in het bijzijn van de kinderen, worden niet of in erg beperkte mate genoemd in de dossiers.

Problematiek ouders (tabel 4)

Ook bij de ouders zelf is sprake van problemen, en die komen in vergelijkbare mate voor bij de groepen gewelddadige en niet-gewelddadige verkrachters. Overmatig gebruik van alcohol is het meest voorkomende probleem. Bij een kwart van de vaders wordt expliciet gesproken over aanzienlijke problemen met alcohol. In 11% van de gevallen hebben de vaders zelf een delictverleden. Hierbij gaat het om delicten die bij de politie bekend zijn geworden. In werkelijkheid kunnen er meer delicten zijn gepleegd; er is niet specifiek gekeken naar het delictverleden van de ouders, alleen als dit ter sprake kwam in het persoonsdossier van de onderzochte verkrachters. Vermeldenswaard is dat minstens 13% van de moeders één keer of vaker overspannen is geweest. Andere problemen, zoals gebruik van soft- en/of harddrugs en slachtofferschap van seksueel misbruik, worden ook genoemd, zij het in geringe mate.

Levensgebeurtenissen < 18 jaar (tabel 5)

De verkrachters hebben in hun jeugd jaren allerlei gebeurtenissen meegemaakt, die in veel gevallen zijn te kwalificeren als traumatische levensgebeurtenissen, zoals het

110 Hier past wel een voorbehoud: deze informatie is vaak van de verkrachters zelf afkomstig en is niet of nauwelijks door externe bronnen geverifieerd. Het percentage kan dus een overschatting zijn (eigen misbruik opvoeren bij wijze van rechtvaardiging). Echter niet uit te sluiten valt dat het percentage in werkelijkheid hoger is omdat de verkrachters deze ervaringen niet hebben willen vertellen aan de rapporteurs van Pro Justitia.

111 Het maximumaantal risicofactoren dat wij vinden bij de twee groepen is zes.

overlijden van een van de ouders (13%), overlijden van een van de broers/zussen (14%) of een belangrijk sleutelfiguur van de verkrachters (13%). In 38% van de gezinnen van de verkrachters zijn de ouders gescheiden. Een derde van de verkrachters heeft in de jeugd jaren te maken gehad met een nieuwe partner van een van de ouders (30%). Bij één op de acht verkrachters hebben broers of zussen een gediagnosticeerde stoornis of zijn op een of andere manier gehandicapt. Eén op de vijf verkrachters (22%) is voor het achttiende jaar in een justitiële jeugdinrichting geplaatst. Ruim een kwart (26%) is in zijn jeugd in het ziekenhuis opgenomen geweest. Het gaat hierbij om opnames naar aanleiding van bijvoorbeeld een ongeluk of aangeboren afwijkingen en geen reguliere opnames, zoals voor het knippen van de amandelen. Er is bij het item levensgebeurtenissen een verschil tussen de gewelddadige en niet-gewelddadige verkrachters: de eerste groep heeft significant vaker een slecht contact met broers/zussen (35% versus 12%).

School en omgang met leeftijdgenoten (tabel 6)

Uit de dossiers hebben wij informatie gehaald over de basisschoolperiode en het eventuele vervolgonderwijs van de verkrachters. Daarbij is ook gekeken naar de omgang met leeftijdgenoten. Ten tijde van de basisschool is de problematiek van beide onderscheiden groepen verkrachters vergelijkbaar. Ruim 40% vertoont gedrags- en/of leerproblemen en is één of meerdere malen blijven zitten. Een kwart (26%) vertoont agressief gedrag op school en één op de zeven verkrachters wordt van de basisschool verwijderd vanwege het problematische gedrag. Ten tijde van het vervolgonderwijs komen dezelfde problemen (meer gedragsproblemen, leerachterstand enzovoort) duidelijker voor het voetlicht. Een meerderheid (58%) verlaat het vervolgonderwijs zonder diploma. De omgang van de verkrachters met leeftijdgenoten is eveneens als problematisch te kwalificeren. Ruim 40% wordt gepest en ongeveer één op de tien pest zelf leeftijdgenoten.¹¹² Eén op de vijf verkrachters kan worden omschreven als 'solist'.¹¹³ Met name de niet-gewelddadige verkrachters komen als problematische groep naar voren. In vergelijking met de gewelddadige verkrachters vertonen zij significant meer gedrags- en/of leerproblemen (83% versus 61%), spijbelen ze meer (82% versus 43%) en hebben ze een kortere schoolloopbaan (in casu geen onderwijs, basis- of speciaal onderwijs als hoogst afgemaakte opleiding, 70% versus 50%). Niet-gewelddadige verkrachters gaan significant vaker om met antisociale/delinquente leeftijdgenoten dan gewelddadigen (59% versus 28%) en gedragen zich ook vaker agressief naar leeftijdgenoten (62% versus 35%).

112 Hoewel niet statistisch significant lijken vooral de niet-gewelddadigen te pesten en gepest te worden.

113 Hiertoe lijken de gewelddadige verkrachters te behoren, maar het verschil is niet significant.

Seksuele en emotionele ontwikkeling (tabel 7)

De seksuele ontwikkeling van de verkrachters onder de achttien jaar is voor beide onderscheiden groepen vergelijkbaar. Het merendeel (60%) van de verkrachters heeft voor het achttiende jaar geslachtsgemeenschap gehad. Met name de gewelddadigen lijken wat dit betreft actiever (72% versus 46% bij de niet-gewelddadigen).¹¹⁴ Ruim een derde van de groep heeft geen adequate seksuele voorlichting gekregen. Ongeveer 10% vertoont in de jeugd jaren seksueel onaangepast gedrag. Dat kan geremd gedrag inhouden – de jongen durft/wil/kan geen contact maken met een meisje – of juist ongeremd seksueel gedrag, bijvoorbeeld openlijk praten over seks in situaties waar het niet gepast is, voyeurisme en exhibitionisme. Rond de 13% heeft naar het oordeel van de rapporteur verstoorde seksuele waarden en normen. Rond de 7% van de verkrachters heeft voor het achttiende jaar één of meerdere malen prostituees bezocht, althans van deze daders wordt dat expliciet vermeld in de rapportages.

De emotionele ontwikkeling van de verkrachters is problematisch verlopen. Bijna de helft heeft volgens de dossiers een laag zelfbeeld (49%) en/of een gebrekkige agressieregulatie (47%). Met dat laatste wordt onder meer bedoeld dat zij zich moeilijk kunnen beheersen, gauw boos worden, gefrustreerd raken en hun eigen zin doordrijven, desnoods met geweld. Ruim een derde (37%) kampt (ook) met een gebrekkige emotieregulatie. Zij hebben moeite om in bepaalde situaties hun emoties te tonen. In de dossiers komt dit aspect aan de orde met termen als ‘emotioneel vlak’ of ‘affectieve vervlakking’. Tussen beide groepen is geen significant verschil gevonden.

Woon- en werksituatie (tabel 8)

Iets meer dan de helft van de verkrachters (57%) woont ten tijde van het indexdelict zelfstandig. Dat kan alleen zijn, met een partner of met andere huisgenoten. De gewelddadigen wonen significant vaker in huis met (eigen) minderjarige kinderen dan de niet-gewelddadige verkrachters (29% versus 9%).

Op het gebied van werk en inkomen zijn er geen significante verschillen tussen beide groepen. Wel scoren de niet-gewelddadigen op alle items ‘slechter’ dan de gewelddadigen. Bij twee derde van de groep (67%) is sprake van een instabiel arbeidsverleden (continu wisselen van werkkring). In ruim een derde van de gevallen (38%) wordt gesproken over slechte werkprestaties. Bijna een vijfde (19%) kan slecht omgaan met collega’s en 15% met leidinggevendenden (conflicten). Ten tijde van het delict heeft 60% geen inkomsten uit een reguliere werkkring. Een derde van de verkrachters verkrijgt inkomsten uit criminele activiteiten. Ongeveer de helft van de totale groep (48%) heeft schulden.

114 Dit verschil is met $p=0.061$ net niet significant.

Levensgebeurtenissen > 18 jaar (tabel 9)

Ook op volwassen leeftijd kan sprake zijn van zogenoemde 'life events'. Hierin onderscheiden beide groepen zich niet van elkaar. Ongeveer de helft van de totale groep (48%) krijgt te maken met een echtscheiding. Ruim een vijfde (22%) van de verkrachters krijgt te maken met het overlijden van een belangrijk persoon in de naaste omgeving (ouders, familieleden). Bij een aantal overlijdt ook de partner of hun kind.

Relaties en seksualiteit (tabel 10)

In de dossiers is gezocht naar informatie over de relatie die de verkrachters onderhielden met hun naaste familie. Opvallend is dat bijna 60% van de groep een slechte relatie heeft met de familie.¹¹⁵ Meer dan de helft (55%) ondervindt problemen in de contacten met derden (zoals weinig gevoel voor verhoudingen, zich moeilijk kunnen verplaatsen in de ander).

Ongeveer 12% van de groep heeft op het moment van de Pro Justitia-rapportage geen romantische relatie (gehad). De rest heeft één of meer relaties gehad. Ongeveer 40% is één of meerdere keren afgewezen door vrouwen. Binnen die relaties gebruikt een kwart (25%) van de verkrachters gewelddadig en fysiek geweld tegen de partner.

Een derde van de verkrachters (31%) vertoont op volwassen leeftijd seksueel onaangepast gedrag. Ook nu kan dat geremd of juist ongeremd gedrag betreffen. Promiscue gedrag wordt in 39% van de gevallen genoemd. Hiermee bedoelen we steeds wisselende seksuele contacten. Een vergelijkbaar percentage is veel met seks bezig (hyperseksualiteit), bijvoorbeeld door seksfilms te bekijken of op het internet te surfen. Als er al sprake is van het bezitten van gewelddadige porno (het wordt in de dossierinformatie weinig gemeld), dan komt dat voor rekening van de niet-gewelddadige verkrachters. Een behoorlijk aantal verkrachters (38%) bezoekt één of meer keren een prostituee. Volgens de rapporteurs is bij ruim een vijfde (21%) van de verkrachters sprake van een verstoorde ontwikkeling van seksuele waarden en normen. In de dossiers komt slechts zelden naar voren of verkrachters kampen met seksuele disfuncties, zoals erectiestoornissen, orgasmeproblemen of aseksualiteit. Dit is slechts bij een enkele verkrachter gerapporteerd (erectieproblemen). We hebben ook geprobeerd meer te weten te komen over de seksuele fantasieën van de verkrachters. Dat blijkt een onderwerp te zijn dat nauwelijks in de Pro Justitia-rapportages aan de orde komt. De niet-gewelddadige verkrachters rapporteren (niet significant) meer over fantasieën waarin geweld een rol spelen (in casu fantasieën over het verkrachten van vrouwen, seksueel sadisme en geweld in het algemeen). Dit laat onverlet dat we weinig over de fantasieën van de verkrachters te weten komen op basis van de rapportages. Mogelijk verschillen de groepen ook in hun zelfinzicht, bereidheid en/of vermogen dit met de rapporteurs te delen.

115 Eerder is aangegeven dat de gewelddadige verkrachters vaker een slecht contact hadden met hun broers/zussen. Nu is gevraagd naar familie in breder verband. Ook nu scoren de gewelddadigen hoger dan de niet-gewelddadige verkrachters (65% versus 49%), maar dit verschil is niet significant.

Persoonlijkheidskenmerken, psychische stoornissen en toerekeningsvatbaarheid (tabel 11)

In de rapportages komen de persoonlijkheidskenmerken en psychische stoornissen uitgebreid aan de orde. Bij deze onderwerpen moet worden bedacht dat diagnoses en oordelen van de rapporteurs plaatsvinden binnen de context van een strafbaar feit. Het is daarom wellicht goed te begrijpen dat de verkrachters op sommige items hoog scoren, want bij verschillende diagnoses is het plegen van delicten een onderdeel van een stoornis. Bijna een kwart van de hele groep (24%) heeft suïcidale gedachten (gehad) of een poging tot zelfmoord ondernomen. Op andere persoonlijkheidskenmerken zijn wel verschillen te zien. Niet-gewelddadige verkrachters worden vaker als impulsief (77% versus 58%) aangemerkt en lijken minder empathische vermogens te hebben (86% versus 68%).¹¹⁶ Niet-gewelddadigen zijn narcistischer (77% versus 48%) dan gewelddadige verkrachters.

Bij het bepalen van de aard van de psychische stoornissen hebben wij ons beperkt tot de DSM-classificaties. Daarbij is gekeken naar zowel de gestelde diagnoses als trekken van een bepaalde stoornis. In bepaalde gevallen voldoet een verdachte niet aan alle criteria om een bepaalde diagnose te kunnen stellen. In de rapportage staat dan bijvoorbeeld dat hij trekken heeft van een antisociale persoonlijkheidsstoornis. Uit de analyses blijken er geen verschillen tussen de groepen. Bij ongeveer één op de vijf verkrachters (19%) wordt geen stoornis gediagnosticeerd; bij 39% één stoornis en bij 41% twee of meer stoornissen. In dat laatste geval spreken we van comorbiditeit. Uit de literatuur blijkt ook dat comorbiditeit gangbaar is bij zedendelinquenten. Er worden grofweg twee keer zoveel stoornissen op As-2 geconstateerd (persoonlijkheidsstoornissen) als op As-1 (psychiatrische stoornissen). Bij een kwart van de verkrachters (25%) worden trekken van de As-1-stoornis geconstateerd en bij driekwart (77%) trekken van een As-2-stoornis. Bij de As-1-diagnoses vallen in overeenstemming met de literatuur vooral stoornissen in het middelengebruik op. Seksuele stoornissen komen vrijwel niet voor bij de diagnoses. Bij bijna de helft (46%) van de groep wordt expliciet gesproken van psychopathie. Het gaat hier om het klinisch oordeel van de betreffende rapporteur.¹¹⁷ Scores van bijvoorbeeld de PCL-R om deze kwalificatie verder te onderbouwen, alsook te kijken of er een verschil is voor de groepen in de scores op factor 1 en factor 2, ontbreken in de dossiers.

Over de mate van toerekeningsvatbaarheid is het volgende bekend. Eén op de vijf verkrachters wordt volledig toerekeningsvatbaar geacht door de rapporteurs; 15% is enigszins verminderd en 55% is verminderd toerekeningsvatbaar. Een kleine groep wordt sterk verminderd of ontoerekeningsvatbaar geacht.¹¹⁸ Opvallend genoeg zijn er

116 Dit is met respectievelijk een p-waarde van 0.10 en 0.08 net niet significant.

117 De laatste jaren is er in de klinische praktijk meer aandacht voor psychopathie; de verwachting was dan ook dat er meer PCL-R-scores beschikbaar zouden zijn.

118 De groep die sterk verminderd of ontoerekeningsvatbaar wordt verklaard, is groter bij de niet-gewelddadige verkrachters (9,1% tegen 7,9% gewelddadig; het verschil is niet significant).

geen significante verschillen in mate van toerekeningsvatbaarheid tussen de gewelddadige verkrachters en de verkrachters die weinig tot geen geweld hebben gebruikt. Samenvattend: bijna 35% van de gewelddadige verkrachters wordt volledig of enigszins verminderd toerekeningsvatbaar verklaard.

Cognities en IQ (tabel 12)

Uit het literatuuroverzicht komt naar voren dat sommige verkrachters cognitieve vervormingen hebben, ofwel afwijkende denkbeelden. Uit de dossiers hebben wij geprobeerd een aantal van die denkbeelden te identificeren. Dat blijkt zeer lastig, omdat het een kwestie is van interpreteren door de onderzoekers en er veel interpretatieruimte aanwezig bleek te zijn. De indruk bestaat dat met name de niet-gewelddadige verkrachters vrouwonvriendelijke, seksstereotiepe denkbeelden hebben of een vijandigheid koesteren ten aanzien van vrouwen, maar hierover zou nader onderzoek uitsluitend moeten geven.

Het IQ van beide groepen verkrachters verschilt niet van elkaar en zit op gemiddeld 98 IQ-punten, wat het gemiddelde IQ benadert. In de meeste gevallen is de WAIS afgenomen.¹¹⁹

Middelengebruik en verslavingsproblematiek (tabel 13)

Volgens de literatuur speelt verslavingsproblematiek een belangrijke rol bij verkrachters. Dat blijkt ook uit de dossieranalyses. Van een groot deel (61%) van de verkrachters is bekend dat zij een problematisch alcoholgebruik kennen.¹²⁰ Dit is in overeenstemming met de bevindingen uit de literatuur. De gewelddadige verkrachters lijken op jongere leeftijd te beginnen met het drinken van alcohol dan de niet-gewelddadigen (79% versus 42%).¹²¹ Iets meer dan de helft (52%) is verslaafd aan softdrugs en ruim een derde (36%) aan harddrugs. Het merendeel begint op jeugdige leeftijd met softdrugs en na zijn achttiende jaar met harddrugs. Tot slot is één op de negen (12%) verslaafd aan gokken.

Behandeling voorafgaand aan het indexdelict (tabel 14)

In de dossiers staan ook gegevens over de voorgeschiedenis, over ondergane behandelingen en andere hulpverleningsinformatie. Opvallend is dat een fors deel van beide groepen verkrachters al vóór het indexdelict een behandeling heeft gevolgd voor eerder gepleegde zedendelicten (21%) en/of seksuele stoornissen (8%). Een kwart (26%) heeft behandeling gevolgd in verband met hun middelengebruik. De niet-gewelddadige ver-

119 Wechsler Adult Intelligence Scale.

120 Daaronder verstaan we dat het gebruik ernstig genoeg is om problemen te veroorzaken voor de lichamelijke gezondheid en/of het alledaagse functioneren.

121 Dit is net niet significant met een p-waarde = 0.06.

krachters hebben significant vaker een behandeling ondergaan voor persoonlijkheidsproblematiek (twee derde versus 35% van de gewelddadigen).

Een aanzienlijk deel (43%) heeft een behandeling gevolgd voor een ander probleem. Eén op de acht verkrachters (13%) heeft het indexdelict gepleegd tijdens een behandeling of tijdens een proefverlofsituatie. Ruim een kwart (27%) staat negatief ten opzichte van de behandeling en eenzelfde percentage breekt voortijdig de behandeling af. Eén op de zes verkrachters (17%) onttrekt zich aan het toezicht c.q. de voorwaarden van de reclassering.

Criminele carrière

Van beide groepen verkrachters is een uittreksel opgevraagd uit het Justitieel Documentatieregister (JDS). Hierin staan onder andere veroordelingen voor eerder gepleegde strafbare feiten. Op basis daarvan kunnen we een reconstructie maken van de criminele carrières van de verkrachters. Daarbij gaat het om de algemene criminele carrière en de zedencarrière. Het is goed om op te merken dat er in werkelijkheid meer (zedendelicten) gepleegd kunnen zijn.¹²² We beperken ons hier tot daders die veroordeeld zijn voor de delicten. Als eerste hebben wij het gemiddelde aantal geregistreerde delicten bepaald voor beide groepen (zie tabel 4.2).

Tabel 4.2 Gemiddeld aantal geregistreerde delicten naar onderscheiden groepen

	Gewelddadig	Niet-gewelddadig
Zeden	1,2	1,3
Geweld	1,9	3,1
Vermogen	5,0	4,7
Overig	2,8	4,6
Totaal	10,9	13,7

De gewelddadige verkrachters staan gemiddeld voor elf strafbare feiten geregistreerd en de niet-gewelddadigen voor bijna veertien.¹²³ Verkrachters staan vooral voor vermogensdelicten geregistreerd (diefstal, inbraak enzovoort). Dit wil overigens niet zeggen dat alle verkrachters een delictgeschiedenis hebben. Bijna één op de vijf (19%) kan worden aangemerkt als ‘first offender’, oftewel het indexdelict is het eerste misdrijf waarvoor zij in het JDS staan geregistreerd.

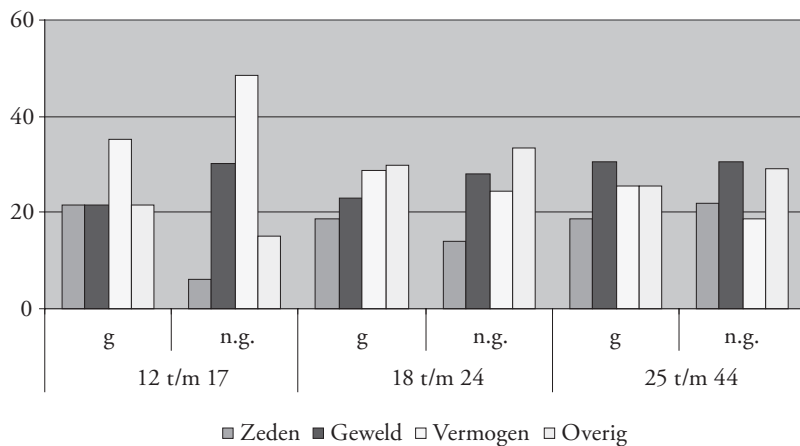
In figuur 4.1 zijn de verschillende delictcategorieën afgezet tegen leeftijdsklassen voor de groep gewelddadige en niet-gewelddadige verkrachters.¹²⁴

122 Ook hebben sommige plegers nieuwe delicten gepleegd ná hun indexdelict. In het onderzoek zijn alleen de antecedenten bestudeerd; eventuele nieuwe delicten na het indexdelict zijn buiten beschouwing gelaten.

123 De verschillen in de gevonden gemiddelden en overige delictkenmerken zijn niet significant.

124 Respectievelijk in de grafiek aangeduid met ‘g’ en ‘n.g’. We hebben geen rekening gehouden met het feit dat

Figuur 4.1 Criminaliteitspatroon gewelddadige en niet-gewelddadige verkrachters naar leeftijdsklassen

Van beide groepen weten we dat een vijfde (20% gewelddadige en 21% niet-gewelddadige) al vóór het achttiende jaar delicten gepleegd heeft. De gewelddadige verkrachters plegen in hun jeugdijaren (12 tot en met 17 jaar) in vergelijking met de niet-gewelddadige verkrachters relatief meer zedendelicten (22% versus 6%). Bij laatstgenoemde groep draait het in de jeugdijaren vooral om vermogensmisdriven (48%) en in mindere mate om geweldsmisdriven (30%). Voor de gewelddadige verkrachters liggen deze aandelen op 35% respectievelijk 21%. Het aandeel van de zedenmisdriven in het criminaliteitspatroon van de gewelddadige verkrachters blijft tamelijk stabiel over de gehele periode genomen. Zij laten in de loop der jaren een lichte toename van geweldsdelicten zien. Bij de niet-gewelddadige verkrachters zien we juist een toename van de zedenmisdriven in de loop van de tijd en een afname van de vermogensdelicten. Het aantal geweldsdelicten blijft bij deze groep ongeveer gelijk en is hoger dan bij de gewelddadige groep verkrachters. In de leeftijdscategorie 25-44 jaar vallen voor beide groepen de geweldsmisdriven op.¹²⁵

Er is ook nog een uitsplitsing gemaakt naar verschillende typen zedenmisdriven: aanranding, verkrachting, schennis en overige zedenmisdriven. Die aantallen zijn echter te gering om daarover eenduidige conclusies te trekken. Het lijkt erop dat de gewelddadige verkrachters naast verkrachtingen ook aanrandingen begaan en dat de niet-gewelddadigen zich voornamelijk toeleggen op verkrachtingen.

sommige daders meer delicten van eenzelfde categorie kunnen hebben gepleegd in een bepaalde leeftijdsklasse. Er is met andere woorden alleen bepaald of verkrachters scoren op een bepaald delict en niet hoeveel zij er daarvan hebben gepleegd. Als een verkrachter bijvoorbeeld zowel een zedendelict als een geweldsmisdrijf heeft gepleegd op een bepaalde leeftijd, is dat bij beide delictcategorieën gescoord.

125 Er zijn enkele plegers van 45 jaar en ouder. Die zijn buiten beschouwing gelaten in de grafiek.

Stressoren in de aanloop van het indexdelict (tabel 15)

In de dossiers staat vaak uitgebreide informatie over de directe aanloop tot het (index) delict. In het bijzonder hebben wij daarbij gelet op de stresserende factoren voorafgaand aan het delict. Uit de literatuur bleek dat alcohol en een negatieve gemoedsgesteldheid veelgenoemde invloedsfactoren zijn. Als eerste is gekeken naar het onder invloed zijn van alcohol en/of drugs. Een derde (31%) is onder invloed van alcohol, een kwart (24%) onder invloed van zowel alcohol als drugs. Ruim een derde van de verkrachters is niet onder invloed vlak voor het delict. De rest heeft alleen drugs gebruikt. Ook worden financiële problemen (34%) en problemen in de relatiesfeer genoemd (29%) als directe stressoren voorafgaande aan het zedendelict. Een belangrijk onderscheid tussen beide groepen is dat de gewelddadige verkrachters vaker aangeven gekrenkt of afgewezen te zijn voor het delict dan de niet-gewelddadigen¹²⁶ (52% versus 15%), terwijl laatstgenoemde groep significant vaker seksueel opgewonden is voorafgaand aan de verkrachting (48% versus 18%).

Houding ten aanzien van het indexdelict (tabel 16)

Wanneer we tot slot de houding van de verkrachters ten aanzien van het delict dat ze hebben gepleegd onderzoeken, komen er verschillen naar voren tussen beide onderscheiden groepen. Gewelddadige verkrachters bekennen in vergelijking met de niet-gewelddadigen vaker hetgeen ze hebben gedaan (70% versus 44%) en nemen vaker de verantwoordelijkheid voor hun misdaad (46% versus 23%). Beide groepen hebben in vergelijkbare mate schuld- en schaamtegevoelens (61%). Driekwart van de groep (74%) kan zich niet verplaatsen in het slachtoffer, heeft geen empathie. Een enkeling krijgt een positief gevoel bij het denken aan het delict (vrolijk, opgewonden, het opnieuw willen doen).

4.6 Beschouwing

In dit hoofdstuk zijn we uitgebreid ingegaan op de persoon van de gewelddadige verkrachter. Hiertoe is de literatuur die zich richt op de persoon van de dader bestudeerd en zijn persoonsdossiers geanalyseerd van gewelddadige verkrachters. In het navolgende beschrijven we eerst enkele kanttekeningen bij dit deel van het onderzoek,¹²⁷ gevolgd door de overeenkomsten en verschillen tussen gewelddadige en niet-gewelddadige verkrachters. We besluiten met een nadere reflectie op het onderzoeksmateri-

126 De personen die hen gekrenkt hebben, hoeven overigens niet de slachtoffers te zijn. Meestal zijn het vrouwen in hun directe omgeving die hen afwijzen of krenken in hun ogen. Ze voelen zich anders gezegd onheus bejegend door vrouwen.

127 De beperkingen die in hoofdstuk 1 worden genoemd, gelden ook voor dit deel van het onderzoek (onder meer representativiteit voor alle gewelddadige verkrachters). Het gaat om daders die tegen de lamp zijn gelopen; over onbekende daders is geen informatie voorhanden.

aal, waarbij we de bevindingen bespreken in het licht van de bestudeerde literatuur. Bepaalde opvallende onderzoeksbevindingen kunnen we niet terugvoeren op de literatuur, en andersom zijn er in de literatuur weer kenmerken genoemd die wij in ons onderzoek niet terugvinden.

Kanttekeningen

De onderzoeksgroep is bepaald aan de hand van de (kwaliteit van de) beschikbare informatie. Het is niet bekend of, en zo ja in hoeverre, de plegers die binnen de onderzoeksgroep vallen representatief zijn voor degenen die niet in het onderzoek zijn opgenomen. Daarnaast bevatten de beschikbare persoonsdossiers veelal Pro Justitia-rapportages die worden opgesteld tijdens het gerechtelijke vooronderzoek. Angst om tot tbs veroordeeld te worden kan een verdachte terughoudend maken om mee te werken aan het psychologische en psychiatrische onderzoek. Daarnaast komen seksuele fantasieën en gedragingen, en eventuele seksuele stoornissen, in de rapportages van Pro Justitia niet of nauwelijks aan bod. Ook blijken de beschikbare dossiers niet altijd volledig. In sommige dossiers zijn bijvoorbeeld alleen voorlichtingsrapportages opgenomen over een ander, eerder gepleegd delict of wordt verwezen naar een psychologische rapportage die in het persoonsdossier ontbrak.¹²⁸ Tot slot werken we met secundaire bronnen. De dossiers zijn opgemaakt door verschillende rapporteurs, die zich op hun beurt weer baseren op uitlatingen van de verdachte en eventueel andere informanten.¹²⁹ In dit proces van informatieoverdracht en -weergave kan een bias optreden.¹³⁰

Overeenkomsten tussen gewelddadige en niet-gewelddadige verkrachters

Een van de opvallende bevindingen is dat de groep gewelddadige verkrachters in veel opzichten lijkt op de groep niet-gewelddadige verkrachters.¹³¹ De gewelddadige verkrachters kennen in hun jeugd niet meer mishandeling of andere traumatische ervaringen die het ernstige geweld in de verkrachting zouden kunnen 'verklaren'. Over het algemeen hebben de groepen een vergelijkbare problematische achtergrond van

128 Dergelijke onvolledige dossiers zijn meegenomen in het onderzoek, mits er over het geheel voldoende informatie in stond over de achtergronden van de pleger. Informatie over het zedenmisdrif (indexdelict) ontbreekt daarmee in een aantal zaken, met als gevolg dat er over enkele items in sommige gevallen geen informatie is.

129 De meest volledige dossiers, waarin gebruik is gemaakt van externe referenten en die het meest waardevol bleken voor ons onderzoek, zijn afkomstig van het Pieter Baan Centrum. Daar worden verdachten gedurende een aantal weken uitgebreid gedragskundig onderzocht en de resultaten zijn verrat in een multidisciplinair rapport ten behoeve van de justitiële autoriteiten.

130 Het gaat om verschillende rapporteurs met verschillende opleidings- en ervaringsachtergronden die in hun onderzoek gebruikmaken van diverse instrumenten en vragenlijsten. Het gevolg is dat bepaalde items in het analyseprotocol en codeboek, bijvoorbeeld persoonlijkheidskenmerken, soms moeilijk op een eenduidige wijze waren te scoren. In die gevallen hebben de onderzoekers overlegd hoe die items te scoren. Bij blijvende twijfel is 'onbekend' aangekruist.

131 De enkele gevonden significante verschillen benadrukken, gezien het aantal bivariante toetsen, in feite de bevinding dat er veel overeenkomsten zijn tussen beide verkrachtersgroepen.

emotionele verwaarlozing en slachtoffer en/of getuige zijn van fysiek geweld van vader. In minimaal een derde van de gevallen is sprake van hechtingsproblematiek, wat in de literatuur wordt gezien als risicofactor voor seksueel geweld (bijvoorbeeld Bogaerts et al., 2005; Marshall & Barbaree, 1990). De ouders kampen zelf ook met de nodige problemen (alcohol, overspannenheid).

Ook wat de seksuele sfeer in het gezin betreft, kan worden gesproken van een problematisch referentiekader voor beide groepen verkrachters. Ofwel seksualiteit is taboe, er mag niet over worden gesproken, ofwel de ouders vertonen promiscue gedrag. Ruim een derde heeft geen adequate seksuele voorlichting gehad. Een zeer beperkt deel is voor zover bekend zelf slachtoffer geweest van seksueel misbruik. Uit de literatuur is bekend dat met name de misbruikers van kinderen melden dat zij zelf slachtoffer zijn geweest van seksueel misbruik, terwijl de verkrachters vooral rapporteren over verwaarlozing en fysieke mishandeling (Hanson & Bussière, 1998). Een belangrijke kanttekening hierbij is dat verhalen over eigen slachtofferschap altijd afkomstig zijn van de daders zelf, die er belang bij kunnen hebben om zich te presenteren als slachtoffer. Op de meeste levensgebeurtenissen, zoals overlijden van een van de ouders of echtscheiding, verschillen de verkrachters nauwelijks.

De schoolperiode wordt eveneens gekenmerkt door problemen, zoals gedrags- en/of leerproblemen en doubleren. Waar die problemen al voor een deel tot uiting komen op de basisschool, worden zij ernstiger ten tijde van het voortgezet onderwijs. De omgang met leeftijdgenoten verloopt problematisch. Met name agressief gedrag valt op, en gepest worden.

De beide groepen verkrachters vertonen tevens gelijkenis op het gebied van wonen en werk. In hun eigen relatie laten zij in een kwart van de gevallen gewelddadig gedrag (verbaal en/of fysiek) of anderszins seksueel afwijkend gedrag (promiscuïteit, prostitutiebezoek) zien. Qua intelligentie zijn er evenmin verschillen te zien tussen de groepen verkrachters.

Wat betreft psychische stoornissen en persoonlijkheidsproblematiek vallen met name de stoornissen op As-2 (persoonlijkheidsstoornissen) en psychopathie op. Psychiatrische stoornissen komen met andere woorden minder voor bij de verkrachters. Bij ongeveer één op de vijf verkrachters wordt geen stoornis gediagnosticeerd; hieronder vallen ook de gewelddadige verkrachters. Van ruim 60% is bekend dat zij een alcoholprobleem hebben. Een belangrijk deel heeft voorafgaand aan het delict te maken gehad met hulpverlening, in welke vorm dan ook en al dan niet in een opgelegd kader (bijvoorbeeld reclasseringstoezicht). Zij staan hier niet positief tegenover en/of de interventie slaat niet aan. Zo pleegt één op de acht verkrachters het delict tijdens een behandeling of proefverlofsituatie. Een negatieve houding ten aanzien van hulpverlening is een risicofactor voor herhaald delictgedrag (Hanson & Bussière, 1998). Eén op de vijf verkrachters van beide groepen is first offender. Voor het overige hebben beide groepen gemiddeld meer dan tien criminele antecedenten. Beide groepen verkrachters plegen na het 25e jaar met name geweldsdelicten.

Twee derde van de daders is ten tijde van het indexdelict onder invloed van alcohol en/of andere roesmiddelen, zo blijkt uit de dossiers. Dit komt overeen met de bevindingen in de literatuur. Volgens de studies die er zijn, zou ruim de helft van de verkrachters hebben gedronken voorafgaande aan het delict en meer dan een derde zou een alcoholverslaving hebben. Alcohol is in andere studies benoemd als voorspellende factor voor zedenrecidive, en we weten uit de literatuur dat alcohol en andere middelen een ontremmend effect hebben (bijvoorbeeld Beauregard et al., 2005; Hanson, 2009; Seto & Barbaree, 1999).¹³²

In de dossiers zijn problemen in de relatiesfeer of financiële zorgen andere veelgenoemde stressoren die spelen voorafgaand aan het delict. Ongeveer driekwart van de verkrachters heeft geen empathie voor het slachtoffer. Meer dan de helft wordt verminderd toerekeningsvatbaar geacht voor de verkrachting. Opvallend is dat van de gewelddadige verkrachters ruim een derde (34%) enigszins verminderd of volledig toerekeningsvatbaar wordt geacht (de niet-gewelddadigen hebben een vergelijkbare score); met andere woorden, deze gewelddadige verkrachters handelden uit volledige (16%) of enigszins beperkte (18%) wilsvrijheid.

Verschillen tussen gewelddadige en niet-gewelddadige verkrachters

Op de uiteenlopende onderzochte gebieden zijn er ook verschillen te constateren tussen gewelddadige en niet-gewelddadige verkrachters. Volgens onze onderzoeksbevindingen is de niet-gewelddadige groep significant vaker van allochtone afkomst en zijn de gewelddadige verkrachters vaker van autochtone afkomst. De tweede groep komt uit grotere gezinnen en heeft een slechter contact met broers en zussen. De schoolcarrière kent juist voor de niet-gewelddadigen een problematisch verloop: zij hebben meer gedrags- en leerproblemen, gaan meer om met antisociale leeftijdgenoten, spijbelen meer en gedragen zich vaker agressief naar andere leerlingen. De gewelddadige groep begint op jongere leeftijd met het plegen van zedenmisdriften; de niet-gewelddadige groep gaat pas later naar verhouding meer zedenmisdriften plegen. Opvallend genoeg plegen de niet-gewelddadige verkrachters algeheel meer gewelddadige delicten in hun criminele carrière. De gewelddadige verkrachters lijken vaker op jongere leeftijd (onder de achttien) te beginnen met het nuttigen van alcohol. Alcoholgebruik door de dader wordt in de literatuur ook gerelateerd aan een hogere mate van geweld in zedenmisdriften en meer verwondingen bij het slachtoffer.¹³³ Hoewel beide groepen problemen hebben met alcohol en onder invloed zijn ten tijde van het delict, zegt de jongere startleeftijd van de gewelddadige verkrachters mogelijk iets over de ernst van hun alcoholproblematiek. De niet-gewelddadige verkrachters zijn impulsiever, kenmerken zich door een gebrek aan empathisch vermogen en zijn narcistischer. Het is

¹³² Zie ook paragraaf 2.4, onder 'Verschillende risicofactoren en routes naar verkrachting'.

¹³³ Zie paragraaf 4.2, onder 'Middelengebruik'.

dan ook niet vreemd dat zij vaker een behandeling hebben ondergaan in verband met hun persoonlijkheidsproblematiek.

Voorafgaand aan het zedenmisdrijf zijn de niet-gewelddadigen significant vaker seksueel opgewonden, terwijl het bij de gewelddadigen vooral om krenking en afwijzing gaat. De gewelddadige verkrachters nemen nadien meer de verantwoordelijkheid voor hetgeen ze hebben misdaan en bekennen vaker het delict dan de niet-gewelddadigen.

Reflectie

Op basis van de exploratieve onderzoeksresultaten kunnen we concluderen dat de gewelddadige verkrachters veel overeenkomsten vertonen met de niet-gewelddadige verkrachters, maar dat zij toch een andere ontwikkeling en probleempatroon kennen. Ruwweg is de achterliggende problematiek bij de niet-gewelddadigen externaliserend van aard en bij de gewelddadige verkrachters is de problematiek internaliserend. Anders gezegd: de eerste groep vertoont openlijk probleemgedrag en de tweede groep pot alles op.

De niet-gewelddadige groep vertoont een algemeen antisociale levensstijl die al op jongere leeftijd tot uiting komt (significant meer gedrags- en leerproblemen, spijbelen, schooldrop-out, agressief gedrag naar en omgang met antisociale/delinquente leeftijdgenoten). Een antisociale levensstijl blijkt uit verschillende onderzoeken een van de primaire voorspellende factoren voor gewelddadige recidive bij zedendelinquenten (onder andere Hanson & Morton-Bourgon, 2005). Volgens bevindingen in de literatuur hangt een allochtone afkomst bij zedendelinquenten samen met algemene of niet-seksuele gewelddadige recidive (minder voor seksuele recidive). De niet-gewelddadigen in onderhavig onderzoek hebben over het algemeen inderdaad meer geweldsantecedenten (hoewel niet significant). Dit wil niet zeggen dat zij tijdens hun zedendelicten meer geweld gebruiken, maar dat hun levens zich over het algemeen meer kenmerken door een gewelddadige gedragstendens. Het zedendelict lijkt gepleegd te worden vanwege seksuele opwinding (directe behoeftebevrediging). Het geweld dat zij daarbij toepassen is instrumenteel, in elk geval genoeg om het delict te kunnen plegen. Dit sluit aan bij wat we weten over psychopathie. Daarin wordt gesteld dat factor 2, impulsiviteit en antisociale levensstijl, verband houdt met geweld en dat het geweld instrumenteel van aard is.

Bij de gewelddadige verkrachters lijkt iets anders aan de hand. Zij lijken, zoals gezegd, de problemen meer te internaliseren. De problemen die zij ervaren, blijven grotendeels voor de buitenwereld verborgen. Zij lijken op jonge leeftijd te beginnen met het drinken van alcohol. Alcohol werkt mogelijk dempend voor hen en heeft wellicht een andere functie dan voor de niet-gewelddadigen. Waar de niet-gewelddadigen alle ongenoegens externaliseren of hun behoeftes meteen bevredigen, hebben de gewelddadigen problemen met het uiten van hun emoties en zullen ze in hun omgeving eerder als geremd en introvert bekendstaan dan als ongeremd.

Zij hebben, hoewel niet significant, meer dan de niet-gewelddadige verkrachters een gebrekkige emotieregulatie. Zij voelen zich door anderen onrechtvaardig behandeld, te beginnen in het gezin, waar zij naar hun idee aandacht van de ouders tekortkomen omdat zij die wellicht moeten delen met broers en zussen. Er zijn vaker conflicten met broers en zussen. De teleurstellingen in latere relaties hopen zich op. Een (zoveelste vermeende) krenking, afwijzing of deuk in hun ego direct voorafgaand aan het delict kan dan te veel zijn en zij begaan een verkrachting die gepaard gaat met veel geweld. Opeens komt alle agressie eruit, en wel op een seksuele wijze. Het seksuele aspect van het delict staat daarbij niet zozeer op de eerste plaats, maar veeleer het afreageren van hun boosheid en frustratie.¹³⁴ Het gewelddadige zedendelict lijkt voor deze daders een uitlaatklep.

Uit het voorgaande kunnen we ook de op het eerste gezicht tegenstrijdige bevindingen met de literatuur deels verklaren. Op de gebieden waarvan verwacht kan worden dat gewelddadigen zich zouden onderscheiden van niet-gewelddadigen, namelijk alles wat met geweld te maken heeft, vinden we geen bevestiging. Op kenmerken zoals psychopathie, impulsiviteit, agressieregulatie en gewelddadige fantasieën of afwijkende seksuele voorkeuren onderscheiden de gewelddadigen zich niet significant.¹³⁵ Bij psychopathie wordt factor 2, de impulsieve en antisociale component, in de literatuur gerelateerd aan geweld (bijvoorbeeld Walsh et al., 2007). In die zin is het – op het eerste gezicht – verrassend dat de niet-gewelddadigen als significant impulsiever kunnen worden aangemerkt. In het licht van vorenstaande kunnen we deze ogenschijnlijke tegenstelling echter goed verklaren. De impulsiviteit en de antisociale component zijn kenmerkend voor een algemene antisociale levensstijl, die tot uiting komt door een agressieve en gewelddadige ondertoon. Dit is al vanaf de jeugd jaren op tal van gebieden zichtbaar. Het geweld tijdens het gepleegde zedendelict is meer instrumenteel en minder excessief. Dit wordt ook in de literatuur erkend (onder andere Daversa et al., 2006; Patrick & Zempolich, 1998); het gewelddadige gedrag bij psychopathie zou vaker koelbloedig en instrumenteel zijn dan emotioneel.

De resultaten wijzen op een profiel van de gewelddadige verkrachter als iemand die problemen voor de buitenwereld verborgen houdt. Dit betekent dat er ‘veel in het hoofd omgaat’ van de gewelddadige verkrachters waar hun naaste omgeving mogelijk geen weet van heeft en Pro Justitia-onderzoekers mogelijk ook weinig zicht op hebben gekregen.

134 Uiteraard bestaat er een subgroep van zeer gewelddadige verkrachters die ernstig geweld gebruiken omdat zij hieraan een seksueel genoeg beleven, de zogenaamde sadisten. Dit betreft echter een zeer kleine groep verkrachters. Ook in de literatuur is deze categorie in de minderheid. Het dossieronderzoek biedt onvoldoende houvast om over deze seksuele sadisten gefundeerde uitspraken te doen.

135 Al scoren de niet-gewelddadigen wel hoger op impulsiviteit dan de gewelddadige verkrachters (77% versus 58% bij een significantieniveau van $p=0.099$).

Gewelddadige fantasieën hebben mogelijk een rol gespeeld bij de gewelddadigen. Op basis van de literatuur was de verwachting dat deviante seksuele en/of gewelddadige fantasieën bij de gewelddadige groep op de voorgrond zouden treden, maar daarover wordt in de rapportages van Pro Justitia geen melding gedaan. Het is niet bekend of er door de rapporteurs naar gevraagd is. De conclusie is dat de onderzoeken van Pro Justitia op dit onderdeel te weinig inzicht bieden, wat de resultaten (of het gebrek daaraan) op dit onderdeel kan verklaren.

Bijlage: tabellen

Wanneer respondenten als ‘onbekend’ of ‘missing’ op variabelen hebben gescoord, zijn zij buiten beschouwing gelaten in de analyses. Er is uitgegaan van positieve scores op een bepaald item. Voor het lezen van de tabellen betekent dit dat de aantallen in de absolute scores op de verschillende items van elkaar kunnen afwijken.

* $p < .05$; ** $p < .01$
 ns = niet significant

Tabel 1 Algemene kenmerken

	geweld		niet-geweld		totaal	sig.
	%	n	%	n		
gemiddeld aantal broers/zussen	3,5	59	2,5	52	3,1	*
Nederlandse afkomst	55,9	33	34,6	18	45,9	*

Tabel 2 Woonsituatie en gezinsstabiliteit

		geweld		niet-geweld		totaal	sig.
		%	n	%	n		
woonsituatie < 12	alleen bij beide biologische ouders	65,0	39	54,0	27	60,0	ns
woonsituatie 12-18	alleen bij beide biologische ouders	49,2	29	36,0	18	40,0	ns
werksituatie vader	geen (vast) werk	19,1	9	14,3	5	17,1	ns
werksituatie moeder	geen (vast) werk	57,5	23	37,0	10	49,3	ns

Tabel 3 Opvoeding

		geweld		niet-geweld		totaal	sig.
		%	n	%	n		
opvoedstijl vader	autoritair	20,0	10	23,4	11	21,6	ns
	inconsequent straffen	0,0	0	6,8	3	3,2	ns
	excessief straffen	11,8	6	11,4	5	11,6	ns
opvoedstijl moeder	autoritair	13,2	7	16,3	8	14,7	ns
	inconsequent straffen	3,8	2	6,3	3	5,0	ns
	excessief straffen	5,6	3	8,5	4	6,9	ns
opvoedstijl ouders	één of meer van bovenstaande items	27,9	17	34,0	18	30,7	ns

Tabel 3 (vervolg)

		geweld		niet-geweld		totaal	sig.
		%	n	%	n	%	
geweld en ver- waarlozing vader	getuige van fysiek geweld binnen het gezin	23,1	12	28,3	13	25,5	ns
	slachtoffer van fysiek geweld binnen het gezin	30,0	15	22,7	10	26,6	ns
	getuige van seksueel geweld binnen het gezin	5,5	3	2,2	1	4,0	ns
	slachtoffer van seksueel geweld binnen het gezin	0,0	0	2,1	1	1,0	ns
	slachtoffer van emotionele en psychische verwaarlozing binnen het gezin	42,9	24	51,1	23	46,5	ns
geweld en ver- waarlozing moeder	getuige van fysiek geweld binnen het gezin	9,4	5	13,3	6	11,2	ns
	slachtoffer van fysiek geweld binnen het gezin	14,5	8	17,8	8	16,0	ns
	slachtoffer van seksueel geweld binnen het gezin	1,8	1	0,0	0	1,0	ns
	slachtoffer van emotionele en psychische verwaarlozing binnen het gezin	44,6	25	33,3	16	39,4	ns
	één of meer items geweld en verwaarlozing moeder	42,6	26	34,0	18	38,6	ns
	drie of meer items geweld en verwaarlozing vader en/of moeder	22,9	14	24,5	13	23,7	ns
hechtings- problematiek		35,4	17	27,6	8	32,5	ns
seksuele sfeer in het gezin	seksueel geweld buiten het gezin	13,6	8	15,6	7	14,4	ns
	promiscue gedrag van de ouders	21,1	12	11,1	3	17,9	ns
	pornografisch materiaal gemakkelijk toegankelijk	1,8	1	3,7	1	2,4	ns
	ouder plaatst met regelmaat seksueel getinte opmerkingen	1,8	1	0,0	0	1,2	ns
	moeder werkt als prostituee	1,8	1	3,3	1	2,3	ns
	seks is taboe in het gezin	15,7	8	26,9	7	19,5	ns
	seksueel grensoverschrijdend gedrag of seksuele delicten in directe familie	6,9	4	3,6	1	5,8	ns
	één of meer items seksuele sfeer in het gezin	39,3	24	30,2	16	35,1	ns

Tabel 4 Problematiek ouders

		geweld		niet-geweld		totaal	sig.
		%	n	%	n	%	
problematiek vader	alcohol	20,7	12	27,8	10	23,4	ns
	softdrugs	1,7	1	2,9	1	2,2	ns
	harddrugs	1,7	1	10,8	4	5,3	ns
	frequent gokken	0,0	0	5,6	2	2,1	ns
	overspannen geweest	5,2	3	5,7	2	5,4	ns
	één of meer items problemen vader	26,2	16	28,3	15	27,2	ns
problematiek moeder	alcohol	5,1	3	5,6	2	5,3	ns
	softdrugs	1,7	1	0,0	0	1,1	ns
	harddrugs	1,7	1	2,7	1	2,1	ns
	slachtoffer geweest van seksueel misbruik	5,1	3	2,7	1	4,2	ns
	overspannen geweest	17,9	10	5,9	2	13,3	ns
	één of meer items problemen moeder	23,0	14	9,4	5	16,7	ns
	één of meer items problemen vader en/of moeder	41,0	25	28,3	15	35,1	ns
delictverleden	vader	9,4	3	13,6	3	11,1	ns
	moeder	5,9	2	0,0	0	3,6	ns

Tabel 5 Levensgebeurtenissen < 18 jaar

		geweld		niet-geweld		totaal	sig.
		%	n	%	n	%	
levensgebeurtenissen < 18	dood van een van de ouders	13,3	8	13,5	7	13,4	ns
	dood van broer of zus	15,0	9	12,0	8	13,6	ns
	dood van een ander sleutelfiguur	16,9	10	8,2	4	13,0	ns
	ernstige verwonding of ziekte van (een van) de ouders	22,0	13	15,6	7	19,2	ns
	echtscheiding/separatie ouders	31,7	19	44,2	23	37,5	ns
	verandering van werk van de ouder, waardoor ouder vaker van huis is	16,7	10	16,7	8	16,7	ns
	verandering van de financiële situatie van de ouders	5,3	3	11,1	5	7,8	ns
	verlies van werk van (een van) de ouders	12,1	7	15,6	7	13,6	ns
	gehandicapte broer/zus en/of broer/zus gediagnosticeerd met persoonlijkheidsstoornis	15,8	9	8,3	4	12,4	ns
	veelvuldig verhuizen van het gezin/van betrokkene	35,0	21	22,4	11	29,4	ns

Tabel 5 (vervolg)

	geweld		niet-geweld		totaal	sig.
	%	n	%	n	%	
jeugd detentie/JJI	24,6	14	18,8	9	21,9	ns
aanvulling van het gezin met een nieuwe partner	30,5	18	29,4	15	30,0	ns
als kind zichtbaar mismaakt geraakt	5,0	3	4,2	2	4,6	ns
als kind meerdere ziekenhuis-opnames en/of ongelukken meegemaakt	23,7	14	29,2	14	26,2	ns
ontdekking als kind dat het geadopteerd is	1,7	1	0,0	0	0,9	ns
gevangenschap/gedwongen opname van ouder(s)	11,7	7	9,8	4	10,9	ns
delinquente broer/zus	13,6	8	8,3	4	11,2	ns
slecht contact met broers/zussen	34,6	19	11,6	5	24,5	*

Tabel 6 School en omgang met leeftijdgenoten

	geweld		niet-geweld		totaal	sig.	
	%	n	%	n	%		
basisschool	gedrags- en leerproblemen	34,0	17	52,9	18	41,7	ns
	zitten blijven/leerachterstand	48,1	26	43,9	18	46,3	ns
	opleiding vroegtijdig afgebroken (drop-out)	3,7	2	14,0	6	8,2	ns
	verwijderd van school wegens gedragsproblemen	19,2	10	7,7	3	14,3	ns
	agressief/gewelddadig gedrag spijbelen	28,9	13	20,0	5	25,7	ns
vervolg- onderwijs	gedrags- en leerproblemen	60,9	28	83,3	25	69,7	*
	zitten blijven/leerachterstand	55,1	27	65,5	19	59,0	ns
	opleiding vroegtijdig afgebroken (drop-out)	53,8	28	63,2	24	57,8	ns
	verwijderd van school wegens gedragsproblemen	25,5	12	42,4	14	32,5	ns
	agressief/gewelddadig gedrag spijbelen	35,7	15	48,0	12	40,3	ns
hoogst afgemaakte opleiding	geen/basis/speciaal	42,9	18	82,4	14	54,2	*
		50,0	29	70,2	33	59,0	*

Tabel 6 (vervolg)

		geweld		niet-geweld		totaal	sig.
		%	n	%	n	%	
omgang met leeftijdgenoten	dader werd gepest	35,4	17	51,9	14	41,3	ns
	dader pestte leeftijdgenoten	8,3	4	17,6	3	10,8	ns
	gewelddadig/agressief gedrag naar leeftijdgenoten	34,8	16	62,1	18	45,3	*
	solist	27,1	13	13,2	5	20,9	ns
omgang met antisociale/delinquente leeftijdgenoten		28,3	13	58,8	30	41,3	*

Tabel 7 Seksuele en emotionele ontwikkeling

		geweld		niet-geweld		totaal	sig.
		%	n	%	n	%	
seksuele ontwikkeling	slachtoffer van (seksueel) geweld door leeftijdgenoten	5,9	3	9,8	4	7,6	ns
	seksueel onaangepast gedrag	9,3	4	12,5	3	10,4	
	verstoorde seksuele normen en waarden (oordeel deskundige)	13,7	7	11,5	3	13,0	ns
	prostitutiebezoek	7,8	4	6,5	2	7,3	ns
	geen adequate seksuele voorlichting gehad	40,0	18	33,3	8	37,7	ns
leeftijd	onder 18 jaar	71,9	23	46,2	12	60,3	ns
geslachts-gemeenschap eerste keer							
emotionele ontwikkeling < 18	gebrekkige emotieregulatie	44,2	19	25,0	6	37,3	ns
	gebrekkige agressieregulatie	46,7	21	46,4	13	46,6	ns
	laag zelfbeeld	48,9	23	50,0	12	49,3	ns

Tabel 8 Woon- en werksituatie

		geweld		niet-geweld		totaal	sig.
		%	n	%	n	%	
woonsituatie t.t.v. het delict	zelfstandig (met partner/ echtgeno(o)te, alleen, met huisgenoten)	58,7	27	54,3	19	56,8	ns
	woont met minderjarige kinderen	28,9	13	9,1	4	19,1	*
arbeidsverleden en financiën	instabiel arbeidsverleden	64,2	34	70,7	29	67,0	ns
	slechte werkprestaties	30,8	12	46,7	14	37,7	ns
	slechte omgang met collega's	14,7	5	25,0	5	18,5	ns
	slechte omgang met leiding- geevenden	11,8	4	20,0	4	14,8	ns
	geen inkomen uit vaste baan (full-/parttime) t.t.v. het delict	53,8	21	66,7	28	60,5	ns
	inkomen uit criminele acti- viteiten t.t.v. het delict	30,6	15	31,6	12	31,0	ns
	schulden t.t.v. het delict	48,0	24	48,5	16	48,2	ns

Tabel 9 Levensgebeurtenissen ≥ 18 jaar

	geweld		niet-geweld		totaal	sig.
	%	n	%	n	%	
overlijden partner	1,8	1	2,1	1	1,9	ns
dood van kind(eren)	9,1	5	4,2	2	6,8	ns
dood van een sleutelfiguur	14,8	8	29,2	14	21,6	ns
chtscheiding	45,5	25	51,0	25	48,1	ns
verlies van voogdij over kinderen	16,4	9	13,3	6	15,0	ns
persoonlijke verwonding of ernstige ziekte	7,4	4	12,8	6	9,9	ns
gevangenisstraf	59,3	32	59,2	29	59,2	ns
ontslag	51,1	24	43,6	17	47,7	ns
verslechtering gezondheid familielid	9,4	5	17,4	8	13,1	ns
verandering van financiële situatie	54,7	29	53,7	22	54,3	ns
slachtoffer geweest van seksueel geweld	3,6	2	10,4	5	6,8	ns

Tabel 10 Relaties en seksualiteit

		geweld		niet-geweld		totaal	sig.	
		%	n	%	n	%		
sociale relaties, seksuele ontwikkeling en gedrag	niet normale/slechte relatie met familie	64,9	37	48,9	22	57,8	ns	
romantische relaties	problemen in andere relaties	53,8	28	57,1	24	55,3	ns	
	geen relaties	12,5	6	11,9	5	12,2	ns	
seksueel gedrag	1 relatie	31,3	15	26,2	11	28,9	ns	
	2 of meer relaties	56,3	27	61,9	26	58,9	ns	
	verbaal gewelddadig gedrag t.o.v. partner	24,5	13	26,3	10	25,3	ns	
	fysiek gewelddadig gedrag t.o.v. partner	29,1	16	19,5	8	25,0	ns	
	afwijzing door vrouwen	31,6	18	50,0	22	39,6	ns	
	biseksuele geaardheid	6,7	4	2,3	1	4,9	ns	
	seksueel onaangepast gedrag	25,4	15	41,9	13	31,1	ns	
	veel bezig met seks	26,4	14	40,0	8	30,1	ns	
	bezit kinder- en/of gewelddadige porno	0,0	0	8,3	1	1,6	ns	
	promiscue gedrag	31,6	18	53,1	17	39,3	ns	
seksuele disfuncties	prostitutiebezoek	32,1	18	48,4	15	37,9	ns	
	verstoorde ontwikkeling seksuele normen en waarden	19,3	11	25,0	6	21,0	ns	
	opwindingsproblemen	5,3	3	13,8	4	8,1	ns	
	orgasme problemen	6,9	4	0,0	0	4,7	ns	
	seksuele fantasieën	verkrachten van vrouwen	9,8	5	25,0	3	12,7	ns
		exhibitionisme	1,8	1	0,0	0	1,5	ns
		seksueel sadisme	10,9	6	25,0	3	13,4	ns
		seksueel masochisme	0,0	0	7,7	1	1,5	ns
		voyeurisme	1,9	1	0,0	0	1,5	ns
		fetisjisme	3,6	2	8,3	1	4,5	ns
bondage		3,6	2	0,0	0	2,9	ns	
niet-seksuele fantasie	geweld	9,6	5	15,4	2	10,8	ns	

Tabel 11 Persoonlijkheidskenmerken, psychische stoornissen en toerekeningsvatbaarheid

		geweld		niet-geweld		totaal	sig.
		%	n	%	n	%	
persoonlijkheidskenmerken	gebrekkige emotieregulatie	62,0	31	70,4	19	64,9	ns
	impulsief	58,2	32	77,4	24	65,1	0,099
	gebrek aan empathisch vermogen	67,9	36	85,7	30	75,0	0,079
	narcistisch	48,1	26	77,1	27	59,6	*
	poging tot zelfmoord/suïcidale gedachten	20,8	11	28,6	8	23,5	ns
psychische stoornissen	psychopathie	44,4	8	46,7	7	45,5	ns
	geen stoornis	23,6	13	14,3	7	19,2	ns
	1 stoornis	38,2	21	40,8	20	39,4	ns
	2 of meer stoornissen	38,2	21	44,9	22	41,3	ns
	diagnose trekken As-1	25,9	14	24,5	12	25,2	ns
behandeling toerekeningsvatbaarheid	diagnose trekken As-2	75,9	41	77,6	38	76,7	ns
	van middelenmisbruik	25,5	14	26,7	12	26,0	ns
	volledig toerekeningsvatbaar	15,8	6	27,3	9	21,1	ns
	enigszins verminderd	18,4	7	12,1	4	15,5	ns
	verminderd	57,9	22	51,5	17	54,9	ns
	sterk verminderd	2,6	1	9,1	3	5,6	ns
	ontoerekeningsvatbaar	5,3	2	0,0	1	2,8	ns

Tabel 12 Cognities en IQ

		geweld		niet-geweld		totaal	sig.
		%	n	%	n	%	
intelligentie	gemiddelde IQ-score	100,7	41	94,7	30	98,1	ns
	gemiddelde WAIS verbaal	95,1	23	90,3	13	93,4	ns
	gemiddelde WAIS perfoormaal	96,8	25	98,6	14	97,4	ns
cognities m.b.t. vrouwen en seks	vrouwen zijn constant zoekend naar en wensen ieder moment seks met mannen	0,0	0	8,3	1	1,5	ns
	kleding van vrouwen wordt geïnterpreteerd als seksuele uitnodiging	5,6	3	0,0	0	4,6	ns
	vrouwen genieten van mannelijke dominantie	0,0	0	14,3	2	3,0	ns
	de vrouw als seksueel object zien	17,9	10	22,2	4	18,9	ns

Tabel 12 (vervolg)

	geweld		niet-geweld		totaal	sig.
	%	n	%	n	%	
aan de behoefte van de man zal moeten worden voldaan	3,8	2	18,8	3	7,2	ns
vijandigheid t.o.v. vrouwen	16,0	8	40,0	6	21,5	ns
stereotiep gedrag (vrouwen zijn aardig of hoeren)	2,1	1	23,5	4	7,7	ns

Tabel 13 Middelengebruik en verslavingsproblematiek

	geweld		niet-geweld		totaal	sig.
	%	n	%	n	%	
alcohol	61,0	36	61,0	25	61,0	ns
eerste keer alcohol < 18	78,9	15	41,7	5	64,5	0,056
verslaafd softdrugs	42,4	25	56,1	23	52,0	ns
1e keer softdrugs < 18	93,3	14	71,4	10	82,8	ns
verslaafd harddrugs	37,9	22	32,5	13	35,7	ns
1e keer harddrugs	41,2	7	40,0	4	40,7	ns
verslaafd gokken	10,2	6	13,6	6	11,7	ns

Tabel 14 Behandeling voorafgaand aan het indexdelict

	geweld		niet-geweld		totaal	sig.
	%	n	%	n	%	
van middelenmisbruik	25,5	14	26,7	12	26,0	ns
van seksuele stoornissen	11,1	6	4,9	2	8,4	ns
van persoonlijkheidsproblematiek	35,0	21	66,7	34	49,5	**
van seksuele delictpleging	22,8	13	18,2	8	20,8	ns
negatieve houding t.o.v. tests/ behandeling	20,0	10	35,0	14	26,7	ns
indexdelict gepleegd tijdens behandeling/proefsituatie	11,1	6	14,3	6	12,5	ns
onttrekken aan toezicht van reclassering	13,2	7	21,4	9	16,8	ns
voortijdig met behandeling/ interventie/leerstraf gestopt	31,6	18	22,2	10	27,5	ns
gebruikt dader medicatie of is dader behandeld voor stoornis	12,1	7	19,1	9	15,2	ns
behandeld/onderzocht voor andere stoornissen of contact hulpverlening	43,9	25	42,2	19	43,1	ns

Tabel 15 Stressoren in de aanloop van het indexdelict

		geweld		niet-geweld		totaal	sig.
		%	n	%	n	%	
onder invloed	onder invloed alcohol en drugs	20,0	9	29,7	11	24,4	ns
	onder invloed alcohol	31,1	14	29,7	11	30,5	ns
	onder invloed drugs	6,7	3	10,8	4	8,5	ns
	geen middelen	42,2	19	29,7	11	36,6	ns
andere stressoren	problemen in de relatiesfeer	33,3	15	24,3	9	29,3	ns
	problemen op werk	13,3	6	5,6	2	9,9	ns
	financiële problemen	37,8	17	27,6	8	33,8	ns
	krenking of afwijzing van ego	52,3	23	15,4	4	38,6	**
	overlijden sleutelfiguur	4,3	2	3,0	1	3,8	ns
	zichzelf seksueel opgewonden voor het indexdelict	17,9	7	47,6	10	28,3	*

Tabel 16 Houding ten aanzien van het indexdelict

		geweld		niet-geweld		totaal	sig.
		%	n	%	n	%	
	nemen van verantwoordelijkheid voor het delict	45,5	20	22,5	9	34,5	*
	bekennen van het delict	69,6	32	44,4	20	57,1	*
	schuld- en schaamtegevoelens t.o.v. het gepleegde feit	61,9	26	59,4	19	60,8	ns
	empathie t.o.v. het slachtoffer	21,1	8	30,8	12	26,0	ns
	vrolijk/opgewonden gevoel t.o.v. het gepleegde feit	2,6	1	5,6	1	3,5	ns
	gevoel van 'vooral opnieuw willen doen'	8,6	3	5,3	1	7,4	ns

5 Verkrachters aan het woord

Introductie

Wat zeggen de verkrachters zelf over wie ze zijn en wat ze hebben gedaan? In het derde hoofdstuk hebben we de kenmerken van de gewelddadige verkrachtingszaken bestudeerd vanuit het perspectief van de opsporing. In het vorige hoofdstuk hebben we de persoonskenmerken van de gewelddadige verkrachters onderzocht vanuit het perspectief van de behandelaars. Thans verplaatsen we ons naar de daders zelf. We hebben in totaal negen gewelddadige verkrachters gesproken over het gezin waaruit ze komen, over hun ervaringen op school, met vrienden en relaties, en over problemen in het verleden. Niet alleen contacten met politie en justitie zijn daarbij besproken, maar ook verhalen over mislukte relaties en diverse heftige gebeurtenissen in de levens van de mannen, teleurstellingen en frustraties. Daarnaast hebben we bij de daders geprobeerd dieper in te gaan op het gewelddadige zedendelict dat zij gepleegd hebben. Wat is daaraan voorafgegaan, hoe is het delict verlopen, heeft het slachtoffer verzet geboden of juist niet? Hoe voelden de daders zich tijdens het delict of wat dachten ze? En wat hebben zij na het delict gedaan? Hoe zijn zij omgegaan met het feit dat zij een gewelddadig zedendelict hebben begaan, soms met dodelijke afloop? Deze en andere kwesties komen in dit hoofdstuk uitgebreid aan de orde.¹³⁶ Voordat we de verkrachters zo veel mogelijk zelf aan het woord laten, gaan we eerst in op enkele methodologische aspecten, met name een beschrijving van de groep mannen die we hebben gesproken.

5.1 Interviews met gewelddadige verkrachters

Het is goed om vooraf te vermelden dat de negen daders die we uiteindelijk hebben kunnen interviewen niet representatief zijn voor de totale populatie gewelddadige verkrachters. Dat heeft in de eerste plaats te maken met het feit dat we de database ViCLAS als bron hebben gebruikt om de daders te identificeren.¹³⁷ In de tweede plaats hebben niet alle daders een interview kunnen, willen of mogen geven. Dit wordt hierna verder toegelicht.

136 De lezer die niet alle casussen wil doornemen, wordt verwezen naar het resumé waarin de belangrijkste bevindingen staan.

137 Voor een uitleg over de selectieprocedure op basis van ViCLAS, zie hoofdstuk 1. De geïnterviewde daders zijn veroordeeld voor het gewelddadige zedendelict.

Van de geselecteerde, gewelddadige verkrachters zijn bij het ministerie van Justitie de verblijfplaatsen (tbs-klinieken, gevangenissen en huizen van bewaring) opgevraagd. Tevens is in dit traject toestemming gevraagd om de betreffende instellingen en de daders te benaderen voor een interview. In totaal konden van 38 van de in totaal 60 gewelddadige verkrachters de verblijfplaatsen worden achterhaald, verspreid over 21 verschillende instellingen. Deze 38 personen stonden ten tijde van het onderzoek geregistreerd bij een penitentiaire inrichting (veertien personen) of een forensische instelling (24 personen). Het gaat dus om gedetineerden en patiënten. De directies van de betreffende inrichtingen zijn op de hoogte gesteld van het onderzoek en benaderd voor medewerking.

Als daartoe is ingestemd, is vervolgens toestemming gevraagd aan de betreffende behandelcoördinator om de daders te benaderen voor een interview. In de meeste forensische instellingen is dit de standaardprocedure. Als de psychische toestand of de behandelfase contra-indicaties oplevert, mag een patiënt namelijk niet deelnemen. Een interview zou dan nadelige effecten op zijn geestelijke gesteldheid en/of op zijn behandeling kunnen hebben. Wanneer de behandelcoördinator geen bezwaren zag voor deelname aan een interview, is via hem of haar aan de daders gevraagd of ze wilden meewerken aan het interview. Van de getraceerde 38 verkrachters konden we er uiteindelijk maar twintig daadwerkelijk benaderen. Van hen wilden slechts negen personen meewerken aan een interview. Het totale proces heeft zodoende een uitval gekend van ruim 75%. Voor de hoofdmoot van de uitval geldt dat er behandelbezwaren waren of dat de dader zelf niet wilde meewerken. Uiteindelijk zijn twee interviews niet in dit hoofdstuk opgenomen vanwege de geringe kwaliteit.¹³⁸

Alle gesprekken zijn gehouden aan de hand van een topiclijst, op een geluidsdrager opgenomen en nadien letterlijk uitgewerkt. De interviews duurden gemiddeld twee uur. In totaal zijn er rond de 200 pagina's met letterlijke interviewteksten. Aan de hand van de uitwerkingen zijn vervolgens zeven casusbeschrijvingen gemaakt.

Hierna volgen de levensgeschiedenissen van zeven daders van gewelddadige zedendelicten. Namen, jaren, plaatsnamen enzovoort zijn gefingeerd. Ook zijn herkenbare feiten rondom bepaalde zaken veranderd zonder afbreuk te doen aan de strekking van de gebeurtenis. We laten de respondenten zelf veel aan het woord door middel van citaten; deze zijn zo letterlijk mogelijk weergegeven, maar soms omwille van de leesbaarheid wat herschreven.

138 In deze gevallen hadden de respondenten een achterstand in de Nederlandse taal, of was het om andere redenen te moeilijk voor hen om onze vragen goed te kunnen beantwoorden.

5.2 Casus Johan: ik wil alleen maar aandacht

Johan is 28 jaar als we hem interviewen in een tbs-kliniek. Bij de kennismaking oogt hij wat zenuwachtig. Hij geeft een slappe en vochtige hand. We leggen hem de bedoeling uit van het interview. Hij vertelt dat hij drie jaar in de tbs zit. Daarvoor heeft hij vier jaar in de gevangenis gezeten vanwege zijn opgelegde detentiestraf. Op de vraag of hij wat wil vertellen over het gezin waarin hij is opgegroeid, steekt Johan van wal.

Hij komt uit een gezin met drie kinderen. Johan is de oudste. Hij groeit op in een volksbuurt. Zijn vader is veel van huis vanwege zijn werk; hij werkt in een supermarkt. Als zijn vader wel thuis is, doen ze leuke dingen, zoals voetballen in het park. Zijn vader is een man van weinig woorden. Moeder werkt als schoonmaakster. Ook moeder is veel van huis weg voor haar werk. Johan denkt dat beide ouders hem daarom erg hebben verwend. Hij hoeft maar een kik te geven en hij krijgt het al. De eerste zeven jaren, tot aan de geboorte van zijn jongere broertje, is Johan een ‘echt moederskindje’, zoals hij dat zelf zegt.

‘Ik was niet bij m’n moeder weg te slaan, zeg maar. Als er een vreemde kwam, verschool ik me achter m’n moeder. Of als we thuis waren, zat ik altijd bij m’n moeder op schoot. Echt aan d’r hangen zeg maar. Ik was wat mensenschuw. En verlegen. Ja, dat heeft wel een behoorlijke tijd geduurd, zo tot m’n twaalfde, dertiende.’

Johan wordt de eerste jaren erg beschermd opgevoed. Dat heeft deels te maken met een problematische start vlak na Johans geboorte. Een afgekneld bloedvat in zijn hersenen zou op korte termijn kunnen knappen en een bloeding veroorzaken. Er is een preventieve operatie uitgevoerd om dat te voorkomen. Afgezien van lichte verlamningsverschijnselen, die met bewegingstherapie zijn verholpen, is de operatie geslaagd.

De situatie verandert voor Johan rond zijn achtste jaar als er een jonger broertje wordt geboren. Achteraf bezien, is dit voor Johan een belangrijk moment in zijn leven geweest. Vanaf die tijd moet hij de onvoorwaardelijke aandacht van zijn ouders delen. In de beleving van Johan gaat alle aandacht uit naar zijn jongere broertje en moet hij het zelf uitzoeken. Als Johan twaalf jaar is, moet hij een krantenwijk nemen om zelf zijn geld te verdienen en spullen te kopen, terwijl zijn broertje alles krijgt wat hij hebben wil. Johan gaat zijn eigen gang en trekt zich meer in zichzelf terug.

‘Ik dacht: en ikke dan, waar is mijn aandacht? En toen ben ik het uiteindelijk maar op straat gaan zoeken. Ik had één vast vriendje eigenlijk. Van school, vanaf de jeugd mee opgegroeid. Alles wat daar buiten kwam, was allemaal maar niks. Ik probeer om alles maar zelf te doen. M’n broertje is in dat opzicht wel meer van naar de mensen toe trekken en ik ben dan juist meer van de mensen afgaan staan. Zo van: ik regel het zelf wel. Ik denk toch na dat beschermdde

gevoel van m'n moeder, toen dat in één keer weg viel – en dat was alles voor mij. Iemand anders was er voor mij op dat moment niet en moest ik het zelf rooien.'

Het huwelijk van de ouders en daarmee ook het gezinsleven begint de nodige spanningen te kennen. Johan is dan ongeveer tien jaar. De ouders maken veel ruzie, ook in bijzijn van de kinderen. Volgens Johan is het bij woordenwisselingen gebeven. Voortdurende geldnood zou een van de oorzaken zijn, maar ook kleine irritaties die uit konden groeien tot een ruzie. Moeder die vader wat verwijt en vader die zijn schouders ophaalt en niets zegt, wat moeder nog kwader maakt. Problemen in het gezin zijn volgens Johan nooit echt uitgepraat; ze worden 'overschreeuwd door ruzies'. Die ruzies duren jaren, totdat de ouders besluiten te gaan scheiden. Johan is op dat moment 22 jaar.

We gaan terug naar de basisschool. Op de basisschool heeft Johan het aanvankelijk naar zijn zin. Hij heeft een vast vriendje met wie hij veel optrekt, ook buiten schooltijd. Johan heeft moeite met de Nederlandse taal en blijft een jaar zitten in de vierde klas. In de nieuwe klas kan hij niet goed aarden. Hij zoekt geen aansluiting bij de andere leerlingen en houdt zich op de achtergrond. Hij wordt wel eens gepest vanwege zijn bril, maar daarmee kan Johan naar eigen zeggen goed omgaan. Johan vindt zichzelf niet geïsoleerd; hij neemt deel aan allerlei sportactiviteiten, binnen en buiten school, maar treedt daarbij nooit op de voorgrond.

'Op een gegeven moment tussen de middag bij een vriendje eten. Met andere mensen aan tafel zitten, ik vond dat verschrikkelijk. Aan tafel zitten was sowieso al iets vreemds. We zaten altijd met het bord op schoot voor de tv.'

Als Johan negen jaar is, maakt hij iets mee wat hem voor de rest van zijn leven bijblijft. Johan speelt in het park met een aantal buurtgenootjes en vindt een hardcore seksboekje. Ze bladeren erin, vinden het spannend en proberen na te doen wat ze op de afbeeldingen zien. De kinderen kleden zich uit en gaan op elkaar liggen. Daar blijft het volgens Johan bij. Een van de ouders van de buurtgenootjes komt erachter en licht Johans ouders in over het voorval. Er is nauwelijks over gesproken met Johan – het mocht niet en het was vies –, maar hij mag voortaan niet meer in het park spelen. Voor Johan wordt het park daardoor alleen maar interessanter. Johan gaat er stiekem naartoe in de hoop andere seksboekjes te vinden.

'We mochten niet meer naar het park. Waarom niet en waarvoor niet, dat werd allemaal niet verteld. Als kind zijnde denk je: dat is interessant. En dat maakt je alleen maar nieuwsgierig hè. Spannend. Iets wat niet mag. Dat voelde wel goed eigenlijk om die boekjes stiekem te bekijken.'

Die spanning blijft Johan daarna zoeken, met name als hij zich alleen voelt. In eerste instantie blijft het beperkt tot het bekijken van seksboekjes of ander erotisch getint materiaal – als hij al iets aantreft. Later, hij is dan ongeveer dertien jaar, heeft Johan de sterke behoefte om zich te ontkleden in het park en zijn geslachtsdeel te laten zien aan vrouwen in de leeftijd van twintig tot veertig jaar. Hij legt zelf een duidelijke relatie tussen het zoeken van spanning, het bekijken van erotisch getinte bladen en plegen van schennis. Johan zegt hierover het volgende:

‘De spanning van zal ik het nu wel of niet vinden. Volgende dag weer kijken. Uiteindelijk vind je dan een paar gedumpte foldertjes waar een vrouw in lingerie in staat of ja, dat is toch wel spannend. Ik dacht: misschien gaat iemand anders ook zo wel voor mij staan. Iemand die door het park loopt. Ik zat in de puberteit, hormonen spelen op een gegeven moment zo op dat ik dacht: ik zoek wel contact met iemand die ik niet ken op afstand, grote afstand. Ik laat mezelf wel zien. Dat is spannend. Het wond mij op, ik kreeg er een stijve van. En dat was ook nieuw voor mij. Ja, dat kende ik niet en dat voelde wel prettig uiteindelijk. En zo ben ik er eerst zelf wat mee gaan experimenteren en uiteindelijk kwamen er ook mensen bij, maar niet zozeer om ze te choqueren. Ik denk dat ik in eerste instantie niet daaraan dacht. Het mag niet te dichtbij komen, maar ik dacht: ze moeten ook zien hoe ik mij voel en, niet iedereen, maar één persoon die mag het dan wel zien.’

Volgens Johan heeft hij zich gedurende een aantal maanden wekelijks ontkleed in het park. Er zijn wel eens vrouwen die ‘viezerik’ of iets dergelijks tegen hem zeggen. In eerste instantie vindt hij dat niet leuk, maar de opwindingsroes is sterker: hij trekt zich niets aan van dergelijke opmerkingen. Na een aantal maanden betrapt de politie Johan en nemen ze hem mee naar het bureau. Zijn vader reageert: ‘Ach, het is een kwajongensstreek.’ Moeder is wel boos op Johan en hij mag sindsdien niet meer alleen naar het park en moet direct uit school naar huis komen.

De schennisplegingen gebeuren vlak na de basisschoolperiode. Johan gaat naar de lts. In die periode raakt vader werkloos en is Johan in aanraking gekomen met de politie wegens het schennis plegen. De ouders, die nog altijd veel ruzie hebben, besluiten elders in het land een nieuwe toekomst op te bouwen. Het gezin verhuist en Johan komt op een voor hem nieuwe school. Hij stroomt halverwege het jaar in en vindt het erg ‘spannend en eng’. Het pakt goed uit voor Johan. Omdat hij uit een andere stad komt, vinden zijn medeleerlingen hem wel interessant en Johan vindt de aandacht wel leuk. Hij is een vrij stille jongen die niet de aandacht op zich vestigt. Hij haalt zonder problemen zijn diploma en gaat werken bij een klein bedrijf. Daar werkt hij een aantal jaren tot zijn tevredenheid. Hij kan goed opschieten met zijn baas en collega.

Ten tijde van zijn opleiding aan de lts krijgt hij verkering met een meisje dat hij kent van de sportclub. Met haar heeft hij zijn eerste seksuele gemeenschap. Johan is

dan vijftien jaar. Het meisje heeft thuis problemen en komt bij Johan en zijn ouders inwonen. Vanaf die tijd gaat de relatie tussen Johan en haar steeds minder goed. Johan zegt hierover het volgende:

‘Op een gegeven moment ging het niet meer tussen haar en mij. Ze was meer naar m’n moeder getrokken. Ik lag er wat buiten voor mijn gevoel en dat botste. Ik werd er jaloers van. Het voelde niet goed en die verliefdheid ging over. Ik kwam iemand anders tegen waar ik ook vlinders van in m’n buik kreeg. Vlinders die doofden wat bij de ene vriendin. Zo werkt dat meestal bij mij. Iemand waar ik heel veel mee omga en die ook weer aandacht aan mij besteedt. Ik denk dat dat ook heel belangrijk is geweest. Iemand die interesse toont.’

Ook in zijn nieuwe woonplaats pleegt Johan schennisdelicten, tevens in de periodes dat hij verkering heeft met meisjes. Hij doet het ’s morgens vroeg tijdens het wegbrengen van de ochtendkrant. Het verschil is nu dat hij seksuele ervaring heeft opgedaan en weet wat klaarkomen is. Hij masturbeert tijdens het exhibitioneren en hij gluurt bij mensen naar binnen in de hoop dat hij een vrouw in nachthemd ziet. Johan zoekt hiermee spanning en aandacht en zegt het vooral te doen in periodes dat hij minder aandacht van zijn vriendin krijgt en hij zich alleen voelt. ‘Als ik het niet krijg [aandacht] moet ik erom vragen, ik wilde een fijn gevoel hebben omdat ik mij klothe voelde’, aldus Johan. Naar zijn zeggen, pleegt hij ongeveer dertig keer schennis, waarna de politie hem oppakt.

Johan krijgt een leerstraf bestaande uit tien bijeenkomsten waarin over seksualiteit wordt gesproken. Hij heeft er niets van geleerd. Het enige wat hij ervan onthoudt is een compositietekening op het bureau die verdacht veel op hem lijkt. Johan schaamt zich niet voor de delicten; niemand kent hem in zijn nieuwe woonplaats.

Tijdens een van zijn relaties met een meisje, Johan is dan ongeveer zeventien jaar, begint het gluren pas echt. Hij moet op de fiets van het huis van zijn vriendin naar zijn eigen huis. Regelmatig gaat Johan weg bij zijn vriendin zonder dat zijn seksuele behoeftes zijn bevredigd (bijvoorbeeld omdat de ouders van zijn vriendin thuis zijn). Onderweg fietst hij langs een buurt waar veel studenten wonen. Op de vraag of hij daar veel succes heeft met gluren, geeft Johan een vaag antwoord: het is vooral een kwestie van veel geduld hebben en misschien zie je dan wat. ‘Je hebt een keer in de tien tot twintig gevallen geluk.’ Het feit dat Johan regelmatig gluurt, betekent niet dat hij geen schennis meer pleegt. Vanaf zijn zeventiende jaar combineert hij het gluren met het zichzelf ontkleden en masturberen.

Het seksueel afwijkende gedrag van Johan escaleert in de tijd dat zijn ouders, bij wie hij nog thuis woont, erg veel ruzie hebben. ‘De borden en sinaasappels vlogen je om de oren’, aldus Johan. Het is in de woorden van Johan thuis een rotsituatie die hij zo veel mogelijk probeert te ontvluchten. Overdag is dat niet moeilijk, want hij werkt. ’s Avonds ontvlucht hij het huis en zwerft rond op straat. Een manier om zich te ontdoen

van die spanning is exhibitioneren en gluren. Maar dat levert op een gegeven moment niet voldoende bevrediging meer op voor Johan. Op zijn negentiende jaar pleegt hij zijn eerste aanranding. Over de aanloop naar dat delict vertelt Johan het volgende:

Je krijgt op een gegeven moment geen respons meer op het schennis plegen. Terwijl ik dat eigenlijk wel wou. En net dat ik denk, als ik 't bij de volgende die langskomt niet krijg, dan pak ik 't maar. Aandacht. Negeren is in dit geval de druppel. Ik voelde me constant genegeerd. Uiteindelijk is het een opstapeling van een heleboel keren bij elkaar. Maar om dat gevoel dan kwijt te raken, maar door alleen schennis te plegen, loste ik 't daar alleen niet meer mee op. Daar moest wel een tandje bij. Ik haalde hier [schennis] mijn kick niet meer uit.'

Over de aanranding zegt Johan dat hij speciaal een plaats uitzoekt waar hij snel weg kan. Hij heeft namelijk wel angst voor het worden betrapt door passerende mannen die hem een lesje willen leren. Hij wacht totdat er een vrouw alleen voorbijkomt, ook weer in de leeftijd van twintig tot veertig jaar. Hij benadert het slachtoffer van achter en aait over haar billen en borsten, over de kleren heen, en rent erna weg. In totaal bekent Johan vijf aanrandingen te hebben gepleegd. Bij de laatste vrouwen wrijft hij ook over de geslachtsdelen van zijn slachtoffers. Op het moment van het delict – en vlak ervoor – ervaart hij een prettig gevoel. Een paar seconden na het delict voelt hij zich echter 'klote' en denkt: wat heb ik nu weer gedaan?

Op dezelfde plaats waar hij de aanrandingen pleegt, begaat Johan op een dag een schennisdelict. Het is voor hem een vertrouwde plaats en hij is zich er niet van bewust dat de plaats ook naar hem kan leiden. De politie, die inmiddels aangiften van enkele slachtoffers heeft gekregen, vat Johan op die plaats in zijn kraag. Hij wordt naar het bureau gebracht en verhoord vanwege de aanrandingen.

In eerste instantie ontkent Johan in alle toonaarden, maar wanneer hij een spiegelconfrontatie moet ondergaan, bekent hij. 'Er was geen houden meer aan', aldus Johan. Hij wordt veroordeeld tot drie jaar, waarvan een halfjaar onvoorwaardelijk, plus toezicht van de reclassering. Hij beseft dat hij iets heeft gedaan wat niet mag, zegt zich verantwoordelijk te voelen en vindt de straf ook verdiend. Zijn ouders en vriendin zijn boos. Zijn baas bedankt voor Johans diensten als hij van de delicten hoort.

Johan zit zijn straf uit en koopt daarna een eigen appartement van zijn spaargeld. Hij vindt al snel een nieuwe baan in de horeca. In zijn voorwaardelijke straftijd volgt hij een dagbehandeling voor zijn seksueel afwijkende gedrag en behoeftes. Die behandeling gebeurt in een andere plaats. Eenmaal per week reist Johan op en neer. De behandeling vindt hij maar niets, hoewel hij wel meer sociale vaardigheden heeft geleerd, en het reizen begint hem te ergeren. Hij gaat weer schennis plegen (naar zijn zeggen geen aanrandingen).

‘Die drang is dan echt gewoon zo sterk dat ik omdat ik ... ja, het was weer ergens anders. In dit geval was het in XX [plaats] waar ik dagbehandeling volgde. Ik voelde me klote en alleen. Niemand begreep mij en ik had gewoon met mezelf te doen. Ik ging schennis plegen om weer een goed gevoel te krijgen. Ondanks dat ik weet dat het niet mag, maar het geeft toch een bepaald machtsgevoel. Toen kwam echt een beetje de macht erbij kijken, van: “Ik maak zelf wel uit wat ik doe.”’

Zijn werk in de horeca leidt ertoe dat Johan steeds meer begint te drinken. Waar alcoholgebruik in het verleden geen enkele rol speelt in het leven van Johan, neemt het vanaf zijn 21e jaar fors toe. Regelmatig verlaat hij dronken de kroeg (in zijn woonplaats), waar hij samen met kroegvrienden de hele avond heeft zitten drinken. Onderweg naar huis maakt Johan gebruik van de gelegenheid door bij studentenhuisen naar binnen te gluren. Hij hoopt naakte meisjes te zien of vriende stelletjes. Op een zaterdag gaat het mis. Eind van de middag krijgt hij te horen dat zijn ouders gaan scheiden. Johan is hiervan erg van slag. Hij gaat naar het café en begint te drinken. In de loop van de avond komen enkele bekenden van hem binnen, maar Johan praat er niet met hen over. Hij blijft doordrinken. Tegen sluitingstijd gaan de bekenden weg en ook Johan, inmiddels behoorlijk onder invloed, gaat naar huis. Johan vertelt over de aanloop tot de daaropvolgende gewelddadige verkrachting:

‘Ik heb me echt het lamlazerus gezopen. Ja, ik was boos en probeerde met m’n vrienden vrolijk te worden. Drank maakt in dit geval de drempel voor mij ook heel veel lager. Op een gegeven moment ging iedereen weg en daar zat ik dan alleen met nog steeds die boosheid in me en ik kon er niet over praten. Zelfbevredestiging is toch een bepaalde manier om mij rustiger te krijgen of prettiger te voelen. Toen ben ik naar de oude buurt gegaan waar die huurwoning was. Waar ik alles kende, studentes, toen ben ik gaan gluren. Misschien om een bepaalde ontlading te krijgen.’

Johan gluurt bij een huis naar binnen en ziet een vrouw van rond de twintig jaar zich omkleden en haar nachthemd aantrekken. Hij fantaseert over het betasten van de vrouw. Het windt hem erg op dat ze onder het nachthemd naakt is. Hij loopt achterom, voelt dat de achterdeur open is en sluipt naar binnen en komt in de slaapkamer van de vrouw. Over het verdere verloop vertelt Johan:

‘In eerste instantie zag ze me niet, het was vrij donker daar. Ik wil ze betasten en daar schrikt ze van. Ze draait zich om en begint te schreeuwen. Ik heb mijn hand op haar mond gedrukt, maar dat hielp niet. Toen een kussen op d’r hoofd gedrukt en doorgaan met betasten enzo. Toen verzette ze zich, schoppen en slaan. Toen kwam die boosheid alleen maar meer bij mij naar boven. Toen ben ik helemaal doorgeslagen. Want ik moest op een gegeven moment toch m’n zin krijgen.’

Johan slaat het slachtoffer verschillende malen op haar gezicht om haar stil te krijgen. Hij heeft nadien foto's gezien van het slachtoffer en zegt:

'Ik heb haar zo hard geslagen dat je er niet vrolijk van wordt; ik heb me echt als een beest gedragen.'

Het slachtoffer is dermate murw geslagen dat Johan zijn handen vrij heeft, waarna hij haar vaginaal en anaal verkracht. Hij heeft geen condoom om en maakt zich op dat moment ook niet druk om zijn achtergelaten DNA. Het delict heeft al met al tien minuten geduurd.

Johan realiseert zich wat hij heeft gedaan en verdwijnt zo snel mogelijk uit het huis. Hij zorgt dat niemand hem ziet weggaan. De dagen erna is hij erg gespannen en schrikt erg als hij een politieauto met sirenes hoort. Hij houdt ook de plaatselijke krant nauwlettend bij om te zien of de verkrachting al bekend is. Op de vraag of hij ook aan het slachtoffer denkt, zegt Johan dat dat niet het geval is. Hij is alleen maar met zichzelf bezig; 'shit, stel je voor dat ze me pakken'. Na drie maanden ebt dat gevoel langzaam weg en pakt hij zijn leven weer op. Hij kan zich er gemakkelijk overheen zetten. Johan pleegt naar eigen zeggen geen enkel zedendelict meer tot aan zijn arrestatie.

Anderhalf jaar na het delict wordt Johan opgeroepen om zijn DNA af te staan in het kader van een bevolkingsonderzoek naar aanleiding van de verkrachting die hij heeft gepleegd. Johan weet dan dat hij erbij is. Niettemin geeft hij zijn DNA af en wordt even later gearresteerd.

De gedragsdeskundigen van het Pieter Baan Centrum, waar Johan een persoonlijkheidsonderzoek ondergaat, stellen dat hij een persoonlijkheidsstoornis heeft. Hij wordt verminderd toerekeningsvatbaar geacht en krijgt zes jaar gevangenisstraf plus tbs. Johan gaat niet in hoger beroep; hij accepteert zijn straf en denkt dat de tbs wel een paar jaar kan duren. Maar hij is naar eigen zeggen op de goede weg. Hij hoopt binnen afzienbare tijd op begeleid verlof te gaan. Volgens hemzelf maakt hij een goede kans.

5.3 Casus Bart: ik kreeg een waas voor mijn ogen

We spreken Bart tijdens zijn verblijf in een tbs-kliniek; hij is dan 23 jaar. Hij heeft dan al iets meer dan drie jaar in het gevangeniswezen gezeten en bijna twee jaar in de tbs. Hij zit aan het begin van zijn behandeling, en zijn tbs is zojuist met twee jaar verlengd. Bart is een iets kleiner dan gemiddelde, tener gebouwd jongen, die ons een voorzichtig handje geeft. Hij is zichtbaar zenuwachtig; dit is pas de tweede keer dat hij met iemand over zijn delict gaat praten.

Bart komt uit een groot gezin en groeit op in een klein gereformeerd dorpje in het midden van het land. De sociale controle is er groot, iedereen kent elkaar. Bart noemt het een 'roddeldorp'. Vader werkt meer dan twintig jaar voor een autoschadebedrijf. Hij werkt hard, zodat het gezin niets tekortkomt, maar daardoor is hij doordeweeks niet veel thuis. Bart leert zijn vader daardoor niet echt kennen. In het weekend gaat vader wel regelmatig vissen met Bart, of ze gaan in de tuin klussen.

Moeder heeft in de zorg gezeten, maar is huisvrouw geworden toen de kinderen kwamen. Ze wil graag thuis zijn wanneer de kinderen uit school komen en wacht hen op met thee en koekjes. Moeder neemt hem als hij jong is op schoot en er wordt wel geknuffeld, maar naarmate hij iets ouder wordt neemt dit van twee kanten af. Moeder durft het niet meer zo goed naar de kinderen toe en de kinderen schamen zich heel snel bij haar. Bart zegt dat hij de intimiteit mist in het gezin.

'Ik heb altijd het gevoel gehad dat er dingen in het gezin niet klopten. Wat me altijd opviel, is dat je mijn ouders nooit zag knuffelen. Op veel dingen rustte een beetje een taboe.'

Op jonge leeftijd heeft Bart problemen met zijn gezondheid. Hij heeft last van eczeem en zware bronchitis. Later groeit hij hieroverheen. Bart heeft twee broers en drie zussen. Zelf is hij het derde kind in het gezin. De kinderen worden streng religieus opgevoed. In het gezin speelt het geloof een belangrijke rol: 'Het staat in de Bijbel en zo moet het.' Op zondag gaat het gezin twee keer naar de kerk. Volgens Bart heeft het geloof ervoor gezorgd dat hij niet lekker in zijn vel zit, want de dingen die hij leuk vindt, mag hij niet. Voetballen mag hij bijvoorbeeld niet, want op het voetbalveld wordt te veel gevloekt.

'Ik ben gek van Utrecht, ik mocht niet naar het stadion. Ik mocht niet naar het café, niet naar het voetbalveld. En dat wilde ik allemaal wel. Tot mijn dertiende heb ik me eraan kunnen houden, maar toen is het allemaal doorgeslagen en ben ik het gewoon allemaal gaan doen.'

In het gezin wordt niet gepraat over gevoelens en emoties en volgens Bart zie je dat ook bij zijn broers terug. In het gezin leeft iedereen een beetje op zijn eigen eilandje. De zondag is voor Bart een bijzondere dag, omdat het hele gezin na de kerk dan thuis moet blijven. Ze zitten dan met z'n allen in de kamer spelletjes te doen of te lezen, dat vindt hij wel leuk, tenminste toen hij jong was.

Op school gaat het in groep 1 en 2 moeizaam voor Bart. In groep 1 blijft hij zitten. Door zijn bronchitis heeft hij een taalachterstand. Hij kan niet serieus met de lessen meedoen, hij is nog te speels. Naar eigen zeggen bezorgt hij de juf grijze haren. Hij is een ettertje en pest andere kinderen. Ze deden het voor de gein, het pispaaletje van de klas pesten, maar als hij erop terugkijkt is het eigenlijk niet zo grappig. Ook heeft hij in die tijd een fascinatie voor vuur. Hij neemt iedere dag lucifers mee naar school, is

gefascineerd door het afsteken en het kijken naar de vlam. Hij krijgt veel op zijn kop, maar blijft iedere dag lucifers meenemen. Na school gaat hij naar een veldje om lucifers af te steken.

Na de eerste drie klassen van de basisschool wordt Bart opeens onrustiger. Hij wordt zich meer bewust van zichzelf en is onzekerder. Hij is de eerste die de uiterlijke tekenen van de puberteit vertoont en dat maakt hem een buitenbeentje. Terwijl hij gewoon zoals de rest wil zijn, juist niet wil opvallen.

Dit wordt nog sterker als hij naar de middelbare school gaat, naar de mavo. Bart houdt niet van leren, hij is liever buiten. Hij heeft het niet naar zijn zin op school, haalt slechte cijfers en heeft geen vrienden in de klas.

Hij wordt teruggezet naar het lbo. Dat bevalt hem beter, want hier heeft hij enkele vrienden en hij ziet zichzelf toch niet op een kantoor belanden met veel diploma's. Toch groeit zijn onzekerheid in deze tijd verder. Hij voelt zich anders, is onzeker in contacten met leeftijdgenoten.

'Het werd zelfs zo erg dat ik alle ogen begon te voelen zeg maar. Niet graag voor de klas staan. Als de klas er al was, niet graag naar binnen lopen dan. M'n lijf kwam echt helemaal uit balans. Snel zweten, rooie kop. Maar ja, achteraf heeft niemand me gezien zoals ik mezelf zag. Helemaal niet in de realiteit geleefd.'

Tegen zijn oudste broer heeft Bart altijd enorm opgekeken. Die is heel 'los', maakt makkelijk contact met anderen, heeft altijd veel vriendinnen, terwijl Bart altijd afstand houdt. Zijn broer komt veel met de politie in aanraking. Hij drinkt veel, gokt en is vaak betrokken bij vechtpartijen. Volgens Bart is hij het spoor helemaal kwijt. Dit zorgt voor spanningen in het gezin.

Hoewel hij onzeker blijft, heeft Bart wel veel vrienden. Twee heel goede jeugd vrienden en een groepje van vijf vrienden als hij wat ouder wordt. Vanaf hun dertiende gaan ze ook naar het café en gaan ze om met een grote groep van wel dertig of veertig jongens in de leeftijd van twaalf tot achttien jaar. Ze ontmoeten elkaar op een vaste plek of gaan naar het café.

Meisjes zijn een moeilijk onderwerp voor Bart. Op zijn dertiende heeft hij nog nooit een zaadlozing gehad, terwijl jongens die jonger zijn dan hij daar al wel over praten. Dit wordt een groeiende bron van onzekerheid voor Bart, die daardoor ook niet goed met meisjes durft te experimenteren. Hij durft wel te zoenen, maar wisselt snel af met meisjes, zodat ze niet 'verder kunnen gaan'. Zolang ze maar 'boven de gordel' blijven is het goed. Bart voelt zich wel lekker bij meisjes, lekkerder nog dan bij jongens, maar heeft volgens hem een soort blokkade. Hij kan ook niet goed over meisjes en seks fantaseren. Als hij wil masturberen, zit er gelijk in zijn hoofd 'dat lukt toch niet'. En dan lukt het ook niet. Thuis is het onderwerp taboe, dus hij kan er niet over praten. Als Bart een keer een poster met een vrouw in bikini ophangt, wordt deze door zijn moeder weggegooid. Er is ook geen seksuele voorlichting thuis.

Rond zijn dertiende begint Bart alcohol te drinken. Thuis niet; Barts ouders hebben er een hekel aan. Alcohol speelt echter een belangrijke rol in het leven in het dorp.

'Ik heb me heel lang sterk kunnen houden tot m'n dertiende. Ze beginnen al op hun tiende, elfde bij ons. Maar op den duur word je een beetje uitgelachen. Dan zit ik aan de cola, fanta en de rest is lekker melig en doet mee. En dat wilde ik ook hartstikke graag. Toen bezweken en aan het bier begonnen. Je weet zelf, na je eerste biertje voel je je gelijk lekker. Dat voelde zo goed, je wordt anders zeg maar. Dat is toen doorgetrokken.'

Vanaf het moment dat hij gaat drinken, kan hij meisjes wat dichterbij laten komen en mogen ze soms ook aan hem zitten. Door de drank wordt hij wel wat lossier en durft hij wel eens wat te doen met een meisje, maar hij blijft altijd de boot afhouden om echt verder te gaan. Als het te ver gaat, slaat hij dicht. Dan blokkeert hij. Het aantrekken onder invloed van alcohol, afstoten als hij nuchter is, blijft zich herhalen. Meiden worden wel verliefd op Bart, maar hij probeert dat te ontlopen. Bart denkt dat er lichamenlijk wat mis is met hem, waardoor hij niet kan klaarkomen. Hij neemt zich steeds voor om naar de dokter te gaan, maar blijft het maar voor zich uit schuiven.

'Dat is helemaal doorgetrokken zeg maar verder. Dat werd een obsessie. Wil heel graag kinderen, een gezin zeg maar, altijd een grote droom geweest. En die toekomst die stortte in zeg maar. Het werd zwart. En ik kon daar met niemand over praten, durfde ik ook niet. Als je er met niemand over praat, blijf je er ook in hangen. Ik heb vroeger een liesbreuk gehad en ik had een litteken en ik dacht: iets verkeerd gesneden of weet ik 't wat. Ging mezelf vergelijken met mensen die geen kinderen hadden of alleenstaande oudere mensen. Nou ja, steeds somberder. Steeds meer drinken.'

De onzekerheden en frustraties van Bart beginnen samen te gaan met agressie en ander grensoverschrijdend gedrag. Vanaf zijn zestiende worden de problemen rond agressief gedrag steeds heftiger.

Zelf is Bart nooit met de politie in aanraking geweest. Maar de politie laat ook veel van het overlastgevend jeugdgedrag 'gaan' daar in die tijd. Bart slaat een keer een jongen en gaat in zijn eentje een groepje van drie jongens te lijf omdat ze een sneeuwbal in zijn nek gooien.

'Doordat spanningen op dat gebied steeds groter werden. Ik kon me nooit ontladen, ook omdat ik er niet over kon praten zeg maar. Toen kwam er op een punt agressie bij. Dat ik extreme situaties ging doen zeg maar. Altijd als ik gedronken had, kwam het eruit. Hoge bruggen beklimmen. Keihard rijden met de brommer, auto. Op den duur zelfs bij mensen insluipen in schuurtjes. Dingen gestolen van een ander waarvan ik wist dat hij ook een dief was.'

‘Toen een keer stond ik tegen een hele groep. Zie je helemaal geen gevaren meer, gewoon een grote mond. De rest van de vrienden zat al in de auto. Ze stonden om me heen met scootertjes en dingetjes en omdat je zo ver weg bent, komt agressie helemaal los. Op dat moment zie je dat helemaal niet en zo ging dat verder. Het werd erger.’

Hij heeft steeds meer alcohol nodig. Bart drinkt niet meer alleen in het weekend, maar ook doordeweeks. Rond zijn zeventiende drinkt hij vier of vijf biertjes op een doordeweekse avond en in het weekend begint het drinken ’s ochtends, de hele dag door, tot wanneer hij stopt. Hij drinkt dan zo’n twintig bier op een dag. Op zaterdag kopen ze met de vrienden een krat bier, zetten die op de achterbank van de auto en drinken tot het krat leeg is, ook de bestuurder. Daarna gaan ze op kroegentocht. Toch weet Bart het drankgebruik thuis verborgen te houden door zich af te zonderen. Ze weten wel dat hij iets gedronken heeft, maar niet hoeveel. Thuis houdt hij zich rustig.

Op een zaterdag in december knapt er iets in Barts hoofd. Hij heeft weer veel bier gedronken, twaalf of dertien flesjes, en moet thuis zijn voor de verjaardag van zijn moeder. Hij zit thuis stil tegen de kachel en krijgt het opeens ontzettend benauwd. Hij heeft geen controle meer over zijn hoofd. Hij wil alleen nog weg, naar buiten, de koude buitenlucht in, want dat helpt altijd. Als smoes gaat hij de hond uitlaten. Op het moment dat hij het huis van zijn slachtoffer ziet, gebeurt er iets raars in zijn hoofd.

‘Op dat moment, een soort tunnelvisie. Helemaal de rest van m’n omgeving was weg. Ik zag alleen dat huis. Ik weet dat ik in die tijd ook heel veel insluipen deed zeg maar. Met twee vrienden of vaak alleen. Die kick, dat is ’t eerste gevoel wat ik herinner. Zoiets had ik nog nooit meegemaakt, het was al verder. Eigenlijk kon ik gewoon niet eens meer denken. Ik kon niet meer denken van: mensen zien me of weet ik ’t wat. Ja, ik heb ’t altijd proberen uit te leggen dat je de controle kwijt ben, over jezelf. Je wordt overgenomen. Misschien het hele slechte in je. Of in ’t begin dacht ik de duivel zeg maar. M’n gevoel en het denken dat kwam los te staan of zo van elkaar. Ik had nog nooit zo’n rust gehad in m’n hoofd. Dat gewoon alles uitgeschakeld was. Heel gek.’

In het huis dat Bart ziet, op zo’n honderd meter afstand van zijn eigen huis, woont een alleenstaande vrouw van 65 jaar. Bart heeft haar wel eens gezien, maar kent haar verder niet. Bart sluipt door de achtertuin naar binnen, de achterdeur is open. Hij loopt door de keuken naar de woonkamer, waar de vrouw op de bank ligt te slapen. Volgens Bart is er op dat moment iets seksueels bij gekomen. Hij dacht er in die tijd ook veel aan hoe het zou zijn om met een vrouw seks te hebben. Toch zegt hij tijdens het seksuele delict vreemd genoeg niet opgewonden te zijn geweest. Hij gaat naar de vrouw toe, zij wordt wakker en begint te gillen. Bart voelt dan dat hij in paniek raakt. De paniek slaat om in agressie. Hij zegt daarover:

‘Eerst alleen paniek. Toen sloeg dat om in agressie. Echt m’n problemen, agressie, seksualiteit zijn bij elkaar gekomen en helemaal geëxplodeerd, ontspoord. Ik heb geen agressie gevoeld. Dat klinkt gek, maar op ’t moment dat ik agressief doe, heb ik weer die stilte in m’n hoofd.’

Bart is zichtbaar geëmotioneerd en vertelt met horten en stoten over zijn delict. Hij vertelt dat hij de vrouw meermalen geslagen heeft met zijn vuisten. De vrouw heeft zich niet verzet, alleen gegild. Hij drukt een kussen op haar gezicht en knijpt haar keel dicht. Uit de verwondingen blijkt later dat hij als een beest tekeer is gegaan. Zij heeft haar strottenhoofd gebroken en is overleden aan bloedverlies. Op zijn knokkels laat Bart een litteken zien; daar heeft hij de vrouw op haar tanden geslagen. Nadat de vrouw van de bank op de grond gevallen is, heeft hij haar geschopt. Op dat moment voelt hij wel agressie. Na de schop verandert het gillen in kreunen van de pijn. Bart heeft zichzelf ontkleed en is op de vrouw gaan liggen. Daarbij krijgt hij geen erectie. Tijdens de seksuele handelingen is de vrouw bij kennis. Hij vingert de vrouw en probeert seks met haar te hebben, maar dat lukt niet. Daarna is hij opgestaan en naar de badkamer gelopen.

‘Tot ik zelf in de spiegel kijk daar, toen kwam ik weer bij m’n positieven, een stukje. Toen kreeg ik ook weer ’t gevoel van: er is iets heel ergs gebeurd, ik moet weg hier. Op dat moment, dat stuk staat me heel erg bij. Dat ik echt angstig werd en dat ’t allemaal een beetje tot me door ging dringen. Toen ben ik ook echt heel snel weggegaan.’

Voordat hij weggaat, doucht hij zich in de badkamer van het slachtoffer. Hij zit onder het bloed, van het slachtoffer en van een wond aan zijn hand. Hij loopt naar huis en vindt de hond daar in de schuur. Thuis zit het gezin aan tafel soep te eten. Bart zegt dat hij krampen heeft en gaat twintig minuten op de wc zitten om het bloeden te stelpen en rustig te worden. Zijn moeder heeft soep voor hem gemaakt en hij eet zijn eerste maaltijd van die dag. Over het bloed zegt hij later tegen zijn ouders dat hij een ongeluk met de brommer heeft gehad.

’s Avonds loopt hij weer langs het huis en realiseert zich wel dat het slachtoffer daar moet liggen, maar zegt het allemaal niet te beseffen. Hij heeft er niet aan gedacht dat ze zou kunnen overlijden. Hij gaat naar het café waar hij zijn vrienden ontmoet, gaat thuis met hen films kijken en drinkt veel sterke drank. De volgende dag gaat het gezin naar de kerk en zien ze dat het huis is afgezet met politielint. ’s Middags volgt een buurtonderzoek en komt de politie thuis. Aan het hele gezin worden vragen gesteld, of ze misschien iets gezien of gehoord hebben. Bart zegt dat het vanaf die zondag ‘helemaal fout gaat met hem’, hij loopt de hele week te trillen, moet overgeven en heeft steeds ‘moordenaar’ in zijn hoofd.

Enkele maanden later wordt Bart gearresteerd. Hij is opgelucht en bekent het delict. 'Ik kon er niet echt mee leven.' In het Pieter Baan Centrum wordt hij vrijwel geheel ontoerekeningsvatbaar verklaard. Als hij een paar weken vastzit, komt hij voor het eerst klaar en realiseert hij zich dat zijn probleem tussen de oren heeft gezeten.

5.4 Casus Karel: stille wateren en diepe gronden

Karel is ten tijde van het interview 54 jaar en verblijft al ruim twintig jaar in diverse tbs-klinieken. We interviewen Karel op zijn kamer op de longstay-afdeling. Hij heeft voor koffie en cake gezorgd. Hij lijkt zich prima op zijn gemak te voelen. De communicatie verloopt soms moeilijk door zijn verstandelijke beperking, zijn dialect en het feit dat hij een man van weinig woorden is.

Karel is geboren en getogen in het zuiden van het land. Het gezin bestaat naast de ouders uit negen broers en drie zussen. 'Eigenlijk vier zussen, maar die heeft maar twee uurtjes geleefd', zegt Karel. Hij kan zich het 'gehuil van de baby' nog herinneren. Hij is dan vijf jaar oud. Karel is in de kinderrij de vierde van onder. Vader werkt bij een groot winkelbedrijf en moeder is thuis bij de kinderen.

Karel heeft het thuis altijd erg fijn gevonden. Hij noemt kerst en sinterklaas als hoogtepunten. Op de vraag hoe dat thuis dan ging, met zoveel kinderen, antwoordt Karel dat sommige kinderen al uit huis zijn gegaan. Een aantal is getrouwd. Hij heeft het goed thuis. De kinderen krijgen veel (in materieel opzicht), zijn ouders hadden het financieel goed. Karel beaamt dat z'n moeder een verzorgend type was. Beide ouders zijn inmiddels overleden. Naast het overlijden van de ouders heeft Karel ook twee broers verloren. Alle sterfgevallen vinden plaats als Karel vastzit. Hij mag wel van alle familieleden afscheid nemen in de aula, maar bij de begrafenissen mag hij niet aanwezig zijn.

Karel beschrijft zijn vader als een stille, rustige man. Hij vervolgt:

'Als je straf verdiend had, dan kreeg je het ook. In die tijd met de mattenklopper, maar dan had ik het ook wel verdiend.'

In het gezin was Karel een heel rustige jongen. Als de interviewer opmerkt: 'Net zo stil als je nu ook een beetje bent', antwoordt hij: 'Nog veel rustiger. Je moest toen de woorden uit me trekken.' Dat kwam volgens Karel door het misbruik 'door de buurt, door twee meisjes, van m'n negende tot m'n dertiende jaar'. Volgens hem hebben zijn latere delicten daar ook mee te maken. De twee meisjes zijn één à twee jaar ouder dan Karel. De meisjes misbruiken Karel zo'n twee keer per week over een periode van een aantal jaren. Zij wonen een aantal huizen bij Karel vandaan. Als Karel de meisjes tegenkomt, gaat hij meteen naar huis toe. Hij is bang voor hen. Over het misbruik en de manier waarop dat gebeurt zegt Karel het volgende:

'Als ik ergens was, dan riepen ze. De eerste keer had ik ook helemaal niks in de gaten. Dan werd ik vastgehouden. Als ik tegenstribbelde, dan werd ik geknepen of de hals werd me dichtgedrukt. Ik werd aan m'n lul gepakt. Ik moest m'n vinger in hen stoppen. Allemaal met tegenzin. En als je het niet deed, dan werd er alleen maar meer en grotere druk uitgeoefend. En bang. Ik durfde het niet te vertellen. Ik heb het 21 jaar bij me gehouden.'

Hij praat voor het eerst over het misbruik met een psychiater in een van de tbs-klinieken. Karel heeft geen idee of er nog meer buurjongens slachtoffer zijn geworden. Op de vraag waarom die buurmeisjes hem moeten hebben, antwoordt hij: 'Ik denk omdat ik zo stil was.' Karel heeft er veel moeite mee gehad, omdat hij het aan niemand kan vertellen. Seks is absoluut taboe thuis. Terugkijkend, vraagt Karel zich af of ze thuis nooit iets gemerkt zouden hebben. Hij herinnert zich wel dat moeder wel eens vroeg waarom hij zo stil was. 'Dan ga je dingen verzinnen, hoofdpijn of zo', zegt hij. 'Om er maar onderuit te blijven.' De boosheid over het misbruik heeft hij weggedrukt. Op de vraag of er nog meer dingen zijn gebeurd, zegt hij: 'Ja, erin stoppen.' Nadat de meisjes verkering krijgen, houdt het misbruik op.

Karel doorloopt de lagere school tamelijk probleemloos. Hij blijft wel in de derde klas zitten. Het misbruik heeft invloed op z'n schoolprestaties. Hij zegt er wel veel mee bezig geweest te zijn in die tijd. Vervolgens is hij het slagersvak in gegaan. Hij heeft de SVO gevolgd. Een combinatie van werken en leren die zes jaar duurt. Zijn broers en zussen werken allemaal in het slagersvak. Hij begint in het abattoir en werkt daarna bij verschillende werkgevers in de buurt. Bij elke overstap kan hij meer verdienen. Karel ziet zichzelf als 'een harde werker'. Hij kan goed met zijn collega's opschieten. Hij kijkt met plezier terug op die jaren. Naast zijn werk handelt Karel in antiek. Hij begint hiermee als hij veertien jaar is. Hij verdient veel (totaal rond zes à zesenhalf duizend gulden per maand). Karel heeft tot het moment van zijn arrestatie in het slagersvak gewerkt. Z'n eerste vriendin leert hij kennen via vrienden. Hij is dan vijftien jaar. Een van de eerste dingen die hij zegt over zijn relatie met vrouwen is dat seksualiteit altijd een moeilijk punt is geweest. 'Als ze bij m'n piemel kwam of bij m'n ballen, die schrikreactie. Menig verkering is daarop stukgelopen.' Na deze relaties heeft hij nog een paar relaties voor hij trouwt. Karel weet niet hoeveel. Op de vraag wat hij voor zichzelf hiermee deed (het uitraken van relaties door moeite met seksualiteit) zegt hij: 'Werken, ik zag overal geld in.'

Karel is 23 jaar als hij trouwt met Hannie. Hij leert haar kennen in een dancing. Haar spontaniteit spreekt hem aan. De verkeringstijd beschrijft hij als heel mooi. Ze zijn veel bij elkaar. Na goed een jaar zijn ze getrouwd. De seksuele relatie is voor Karel nu minder problematisch. Hij bouwt het naar zijn zeggen rustig op. Tijdens de bruiloft krijgt Karel het aan de stok met zijn schoonmoeder. Het jonge stel is van plan bij de ouders van Hannie te gaan wonen, maar de ouders willen dat niet en zeggen dat het

stel zelf maar een huis moet zoeken. Ze kopen elders een huis en vanaf dat moment gaat het steeds slechter tussen Karel en Hannie.

'Na het trouwen begon ze op haar moeder te lijken. We kochten een huis, verbouwden dat, richtten dit in en na verloop van tijd bleek er geld uit de kluis verdwenen te zijn. Dat had zij gedaan. Het was net of ze een gat in haar hand had. Bespreekbaar maken leidde tot ruzies.'

Karel ontkent dat hij Hannie zou hebben mishandeld. Dat zijn beschuldigingen van haar ouders, met wie hij een slecht contact heeft. Het is uit het verhaal van Karel niet goed op te maken wanneer de zedendelicten zijn gebeurd. Het eerste zedenmisdrijf lijkt te hebben plaatsgevonden rond het moment dat hij en Hannie uit het huis van zijn schoonouders weg moeten. Die periode is voor Karel zeer heftig en emotioneel.

'Het is alsof de grond toen wegzakte. Toen ging ik drinken bij het tankstation om die nare herinneringen en gedachten te vergeten. Toen is het tot een poging tot verkrachting gekomen de eerste keer. Alles kwam weer terug. Ik zag die beelden weer terug van m'n negende tot m'n dertiende. Er ging van alles door mijn hoofd, ik bleef maar malen. Ik had het gevoel: wat maakt het ook allemaal uit? Maar ik vraag me nog steeds af: waarom uiteindelijk een verkrachting dan?'

Het slachtoffer is een vrouw van 22 jaar die op het voetpad loopt, vlak bij het tankstation. Karel rijdt langs haar en zegt dat ze in moet stappen.

'Ik heb haar meegenomen en uit laten kleden. Tot seks ben ik niet gekomen. Ik dacht ineens: waar ben ik mee bezig? Ik heb haar wel bedreigd, op een harde toon, maar ze heeft zichzelf uitgekleed. Ze zei weinig. Ik kreeg opnieuw last van beelden van vroeger. Toen heb ik gezegd: kleed je aan, ik breng je naar huis toe.'

Karel brengt het slachtoffer naar eigen zeggen naar huis en wordt een dag erna opgepakt door de politie. Hij krijgt een jaar gevangenisstraf opgelegd.

Twee jaar na zijn gevangenisstraf gaat Karel opnieuw in de fout. Hij is dan ongeveer dertig jaar. Thuis lopen de spanningen erg op tussen hem en Hannie. Hij beschuldigt haar ervan geld te hebben weggenomen. Hij vindt dat Hannie steeds meer op haar moeder, aan wie Karel een grote hekel heeft, begint te lijken. Op een avond hebben Hannie en Karel weer ruzie en scheldt Hannie Karel uit. Hij verlaat het huis en koopt een aantal blikjes bier bij de supermarkt. Hij gaat in de auto langs de kant van de weg drinken in de hoop dat de spanningen wegzakken. Hij drinkt vier biertjes, wat voor Karel veel is, en ziet verderop een liftster staan. Hij neemt haar mee en slaat even later een verlaten zandpad in. Het meisje (rond de twintig jaar) vraagt wat Karel gaat doen en wil uit de auto. Karel zegt dat zij zich moet ontkleden en verkracht haar vervolgens in de auto.

Op de vraag waarom hij het eerste slachtoffer niet verkrachtte en het tweede wel, denkt Karel dat dit met de drank te maken heeft. Tijdens de verkrachting heeft hij naar eigen zeggen geen geweld gebruikt, behalve op het eind. Na de verkrachting zegt Karel tegen het slachtoffer dat hij haar naar huis zal brengen. Hij vindt dit min of meer zijn plicht. Ze draaien op het zandpad en op dat moment rukt de vrouw het portier open en wil vluchten. Karel slaat een arm om de nek van de vrouw en trekt haar weer de auto in. 'Dat was tegen de afspraak.' Hij houdt zijn arm strak om de nek geklemd, waardoor het slachtoffer uiteindelijk stikt. Karel ziet tot zijn schrik dat ze niet meer beweegt en probeert haar met mond-op-mondbeademing weer bij te brengen. Tevergeefs. Hij rijdt een poosje met het stoffelijk overschot rond en besluit haar uiteindelijk te begraven. Niet ver van de plek van de verkrachting, een aantal meter van de openbare weg, legt hij het slachtoffer in een kuil en bedekt haar met wat bladeren en takken. Daarna gaat hij naar huis. Bij thuiskomst merkt zijn vrouw op dat hij zo stil is.

Ongeveer twee weken na het delict wordt hij gearresteerd. Ze zijn bij Karel uitgekomen via vingerafdrukken op een identiteitskaart van het slachtoffer. Die kaart heeft hij tijdens de korte autorit naar buiten gegooid. Zijn vingerafdrukken staan vanwege een eerder gepleegde inbraak in de computer. Hij heeft niet meteen bekend. Pas nadat de onderzoeker zinspeelt op zijn religieuze achtergrond, bekent Karel. Hij krijgt tien jaar gevangenisstraf en tbs. Hij blijkt niet behandelbaar en zit momenteel op de longstay-afdeling. Karel heeft nog steeds hoop dat het goed komt en dat hij ooit naar buiten mag. 'Ik ga ervan uit dat er nog een keer een rechtvaardige rechter is', aldus Karel.

5.5 Casus Patrick: uiteindelijk word je meegesleept

Patrick is veroordeeld tot vijf jaar cel en tbs voor twaalf zedendelicten, voornamelijk aanrandingen en een verkrachting. Hij ontkent schuldig te zijn aan het ten laste gelegde. Na een hogerberoepsprocedure krijgt hij drie jaar gevangenisstraf en tbs. Als we Patrick bezoeken, is hij net 25 jaar geworden en zit hij al drie jaar in de tbs. Hij is terughoudend geweest in zijn deelname aan het interview, omdat hij niemand vertrouwt. Uiteindelijk besluit hij toch zijn verhaal aan ons te doen. 'Af en toe moet je toch iemand vertrouwen, hè?', zo zegt hij.

Als Patrick drie jaar is, scheiden zijn ouders. Zijn vader ziet hij daarna niet meer. Patrick groeit op bij zijn moeder en zijn oudere broer. Volgens Patrick heeft hij er nooit last van gehad dat zijn vader er niet is. Het is gezellig thuis, zijn moeder is wel streng, maar rustig. Zij werkt halve dagen als schoonmaakster en krijgt een uitkering. Af en toe werkt ze er nog zwart bij als schoonmaakster in een cafetaria. Met zijn bijna twee jaar oudere broer kan Patrick het goed vinden. Hij omschrijft zijn broer als zijn beste vriend, ook al hebben ze allebei hun eigen ding. Zijn oudere broer zit vooral veel achter de computer, terwijl Patrick gek is van motorcross. De ooms van Patrick zijn actief

in de motorcross en al vanaf dat hij een peuter is, gaat hij in de weekenden mee. Op zijn vierde begint hij zelf met motorcross, op minimotoren voor de jeugd. Zijn ooms hebben hem er dan letterlijk op gezet en vanaf dat moment wordt motorcross zijn passie. Moeder vindt het maar niks, zij vindt het veel te eng. Zij gaat dan ook zelden mee kijken. Doordat zijn ooms hem in de weekenden meenemen en hem helpen met het onderhoud en het leren sleutelen, spelen zij een belangrijke rol in zijn leven. Patrick omschrijft hen als zijn mentoren, zijn leermeesters.

Patrick's biologische vader heeft zelf nooit het initiatief genomen om Patrick te zien. Een vriend van Patrick kent dezelfde geschiedenis, bij hem is vader ook op jonge leeftijd weggegaan. Die vriend heeft zijn vader weer opgezocht en raadt Patrick aan om dit ook eens te doen. Afgaande op de positieve verhalen van zijn vriend denkt Patrick hier steeds meer over na. Een vader en een tweede huis erbij, dat lijkt hem wel wat. Als Patrick elf jaar is, wil hij zijn vader opzoeken. Zijn moeder vindt het goed en geeft hem het adres. Samen met zijn vriend gaat hij naar zijn vader toe, die gewoon in dezelfde plaats blijkt te wonen met zijn nieuwe vrouw en zoontje. Het bezoek blijkt geen groot succes.

'Toen was ik nog best jong, elf. Dus toen denk ik: nou ja, is goed. Dus ik m'n moeder gevraagd waar hij woonde en ben ik met m'n vriend daarnaartoe gegaan. Uiteindelijk aan de deur gebeld en hij doet open. Hij staat daar en zegt: kom binnen. Dus ik denk, oké en loop naar binnen en gaat hij tv-kijken. Dus ik zat daar met m'n kiezen op elkaar en van: wat moet ik zeggen? Ik weet 't ook niet. Uiteindelijk was die serie voorbij en toen pas begon hij vragen te stellen. Wilde z'n serie afzien. Beetje vreemd als je je kind een paar jaar niet hebt gezien. Nou ja, uiteindelijk heeft 'ie wel wat te drinken aangeboden en begon 'ie te vragen: "Welke school zit je?" Dat is 't hele verhaal eromheen. Uiteindelijk weer weggegaan. Nou, toen zag ik nou niet echt een reden om nog een keer te gaan. Als dat mijn vader is, laat dan maar lekker zitten.'

Jaren later overtuigt Patrick's vriendin hem ervan zijn vader toch nog eens een paar keer op te zoeken. Patrick heeft immers altijd willen weten wie zijn vader is. Er komt dan iets beter contact tussen Patrick en zijn vader, maar het blijft bij een paar bezoeken.

In hetzelfde jaar dat Patrick zijn vader voor het eerst opzoekt, verhuist het gezin. Met hun nieuwe buurjongen, een jonge twintiger, kunnen ze het allemaal goed vinden. Deze komt al snel veel bij het gezin thuis, en andersom. De buurjongen gaat ook vaak met Patrick mee naar de motorcross, omdat hij zelf ook een crossmotor heeft. Na ongeveer een jaar krijgt de moeder van Patrick een relatie met deze buurjongen. Die is dan een jaar of 23, tien jaar jonger dan de moeder van Patrick, en woont nog bij zijn ouders. Toch zegt Patrick dat dit nooit een vreemde situatie is geweest. Als Patrick twaalf jaar is, trekt de buurjongen geleidelijk aan bij zijn moeder, zijn broer en Patrick in.

'Mwah, was eerst even wennen. Weer een man in huis, dus dat was wel even wennen. Ik bedoel, dan heb je nachten, middagen, hele dagen een man in huis. Een vaderfiguur. In het begin was dat nog niet echt zo. Dan was 'ie eigenlijk te makkelijk misschien. Misschien had 'ie gelijk een beetje strenger moeten zijn dat je een beetje een hekel aan hem kreeg. Maar ja, verder was hij heel rustig. Een man in huis is gewoon wennen. Maar hij heeft 't goed opgepakt. Tenminste, ik heb er verder nooit problemen mee gehad. Dus ja, nadat 'ie er een tijdje was, wist ik niet anders meer.'

Op zijn negende jaar krijgt Patrick een zwaar ongeluk. Hij valt dertien meter naar beneden in een liftschacht. Hij heeft onder meer een schedelfractuur en een hersenknuzing en overleeft het ongeluk maar ternauwernood. Door het ongeluk heeft hij naar zijn zeggen 'veel gaten in zijn geheugen' van vóór zijn negende jaar. Op school gaat het na het ongeluk slecht. Zijn kortetermijngeheugen vertoont gebreken, en lezen en rekenen gaan erg slecht. Patrick moet dat opnieuw leren. Hij wordt overgeplaatst naar een school voor moeilijk lerende kinderen. Deze school is zo gemakkelijk dat ze in de klas meer praten dan les volgen. Ook kijken ze er veel tv, documentaires. Het is gezellig en Patrick krijgt er geen huiswerk. Hij zit helemaal vooraan, dicht bij de meester, omdat hij een beetje de clown van de klas uithangt. Hij haalt wel wat gekkigheid uit, maar is naar eigen zeggen geen probleemkind.

Na de basisschool gaat hij over naar de middelbare school, ook voor moeilijk lerende kinderen. Deze school doorloopt hij zonder al te veel problemen. Hij loopt onder meer stage in een sloperij. Toch zakt hij voor het examen, volgens hem expres, zodat hij niet naar het ROC overgeplaatst wordt. Bij deze school is hij altijd al om drie uur uit en heeft hij nooit huiswerk, dat bevalt hem prima en hij heeft geen zin in het ROC. Uiteindelijk heeft hij zijn certificaat nooit gehaald; dat vindt hij niet belangrijk, want hij heeft dan zijn werk al.

Op school gaat Patrick om met jongens uit de hogere klassen. Hij is behoorlijk assertief en goedgebekt. Ook denkt hij dat hij bij de oudere jongens wel respect verdiend heeft doordat hij 'niet de makkelijkste' is. Hij wil nog wel eens 'op hol springen' als ze bij hem te ver gaan. Hij omschrijft daarbij dat het een beetje de gang van zaken is dat verschillende scholen elkaar uitdagen om te vechten. Hij neemt daarin vaak het voortouw. Naar eigen zeggen om de zwakkere kinderen te beschermen, die vaak het mikpunt zijn van de andere groepen. Daarbij pakt hij wel eens een steen op. Volgens Patrick heeft hij het hart op de goede plaats. Hij heeft op school wel eens iemand 'onderuit geslagen', maar dat was altijd om de zwakkeren te helpen. Hij heeft altijd geleerd te helpen waar hij kan, zo is hij opgevoed, aldus Patrick. Zijn gedrag heeft dan nog geen grote consequenties, zo lijkt het.

'Ik heb wel eens gehad dat mijn moeder op school werd geroepen voor een gesprek met de directeur erbij. Dat is goed verlopen en ik heb ook gezegd: ik zal wel minderen. Dat was ook geen goed antwoord, maar ja. Ik heb wel een keer een gesprek gehad.'

Op de basisschool heeft Patrick al een keer een vriendinnetje gehad, maar op de middelbare school raakt hij meer geïnteresseerd in meisjes. De jongens en meisjes experimenteren onderling met spelletjes als glaasje draaien en 'truth or dare'. Dat gaat nog niet veel verder dan tongzoenen en aanraken. Volgens Patrick is hij op de middelbare school erg geïnteresseerd in welke behoeftes meisjes hebben en hoe ze hem zien. Meisjes vinden hem interessant, omdat hij wel status heeft in de groep. Toch zeggen ze ook vaak dat hij te agressief doet, dat vinden ze niks. Patrick heeft de eerste jaren van de middelbare school met verschillende meisjes verkering. Met een van deze meisjes heeft hij een jaar verkering en gaat hij voor het eerst naar bed. Het is voor hen beiden de eerste keer, maar zij neemt vooral het initiatief. Het is voor beiden leuk en spannend, zegt Patrick.

Op zijn vijftiende ontmoet hij een meisje met wie hij serieuzer verkering krijgt. Die verkering zal drieënhalf jaar duren, totdat hij vast komt te zitten. Dit meisje heeft alles wat Patrick zoekt en ook met haar ouders kan hij het heel goed vinden. Hij komt daar heel graag, ze slapen afwisselend samen bij haar ouders en bij zijn moeder. Zijn 'schoonouders' brengen hem ook vaak naar de motorcross. Hij ziet hen als zijn tweede ouders.

Tot de middelbare school blijft Patrick redelijk uit de problemen. Hij zoekt wel spanning en risico's op, bijvoorbeeld met zijn crossmotor. Als hij twaalf jaar is, komt Patrick voor het eerst in aanraking met de politie voor het stelen van lege kratten voor het statiegeld. Patrick krijgt wel zakgeld, maar doet het voor de spanning en om deel uit te maken van de groep waarmee hij de diefstallen pleegt. Patrick gaat om met een groep jongens uit de buurt die voor een groot deel ouder zijn dan hij. Veel van deze jongens zijn jeugdgedelinquenten; 'die waren ook niet echt normaal', aldus Patrick.

'Maar goed, in ieder geval zaten we in 'n groepje en de rest was allemaal een beetje dertien, veertien, vijftien. Dus ja, nee, was gewoon puur meelopen. Gewoon kijken: hoe is dat nou? Uiteindelijk zie je natuurlijk wat 't idee daarachter is. Je krijgt wat bonnetjes, je hebt geld. Je kan wat snoep halen of wat dan ook. Dus ja, daar deed je het dan op den duur voor.'

Patrick wordt opgepakt en zit een uur in de cel, tot zijn moeder hem komt halen. Zij is erg boos en Patrick krijgt een week huisarrest. Hij moet een week binnenblijven en de hele dag klusjes doen tot 's avonds laat: afwassen, stofzuigen. Zijn straf weerhoudt hem er echter niet van opnieuw de fout in te gaan.

'Nee, uiteindelijk, je wordt meegesleept. Eerst in een groep: van nee, nee, nee. Maar uiteindelijk door zo lang door te, toch een beetje onder druk gezet, dat je zegt: is goed, ik ga wel mee. Of ga je misschien een beetje makkelijker denken: kan niet zo veel kwaad. Dus ja, ga je toch mee. Dan ga je toch dingen doen die je in het begin niet eens wilde.'

Als we hem vragen naar zijn ervaring met alcohol en drugs, zegt Patrick dat hij daar nooit veel aan heeft gevonden. Drinken doet hij wel, maar niet erg veel, en blowen doet hij af en toe.

De tweede keer dat Patrick opgepakt wordt, heeft hij bliksemgeleiders gestolen. Hij is dan veertien jaar. Daarvan wilden ze het koper gaan inwisselen. Weer komt zijn moeder hem van het bureau halen en dit keer geeft ze hem een zwaardere straf: zijn motor gaat drie weken op slot. Ook dit helpt niet. De spanning en de kick zijn te groot. Patrick doet in de daaropvolgende jaren mee aan diverse inbraken. Bij de Kwantum, het Kruidvat, en zelfs een keer bij reclassering. De stiefvader van een van zijn vrienden, een zware jongen, weet dat daar veertigduizend gulden in de kluis ligt en neemt Patrick, die dan vijftien jaar is, mee op rooftocht. Hij moet voor de rechter verschijnen en die stuurt hem door naar diezelfde reclassering. Patrick komt vaker bij de rechter te zitten: voor diefstallen, inbraken, vernielingen. Hij gooit een keer een ruit in van een zwembad, waarna de politie hem op school komt halen. In totaal denkt hij dertien keer op het politiebureau te hebben gezeten. De langste periode dat hij daarbij vastzit is zes uur.

Een tijdje gaat het beter, omdat Patricks vriendin dreigt het uit te maken als Patrick met de politie in aanraking blijft komen. Hij probeert dan van het slechte pad af te blijven en mijdt zijn delinquente vrienden. Maar als hij net achttien is, wordt Patrick opgepakt voor het stichten van brand op een politiebureau. Hij ontkent dit delict in alle toonaarden. Iemand anders is verantwoordelijk voor die brandstichting, maar hij heeft er de schuld van gekregen. Hij zou een molotovcocktail bij de regionale meldkamer naar binnen hebben gegooid. Hij is zeventien jaar op het moment van de brandstichting en voert op dat moment nog een taakstraf uit voor de inbraken bij de reclassering en het Kruidvat. Patrick zegt dat hij onder druk van de politie een bekennende verklaring aflegt. Hij wordt uiteindelijk onder voorwaarden geschorst, omdat hij nog minderjarig is ten tijde van de brandstichting. Volgens hem is de politie daar 'zwaar gefrustreerd' over.

Vervolgens wordt Patrick opeens verdacht van acht zedenzaken, waarvan vijf aanrandingen. De aanrandingen hebben plaatsgevonden in 2001, Patrick is dan zeventien jaar. Volgens Patrick stelt de politie hem onder verdenking omdat ze gefrustreerd is over de schorsing bij de brandstichting. Nu hij nog in zijn voorwaarden zit van de schorsing, proberen ze hem met deze verdenking 'terug te pakken'. Hij komt door deze nieuwe verdenking alsnog vast te zitten en verblijft zes maanden in een justitiële jeugdinstelling. Hij wordt veroordeeld voor twee aanrandingen en krijgt een jaar celstraf, waarvan zes maanden voorwaardelijk. Vanwege de tijd die hij al gezeten heeft in de jeugdinstelling, komt hij meteen weer op straat te staan. Ook daarover is de politie weer gefrustreerd, zegt Patrick.

Omdat Patrick enige betrokkenheid bij alle zedendelicten ontkent, kunnen we hem er niet verder over bevragen.

Slechts vier maanden later wordt Patrick opgepakt onder verdenking van achttien zedenzaken, één vernieling en één diefstal. De zedenzaken bestaan uit schennispleging, een reeks aanrandingen en één gewelddadige verkrachting. De meeste aanrandingen vinden 's avonds plaats in en rond het dorp waar Patrick woont. De slachtoffers lijken willekeurige vrouwen te zijn van twintig tot veertig jaar. De modus operandi van de dader is steeds hetzelfde, zo weet Patrick:

'Werkwijze is dat iemand die, zeg maar het slachtoffer, kwam aanfietsen of aanlopen. Hij benadert haar van achter. Slaat een arm om haar heen. Meestal met z'n linkerarm deed 'ie dat en meestal met de hand op d'r mond om het schreeuwen tegen te gaan. En dan betastte hij haar bij borsten, kruis, billen en dan ja, ging hij er uiteindelijk vandoor. Dat was een beetje wat hij deed. Bij mensen die op de fiets zaten die trok 'ie eraf. Uiteindelijk ook weer arm eromheen, hand erop en weer betasten. Dat was een beetje zijn... ja, echt wat je in bijna elke zaak tegenkomt met van achter benaderen en arm eromheen.'

Ook met deze zaken ontkent Patrick iets te maken te hebben. Volgens Patrick is het allemaal onzin, een wraakactie van de politie. Ze zouden hem ervoor hebben gearresteerd omdat hij toevallig al eerder voor zeden veroordeeld is en omdat de politie wraak op hem wil nemen. Hij heeft een alibi voor diverse van de ten laste gelegde delicten. Zijn getuigen worden volgens Patrick niet serieus genomen door de rechter, omdat het belanghebbenden zijn. Hij wordt weer veroordeeld, dit keer tot vijf jaar cel en tbs. Over de gewelddadige verkrachting zegt hij dat de politie hem dat delict in de schoenen wil schuiven.

Bij het Pieter Baan Centrum weigert hij mee te werken aan persoonlijkheidsonderzoek omdat hij zegt onschuldig te zijn. In de tbs bekent hij twee van de twaalf zedendelicten, naar eigen zeggen om proefverlof te kunnen aanvragen.

5.6 Casus Frederik: achterdocht en wantrouwen

Frederik is 25 jaar wanneer wij hem spreken in een tbs-kliniek. Hij zit al langer dan zes jaar vast: ongeveer drie jaar in het gevangeniswezen en inmiddels ongeveer drieënhalf jaar in de tbs. Hij is veroordeeld voor een aanranding en een erg gewelddadige verkrachting. Frederik stelt zich voor met een slappe, klamme hand en kijkt schuchter uit zijn ogen. Hij vindt het moeilijk om te praten over zijn delicten en snapt ook niet zo goed waarom mensen zoals wij daarnaar willen luisteren. Met enige terughoudendheid begint hij te vertellen.

Frederik is geboren en getogen in een middelgrote gemeente in het oosten van het land. Hij komt uit een gezin met vader, moeder en een twee jaar jonger broertje.

Als Frederik jong is, werkt vader als winkelinrichter. Enige jaren later gaat vader als magazijnmedewerker in een fabriek werken. Moeder is telefoonmedewerkster bij een financiële dienstverlener.

Frederik omschrijft vader als een rustige, wat droge man van weinig woorden, die wat nors kan overkomen. Vader trekt zich van zijn omgeving niet zoveel aan. Moeder is het tegenovergestelde: zij is druk en gooit juist alles wat ze wil zeggen eruit. Dit heeft altijd wel gebotst tussen vader en moeder. Zij kunnen niet goed met elkaar communiceren en dit zorgt soms voor problemen. Er is altijd wel ruzie, meestal over alledaagse dingen, maar vooral is moeder boos op vader omdat hij altijd zo onverschillig blijft. Ze kan dan behoorlijk 'panisch' worden, volgens Frederik. Als Frederik wat ouder is, laat moeder zich met periodes behandelen voor depressie. In de familie aan moederskant komen ook problemen met slapen voor. Frederik heeft hier zelf ook last van; hij kan moeilijk in slaap komen 's nachts. Qua karakter lijken Frederik en zijn broertje meer op vader. Zij zijn allebei rustig. Frederik gaat gewoon zijn eigen gang en maakt zich niet druk over wat wel en wat niet kan. In de opvoeding is er trouwens ook weinig wat 'niet kan'. In het gezin gaat het tussen de gezinsleden goed zolang de serieuze onderwerpen vermeden worden. Iedereen gaat daardoor steeds meer zijn eigen gang.

'Dat zijn we eigenlijk op een gegeven moment gaan doen, om gewoon zo weinig mogelijk ruzies te krijgen.'

Op de basisschool is Frederik de eerste jaren rustig en verlegen. Hij wordt dan veel gepest, onder meer omdat hij flaporen heeft. Met periodes is het dagelijks raak met het pesten. Hij wordt uitgescholden en soms krijgt hij klappen. Dit heeft een behoorlijke impact gehad op Frederik, die daar later nog veel last van zal hebben.

Na een paar jaar op de basisschool gaat hij zijn eigen gedrag veranderen, om zo aan het pesten te ontkomen. Hij draait het om en gaat zelf kinderen pesten. Hij wordt een stuk drukker in de klas, zit veel te 'donderstenen' en in de laatste paar klassen gaat hij om met de populaire groep van de klas. Echte vrienden zijn het niet, maar hij heeft nu wel leeftijdgenoten met wie hij omgaat. De plek waar Frederik zich eigenlijk altijd het fijnst voelt, is thuis bij zijn opa en oma van moeders kant. Dit is een rustige, warme plek voor Frederik en hier komt hij vaak. Dat gaat ook gemakkelijk, omdat de familieleden allemaal dicht bij elkaar wonen.

Dan gebeurt er iets belangrijks in Frederiks leven. Terwijl hij bij opa thuis is, krijgt opa opeens een hartaanval. Er ontstaat een chaotisch moment, waarin een ambulance gebeld wordt, opa gereanimeerd wordt en de familie gebeld. Opa wordt met de ambulance naar het ziekenhuis gebracht; Frederik blijft alleen achter met zijn tante. Dan komt vader met het nieuws dat opa overleden is. Dit komt voor Frederik als een grote schok. In de chaos van het moment gaat iedereen weg en laten ze Frederik alleen achter in het huis van zijn grootouders. Die is daar erg boos over en voelt zich in de steek gelaten, net nadat hij zo'n heftige ervaring achter de rug heeft. Doordat hij zich

in de steek gelaten voelt, neemt hij afstand van zijn ouders. Hij trekt zich terug en praat nergens meer over met zijn ouders.

Frederik gaat na de basisschool naar de mavo. Opeens is hij als 'brugpieper' weer het jonkie van de school, in een andere wijk, in een veel grotere schoolomgeving. Hij kent één jongen op school met wie hij het wel kan vinden, maar verder heeft hij binnen en ook buiten school geen vrienden. Vrijwel meteen gaat het erg slecht met Frederik, die, hoewel daar geen directe aanleiding voor is, heel erg bang is dat het pesten weer opnieuw zal beginnen.

'Ja de bekende brugpieper-opmerking hè, of zo, dat soort zaken. Ja niet super persoonlijk of zo, nee. Maar het zorgde bij mij op dat moment gewoon voor, wat ook op de basisschool was gebeurd, voor heel veel achterdocht en heel veel wantrouwen. Ja en dat heb ik een aantal maanden vol kunnen houden, voordat het eigenlijk gewoon te veel werd en ja ik gewoon niet meer kwam eigenlijk. Dus ja.'

Vrijwel vanaf het begin van zijn middelbareschooltijd begint Frederik te spijbelen. Hij loopt met zoveel wantrouwen en achterdocht rond op school dat hij na een tijdje bijna nooit meer op school komt. Het eerste jaar haalt hij wonder boven wonder nog wel, maar vanaf het tweede jaar komt hij helemaal niet meer op school. Wanneer hij spijbelt, gaat hij gewoon naar huis, want zijn ouders werken allebei. In het begin hebben zij dan ook niets in de gaten. 's Ochtends stapt Frederik gewoon op de fiets alsof hij naar school gaat, om een kwartier later weer naar huis te fietsen. Zijn ouders zijn dan al weg. Thuis gaat hij computeren, tv kijken en hij slaapt veel.

Het eerste jaar belt Frederiks mentor naar zijn ouders om hen van het spijbelen op de hoogte te stellen. Zijn ouders gaan hier serieus mee om en er volgen gesprekken met de mentor op school. Er worden afspraken gemaakt dat de mentor direct naar Frederiks ouders belt wanneer hij spijbelt. Veel van deze telefoontjes belanden op het antwoordapparaat, die Frederik dan meteen wist. Praten over de reden waarom hij spijbelt lukt hem niet.

'Ja, dat is ontstaan, op een gegeven moment uit het probleem dat wij met communicatie met elkaar hadden. Dat ik het op een gegeven moment gewoon ook nergens meer over had. Ja, dus ik wist op een gegeven moment totaal niet van, hoe moet ik alles nou gaan vertellen.'

'Thuis was het op zich wel oké allemaal, en wel veel liefde voor elkaar en zo, maar er was gewoon een communicatieprobleem. En, dus ik heb nooit, nooit de ruimte gevoeld om het over dingen te hebben. En ja, ik had ook eerlijk gezegd gewoon niet de vaardigheden om dat überhaupt te doen. Ik ben op een gegeven moment, ja gewoon heel achterdochtig en wantrouwend geworden. En, en, ja hoe langer je dat niet uit, en hoe langer je dat voor jezelf houdt, hoe meer je in de war raakt.'

Ook is Frederik er nog steeds boos over dat zijn ouders hem in de steek hebben gelaten na het overlijden van opa. Hij neemt niets meer aan van zijn ouders en er zijn veel ruzies. Als de problemen hoog oplaaien, gaat hij zelfs een paar maanden bij oma wonen. In een verdrietige bui geeft Frederik plotseling zijn gevoelens bloot aan zijn ouders, waarbij hij zegt dat hij geen zin meer heeft om te leven. Zijn ouders schrikken zo dat ze direct de crisisdienst van het Riagg bellen. Dit werkt eigenlijk averechts voor Frederik, die het gevoel heeft weggestuurd te worden als hij eindelijk een keer met zijn ouders probeert te praten over zijn gevoelens. In de maanden daarop volgt een aantal gesprekken met een hulpverlener van het Riagg. Met één hulpverlener kan hij goed praten, maar omdat deze werkt bij de crisisdienst mag hij deze persoon na enkele maanden niet meer zien. Weer iemand die verdwijnt. Voor Frederik hoeft het dan niet meer met de hulpverlening.

Als op school de maat vol is met het spijbelen, wordt hij van school verwijderd. Hij komt dan een aantal weken in een soort tussentijdse schoolopvang terecht. Hier zitten meer kinderen die van school gestuurd zijn. Frederik moet hier van negen uur 's ochtends tot drie of vier uur 's middags zijn, maar veel gebeurt er niet tijdens de opvang. Vrijwillig kunnen de kinderen er lessen volgen, maar daar doet Frederik weinig aan mee.

Vervolgens gaat Frederik naar een speciale mavo voor moeilijk opvoedbare kinderen. In de praktijk werkt deze school slecht, want de kinderen worden er in groepen van 20 tot 25 in één klas geplaatst, waar de leraar weinig grip op heeft. Bovendien zitten op deze school veel leerlingen die net als Frederik veel spijbelen. Naar deze jongeren trekt hij dan ook toe.

Ook raakt hij bevriend met wat jongens uit zijn voetbalteam, die veel spijbelen. Frederik is inmiddels bijna veertien jaar en onder invloed van deze nieuwe groep vrienden begint hij te blowen. Hiermee begint een heel nieuwe levensstijl. Ze gaan naar de coffeeshop en hangen veel rond op straat. Het begint met één blow in de week, maar wordt al snel steeds meer. Ook drinken ze veel alcohol. Frederiks ouders staan het blowen en het drinken toe, zolang hij maar niet in huis blowt. Na een jaar begint Frederik ook af en toe harddrugs te gebruiken, zoals coke, speed en xtc. Alcohol en wiet gebruikt hij dan al vrijwel dagelijks en gaandeweg gaat hij harddrugs wekelijks gebruiken. Hij is vrijwel constant onder invloed. Bovendien kampt hij met een hoop gevoelens die hij niet uit. De achterdocht en het wantrouwen van het eerste jaar mavo zijn nooit verdwenen.

'Kijk die achterdocht zit er op een gegeven moment in hè, of je nou reden hebt of niet. En het werd gewoon steeds erger. Kijk, en dat was dus het probleem, dat ik alles voor mijzelf hield. Want ik uitte gewoon totaal niks bij andere mensen. Ik had het helemaal nergens over, terwijl ik van binnen, er gewoon vet veel zat ja. En dat gaat op een gegeven moment toch wel wat met

je doen. Dat begint met achterdocht en wantrouwen. En ja hoe minder je daarmee doet, hoe gekker je wordt in je kop, tot eh. Nou ik heb, ja wel maanden lang gedacht dat er een camera in mijn kop zat, dat mensen mee zaten te kijken met wat ik allemaal aan het doen was. Ja, gewoon de achtervolgingswaanzin, en gewoon, eh, zwaar paranoia.'

De groeiende achterdocht, boosheid en het verdriet kropt Frederik al jaren op. Als hij een jaar of vijftien is, hebben al die gevoelens een kookpunt bereikt. De ontladingen volgen. Als hij onder invloed is van alcohol en/of drugs, krijgt hij opeens extreme woede-uitbarstingen. Dan komt alles eruit, soms slaat hij dan heel zijn kamer kort en klein. Ook begint hij zichzelf te verwonden. Dit is voor hem ook een vorm van ontlading, legt hij uit. Hij gebruikt van alles om zichzelf te verwonden: messen, vuur enzovoort.

In deze tijd, zo rond zijn vijftiende, zestiende jaar, komt hij ook voor het eerst met de politie in aanraking. Hij krijgt een taakstraf voor openbare vernieling. In dezelfde periode wordt hij ook een keer opgepakt voor openbare dronkenschap. Daarnaast komt de politie een keer aan huis in verband met een uit de hand gelopen ruzie tussen Frederik en zijn ouders. De burens hebben de politie gebeld vanwege de herrie. Frederik gooit dan de achterrait van de politiewagen in en wordt opgepakt voor deze vernieling.

Ja, en ik ben toen net het huis uitgelopen voordat de politie kwam, en ik zag die politiewagen aanrijden, en die zag ik stoppen bij onze flat. Dus ik had zoiets van, nou wat is dit? En die zag ik bij ons huis. En toen kreeg ik ook een belletje op mijn mobiel van mijn vader, ja de politie staat hier, die willen weten wat er aan de hand is. Maar ik had een schijtbekel aan de politie, een beetje vanwege het milieu waar ik ook wel in zat. Dus ik denk ja, om het maar gewoon te zeggen zoals het is: wat doen die kankerlijers hier dan? En er stond bij ons in de straat een pallet met dakpannen. En ik heb zo'n dakpan door die achterrait van de politiewagen heen gegooid, ja.'

Zijn drugs- en alcoholgebruik financiert hij door middel van inbraken. Op zijn zestiende komt hij in contact met wat 'zwaardere jongens', die zich bezighouden met inbraken. Frederik pleegt vanaf zijn zestiende wel vijftig inbraken, veelal in groothandelsbedrijven waar sigaretten liggen. De sigaretten verkoopt hij weer door aan coffeeshops. Zo komt hij aan zijn geld. Hij wordt geen enkele keer voor een inbraak opgepakt.

In dezelfde tijd dat hij begint met inbreken komt er nog een ontladingsmechanisme bij. Frederik begint zich te exhibiteren. Hij heeft het met een vriend eens over buitenseks gehad en is nieuwsgierig geworden hoe het is om buiten seks te hebben. Hij begint met enige regelmaat te masturberen in het bos vlak bij zijn huis.

'En ik weet dat ik op een gegeven moment buiten ben gaan masturberen gewoon een keer. Ja dat was, ja, in het begin, misschien hoe raar het ook klinkt, werd ik daar ook wel heel rustig van ja.'

Ja, nou het is verdergegaan tot gewoon echt het exhibitioneren, het is gewoon echt, eh... Ja, nou eigenlijk een manier van ontladen, dat wel ja.'

Frederik exhibitioneert zichzelf bij jonge vrouwen. Hiermee gaat hij door tot zijn zeventiende. In dezelfde periode dat hij begint met exhibitioneren heeft hij ook zijn eerste seksuele ervaringen met meisjes. De eerste keer is voor hem onzeker, maar wel fijn. Met enkele meisjes heeft hij dan een paar weken of enkele maanden een relatie, zonder dat ze verliefd zijn op elkaar. Volgens Frederik gaat het bij deze meiden meer om seks, drugs en rondhagen. Als ze te dichtbij komen, over emoties willen praten, dan maakt hij het uit of laat hij het stuklopen. Op zijn zeventiende wordt Frederik voor het eerst ook echt verliefd en na een hele tijd krijgt hij verkering met dit meisje. Ook deze verkering is maar van korte duur.

Op zijn zeventiende pleegt Frederik een aanranding. Hij zegt hier weinig meer van te weten, omdat hij in die tijd nogal psychotisch is geweest. Ook heeft hij ten tijde van de aanranding veel drugs gebruikt. We proberen er met hem over te praten, maar over de aanranding wil hij niets vertellen.

Terugkijkend stapelen de problemen zich voor Frederik eigenlijk snel op vanaf het moment dat hij naar de middelbare school gaat. Na zijn eerste negatieve ervaring met het Riagg zal Frederik nog diverse keren bij het Riagg terugkeren voor gesprekken. Wanneer het thuis te lastig wordt, stemt hij wel weer in om bij de crisisdienst van het Riagg te gaan praten. Dit doet Frederik meer om van het gezeur thuis af te zijn dan dat hij hier constructief mee aan de slag gaat. Op deze manier heeft hij van zijn dertiende tot zijn zeventiende met tussenpozen gesprekken bij het Riagg. Uiteindelijk raadt een van de psychiaters aan dat het wellicht goed is als hij een tijdje uit zijn huidige omgeving gehaald wordt. Er wordt een diagnostische toets afgenomen, waarmee bij Frederik een borderlinestoornis geconstateerd wordt. Eigenlijk is het voor Frederik best prettig dat er eindelijk een aantoonbare reden is voor zijn gevoelens en gedrag. Hij wordt in een andere stad in een kliniek onder behandeling gesteld. Voor Frederik is dit een soort opluchting.

'Nou ja, gewoon het hele gebeuren van dat slechte zelfbeeld, en het zwart-witdenken, en het eenzaam en leeg voelen was herkenbaar. En, ja gewoon nergens mee om kunnen gaan en heel impulsief in gedrag.'

'Maar ik had, ja voor het eerst in mijn leven eigenlijk, daar een aantal mensen die een beetje hetzelfde als mij ook hadden. Met de dingen waar ze mee zaten. En met het automutileren ook, wat ik nog nooit aan iemand verteld had, en daar wel meer mensen deden. Dus, ja, ik weet niet, dat je het herkent bij al die andere mensen, dat je eindelijk denkt van oh shit, ik ben niet de enige of zo. Zonder dat je bij je eigen denkt van oh, als ik het tegen die zeg, dan wat vinden ze dan wel niet van me. Dan kon je het daar gewoon over hebben.'

In de kliniek ontmoet hij lotgenoten. Met deze jongeren krijgt hij een band. Ze trekken met elkaar op en gaan buiten de kliniek met elkaar op stap. Ook heeft Frederik hier een vriendin. Dan, een week voor de verkrachting, loopt het helaas ook in de kliniek fout; hij wordt na verschillende waarschuwingen weggestuurd wegens aanhoudend drank- en drugsgebruik. Alles ziet er hopeloos uit nu: de kliniek voelde voor Frederik als zijn laatste hoop en nu wordt hij hier weggestuurd. Zijn nieuwe vrienden en zijn vriendin dreigt hij nu ook weer te verliezen.

Hij gaat nog één avond terug, om met zijn vrienden en vriendin uit te gaan. Dit resulteert in een drama. Hij gaat naar de kliniek terug om iedereen op te halen. De jongeren in de kliniek twijfelen echter of het wel een goed idee is om mee te gaan, omdat Frederik niet meer in de kliniek zit. Dat is een vervelende ervaring voor hem, omdat hij denkt dat het met die vrienden wel goed zit allemaal. Uiteindelijk besluit de groep wel mee te gaan. De avond mondt uit in een drank- en drugsfestijn. Opeens staat Frederik met een ander meisje te zoenen. Zijn vriendin ziet dit en maakt het ter plaatse uit. Dan knapt er iets bij Frederik. Hoewel het zijn eigen schuld is, gaat er opeens weer iemand weg aan wie hij zich gehecht heeft.

Ja, hoe moet ik het zeggen. Wat ik er op zo'n moment gebeurt. Kijk ik loop eigenlijk constant met achterdocht en paranoïde en wantrouwen rond, van oh niemand moet me of zo, of eh, enne ja, ik weet niet jongen. Op dat moment, hoe raar het misschien ook klinkt, werd ik gewoon compleet bevestigd in mijn achterdocht en wantrouwen en alles wat ik had naar alles en iedereen. En ja met drugs en alcohol, raak ik zo in de war in mijn kop, dat ik het gewoon niet meer weet job. Dat gewoon, wat ik niet meer op kan lossen met automutieren of zo, of of... Nou gewoon seks als weer ontlading zeg maar, ja, dat.'

De verkrachting vindt 's nachts plaats op straat. Een meisje van begin twintig, dat op het verkeerde moment op de verkeerde plaats loopt, is het slachtoffer. Wat er dan precies gebeurt, is onduidelijk. Frederik is helemaal ontspoord. Hij geeft aan dat hij haar zeer hard heeft geslagen. Frederik verkracht het slachtoffer en takelt haar enorm toe. Het slachtoffer verzet zich, maar de kracht en boosheid van Frederik zijn vele malen groter. Zij overleeft de verkrachting ternauwernood.

Een week na de verkrachting wordt Frederik opgepakt, op basis van de verklaringen van het slachtoffer en de bewakingscamera's in het stadscentrum, waarop hij met haar te zien is. Op het moment van zijn arrestatie is Frederik weer zwaar onder invloed van middelen. Pas na een paar dagen op het bureau begint het tot hem door te dringen wat er aan de hand is. Hij is dan voor het eerst in vijf, zes jaar weer nuchter. Hij bekent tijdens de verhoren vrij snel. Er komen onderzoeken en op dat moment valt het woord tbs voor het eerst. Als Frederik hoort wat dat precies is, tbs, is hij er eigenlijk opgelucht en blij over. Hij denkt: die behandelingen en alles, dat is top.

Hij wordt sterk verminderd toerekeningsvatbaar verklaard. Hij wordt veroordeeld tot 42 maanden gevangenisstraf en tbs. Frederik moet nog leren om met zijn delict om te gaan en erover te praten. Zijn ouders komen bij hem op bezoek. Met hen praat hij beter dan vroeger, maar niet over wat er gebeurd is.

5.7 Casus Richard: en toen knapte er iets...

We bezoeken Richard op zijn kamer op de longstay-afdeling van een tbs-kliniek. Op het moment van het interview is hij 38 jaar en verblijft hij al vijf jaar op deze afdeling. De afgelopen twintig jaar heeft Richard de meeste tijd in verschillende tbs-klinieken en gevangenissen doorgebracht. Op zijn achttiende is hij veroordeeld tot enkele jaren gevangenisstraf en tbs vanwege een zedendelict. Zes jaar later, tijdens ongebeleid verlof, pleegt hij een tweede delict, waarvoor hij opnieuw detentie en tbs opgelegd krijgt en waardoor hij uiteindelijk op de longstay-afdeling terecht is gekomen.

Richard komt uit een gezinssituatie die sinds zijn geboorte problematisch is geweest. Richard heeft zijn moeder nauwelijks gekend. Vlak na zijn geboorte heeft de vader van Richard zijn moeder in elkaar geslagen en daarna is zij zonder Richard gevlucht. Tot zijn achttiende heeft hij zijn moeder niet meer gezien. De man die Richard zijn vader noemt, is zijn wettelijke vader, maar niet zijn biologische. Om onder een straf uit te komen hebben de biologische en wettelijke vaders een wisseltruc uitgevoerd. De biologische vader van Richard is zijn oom, de broer van zijn vader. Op het moment dat zijn moeder zwanger was, zat zijn – wettelijke – vader in de Pompekliniek. Om onder een tbr-behandeling (toenmalige tbs) uit te komen heeft hij Richard als zijn zoon erkend. De tbr hing hem boven het hoofd voor onder andere een aantal diefstallen en inbraken.

‘Tot vijftien jaar geleden waren rechtbanken nog wel eens geneigd tot huisje, beestje, boompje. Om dan iemand, een tbr’er, voordeel van de twijfel te geven en te zeggen: nou, hij heeft een mooi netwerkje. Eruit.’

Richard is dus zonder zijn moeder opgegroeid. Sinds zijn vierde heeft hij onder toezicht gestaan en tot zijn achttiende heeft hij de meeste tijd in internaten, jeugdinstellingen en andere opvanginstellingen doorgebracht. Tenminste, als hij niet wegliep, rondzwierf op straat en in kraakpanden sliep.

‘Ik heb eigenlijk vanaf dat ik vier jaar was tot m’n achttiende in dertig verschillende internaten gezeten. Ik werd continu overgeplaatst naar internaten en heb nooit ergens kunnen wortelen. Dus familie, huiselijk contact, nee. Daar kan ik kort over zijn.’

Hoewel Richard vaak in instellingen verblijft, heeft hij wel contact met zijn vader. Helaas blinkt zijn vader niet uit in opvoedvaardigheden. Van zijn negende tot zijn elfde jaar wordt Richard door zijn vader seksueel misbruikt. Daarnaast is zijn vader erg gewelddadig.

'Bij m'n laatste strafzitting in '95 heeft de rechtbankpresidente tegen mij gezegd, dat mocht er ooit iets van u terechtkomen meneer, dan zult u abrupt moeten stoppen met het contact dat u hebt met uw wettelijke vader, want ik heb in mijn carrière nog nooit zo'n ziekmakende jeugd gelezen.'

Het misbruik vindt meestal plaats in de periodes dat Richard thuis is. Zijn vader verzint telkens smoesjes om Richard voor drie, vier maanden uit de instellingen te krijgen. Ook belooft zijn vader vaak cadeautjes, zoals een brommer en dergelijke, waardoor Richard zelf uit de instelling wegloopt en naar zijn vader gaat. Hij zegt daarover zelf dat hij telkens hoop heeft op verbetering: 'Elke keer weer toch de hoop dat iemand verandert. Mijn vader was toch het enige familiecontact dat ik had.' Het seksueel misbruik door zijn vader eindigt als de directeur van de instelling waar Richard op dat moment woont, ingrijpt. Richard wordt met spoed in een pleeggezin geplaatst. Daar zit hij van zijn elfde tot zijn veertiende en daar gaat het, naar eigen zeggen, best goed. Totdat de ondertoezichtstelling (ots) per abusief niet verlengd wordt en Richard terug moet naar huis omdat zijn vader de volledige voogdij heeft.

Ook nadat het seksuele misbruik door zijn vader is opgehouden, blijft misbruik een rol spelen in zijn leven. In een van de internaten krijgt Richard te maken met seksueel misbruik door een directeur, en in een ander internaat wordt hij regelmatig door de directeur geslagen. Tot slot heeft Richard op zijn vijftiende een laatste 'misbruikervaring'. Dit keer met een kinderrechter:

'Het is bij de kinderrechter niet tot seksueel misbruik gekomen, alleen wel gepoogd. Hij wilde afspraakjes met mij maken buiten de ambtelijke molen om waarbij hij dingen wou proberen. Hij zei dan als jij dit doet, dan zorg ik dat je volgende week buiten staat. Toen koos ik eieren voor m'n geld.'

Van zijn moeder weet Richard tot zijn achttiende jaar niet dat ze nog leeft. Zijn vader heeft hem altijd voorgehouden dat ze dood is. In een internaat vertelt een politiefunctaris Richard dat zijn moeder leeft en helpt hem mee zijn moeder op te sporen. Zijn moeder blijkt een nieuw gezin te hebben. Ze komt sindsdien zo nu en dan bij Richard langs, maar een heel warme band bouwen ze niet op. Richard kan eigenlijk geen lichamelijk contact van zijn moeder verdragen. Hij voelt zich uitermate ongemakkelijk als zij een arm om hem heen slaat. Zijn moeder voelt zich op haar beurt erg schuldig over het leven dat Richard heeft gehad, ondanks dat Richard haar verzekert dat hij haar niets kwalijk neemt.

'Ik heb ook tegen mijn moeder gezegd: ma, neem jij je eigen niks kwalijk. Jou valt gewoon geen blaam te treffen.'

Het schoolverleden van Richard is evenmin een standaardverhaal. Hij heeft op ongeveer net zoveel scholen als internaten gezeten. Meestal bezoekt hij de school die verbonden is aan de instelling. Dit zijn doorgaans zmk-scholen. De diploma's die Richard heeft, heeft hij binnen de muren van klinieken en gevangenissen gehaald. Hij heeft een diploma voor heftruckchauffeur en voor systeembeheerder. Ook zijn werkverleden speelt zich grotendeels binnen de instellingen af, uitgezonderd het halve jaar waarin hij tijdens ongebeleid verlof via een uitzendbureau bij een bedrijf buiten de kliniek werkt.

Alcohol en drugs zijn Richard niet vreemd, maar hij vindt, uitgezonderd bij zijn twee gewelddadige misdrijven, zijn alcohol- en drugsgebruik niet problematisch.

'Ik heb nooit echt problemen met alcohol gehad in de zin dat ik daarvoor in verslavingsgroepen heb gezeten of wat dan ook. Ik was een gelegenhedrinker. Blown doe ik vanaf m'n elfde jaar tot de dag van vandaag. Maar ik ben toch iemand die zegt, jongens, houd dat gescheiden, blown en harddrugs.'

Dat zijn alcohol- en drugsgebruik enkele keren wel uit de hand loopt, ziet hij zelf ook wel in. 'Die paar keer dat ik coke of heroïne heb geprobeerd, veranderde ik in "the exorcist". Het spoot er gewoon uit.'

Ondanks zijn verleden van seksueel misbruik heeft Richard geen moeite in het aangaan van relaties met vrouwen. Zowel emotioneel als seksueel gaat dat hem goed af, zegt hij. Zijn eerste vrijwillige seksuele ervaring heeft Richard op zijn dertiende jaar in een internaat. Het meisje is in haar jeugd ook seksueel misbruikt, wat Richard als een drempelverlagend gegeven ervaart. Het is een spannende ervaring, maar dit gaat niet verder dan seks. Een echte relatie is voor Richard een relatie waarbij hij echt emotioneel betrokken is. In dat geval ervaart hij juist totaal geen schaamte bij die persoon over zijn verleden. Hij kan dan juist zijn verleden bij de ander kwijt. Bij goede vrienden schaamt hij zich wel vaak voor zijn verleden, net als bij zijn moeder op het moment dat zij een arm om hem heen slaat: 'Dan wist ik me geen raad.' Richard heeft buiten de relaties om dan ook nauwelijks echte vriendschappen.

Relaties met vrouwen zijn voor Richard belangrijk. Als hij verliefd is, gaat hij volledig voor een vrouw. 'Op dat moment is alleen zij belangrijk, zij staat op nummer één, ik op twee.' Op het moment dat Richard wordt afgewezen of bedrogen, is hij dan ook tot alles in staat. De meeste langere relaties die Richard heeft gehad, markeren belangrijke punten in zijn leven. De twee zedendelicten die hij pleegt, zijn verweven met problemen in een relatie.

Zijn eerste echte relatie begint wanneer hij een jaar of zeventien is. Hij leert Claudia via een vriend kennen. Hij denkt dat hij de liefde van zijn leven heeft gevonden. Ook Claudia is in haar jeugd seksueel misbruikt en dit zorgt voor een emotionele klik. 'Het was alsof we elkaar al jaren kenden.' Na verloop van tijd krijgt Claudia een eigen woning en Richard trekt bij haar in. Het prille geluk wordt verstoord door het feit dat Richard door politie en justitie wordt gezocht. Voordat Richard Claudia leert kennen, is hij door de politie opgepakt in de omgeving van Groningen voor het vernielen van een woning. Na het verhoor is hij in afwachting van vervolgstappen in vrijheid gesteld, op voorwaarde dat hij zich meldt als de politie hem wil spreken. Claudia woont aan de andere kant van het land en Richard wil de relatie met haar niet op het spel zetten. Hij besluit om zich niet meer in Groningen te laten zien, om zo te voorkomen dat ze hem in de gevangenis zetten.

'Alleen het gegeven wilde dat doordat ik op de telex stond, ik dus ook niet in aanmerking kwam voor een uitkering. Alles stond op haar naam, huis, noem maar op. We leefden van haar hele minimale uitkering, en ja, toen ben ik toch gaan inbreken.'

Richard wordt tijdens een inbraaktocht door de politie gepakt en wordt veroordeeld tot twaalf maanden gevangenisstraf. Tijdens zijn detentie blijft Claudia hem bezoeken en de relatie lijkt bestand te zijn tegen de detentie van Richard, tot het moment dat hij verlof krijgt. Om Claudia te verrassen heeft hij van tevoren niet laten weten dat hij verlof heeft, maar staat hij plotseling voor haar deur. En dan gaat het mis:

'Toen ik dus binnenkwam, lag ze daar met een of andere goedkope speedjunk lekker gezellig in de koffer. En ja, toen knapte even het licht. Ik heb die vent een paar tikken gegeven. Daarna ben ik weggegaan.'

Richard geeft de man die hij bij Claudia in bed aantreft enkele rake trappen, waardoor deze van de trap valt en een paar botten breekt. Na zijn vriendin voor vuile slet uitgescholden te hebben, gaat Richard buiten zinnen naar de plaatselijke kroeg. Daar laat hij zich vollopen met drank en komt een paar bekenden tegen van wie hij hasj en pillen koopt. Eenmaal buiten, totaal onder invloed, komt Richard een meisje op een fiets tegen. Richard zegt dat hij dan vermoedt dat het meisje zestien is, maar dit interesseert hem op dat moment niet. Hij sleurt haar van haar fiets en zegt tegen haar: 'Jij gaat nu met mij mee. Ik ga jou een beurt geven en daarna kun je weer opflikkeren.' Deze machtspositie geeft hem een enorme kick. Vervolgens laat hij haar haar kleren uittrekken.

'Ik was zo straalbezopen dat ik 'm eigenlijk niet eens overeind kreeg. En ik niet eens de drift had van ik moet seks hebben of zo. Ik denk dat het puur een stukje frustratie met macht ofzo was. Gewoon iemand laten voelen van: wat ik heb meegemaakt, dat ga jij nu ook even ondervinden.'

Nadat Richard de fiets ‘stopgezet’ heeft, zegt hij dat het meisje moet meekomen. Ze mag niet schreeuwen en tegenspartelen en ze moet niet proberen weg te komen. Hij weet nog dat hij zich verbaast over de wijze waarop zij gehoorzaamt. Uiteindelijk verkracht hij haar niet, omdat hij tussentijds ‘bij zinnen’ komt wanneer het meisje roept: ‘Meneer, ik ben dertien en maakt u me niet dood?’ Richard wordt wegens dit feit veroordeeld voor poging tot verkrachting van een minderjarige. Hij krijgt detentie en tbs. In de tbs-kliniek ontvangt hij een brief van het meisje, waarin ze vertelt hoe moeilijk ze het heeft en hoe ze het delict beleefd heeft. Ook vraagt ze Richard of hij wel beseft wat hij haar aangedaan heeft. Richard heeft onder begeleiding van een psychotherapeut uiteindelijk een brief teruggeschreven. Hij vindt zowel het lezen van de brief van het meisje als het terugschrijven erg moeilijk.

Achteraf zegt Richard dat hij dit delict anders ziet dan alle eerder gepleegde diefstallen en inbraken. Die delicten, daar ligt hij niet wakker van. Maar voor dit delict schaamt hij zich, met name omdat het meisje minderjarig was. Bij een achttienjarige zou het voor hem een ander geval zijn geweest. ‘Ik heb een hekel aan pedofielen en hoe die denken. Ik ben daar eigenlijk fel op tegen. Daarom ben ik toen ook echt geschrokken; van waar ben ik mee bezig?’ Maar even later vertelt hij dat haar leeftijd, hoe gek het ook klinkt, ook haar redding is geweest, want, zo redeneert hij: ‘Als ik naar mijn laatste delict kijk, zie je dat dingen toch heel anders lopen. Dat was een volwassen vrouw van 37, 38 jaar.’

In de kliniek begint Richard zijn tweede serieuze relatie. Manuela is een medepatiënte en heeft ook een gewelddadige jeugd gehad. Manuela heeft als heroïnehoertje gewerkt en is seropositief. Desondanks hebben zij een prima – seksuele – relatie. Het gaat zelfs zo goed dat ze binnen de kliniek samen een appartement krijgen en besluiten te gaan trouwen. In totaal heeft de relatie, inclusief huwelijk, drie jaar geduurd. Het gaat mis op het moment dat Manuela met proefverlof mag. Met in haar achterhoofd de tikkende tijdbom van de hiv-besmetting wil Manuela het ervan nemen. Ze vraagt Richard om te accepteren dat ze in haar verloftijd losgaat: ‘Ik ben seropositief, ik weet niet hoe lang ik nog te leven heb. Ik wil af en toe roken, zuipen en feesten.’ Ondanks dat Richard haar wel begrijpt, heeft hij zoveel moeite met haar vraag dat hij de relatie verbreekt.

‘Ze plaatste me voor een dilemma, want in feite vroeg ze me “help me eerder de kist in”. Ik zag toen maar een oplossing en dat was scheiden. Dan deed ik een stap terug, zouden we goede vrienden blijven en kon zij haar gang gaan. Maar ik heb wel gezegd: als jou iets overkomt, dan sta ik niet bij jouw kist als man zijnde.’

Na zijn huwelijk met Manuela krijgt Richard opnieuw een relatie met een medebewoner uit de kliniek waar hij dan verblijft. Ook deze vrouw is in het verleden seksueel misbruikt. Bij deze vrouw, Ria, heeft Richard – weer – het gevoel dat zij de

vrouw van zijn leven is. ‘Dit was nog meer dan bij Claudia het geval was. Aan Ria was niks wat afstotend was. Alles klopte, innerlijk, uiterlijk, noem maar op.’ Zelfs het delict waar Ria voor zit, vindt Richard niet afstotend. Ria heeft haar neefjes opdracht gegeven om bij een vrouw, die ze hadden vastgebonden aan een verwarming die onder stroom stond, ‘bierflesjes naar binnen te douwen’. Richard geeft als verklaring voor deze bizarre handelingen dat Ria, net als hij, een verknipte opvoeding heeft gehad en seksueel misbruikt is.

Richard is helemaal weg van Ria. Toch houdt ook deze relatie niet stand. In deze periode is Richard in een vergevorderd stadium van zijn tbs. Hij mag af en toe met onbegeleid verlof naar buiten en is zelfs op zeilvakantie geweest. Op het moment dat hij terugkomt, hoort hij van medebewoners dat Ria met een andere bewoner aan het ‘flikflooiën’ is. Ria ontkent dit en Richard gelooft haar, tot hij onverwachts haar kamer binnenloopt en er net een medebewoner uit haar douche stapt. Er knapt op dat moment iets bij Richard. Na een kort gevecht wordt hij overmeesterd door medewerkers van de instelling en afgevoerd. Hij verblijft daarna twee weken op een celkamer.

‘Ze hebben me daar twee weken laten zitten en toen kon ik terug naar de groep. Ik was alleen nog steeds heel erg kwaad. Ik zei tegen de groepsleiders: geloof me, kom ik haar tegen, kom ik hem tegen. Allebei zijn ze aan de beurt.’

Toch houdt Richard zich in omdat hij weet dat hij zich daarmee alleen maar in de problemen helpt. Hij probeert om de schijn in de kliniek hoog te houden en iedereen de indruk te geven dat het wel goed met hem gaat en dat hij over Ria heen is, zodat hij snel de tbs kan afronden. Helaas blijkt dit makkelijker gezegd dan gedaan. Drie maanden later ziet Richard Ria en diezelfde man.

‘Mijn kamer zat aan de tuin. Onder mijn raam stond ze te tongzoenen. In de struiken stonden ze dingen te doen. In mijn zicht. Om mij te provoceren.’

Richard is razend, maar verbiedt zichzelf om naar haar afdeling te gaan en haar te lijf te gaan. In plaats daarvan slikt Richard zeventien à achttien bètablokkers die hij op zijn kamer heeft liggen. Deze zelfmoordpoging mislukt en in het ziekenhuis wordt zijn maag leeggepompt. Terwijl hij op de intensive care van het ziekenhuis ligt, beseft hij dat hij nog steeds alleen maar aan Ria kan denken. Hij wil haar per se spreken, maar de tbs-kliniek houdt haar bij hem weg. Ria is voor Richard een soort obsessie geworden, zegt hij ook zelf.

Na zijn verblijf in het ziekenhuis duurt het een maand voor Richard weer aan het werk mag. Men vindt dat Richard zo snel mogelijk z'n werk weer moet oppakken om over Ria en de hele situatie heen te komen.

‘Alleen toen gebeurde er een inschattingsfout van de kliniek. Ik ben toen op begeleid sollicitatieverlof naar het uitzendbureau gegaan. En ik ben daar op dat moment gevlucht. Ik heb toen eerst twee dagen over straat heen gezworven en alles gebruikt wat God verboden heb. Tot ik op een gegeven moment dacht: fuck, en nu? Ik had helemaal niets. Geen geld meer, niks.’

Dan schiet hem een zinnetje te binnen dat Helma ooit had gezegd: ‘Als je ’t echt niet meer ziet zitten, kom je maar naar mij.’ Richard kent Helma uit de tijd dat hij getrouwd was met Manuela. Helma werkte als vrijwilliger in de kliniek. Samen met een dominee en een pater kwam ze langs en nam deel aan groepsgesprekken. Helma was destijds ook een soort van contactpersoon van Manuela, en later, na het huwelijk van Richard, hebben de twee vrouwen ook een seksuele relatie gehad. Richard was daarvan op de hoogte en vond het niet leuk, maar ook niet heel erg.

Richard besluit, terwijl hij zwaar onder invloed van drugs en alcohol is, om naar Helma te gaan, zodat hij in ieder geval kan douchen. Ook hoopt hij wat geld van haar te kunnen lenen. Helma ontvangt hem en in totaal verblijft Richard ongeveer zeven uur bij haar. Volgens Richard hebben ze zelfs nog seks. De mate waarin dit vrijwillig gebeurt, is niet helemaal duidelijk. Richard zegt dat hij haar niet verkracht heeft, maar dat zij ‘het heeft laten gebeuren’. Tot gemeenschap komt het echter niet, want door zijn drugs- en alcoholgebruik kan hij geen erectie krijgen. ‘Dat heeft misschien nog een extra frustratie teweeggebracht’, aldus Richard.

Later, als ze aan het praten zijn, zegt Helma dat hij terug moet naar de kliniek. Dit bevalt Richard in het geheel niet, maar er knapt pas echt iets als Helma daaraan toevoegt: ‘Richard, stel je niet aan. Geen hand vol wijven, maar een land vol. En waar maak je je druk om.’ Richard ervaart dit goedbedoelde advies als een heel harde afwijzing, omdat Helma, volgens hem, weet hoe belangrijk Manuela voor hem was. ‘Ik dacht toen: je bent gewoon precies hetzelfde. Net zoals al die andere wijven.’ Op het moment dat Helma de telefoon wil pakken om de kliniek te bellen, is de maat voor hem vol.

‘Ze was me echt aan het pushen en op een gegeven moment wilde ze in paniek met de kliniek bellen. Toen ben ik helemaal doorgeslipt. Ik zag eigenlijk letterlijk en figuurlijk de kop van Manuela bij Helma. Ik wilde mijn gram halen bij Manuela, wat uiteindelijk Helma is geworden. Wat er precies gebeurd is, weet ik niet. Op een gegeven moment liet ik haar los en bewoog ze niet meer.’

In zijn woede heeft Richard Helma gewurgd. Uit het forensisch rapport blijkt dat hij haar zo hard bij de keel heeft geknepen dat ze verlamd was en niet heeft kunnen tegenstribbelen. Op het moment dat Richard weer bij zijn positieven komt, is Helma dood. Na een mislukte poging om haar te reanimeren pakt Richard haar pinpas, waarvan hij de pincode weet, en is ervandoor gegaan. Hij zwerft een kleine week rond, leeft in een continue roes van drugs en alcohol en pleegt samen met een bekende die

ook voortvluchtig is enkele inbraken. Daarbij wordt hij gepakt en voor hij het weet, wordt hij wegens verdenking van moord en verkrachting in verband gebracht met de dood van Helma.

Hij heeft meteen bekend. Wel heeft hij verschillende verklaringen afgelegd, zowel bij de politie als in het Pieter Baan Centrum. Met name over de verkrachting is hij onduidelijk. Sommige verklaringen heeft hij ook weer ingetrokken. Uiteindelijk kon het zedendelict niet worden bewezen. Hij is veroordeeld voor doodslag en heeft acht jaar gevangenisstraf en tbs gekregen.

Ondertussen zit Richard al lange tijd in de tbs. Voldoende tijd voor hem om tot bezinning te komen, zegt hij. Over zijn twee (zeden)delicten zegt hij achteraf spijt te hebben. 'Dat is voor mij nieuw. Spijt hebben van 't delict heb ik ook nooit gekend. Ook alleen bij mijn laatste twee delicten.' Vooral het laatste delict zit hem dwars, vanwege de fatale afloop. 'Bij het laatste delict is iemand de dupe geworden, terwijl zij er geen moer mee te maken had.' Het laatste delict heeft Richard rond de feestdagen gepleegd en Richard zegt dat hij nog elk jaar met kerst een rotgevoel heeft. 'Het is elke keer kut met kerst. Dat is de wroeging. Of spijt.'

Over de delicten zelf noemt hij twee belangrijke aspecten: het middelengebruik en het seksuele element. Over het middelengebruik tijdens de delicten geeft Richard aan dat dit een explosieve invloed op hem heeft gehad.

'Tijdens de delicten ging dit mis: toen was ik dus echt onder invloed van Rohypnol, xtc, Seresta. Valiums in combinatie met alcohol. Ik heb dit toen niet gebruikt om het delict te plegen, maar om de emotie te verwerken. Door me helemaal vol te proppen met alles, had ik op dat moment totaal geen last van het verlies van die relatie.'

Verder gaat het Richard bij het delict niet om de seks, maar om de macht.

'De drijfveer om seks te hebben, was bij deze delicten frustratie en kwaadheid. De sfeer die je nodig hebt, genegenheid, geborgenheid of 't fijn vinden een ander een plezier te doen, was er niet.'

5.8 Casus Hendrik: een opeenstapeling van teleurstellingen en coke

Hendrik is 41 jaar en zit op het moment dat wij hem interviewen bijna vijf jaar in de gevangenis. Hij is in totaal veroordeeld tot twaalf jaar gevangenisstraf en tbs. In 2010 is hij 'afgestraft' en zal zijn tbs beginnen.

Hendrik komt uit een gezin waar de nodige problemen waren. Zijn moeder omschrijft hij als 'een beetje labiel, maar verschrikkelijk lief'. Zij komt uit een groot katholiek

gezin. Omdat haar ouders niet voor haar konden zorgen, hebben zij, toen ze anderhalf jaar oud was, afstand van het ouderlijk gezag gedaan. Vanaf die leeftijd heeft de moeder van Hendrik in internaten en pleeggezinnen gewoond. In de periodes dat ze thuis is, met name tijdens weekendverloven, wordt ze door haar vader seksueel misbruikt. ‘Mijn moeder is een incestkind. Daardoor heeft ze veel psychische problemen.’

Over zijn vader is Hendrik minder lovend. Na een stilte zegt hij dat zijn vader geen prettige man is. Hij is erg driftig. ‘Mijn vader kan niet praten. Je hebt van die mensen die kunnen niet praten en als het ze dan moeilijk wordt gemaakt dan gaan ze, zeg maar, hun stem verheffen.’

Zijn ouders hebben elkaar leren kennen in een discotheek in de woonplaats van zijn vader. Zijn moeder verblijft op dat moment in een pleeggezin in die stad. Zijn moeder is dan minderjarig, een jaar of zestien. Ze worden verliefd en willen trouwen, maar omdat zijn moeder onder toezicht staat, mag dit niet. Voor zijn moeder is deze relatie een vlucht uit haar situatie. Daarom zorgt ze dat ze zwanger wordt om zo een huwelijk af te dwingen. Als Hendrik geboren wordt, is zijn moeder zeventien jaar.

Het huwelijk van zijn ouders omschrijft Hendrik als heel erg onstabiel. Zijn moeder klampt zich vast aan het huwelijk, ondanks dat zij vaak ruzie hebben en haar man haar slaat. Hendrik is hier vaak getuige van. Als Hendrik drie jaar is, wordt zijn zusje geboren. Uiteindelijk scheiden de ouders als Hendrik zes jaar is. Hendrik blijft bij zijn moeder wonen en ziet zijn vader een tijd lang alleen in de weekenden. Vlak na de scheiding doet zijn moeder een poging tot zelfmoord, waar Hendrik pijnlijk mee geconfronteerd wordt.

‘Toen ik van school af kwam en de mensen van de ziekenwagen stonden voor de deur. En al mijn vriendjes lopen naar me toe, van oh, effe kijken. Ja en daar lag mijn moeder. En mijn vader kregen ze niet te pakken. Ik stond daar toen met mijn zusje.’

Zijn moeder heeft een gesprekspartner nodig en die vindt ze in Hendrik. Ze heeft veel van haar problemen over haar incestverleden met Hendrik gedeeld. Hendrik op zijn beurt heeft al op jonge leeftijd, vanaf een jaar of acht, zijn moeder in bescherming genomen. ‘Ja, dan krijg je een heel ongezonde situatie. Eigenlijk.’

Na een paar jaar krijgt zijn moeder een nieuwe partner. Deze man, die Hendrik beschouwt als de man die hem heeft opgevoed, is 37 jaar ouder dan zijn moeder. Het is een vriend van Hendriks opa van vaderskant. Hendrik is erg blij met de nieuwe relatie van zijn moeder, omdat het de gezinssituatie stabielier maakt en zijn moeder gelukkig is. Toch is het ook in deze periode duidelijk dat het niet goed gaat met zijn moeder. Ze heeft regelmatig ernstige paniekaanvallen en doet meerdere zelfmoordpogingen. Op Hendriks zestiende wordt zijn moeder na een vierde zelfmoordpoging opgenomen in een psychiatrische instelling. Na een korte behandeling mag zij weer naar huis.

De eerste tien jaar van de relatie verlopen ondanks de psychische problemen van zijn moeder goed. Tot het moment dat het leeftijdsverschil in hun dagelijkse bezigheden een obstakel gaat vormen. Zijn stiefvader begint te dementeren en wordt opgenomen in een verpleegtehuis, waar hij na een aantal jaren overlijdt. Op dat moment heeft Hendrik zijn stiefvader al lange tijd niet meer gezien. Als hij een jaar of 27 is, heeft hij ruzie met zijn stiefvader gekregen en daarna hebben zij elkaar nooit meer gezien. De ruzie heeft Hendrik dus nooit bijgelegd. Hier voelt hij zich nu wel schuldig over.

Ik had woorden met hem. Dat kwam omdat ik op een gegeven moment aan de drugs en zo raakte. Ik kwam toen wel thuis, maar mijn moeder ging daar gewoon onder lijden, wat logisch is. Mijn stiefvader nam het natuurlijk voor mijn moeder op. Hij heeft op een gegeven moment gezegd: "Het is beter als je hier voorlopig niet komt. Je moeder wil je een tijdje niet zien." Dat laatste is niet waar. Dat heeft ze nooit gezegd.'

Met zijn zusje heeft Hendrik zolang hij thuis woont een goede relatie. Zijn zusje heeft hetzelfde karakter als zijn vader: 'niet kunnen praten en altijd ruzie zoeken'. Hendrik kan hier goed mee omgaan, zegt hij zelf. Het contact verandert op het moment dat ze beiden op zichzelf gaan wonen en Hendrik 'zo'n beetje het nachtleven in ging en drugs ging gebruiken'. Hendrik is dan achttien jaar en vanaf die tijd heeft hij nauwelijks nog contact met zijn zus.

Tijdens zijn opvoeding krijgt Hendrik van zijn moeder de nodige ballast mee. Daarnaast maakt Hendrik een aantal nare gebeurtenissen mee. Van zijn vijfde tot zijn dertiende wordt hij door verschillende personen misbruikt. De eerste is een jongen uit de buurt, die Hendrik bedreigt voor het geval hij het seksuele misbruik aan zijn ouders zou vertellen. Als zijn ouders scheiden en Hendrik met zijn moeder verhuist, houdt het misbruik door de buurjongen op, maar in zijn nieuwe woonplaats valt hij ten prooi aan de buurman. Deze man speelt in op het gemis van een vaderfiguur in Hendriks leven. De buurman toont genegenheid en komt naar sportwedstrijden van Hendrik kijken. Als een soort 'vergoeding' misbruikt hij Hendrik. Dit duurt ongeveer anderhalf jaar. Als Hendrik tijdelijk in een internaat woont, wordt hij op zijn veertiende verkracht door een groep van zeven oudere jongens die ook op het internaat verblijven. Een van de jongens heeft Hendrik het bos in gelokt en daar is hij verkracht. Na die tijd heeft Hendrik niemand hier iets over verteld, omdat hij erg bang is voor represailles. Zijn schoolcarrière is problematisch. Hendrik heeft de eerste jaren van de basisschool op een reguliere school gezeten. Hij is altijd snel afgeleid, onhandelbaar en driftig. Daarom is hij naar een lom-school gegaan, waar hij wel beter mee kan komen. Op school heeft Hendrik, naar eigen zeggen, genoeg vrienden. Verder wil hij graag laten zien dat hij de baas is. 'Ik wilde alleen een beetje een baasje spelen, of zo. Leidertje zijn. Ik was een jongen die altijd pestte.'

Na de lom-school is Hendrik naar de lts gegaan. Hier houdt hij op met het pesten. Hij gaat vooral om met oudere jongens tegen wie hij opkijkt. Hij vindt deze school helemaal niets. Hij kan niet wennen aan de discipline van de bel. Bovendien is hij daar niet te handhaven. In de tweede klas wordt Hendrik na een incident tijdens de handvaardigheidles van school gestuurd.

'Tijdens een schilderles werd ik op een gegeven moment zo driftig. Ik was klaar met een opdracht. De docent kwam naar mij toe. Maar ik was altijd iemand die hij weer terug moest roepen, ik was toen overal en nergens. En toen gaf hij me een klap in mijn gezicht. Er hing daar in het lokaal een bord met gereedschap, met hamers en beitels en schroevendraaiers. Ik pak een hamer en begon te slaan.'

Na dit incident probeert zijn moeder om een nieuwe school voor Hendrik te vinden, maar geen school in de regio wil hem hebben. Uiteindelijk besluit zijn moeder Hendrik op een internaat te plaatsen. Hendrik is dertien jaar. Hij heeft zijn moeder dit besluit zeer kwalijk genomen, maar eigenlijk vindt hij het op het internaat wel leuk.

'Mijn mentor was heel erg aardig, het personeel dat daar werkte ook. En er was veel sport en de groepen waren klein. Ik vond het hartstikke leuk. We zijn nog op zeilkamp geweest.'

Op het internaat gaat Hendrik, zegt hij zelf, leuk om met zijn medeleerlingen. Hij hoort erbij. 'Er waren altijd wel mensen die graag bij mij wilden zijn.' Hij volgt de opleiding metaal. Zijn diploma heeft hij nooit gehaald, omdat het na het 'verkrachtingsincident' niet meer gaat op school. Als gevolg van de verkrachting zondert Hendrik zich af en wordt erg agressief, vooral tegen de groepsleiding. Omdat Hendrik in deze periode nauwelijks contact met zijn moeder heeft, leidt hij een geïsoleerd leven. Als hij vijftien jaar is, moet hij van school af. Voor een korte periode is Hendrik in een pleeggezin geplaatst. Hier kan hij zijn draai niet vinden.

'Er waren twee broers. Die werden allemaal in een pak gestoken, een giletje en een stropdas. En er waren van die heel vage regels. Buiten spelen mocht niet, maar je mocht wel de tuin van de buurman gaan opruimen.'

Hendrik loopt weg, terug naar het internaat. Omdat hij daar niet kan blijven, wordt hij in een crisisopvang geplaatst. Hier heeft Hendrik geen leuke herinneringen aan: 'Die crisisopvang was niks. Het was een zootje. Je hoefde niets. Je hoefde niet naar school.' Na nog een andere opvanginstelling belt Hendrik moedeloos zijn moeder en zegt dat hij weer naar huis wil. Zijn moeder stemt hiermee in en Hendrik woont op zijn vijftiende weer thuis.

Hij gaat dan niet meer naar school en heeft geen diploma. Zijn buurman heeft een stratenmakersbedrijf en onder voorwaarde dat hij één dag per week naar school

gaat, mag hij bij zijn buurman komen werken. Het onderwijsdeel kan Hendrik niet opbrengen, maar het werk doet hij met veel plezier. Hij besluit dat hij 'dan maar een goeie stratenmaker zonder diploma werd'. Van zijn zestiende tot zijn 36e werkt Hendrik met plezier als stratenmaker bij dit bedrijf. Totdat hij last krijgt van zijn rug. Hendrik beseft dat hij niet zonder werk kan blijven. Hij besluit de verzorging in te gaan. Hij gaat in een verpleegtehuis werken en dit keer lukt het hem wel om één dag in de week naar school te gaan.

Ja, toen ging ik een dag in de week naar school. Helemaal geweldig. Ik vond het zo leuk, zo superinteressant. Ik vond het leuk om voor mensen te zorgen. Mensen die hulpbehoevend zijn.'

Zijn eerste serieuze relatie heeft Hendrik op zijn zeventiende met Jessica. Eigenlijk, zegt Hendrik, is Jessica 'veel te wild en ondernemend voor mij'. Vooral in die periode. Eigenlijk ziet Hendrik de vriendin van Jessica, Mathilde, veel meer zitten en na een tijdje, als de relatie met Jessica uitgaat, begint Hendrik een relatie met Mathilde. Deze relatie duurt vier jaar, van zijn achttiende tot zijn 22e, en hij woont ook enkele jaren met haar samen. In deze tijd begint Hendrik ook te blowen: 'Eigenlijk vond ik dat helemaal niet zo lekker. Ik word er niet actief van. Heel erg loom.' Sommige periodes blowt Hendrik niet, maar hij heeft tot zijn 35e wel vaak geblowd. Een voordeel van het blowen is wel dat Hendrik zich beter kan overgeven wanneer ze seks hebben. Voor Hendrik is het seksuele aspect van een relatie altijd beladen geweest vanwege zijn negatieve ervaringen in zijn jeugdijaren.

Je hebt natuurlijk seks. Maar dat hele emotionele, wat je erbij hebt, dat gevoel, dat ontbrak. Ik hield ook niet van aanrakingen. Zelfs in mijn slaap kon ik daar niet tegen. Dan sloeg ik haar hand weg en raakte helemaal in paniek.'

Na het blowen heeft hij minder moeite met het emotionele aspect. Toch is het blowen de belangrijkste reden voor Mathilde om de relatie te beëindigen. Na ruim drie jaar begint Hendrik weer steeds meer te blowen en uiteindelijk verbreekt zij dan ook de relatie. Als deze relatie eindigt, gaat Hendrik ergens anders op zoek naar gezelschap. Enkele vrienden van hem hebben net een coffeeshop geopend waar voorgedraaide joints worden verkocht. Deze joints bevallen Hendrik slecht: 'In die joint zat zoveel in. Ik kreeg zo'n klap. Ik vond het ook zonde, mijn hele vrijdagavond naar de klote.' Op dat moment biedt een van zijn vrienden hem wat cocaïne aan. Naar eigen zeggen is Hendrik in deze periode vrij introvert en volgens zijn vriend helpt wat coke daartegen. En inderdaad helpt het:

Na tien minuten werd ik in een keer druk. Begon in een keer te praten. Er kwamen mensen van vroeger binnen. Normaal was het hoi, weet je, en ben ik niet zo'n prater. Nou 'k vloog er gelijk op af. Het neemt gewoon je remmingen weg. Ik vond het wel lekker.'

Ondanks dat Hendrik het slechts met grote moeite kan bekostigen, heeft hij vanaf dat moment geregeld coke gesnoven. Eerst nog niet vaak, maar hij begint al snel verslaafd te raken en gaat langzamerhand steeds meer gebruiken. 'Ik wou dat gevoel blijven houden, maar dat is het rare van coke. Op een gegeven moment word je van coke weer introvert.' Naast een verslaving raakt hij ook in de schulden. Op het hoogtepunt gebruikt Hendrik zo'n zes à zeven gram per dag. 'Dat kun je niet bekostigen van je stratenmakersbaan. Ik verkocht daarom zelf ook voor jongens. Ik was min of meer zelf ook dealer, en de grootste afnemer.'

Hendrik is van zijn cocaïneverslaving afgekomen als hij Eva leert kennen. Hij wil voor haar volledig gaan. In het begin van deze relatie gebruikt hij nog wel, maar dat heeft Eva niet door, zegt Hendrik. In de periode dat Hendrik helemaal geen drugs gebruikt, maken Eva en hij samen plannen voor de toekomst. Ze besluiten zelfs te trouwen. Op de bruiloft is zowel zijn moeder als zijn biologische vader aanwezig.

'Ik heb mijn vader op een gegeven moment een herkansing gegeven. Ik dacht, als vader, daar ben je niet voor in de wieg gelegd. Dat is jammer, maar dat kan. Dan probeer ik het als vriend. Dat werkte ook niet.'

Eva en Hendrik krijgen een dochter, Shirley. Ze wonen in een kindvriendelijke omgeving, maar Eva wil dichter bij haar familie wonen, van wie de meesten in het centrum wonen. Hendrik is hier tegen, maar laat zich toch overhalen door haar. Ze hebben niet veel ruzie, maar Hendrik is wel erg gefrustreerd hierover. En omdat hij zich heel onprettig voelt bij de nieuwe situatie en zijn nieuwe huis, grijpt hij op een gegeven moment weer naar de drugs. Dit betekent het begin van het einde van deze relatie.

Hendrik gaat weer steeds meer gebruiken en zakt terug in zijn verslaving. Eva schakelt het consultatiebureau in omdat zij niet wil dat hun kind alleen is bij Hendrik. 'En daar had Eva helemaal gelijk in. Het was in die tijd echt erg. Ik verkoos de cocaïne boven Eva en Shirley.'

Hendrik krijgt via het consultatiebureau hulp voor zijn verslaving. Bij een contactpersoon moet hij geregeld bloed- en urinecontroles laten doen. Het probleem is alleen dat Hendrik niet af wil kicken. In de roes van cocaïne kan hij even wegvlugten uit de problemen van de dag. Zijn werk blijft hij wel gewoon volhouden. Naar eigen zeggen lukt dat hem omdat deze baan in de buitenlucht is. 'Om een uur of twee stortte ik wel in, maar dan had ik wat frisse lucht nodig en dan hield ik het net vol.' Hoewel hij niet voor de volle honderd procent achter het afkicken staat, heeft hij dit in deze periode wel meerdere keren geprobeerd. Hij heeft op vrijwillige basis in een afkickkliniek gezeten, maar het vrijwillige kader is op dat moment te vrijblijvend voor hem.

Nadat de relatie met Eva op de klippen is gelopen, ziet Hendrik ook zijn dochter niet meer. Shirley is dan twee jaar en tot haar elfde heeft Hendrik geen contact met haar.

Eva vertelt Shirley dat haar vader 'een junk en een gedetineerde boef' is. Als Shirley elf jaar is, gaat het niet goed met haar op school. Ze wordt doorverwezen naar een kinderpsycholoog, die aanraadt om contact te zoeken met haar vader. Ook al is Eva hierop tegen, Shirley zoekt toch contact. Ongeveer een jaar heeft Hendrik redelijk contact met haar, tot hij weer gedetineerd raakt. Ondertussen is het alweer vijf jaar geleden dat Hendrik haar heeft gezien. Shirley is nu zeventien jaar.

Ondanks zijn verslaving komt Hendrik rond zijn dertigste een nieuwe vriendin tegen. Deze relatie is, achteraf, volgens Hendrik een 'echte kloterrelatie'. Dit heeft volgens Hendrik alles te maken met de persoonlijkheid van Sylvia; volgens Hendrik heeft ze een borderlinestoornis. In een jaar tijd is Hendrik er dertien keer door Sylvia uitgegooid op het moment dat ze ruimte nodig heeft. Toch komt hij steeds weer terug omdat hij 'hartstikke verliefd' is. In deze tussenperiodes gaat Hendrik meestal naar zijn moeder terug. Deze relatie heeft in totaal twee jaar geduurd, maar is tussendoor regelmatig uit geweest. Ook heeft Hendrik in deze periode een jaar in detentie gezeten.

Zijn eerste politiecontact heeft Hendrik als hij nog op de lagere school zit. Samen met enkele oudere jongens steelt hij lood van school. 'Op het dak klimmen, met een nijptang. Lood oprollen en dan naar beneden gooien. Dit leverde veel geld op. En ik hield er het meest aan over omdat ik het lood inleverde bij mijn stiefvader. De jongens wisten niet wat ik er voor kreeg.' Een straf heeft dit niet opgeleverd. De politie heeft Hendrik van het dak gehaald en met een waarschuwing naar huis gestuurd. Van zijn moeder heeft hij wel een forse straf gekregen: 'Mijn moeder sloeg wel. En ik moest twee weken of zo binnen blijven. Ik kon het shaken. Uit school gelijk binnen.'

De tweede keer dat Hendrik met de politie te maken krijgt is hij vijftien jaar. Hij zit dan op het internaat, waar hij het helemaal niet naar zijn zin heeft. Hij gaat bij een maatschappelijk werkster langs, die hem eruit zet. Daar is hij zo boos over dat hij een putdeksel heeft gepakt en door haar autoruit heeft gegooid. Dit feit is door de officier van justitie afgedaan met een schriftelijke waarschuwing.

Hierna houdt Hendrik zich naar eigen zeggen rustig. Pas in zijn vierde relatie, met Sylvia, maakt hij zich weer schuldig aan een strafbaar feit. De aanleiding van het feit is een ruzie met Sylvia. Ze zijn net verhuisd en hebben afgesproken het vakantiegeld van Hendrik aan het huis te besteden. Dan krijgen ze ruzie en Hendrik staat weer op straat. In zijn woede gaat hij pinnen en het vakantiegeld blijkt op zijn rekening te staan. Hij neemt het totale bedrag, ongeveer 4000 euro, op en maakt dat in enkele dagen op: 'In drie dagen heb ik dat opgemaakt aan drugs en allemaal rare dingen. En toen was ik helemaal total loss.' Hij heeft toen Sylvia gebeld om te smeken hem op te halen, maar zij wilde hem er pas weer in laten als hij het geld had. Hendrik was ten einde raad. 'Die droom om weer naar Sylvia te gaan, was zo groot. Ik moest aan dat geld komen.' Hendrik pleegt vervolgens twee gewelddadige overvallen. De eerste is bij een juwelier. Hij heeft eerst sieraden uitgezocht, ze laten inpakken en komt later terug om ze onder bedreiging met een mes op te eisen. De sieraden ruilt hij om, maar hij

komt nog veel geld tekort. Voor het geld dat hij ondertussen heeft ontvangen, koopt hij coke en onder invloed van coke pleegt hij zijn tweede overval. In een roes gaat hij op een bankje in een park tegenover een tankstation zitten. De eigenaar van het tankstation brengt aan het einde van elke dag de omzet in een tas naar de bank.

‘Hij had nog zo’n tas, zo’n ouderwetse tas, waar hij het geld in doet. Ik denk, die tas moet ik hebben! Op een gegeven moment ben ik naar de pomp gelopen. Ik heb een mes getrokken, maar die man begon zich te verweren. Hij liep steeds in het mes, dus ik trok het mes steeds maar terug. En toen dacht ik: dit schiet niet op, Hendrik. Ik dacht, ik ga me aangeven. Dadelijk gebeuren er wel ongelukken.’

Hendrik geeft zich aan en hij krijgt 28 maanden detentie. Uiteindelijk zit hij hiervan een jaar vast. Wanneer hij vrijkomt, laat Sylvia hem er weer in. Ook op zijn werk kan hij, na bemiddeling van zijn moeder, weer terugkomen. Zijn moeder vindt de detentie overigens verschrikkelijk. Elke keer als ze bij hem op bezoek komt, zegt ze: ‘Dit moet je me nooit meer aandoen.’ Zijn relatie met Sylvia houdt niet stand omdat zij in pillen begint te dealen. Hendrik is naar eigen zeggen ‘in de gevangenis helemaal afgekickt en helemaal klaar met de coke en drugs’. Als Sylvia begint te dealen, is voor hem de maat vol. Hij verbreekt de relatie en raakt in een depressie. Hij is alles zo zat dat hij een zelfmoordpoging onderneemt.

Het delict waarvoor Hendrik nu zit, pleegt hij in de periode dat hij een relatie heeft met Linda. Hendrik leert Linda kennen via een koppelactie van zijn moeder. Na de relatie met Sylvia gaat Hendrik weer bij zijn moeder wonen. Zij vindt het, waarschijnlijk, tijd worden dat Hendrik een leuke vriendin krijgt en probeert Hendrik te koppelen. Ze spreken af in een café. De vrouw met wie hij een afspraak heeft, vindt hij niets, maar achter de bar staat op dat moment Linda. En met Linda begint hij die dag een relatie. Hij is niet zo verliefd als op Sylvia, maar Linda vindt hij gewoon heel erg leuk. ‘Ik was niet hopeloos verliefd, maar dat neemt niet weg dat ik haar wel heel erg leuk vond. Ze kon heel leuk vertellen en ze lachte ook altijd.’ Hendrik trouwt met Linda en hij is erg gelukkig met haar. Tot aan zijn delict.

Tijdens de relatie met Linda is Hendrik ook begonnen met zijn omscholing. Omdat hij ook een opleiding volgt, verdient hij weinig geld. Hij klust daarom wat bij in de weekenden: ‘straten en tuinen aanleggen voor mensen’. Hij heeft het in deze periode daarom erg druk. In de kroeg krijgt Hendrik van een vriend wat coke aangeboden en hij voelt zich goed en denkt: waarom niet? Vanaf dat moment gaat het bergafwaarts: ‘Het blijft dan sluimeren, hè? Het zit wel in je hoofd. En dan krijg je weer die druk van school, nieuwe baan, geld. Dus op een gegeven moment ben ik weer gaan snuiven.’ Op een avond komt een vriendin van Linda om een avondje samen op stap te gaan. Hendrik blijft thuis. Hij heeft die avond gesnoven. Wanneer hij Linda en de vriendin thuis hoort komen, verwacht hij dat Linda snel de slaapkamer binnenkomt. Als dat

niet gebeurt, gaat hij kijken waar ze blijft en hij vindt Linda met haar vriendin midden in een vrijpartij. ‘Ze zeggen vaak, hè, zo’n droom van elke man. Twee vrouwen. Nou, ik vond het walgelijk.’

Hendrik verbreekt de relatie en gaat bij Herman wonen, een vriend waarmee hij ‘samen snuift’. Hij is behoorlijk kwaad op Linda. De drugs geven hem een tijdelijke afleiding. Op een dag is Hendrik samen met Herman bij Ria aan het werk. Ze zijn haar tuin aan het doen. Ria is een alleenstaande vrouw van 55 jaar. Na werktijd wil hij coke hebben en daarom belt hij zijn dealer. Zijn dealer wil hem niets meer geven omdat Hendrik geen geld heeft. Hij weet dat Ria wel geld heeft en dat ze dat in haar tas heeft zitten. ‘Ja, je wordt op een gegeven moment echt een schoft.’ Bovendien heeft hij voor de werkzaamheden in haar tuin een sleutel van haar huis gekregen. Nadat hij het werk in de tuin heeft afgerond, gaat Hendrik naar huis. Samen met Herman snuift en drinkt hij die avond veel. Als Herman naar bed gaat, besluit Hendrik naar het huis van Ria terug te gaan. Met de sleutel komt hij binnen en zoekt in haar tas naar geld. Plotseling staat Ria achter hem en vraagt wat hij komt doen. Eerst heel rustig, maar op het moment dat Hendrik op haar afkomt raakt ze in paniek en begint te schreeuwen.

‘Toen ben ik naar haar toe gelopen, nou ze begon te gillen, om d’r mond dicht te houden. Ik had een sjaal. Dat was zo’n flutdingetje en die had ik in mijn zak gestopt. En ik wil haar mond dichtbinden, of zo. En toen gleed haar badjas, ze had een badjas aan, open. En ik raakte seksueel blijkbaar opgewonden. En terwijl dat, die sjaal glijdt naar haar nek en ik begin dicht te knijpen.’

Na een tijdje valt Ria bewusteloos neer en Hendrik is nog steeds seksueel opgewonden. Hij sleept haar naar haar slaapkamer en bindt haar handen met een slipje vast aan haar bed. En vervolgens verkracht hij haar anaal. Hendrik kan zich hiervan weinig meer herinneren. Wel weet hij dat hij opeens in een spiegel zichzelf bezig ziet.

‘Ze had een spiegelwand. En op een gegeven moment zie ik mijzelf in de spiegel. En daar schrik ik zo erg van. En toen ben ik ook gestopt. Daarna weet ik niet zoveel meer. Ik heb een beertje tegen haar aan gelegd. Dat zei de politie.’

Nadat Hendrik is gestopt met de verkrachting, laat hij naar eigen zeggen Ria bewusteloos achter op haar bed. Hij gaat terug naar het huis van Herman, stapt in bed en valt in slaap. De volgende dag maakt Herman hem wakker om de klus bij Ria af te maken. Hendrik vertelt dat hij met Ria heeft afgesproken dat ze niet komen als het heel hard regent. En dat deed het. Herman nam genoegen met deze smoes.

Vervolgens is Hendrik op vakantie naar Thailand gegaan. Deze reis heeft hij al eerder met Linda geboekt en dit komt hem nu heel goed uit. Samen met Linda is hij twee dagen na het delict vertrokken. In de tijd dat Hendrik in Thailand zit, is Herman achttien keer door de politie verhoord. Het lichaam van Ria is ondertussen

gevonden en er is geen braakschade. De politie is daarom snel bij Herman en Hendrik terechtgekomen omdat zij een sleutel hebben. Bij terugkomst in Nederland wordt Hendrik direct aangehouden. Eerst ontkent hij nog, maar nadat de uitslag van het DNA-onderzoek binnen is snapt hij dat het geen zin meer heeft te blijven ontkennen. Ondertussen zit Hendrik al een tijd in detentie. En zijn relatie met Linda is ook weer aan nadat zij het had uitgemaakt. Op een gegeven moment heeft hij haar een brief geschreven. Daarop heeft zij geantwoord dat ze wel af en toe met hem wil schrijven, maar hem niet wil komen bezoeken. Na een jaar komt ze toch naar de gevangenis toe. En sindsdien komt ze elke vier weken. Ze hebben een platonische verhouding en dat wil Hendrik ook zo houden.

'Ik koester heel erg wat we hebben. We praten, we lachen en we doen. Maar nou wil ze met me vrijen. En dat wil ik helemaal niet. Het is een luxeprobleem. Ik heb al geen vijf jaar seks gehad. Maar ik wil het gewoon niet. Als we seks hebben, komt dit niet meer terug. We hebben anderhalf uur en dan ben je ook meer bezig met vrijen, dan met leuke gesprekken.'

Over zijn delict wil Hendrik niet veel kwijt. Hij vindt het moeilijk om zijn gevoelens hierover onder woorden te brengen en voelt zich daar erg ongemakkelijk bij.

'Het is walgelijk wat ik heb gedaan. Laten we dat gewoon duidelijk hebben. Ik haat mezelf erom. Het is verschrikkelijk wat er is gebeurd. Ik vind daarom twaalf jaar en tbs ook niet zo erg.'

5.9 Beschouwing

In dit hoofdstuk zijn de daders zelf aan het woord geweest. Zij hebben uitvoerig verteld over wie ze zijn, hoe ze zijn opgegroeid en hoe zij tot de soms zeer gewelddadige verkrachting zijn gekomen. Hun verhalen bieden een unieke inkijk in de wereld van gewelddadige verkrachters. Zij geven waardevolle informatie die moeilijk uit dossiers of cijfermatige analyses is te distilleren. Daarnaast bieden de verhalen de mogelijkheid om de bevindingen uit de vorige hoofdstukken in de chronologie van een levensgeschiedenis te bezien.

Tegelijkertijd moeten de verhalen van de daders ook kritisch worden bekeken. De gesproken verkrachters vormen zoals gezegd een selecte groep omdat zij in het verleden zijn opgepakt door de politie en zijn geregistreerd in ViCLAS, zij op het moment van het interview gedetineerd of in een forensische instelling zaten, omdat de betreffende instelling en behandelcoördinator een gesprek met ons hebben toegezegd, en zij bovendien zelf instemden met het interview. De levensgeschiedenissen van deze personen zijn dan ook niet zonder meer kenmerkend voor de totale onderzoekspopulatie gewelddadige verkrachters.

Over het algemeen waren de respondenten bereid om op de gestelde vragen antwoord te geven. Hierbij moet rekening worden gehouden met het feit dat sommige daders al lange tijd behandeling hebben gehad. De ‘reconstructie’ die zij geven van hun eigen leven en het delict kan dan ook het resultaat zijn van hoe zij in de behandeling geleerd hebben daarnaar te kijken. Hun verhalen hebben met andere woorden een zekere ‘therapeutische’ inhoud. Dit komt onder meer tot uiting in het psychologiserende taalgebruik van de daders. Ook kan het zijn dat zij sociaal wenselijke antwoorden geven, anderszins feiten achterhouden of verdraaien. De daders vinden het moeilijk om te praten over het delict waarvoor ze veroordeeld zijn. Details over de toedracht en het verloop van het delict behoren voor sommigen tot de categorie ‘gaten in het geheugen’ of ‘verdrongen gebeurtenissen’.

Ondanks de genoemde beperkingen hebben de interviews een bijdrage geleverd aan het inzicht in de persoon van de gewelddadige verkrachter en het delict. Uit de interviews blijkt dat het gaat om een interactie en cumulatie van verschillende persoonskenmerken, gebeurtenissen en omstandigheden die uiteindelijk resulteren in een gewelddadige verkrachting.

Wat zeggen de daders over zichzelf? Zij vertellen dat hun jeugd in veel gevallen zeer problematisch is. De ouders van de verkrachters hebben zelf problemen, hun relatie kenmerkt zich door spanningen en ruzies, en de verkrachters lijken niet echt deel uit te maken van het gezinsleven. Zij staan er min of meer buiten, soms letterlijk als zij een deel van hun jeugd doorbrengen in internaten en pleeggezinnen. De schoolperiode van de verkrachters verloopt evenmin vlekkeloos. Slechte resultaten en gedragsproblemen vormen de rode draad in hun schoolloopbaan. Qua vriendschappen lijken zij een tamelijk geïsoleerde positie te hebben; een enkeling heeft aansluiting bij jongeren met een antisociale levensstijl. De verkrachters krijgen wel relaties met meisjes en – later – met vrouwen. Die romantische relaties zijn gemankeerd door het verleden van de verkrachters. We zien hier verschillende voorbeelden van terug in de levensverhalen. Zo vertelt een dader vroeger zelf misbruikt te zijn en een ander komt op jeugdige leeftijd in aanraking met hardcore porno en begint met exhibitioneren. Weer een ander ontwikkelt vanaf de puberteit een seksueel probleem, waarbij hij denkt geen zaadlozingen te kunnen krijgen. De relaties met meisjes en vrouwen blijken voor de verkrachters een continu proces van aantrekken en afstoten. Het is niet zo dat de gewelddadige verkrachters geen relatie hebben of kunnen krijgen met vrouwen, maar die relaties verlopen problematisch. Hoewel de daders dat zelf niet met zoveel woorden zeggen, komt in hun verhalen duidelijk naar voren dat zij kampen met minderwaardigheidsgevoelens, een chronisch onlustgevoel en een gebrek aan zelfwaardering. Op allerlei manieren proberen zij dat te compenseren en zelfbevestiging te verkrijgen. Een van de verkrachters zegt dat hij zichzelf exhibiteert in het park om maar aandacht te krijgen. Een andere verkrachter probeert indruk te maken op zijn vrienden door overmatig drankgebruik en sensatiezoekend gedrag. Niettemin lijken de problemen van de verkrachters van internaliserende aard; die spelen zich met

andere woorden voornamelijk af in hun eigen hoofd. Ze zijn gefrustreerd en maken zich – inwendig – boos om de teleurstellingen en tegenslagen in hun leven. Sommige verkrachters hebben naast de zedenmisdriven ook andere delicten gepleegd (overval, inbraak, dealen drugs, vernieling), maar dat aantal gepleegde niet-zedendelicten lijkt beperkt. Eerder verliezen zij zichzelf bij wijze van ‘zelfmedicatie’ (verdoving) in het gebruik van alcohol en of drugs. Het middelengebruik in combinatie met hun wankele zelfbeeld lijkt de brandstof te zijn voor het gewelddadige zedendelict. In alle levensverhalen komt – soms expliciet, soms impliciet – naar voren dat de verkrachters zich voorafgaand aan het delict gekrenkt, afgewezen of in de steek gelaten voelen. De daders zijn boos, gefrustreerd en reageren zich door het delict in feite af. Zo pleegt Johan schennis omdat hij aandacht wil en verkracht hij een meisje omdat hij te horen heeft gekregen dat zijn ouders gaan scheiden. Karel verkracht een jonge vrouw omdat hij en zijn vrouw uit het huis moeten van zijn schoonouders waar zij beiden wonen. Johan en Karel (en andere geïnterviewde verkrachters) drinken voor het delict eerst veel alcohol om de negatieve gemoedstoestand als het ware te verdoven.

Wat zeggen de daders over het delict? Het delict is volgens de meesten niet gepland. De slachtoffers zijn op dat moment ‘op de verkeerde tijd en plaats’. Dit is opvallend wanneer we kijken naar de persoonskenmerken, waaruit spreekt dat de niet-gewelddadigen juist meer impulsief zijn. Wanneer het begrip planning echter minder rigide wordt opgevat, blijkt uit de verhalen wel dat er een soort van globale delictplanning kan zijn. Bijvoorbeeld doordat de plegers een context opzoeken waarin ‘er iets kan gaan gebeuren’. Zij brengen zichzelf dan in een situatie waarin ze spanning kunnen ontladen. De woede en frustratie die de verkrachters jarenlang hebben opgebouwd, komen er op een ongerichte en intense wijze uit. Een opmerking van een slachtoffer kan al voldoende zijn voor de verkrachters om buiten zinnen te raken. Het geweld is buiten proportie en heeft geen ander doel dan ontlading. Het seksuele aspect van het delict lijkt bij de meesten niet zozeer gemotiveerd door lust, maar staat in het teken van het geweld en de emotionele ontlading. Mogelijk is er sterker sprake van seksuele fantasieën dan de verkrachters zelf willen (of kunnen) toegeven.

Direct na het delict komen de verkrachters bij zinnen. Een verkrachter kijkt letterlijk in de spiegel, komt dan weer tot zijn positieven en vraagt zich af wat hij heeft gedaan. In de interviews zijn het delict en de uitgevoerde handelingen voor henzelf een gat in hun geheugen. Sommigen praten met moeite, anderen willen of kunnen vrijwel niet in detail praten over het delict. Het gebeuren lijkt hun wezensvreemd. De naaste omgeving merkt overigens weinig aan de dader. Blijkbaar weten ze voor anderen goed verborgen te houden wat ze hebben gedaan. In bepaalde gevallen zit er een behoorlijke tijd tussen het delict en het moment dat zij worden opgepakt. Opvallend genoeg geven een paar verkrachters aan opgelucht te zijn dat ze gepakt zijn. Kennelijk drukt de last van het delict zwaar op hun schouders, ook na lange tijd nog.

6 Gewelddadige verkrachtingen en verkrachters: een samenvattend perspectief

In dit laatste hoofdstuk brengen we de bevindingen uit de voorgaande hoofdstukken met elkaar in verband en beschrijven we een samenvattend perspectief op het verschijnsel gewelddadige verkrachters en verkrachtingen. Bijzonder is dat het fenomeen is onderzocht vanuit drie invalshoeken die met elkaar in verband worden gebracht: van de opsporing, van de klinische praktijk en van de daders zelf. Daartoe is gebruikgemaakt van verschillende bronnen: literatuurstudie, analyse van politiegegevens (ViCLAS), onderzoek naar persoonskenmerken op basis van klinische dossiers en interviews met gewelddadige verkrachters. Dit hoofdstuk besluit met suggesties voor de opsporingspraktijk en voor nader onderzoek.

6.1 Verschillende perspectieven van onderzoek

Wetenschappelijk onderzoek naar zedencriminaliteit is altijd opgezet vanuit een bepaalde onderzoeksbehoefte, bijvoorbeeld het verbeteren van de behandeling van zedendelinquenten of het ondersteunen van de opsporing. Daarnaast, en niet op de laatste plaats, is er etiologisch onderzoek, dat zuiver is gericht op het verklaren van zedencriminaliteit. Iedere invalshoek heeft sterke en zwakke kanten (zie ook hoofdstuk 1).

Onderzoek naar behandeling van daders is sterk gericht op de persoonlijkheid van daders en de bredere context waarin zij functioneren. Delictgegevens (en daarmee de context van het misdrijf) blijven in dit type onderzoek onderbelicht. Op basis van onderzoek binnen het klinische veld worden uitspraken gedaan over opgespoorde (al dan niet veroordeelde) zedendelinquenten die zijn onderzocht in een diagnostische setting. Vaak geschiedt onderzoek binnen één instelling, waardoor we te maken hebben met een selectieve onderzoekspopulatie. Van deze populatie weten we echter wel veel over de persoonskenmerken. In de forensische instellingen beschikt men over de instrumenten en de tijd om de populatie diepgaand te onderzoeken. Een nadeel van de wat meer gedateerde typologieën van verkrachters die binnen deze stroming zijn ontwikkeld, is dat ze onder meer leunen op niet objectief waarneembare kenmerken zoals motieven en fantasieën van de plegers. Bovendien wordt verkrachting beschouwd als een statisch gegeven. De recentere indelingen gaan uit van persoonlijkheidskenmerken en andere constructen, waarbij een meerdimensionale classificatie wordt beoogd. Hoewel dit

onderzoek nog in ontwikkeling is, ziet het er veelbelovend uit. De motieven voor de verkrachting zijn minder leidend en er wordt meer aandacht besteed aan de onderliggende persoonlijkheidsconstructen, die tevens gerelateerd kunnen worden aan de mate en functie van het geweld dat wordt toegepast.

Vanuit het perspectief van de opsporing zijn twee stromingen te onderscheiden. De ene stroming probeert de typologieën die vanuit het klinische perspectief zijn ontwikkeld op basis van de motieven van verkrachters, toe te passen op de opsporingspraktijk (Hazelwood, 2001). De bedoeling is om vanuit de kenmerken van het delict af te leiden met welk type verkrachter we van doen hebben.

De andere stroming bestudeert de delictsituatie, waarbij wordt geprobeerd om met behulp van multivariate statistische methoden delict- en dadergegevens te clusteren naargelang deze kenmerken samen voorkomen. Op die manier tracht men tot een indeling te komen van delicttypen en deze te koppelen aan bijbehorende daderkenmerken. Dadertypologieën die zijn gebaseerd op klinische gegevens worden afgewezen, omdat deze te zwaar leunen op (subjectieve) motieven. Er is ook in deze benadering sprake van een koppeling van delictkenmerken aan daderkenmerken, maar de resultaten worden bepaald door empirisch onderzoek. Deze benadering is waardevol, maar ontbeert een theoretische basis (waarom plegen mannen een verkrachting?). De resultaten zijn nog bescheiden. Het onderzoek moet in de toekomst meer worden gericht op de wisselwerking tussen dader en slachtoffer in specifieke delictsituaties.

In het huidige verkennende onderzoek zijn de perspectieven van opsporing en behandeling gecombineerd om het onderwerp (gewelddadige) verkrachting vanuit verschillende invalshoeken en op unieke wijze te beschrijven. De plegers van gewelddadige verkrachtingen en hun delict zijn beschreven en er is ingezoomd op de delicten zelf, met aandacht voor opvallende verschillen tussen gewelddadige en niet-gewelddadige verkrachtingen. Daarnaast is onderzocht welke achtergronden en persoonskenmerken naar voren komen bij zowel gewelddadige verkrachters als niet-gewelddadige verkrachters en op welke kenmerken deze groepen van elkaar verschillen. Er zijn verschillende onderzoeksbronnen gebruikt, namelijk Pro Justitia-persoonsdossiers, delictgegevens uit het politiesysteem ViCLAS en interviews met de daders zelf.¹³⁹ Vervolgens is beschreven hoe bepaalde persoonskenmerken en het gewelddadige delictgedrag mogelijk-kerwijs met elkaar kunnen samenhangen.

139 Vanwege de invalshoek van de afzonderlijke onderzoeksbronnen geven de persoonsdossiers relatief meer informatie over de persoon van de dader dan over het delict, en geven de variabelen in ViCLAS relatief meer informatie over het delict. De daderinterviews geven inzicht in zowel de persoon van de dader als het gepleegde delict.

In dit laatste hoofdstuk combineren we de bevindingen uit de verschillende hoofdstukken. Met andere woorden: we gaan na wat we kunnen zeggen over de persoon van de dader, over het delict en over de omstandigheden. Daarnaast gaan we na in hoeverre de onderzoeksbevindingen in overeenstemming zijn met de literatuur.

De besproken bevindingen beschrijven enerzijds kenmerken van verkrachters die dusdanig geweld hebben toegepast dat de slachtoffers zich minimaal onder doktersbehandeling moesten stellen. Anderzijds wordt een vergelijkingsgroep verkrachters beschreven die minder tot geen geweld heeft toegepast. Daarnaast is aandacht besteed aan de meest opvallende (significante) verschillen wanneer beide groepen verkrachtingen en verkrachters met elkaar worden vergeleken. Er wordt hier benadrukt dat binnen de groep gewelddadige verkrachters mogelijk weer verschillende subtypen bestaan, die met het huidige onderzoek niet in beeld komen. Aanvullend onderzoek naar geweld in verkrachtingen, gedrags- en persoonskenmerken is nodig om verdere nuancering aan te brengen binnen de gewelddadige groep.

6.2 Het delict

In deze paragraaf bespreken we kenmerken van gewelddadige verkrachtingen, met name vanuit de analyse van het ViCLAS-systeem en op basis van de interviews met de gewelddadige verkrachters.

Geweldskenmerken

Wanneer we kijken naar de geweldstoepassing gedurende de verkrachting, is het niet voldoende om alleen te kijken naar de functie van het geweld (instrumenteel of expressief).¹⁴⁰ In hoofdstuk 3 is betoogd dat in de praktijk los van de functie ook vele gradaties voorkomen in de mate van het geweld. Instrumenteel geweld kan bijvoorbeeld ook samengaan met heel veel geweld. Bij de duiding van het geweld moet bovendien onderscheid worden gemaakt tussen de verschillende fasen van het delict waarbinnen het geweld plaatsvindt.

De onderzoeksresultaten geven aan dat bij gewelddadige verkrachtingen direct bij aanvang van het delict al veel geweld gebruikt wordt (zoals bij de in de literatuur besproken geweldsbenadering).

140 Bij instrumenteel geweld gebruikt een dader niet meer geweld dan nodig is om het slachtoffer onder controle te krijgen. Als het slachtoffer verzet biedt, kan de dader vluchten, of doorgaan en meer geweld gebruiken. Bij expressief geweld gebruikt de dader meer geweld dan nodig is om het slachtoffer onder controle te houden. De mate van geweld hangt niet of nauwelijks samen met de mate van verzet van het slachtoffer. Met het geweld wil de dader iets anders uitdrukken. Ook wanneer een dader weinig geweld gebruikt, kan het geweld expressief zijn. Zie verder hoofdstuk 2 en 3.

Richard gaat buiten zinnen naar de kroeg. Daar laat hij zich vollopen met drank en komt een paar bekenden tegen bij wie hij hasj en pillen koopt. Eenmaal buiten, totaal onder invloed, komt Richard een meisje op een fiets tegen. Hij sleurt haar van haar fiets en zegt tegen haar: 'Jij gaat nu met mij mee. Ik ga jou een beurt geven en daarna kun je weer opflikkeren.'

Bij de niet-gewelddadige verkrachtingen is vaker een wapen bij het misdrijf betrokken. Het geweld dat tijdens de gewelddadige verkrachtingen wordt toegepast, gebeurt – ook blijktens de interviews – met gelegenheidswapens, meestal de handen van de dader: slaan, verwurgen. Dit soms zeer ongecontroleerde geweld kan leiden tot de dood van het slachtoffer. Uit met name de literatuur en de interviews blijken de seksuele moorden in het verlengde te liggen van zeer gewelddadige verkrachtingen. Seksuele moordenaars, uitgezonderd de lustmoordenaars, lijken dan ook niet als een aparte groep zedendelinquenten te moeten worden beschouwd.

Delictplanning en uitvoering

Uit het ViCLAS-onderzoek blijkt dat slachtoffers van gewelddadige verkrachtingen vaker van tevoren geselecteerd worden. Daarbij dient te worden aangemerkt dat in het merendeel van de gewelddadige verkrachtingen geen sprake is van slachtofferselectie. In de interviews wordt wel een aantal voorbeelden genoemd waaruit blijkt dat dader en slachtoffer elkaar oppervlakkig kennen.¹⁴¹ Het gegeven dat in meer gewelddadige dan niet-gewelddadige zaken een blinddoek of gezichtsbedekking wordt gebruikt, kan duiden op een zekere mate van planning. Ook hierbij moet worden aangemerkt dat dit in slechts een klein deel van de zaken wordt aangegeven. De vraag hierbij is bovendien of de planning betrekking heeft op het uitvoeren van een zedendelict of veel diffuser is, namelijk 'iets willen doen', als de daders hun frustratie en agressie maar kunnen kwijttraken. Het zedendelict lijkt een ultieme manier voor de gewelddadige verkrachter om controle en macht over het slachtoffer te verkrijgen. Het vernederen van het slachtoffer hoort daar ook bij: hoe kleiner het slachtoffer wordt gemaakt, des te groter kan de dader zich voelen. Naast het feit dat in de gewelddadige zaken de slachtoffers significant vaker vernederd worden door de dader, is er bij deze zaken ook vaker bekend dat de dader boos of woedend was tijdens het delict. Het woede-element blijkt ook uit het feit dat tijdens de gewelddadige verkrachting de kleding van het slachtoffer kapot kan worden gescheurd in een kwart van de zaken.

Uit de interviews komt naar voren dat de gewelddadige verkrachters nadien tot bezinning komen ('wat heb ik gedaan?'). Als zij worden gearresteerd, ervaren sommigen dat als opluchting. Uit het dossieronderzoek komt naar voren dat de gewelddadige

¹⁴¹ In veel gevallen zijn de slachtoffers echter onbekenden. In dat geval lijkt impulsiviteit c.q. ontremming door verdovende middelen een belangrijke verklaring voor het delict.

verkrachters vaker dan de niet-gewelddadigen het delict bekennen en verantwoordelijkheid nemen voor hetgeen ze hebben gedaan.

6.3 De verkrachter

Wanneer we kijken naar de persoon van de dader, is een aantal bevindingen in overeenstemming met de literatuur. De overeenkomsten hebben blijkens het dossieronderzoek onder andere betrekking op de manier waarop de verkrachters zijn opgegroeid, op problemen van de ouders, traumatische levensgebeurtenissen (bijvoorbeeld eigen slachtofferschap), op woon- en werksituatie en psychische stoornissen. Overigens zijn de situaties waarin de verkrachters zich bevinden op voornoemde gebieden voor beide groepen als problematisch aan te merken. Toch zijn er ook verschillen tussen beide groepen verkrachters te noemen.

Etniciteit

Hoewel er weinig onderzoek gedaan is naar zedencriminaliteit en etniciteit, wijst de literatuur erop dat allochtone groeperingen oververtegenwoordigd zijn onder zedendelinquenten (met name aanranding en verkrachting; bijvoorbeeld Van Wijk en Blokland, 2008). In onderzoek naar verkrachting en seksuele moord waren de meest gewelddadige zedendelinquenten echter van autochtone afkomst (Grubin, 1994).¹⁴² In het huidige onderzoek waren de gewelddadige verkrachters in ruim de helft van de gevallen van autochtone afkomst. Dat was significant vaker dan de niet-gewelddadige groep, waar ruim een derde van autochtone afkomst was.

Gezinsachtergrond en ontwikkelingspatroon

In de diverse ontwikkelingsmodellen, zoals besproken in hoofdstuk 2, komt bij de verklaring van verkrachtingen het gezin waarin de dader opgroeit als een belangrijke factor naar voren. Kort gezegd groeien zij op in disfunctionele gezinnen waarin hechtingsproblematiek prominent tot uiting komt. Dat is blijkens de literatuur (onder andere Marshall & Barbaree, 1990; Malamuth et al., 1993) een voedingsbodem voor later seksueel agressief gedrag. In dit verband is het empirisch gevalideerde model van Malamuth et al. (1993) interessant, dat agressie (seksueel en niet-seksueel) jegens vrouwen verklaart vanuit verschillende paden die hun oorsprong vinden in een disfunctionele gezinsachtergrond. Zowel de gewelddadige verkrachters als de niet-gewelddadige verkrachters uit het huidige onderzoek groeien in een aanzienlijk aantal gevallen in dergelijke gezinnen op.¹⁴³ Een problematische gezinsachtergrond blijkt een rol te

142 In dat vergelijkend onderzoek waren alle seksuele moordenaars van autochtone afkomst, terwijl 40% van de verkrachters tot een etnische minderheid behoorde.

143 In bijna een derde van beide groepen is sprake van een negatieve opvoedstijl. Er is nog vaker sprake van verwaarlozing; bij de gewelddadige verkrachters wordt dit in een kleine minderheid van de gevallen gerap-

spelen bij de verkrachters, maar kan niet worden bestempeld als een onderscheidende factor voor het plegen van een gewelddadige verkrachting.¹⁴⁴

Wat de gewelddadigen significant onderscheidt van de niet-gewelddadige verkrachters, wanneer de groepen vergeleken worden, is dat zij in grotere gezinnen opgroeien en vaker conflicten hebben met broers (en zussen). Dit wordt bij de niet-gewelddadigen weinig gerapporteerd. In de interviews komt dit aspect een aantal malen terug. Daarbij gaat het vooral om het moeten delen van de aandacht van de ouders. ‘En ik dan?’, zegt een van de geïnterviewde daders het kernachtig.

Achteraf bezien is de geboorte van zijn jongere broertje voor Johan een belangrijk moment in zijn leven geweest. Vanaf die tijd moet hij de onvoorwaardelijke aandacht van zijn ouders delen. In de beleving van Johan gaat alle aandacht uit naar zijn jongere broertje en moet hij het zelf uitzoeken. Als Johan twaalf jaar is, moet hij een krantenwijk nemen om zelf zijn geld te verdienen en spullen te kopen, terwijl zijn broertje alles krijgt wat hij hebben wil. Johan gaat zijn eigen gang en trekt zich meer in zichzelf terug. Hij voelt zich totaal genegeerd.

De resultaten uit de verschillende deelonderzoeken wijzen er bovendien op dat de gewelddadigen anders omgaan met de problematische gezinssituatie dan de niet-gewelddadigen. De gewelddadigen kennen een ander ontwikkelings- en probleempatroon. Uit zowel de persoonsdossiers als de verhalen van de gewelddadige verkrachters zelf blijkt dat bij hen de problematiek vooral internaliserend van karakter is. Spanningen en negatieve ervaringen keren zich meer ‘naar binnen’ en blijven verborgen voor de buitenwereld. Dit in tegenstelling tot de niet-gewelddadige verkrachters, die al vanaf jonge leeftijd problemen ‘externaliseren’ en een algemeen antisociale levensstijl ontwikkelen (meer gedrags- en leerproblemen, schooldrop-out, omgang met antisociale leeftijdgenoten, agressief gedrag naar leeftijdgenoten, geweldsantecedenten, problemen met werk en inkomen).

Een hypothese die om nader onderzoek vraagt, is dat de opvoeding een rol speelt in de wijze waarop de jongens/mannen omgaan met spanningen en seksualiteit. In de interviews is verschillende malen aan de orde gekomen dat er binnen de gezinnen geen ruimte was om over gevoelens te praten, laat staan over seksualiteit. Dit heeft mogelijk ook te maken met de gezinsgrootte en individuele aandacht die ontbreekt. In hoeverre dit een verstoorde kijk op seksualiteit tot gevolg heeft, is niet duidelijk. In een van de interviews komt naar voren dat een streng christelijke opvoeding, waarin het spreken over seksualiteit taboe was voor de jongen, tot gevolg heeft gehad dat hij

porteed, bij de niet-gewelddadigen bij een derde. Ruim een derde van de gewelddadige verkrachters kampt met hechtingsproblematiek (tegen ruim een kwart van de andere groep).

144 In de literatuur, waar zedencriminaliteit vanuit diverse risicofactoren verklaard wordt (de verschillende modellen in hoofdstuk 2), wordt overigens geen bijzondere aandacht besteed aan het geweldsaspect in verkrachtingen. Op basis van de literatuur zouden we hier dan ook geen duidelijke verwachtingen hebben.

allerlei vreemde ideeën over zijn eigen seksualiteit ontwikkelde. Dit zou volgens de jongen hebben geleid tot enorme spanningen, die zich uiteindelijk hebben ontladen in het delict.

Antecedenten en recidive

De gewelddadige groep lijkt vaker op jongere leeftijd (12-18 jaar) al zedenmisdriven te plegen; de niet-gewelddadige groep gaat pas boven de achttien jaar naar verhouding meer zedenmisdriven plegen. De niet-gewelddadige verkrachters lijken gemiddeld ook meer veroordelingen voor geweldsdelicten te hebben dan de gewelddadige verkrachters, hoewel dit verschil niet significant is. Dat zij meer geweldsantecedenten hebben, lijkt op het eerste gezicht een tegenstelling met de verkrachting, waarin zij juist minder geweld hanteren. Het gaat er echter niet om dat zij tijdens de verkrachting geweld gebruiken, maar dat hun levens zich in het algemeen meer kenmerken door een gewelddadige gedragstendens. Zij pakken wat zij pakken willen; op het moment van de verkrachting gaat dat om seks. Geweld is instrumenteel om dat te kunnen krijgen. Dat de niet-gewelddadige groep meer algemene gewelddadige antecedenten heeft, is in lijn met de schaarse literatuur over verkrachters en recidive (Hanson, Morton & Harris, 2003).¹⁴⁵

Bij de gewelddadige verkrachters hopen spanningen zich op en worden op verschillende (heimelijke) wijzen geuit. Soms op seksualiserende wijze, zoals gluren en schennis plegen, soms door middel van het stukmaken van de eigen spullen en het zichzelf verwonden, zoals blijkt uit een van de interviews. Voyeurisme en schennispleging hebben hier mogelijk niet zozeer met seksuele opwindning te maken, maar meer met het laten afvloeien van opgepotte spanning. Het kan echter ook worden opgevat als een schreeuw om aandacht, zoals gebeurde in het voorgaande voorbeeld van Johan.

Middelengebruik

Uit de analyses van de persoonskenmerken blijkt dat het merendeel van de totale groep problemen heeft met alcohol en/of drugs in het algemeen. Wat dat betreft onderscheiden de gewelddadigen zich niet van de vergelijkingsgroep. Wél lijken de gewelddadige verkrachters vaker onder de achttienjarige leeftijd alcohol te gebruiken dan de niet-gewelddadige verkrachters.¹⁴⁶ De alcohol is mogelijk een (extra) vluchtmiddel voor de (internaliserende) problematiek van de jongens. In de interviews met de verkrachters komt in bepaalde gevallen duidelijk naar voren dat alcohol en drugs, naast een middel om de spanningen weg te drukken, ook tot gevolg hebben dat de jongens (en later mannen) zich vrijer in de sociale omgang voelen; ze durven meer.

145 Blijkens de literatuur is ook een allochtone afkomst bij zedendelinquenten van voorspellende waarde voor algemene of niet-seksuele gewelddadige recidive, maar minder voor seksuele recidive (Hanson, 2009).

146 Het verschil is net niet significant (p.=0.056).

Stoornissen en persoonlijkheidskenmerken

Opvallend is dat bij ongeveer één op de vijf verkrachters (onder wie de gewelddadigen) geen enkele vorm van een stoornis wordt gediagnosticeerd. Wel leveren de persoonlijkheidskenmerken verschillen op tussen beide groepen. In lijn met het voorgaande lijken de gewelddadigen minder impulsief in hun algemene levensstijl, hoewel dit verschil niet significant is.¹⁴⁷ Daarnaast zijn zij significant minder narcistisch. Er is bij de gewelddadige groep daders wel significant vaker sprake van krenking van het ego voorafgaande aan het delict.

In veel publicaties over seksueel geweld wordt impulsiviteit een belangrijke factor genoemd, ook in relatie tot psychopathie (onder andere Pithers, 1993; Knight & Sims-Knight, 2003, 2004). Beide groepen in dit onderzoek vertonen in vergelijkbare mate trekken van psychopathie.¹⁴⁸ Vooral een impulsieve en antisociale levensstijl (factor 2 bij psychopathie) zou geweld verklaren (Daversa et al., 2006; Walsh et al., 2007). Wat dat betreft zouden we verwachten dat de gewelddadige groep hoger op deze factor zou scoren. Een hypothese is dat de twee groepen verkrachters wel onderscheid vertonen in de scores op de verschillende factoren van psychopathie. Patrick en Zempolich (1998) beschrijven dat de aard van het geweld zoals beschreven bij de impulsieve en antisociale levensstijl veelal instrumenteel is en gericht op onbekenden. De impulsiviteit en antisociale trekken passen in het beeld van de algemeen antisociale, externaliserende niet-gewelddadige verkrachters, die tijdens de verkrachting instrumenteel geweld hanteren dat niet zo extreem is als bij de gewelddadige groep.¹⁴⁹ Zij worden door de rapporteurs ook vaker als impulsief aangemerkt.

De niet-gewelddadige groep is vaker dan de gewelddadigen vóór het delict behandeld in verband met persoonlijkheidsproblematiek. De niet-gewelddadigen laten in hun jeugd ook vaker agressie zien richting leeftijdgenoten (ruwweg twee derde versus een derde), een belangrijke voorspeller voor later delictgedrag, en zij trekken vaker op met delinquente vrienden (Loeber & Farrington, 1998).

Sociale teruggetrokkenheid en negatieve gemoedsgesteldheid

Met name uit de interviews blijkt dat de gewelddadigen kampen met insufficiëntiegevoelens en zich in sociaal opzicht geïsoleerd voelen. Het zich verder afsluiten van de omgeving (en daarmee van externe controlemechanismen) versterkt het gevoel van falen in sociaal opzicht en vergroot hun negatieve gemoedstoestand. Uit de interviews blijkt ook dat dit tot een algemeen wantrouwen en achterdocht kan leiden. De

147 p=0.099.

148 Er moet worden aangemerkt dat in de persoonsdossiers een instrument als de PCL-R zelden de basis bood voor de diagnose van psychopathie. De aanwezigheid van psychopathie of trekken van psychopathie beruiste op de observaties van de clinicus.

149 Overigens kan instrumenteel geweld ook ernstige verwondingen tot gevolg hebben, bijvoorbeeld wanneer een slachtoffer zich heftig verzet. Andersom kan expressief geweld een lage mate van verwondingen tot gevolg hebben.

(levens)verhalen van de gewelddadige verkrachters zelf illustreren dat er sprake is van een passief-agressieve houding; een drukketel die zich in de loop van de tijd steeds meer vult en op een bepaald moment moet ontladen. Het gewelddadige zedendelict is hiervan mogelijk de uitkomst. Het delict is voor de gewelddadige verkrachters een manier om opgekropte spanning en frustratie te ontladen, wat past bij het beeld van de woedeverkrachter uit de literatuur (Groth et al., 1977). Binnen de ontwikkelde typologieën passen zij het best binnen de groep boosheids-/wraakzuchtige verkrachters (Knight & Prentky, 1990; Van Beek, 1999). Of die woede gericht is op vrouwen in het algemeen of op de wereld is niet duidelijk. De indruk bestaat vervolgens dat met name de niet-gewelddadige verkrachters vrouwonvriendelijke, seksestereotiepe denkbeelden hebben of een vijandigheid koesteren ten aanzien van vrouwen, maar dit vergt nader onderzoek. Sadistische kenmerken, die veelal in verband worden gebracht met het extreme geweld in sommige verkrachtingen, zijn niet duidelijk naar voren gekomen bij de gewelddadige groep. Dit kan te maken hebben met het testdiagnostisch onderzoek, maar sadisme komt ook zeer weinig voor onder zedendelinquenten.

6.4 De situatie

In onderzoek van Proulx et al. (2002) werden geen verschillen in persoonlijkheidskenmerken gevonden tussen seksuele moordenaars en minder gewelddadige zedendelinquenten. Wel vonden zij verschillen in situationele omstandigheden. Zo voelden seksuele moordenaars zich voorafgaand aan het delict vaker boos en waren zij vaker onder invloed van alcohol (zie ook Briken et al., 2000). Ook in het huidige onderzoek komen verschillende factoren in de delictsituatie naar voren die een versterkend effect kunnen hebben op het toegepaste geweld van de dader. Deze factoren zijn het onder invloed zijn van middelen, de reactie van het slachtoffer op het gedrag van de dader, en de gemoedsgesteldheid van de dader. Bij de gewelddadige verkrachtingen spelen verder het gevoel van gekrenktheid en, zoals eerder werd aangehaald, boosheid een rol. Seksuele opwindning voorafgaande aan het delict bleek uit het dossieronderzoek juist bij de niet-gewelddadigen een rol te spelen.

Middelengebruik

Van de totale onderzoeksgroep verkrachters is twee derde onder invloed van middelen tijdens het delict. Dit is in overeenstemming met de literatuur (bijvoorbeeld Seto & Barbaree, 1999). De twee onderzochte groepen verkrachters onderscheiden zich op dit aspect niet van elkaar. Er zijn echter ook studies die alcoholconsumptie vóór het delict relateren aan een hogere mate van geweld en/of verwondingen bij het slachtoffer (Beauregard et al., 2005; Brecklin & Ullman, 2010; Briken et al., 2000).¹⁵⁰ Tegen

150 Bij seksuele moorden blijkt uit onderzoek ook de helft van de daders onder invloed te zijn geweest van alcohol

de verwachting in komt dit niet naar voren als significant verschil in ons onderzoek. Bij de gewelddadigen lijkt het alcoholgebruik, zoals gezegd, wel vaker op minderjarige leeftijd te starten. De vlucht in alcohol en/of drugs is er als gedragspatroon in de loop der jaren ingesleten. De conclusie is dat de middelen voorafgaande aan het delict voor beide groepen verkrachters ontremmend kunnen werken. Er is mogelijk wel een verschil in de modaliteit waarop de middelen ontremmend werken. Bij de gewelddadige verkrachters kan opgebouwde druk of frustratie zich onder invloed van alcohol ontladen in een woede-uitbarsting richting het slachtoffer. Bij de niet-gewelddadige groep werkt alcohol ook ontremmend, maar faciliteert deze het 'toe-eigenen' van seks, waarbij instrumenteel geweld eerder een middel is. Deze laatste veronderstelling verdient overigens nader onderzoek.

Interactie met het slachtoffer

De andere factor die het geweld van de dader kan versterken, heeft te maken met de reactie van het slachtoffer. Polaschek en collega's (2001, 2004) beschrijven verkrachting als een dynamisch proces met verschillende fasen, waarbij delictdoelen kunnen wisselen, onder meer onder invloed van de reactie van het slachtoffer. Excessief geweld komt volgens de auteurs meer voor in de benaderingsfase, zoals ook in dit onderzoek is aangetoond, en minder tijdens de verkrachting zelf. Door de reactie van het slachtoffer op het geweld van de dader, bijvoorbeeld in de vorm van verzet, kan ook tijdens het delict veel geweld worden gebruikt als een dader gefrustreerd raakt door de reactie van het slachtoffer. Het interactie-element tussen dader en slachtoffer is een essentieel onderdeel in het begrijpen van het geweld.¹⁵¹ Uit de ViCLAS-analyses komt duidelijk naar voren dat de daders van gewelddadige verkrachtingen met geweld reageren ingeval het slachtoffer verzet pleegt. Dat verzet kan fysiek of verbaal zijn. Hier volgen een paar voorbeelden uit de interviews.

'Toen verzette ze zich, schoppen en slaan. Toen kwam die boosheid alleen maar meer bij mij naar boven. Toen ben ik helemaal doorgeslagen. Want ik moest op een gegeven moment toch m'n zin krijgen.'

Zij wordt wakker en begint te gillen. Bart voelt dan dat hij in paniek raakt. De paniek slaat om in agressie.

(Briken et al., 2000). In de studie van Beauregard et al. (2005) bleek alcoholconsumptie vlak voor het delict gerelateerd aan een hogere mate van toegepaste dwang tijdens het zedendelict. Bij Brecklin & Ullman (2010) bleek alcoholgebruik door zedendelinquenten gerelateerd aan meer slachtofferverwondingen en een hogere mate van medische zorg.

151 Voor de goede orde merken we op dat hiermee niet de schuld (en ook niet ten dele) van het delict bij het slachtoffer wordt gelegd. Het is voor slachtoffers een natuurlijke reactie om zich te verzetten op het moment dat hun iets dreigt te worden aangedaan.

Het slachtoffer verzet zich, maar de kracht en boosheid van Frederik zijn vele malen groter. Zij overleeft de verkrachting ternauwernood.

‘Toen ben ik naar haar toe gelopen, nou ze begon te gillen, om d’r mond dicht te houden. Ik had een sjaal. Dat was zo’n flutdingetje en die had ik in mijn zak gestopt. En ik wil haar mond dichtbinden, of zo. Die sjaal glijdt naar haar nek en ik begin dicht te knijpen.’

Gemoedsgesteldheid

Uit de delictanalyse blijkt dat woede zoals vertoond gedurende het delict significant gerelateerd kan worden aan de gewelddadige verkrachtingen.¹⁵² Daarnaast blijkt uit het dossieronderzoek dat de krenking van het ego, omdat de dader zich afgewezen voelt, een significante stressor voorafgaand aan het delict is bij de gewelddadige verkrachters. Ook in de interviews zijn diverse voorbeelden naar voren gekomen van daders die zich onheus bejegend voelen door vrouwen in hun directe omgeving. ‘En toen knapte er iets’ is een passage die meermalen voorkomt in de interviews. De redenen waardoor ‘het knapte’ zijn divers, maar grotendeels terug te voeren op het feit dat de verkrachter zich persoonlijk vernederd voelt, bijvoorbeeld omdat zijn ouders scheiden, een vriendin een relatie met iemand anders krijgt of de relatie uitmaakt, of een opmerking van een slachtoffer die bij de dader in het verkeerde keelgat schiet. Uit met name de interviews komt naar voren dat dit voor de daders de zoveelste druppel is. Ook het verzet van het slachtoffer kan door hen worden gepercipieerd als wederom een krenking of afwijzing. In de woorden van een van de daders ‘slaan ze dan helemaal door’. Dat negatieve emoties een rol spelen in de delictpleging is veelvuldig benoemd in onderzoeken (onder andere Beauregard et al., 2005; Marshall, 2007; Pithers, 1993).¹⁵³ Het schaarse wetenschappelijke onderzoek dat de gemoedsgesteldheid van de dader in verband brengt met de wijze waarop het delict wordt uitgevoerd, waaronder de geweldstoepassing, ondersteunt onze onderzoeksresultaten. Een negatieve gemoedsgesteldheid vlak voor het delict wees in een studie van Beauregard et al. (2005) op een extremere verwonding van het slachtoffer. Wel moet worden vermeld dat in de meeste studies geen duidelijke operationalisering gegeven wordt van de negatieve gemoedsgesteldheid. Bij Beauregard et al. (2005) kon deze bestaan uit boosheid, woede, maar ook verdriet, stress, depressie of andere negatieve emoties.¹⁵⁴

152 Het woede-element blijkt uit verschillende delictkenmerken, zoals in de vorige paragraaf beschreven.

153 Het delict kan ook worden gepleegd vanuit een positieve gemoedstoestand (Hudson, Ward & McCormack, 1999).

154 Myers et al. (2006) wijzen erop dat boosheid in onderzoek mogelijk ten onrechte wordt aangezien als causale factor in plaats van correlerende emotionele gesteldheid. In ons onderzoek wordt beschreven of de dader zich *gedurende* het delict boos of woedend gedraagt. Hoewel we geen causaal verband vaststellen tussen boosheid voorafgaande aan het delict en het plegen van een gewelddadige verkrachting, levert het totale onderzoek wel sterke signalen op dat boosheid en/of frustratie voorafgaande aan het delict een van de factoren is die gerelateerd zijn aan het gewelddadige zedendelict. Dit verdient nader onderzoek.

Seksuele opwinding

Seksuele opwinding is in ons onderzoek negatief gerelateerd aan een gewelddadige verkrachting. Uit de onderzoeksresultaten blijkt dat het delict juist bij de niet-gewelddadigen draait om seksuele drijfveren. Uit de dossiers blijkt dat zij voorafgaand aan het delict vaker seksueel opgewonden zijn. Ook dit is in lijn met de bevindingen uit de literatuur. Omdat het bij de niet-gewelddadigen meer om seks lijkt te gaan, zullen zij eerder instrumenteel geweld toepassen om die seks mogelijk te maken. Het gebruik van een wapen vormt hiervoor een goede indicatie: zij willen het slachtoffer onder controle brengen, om vervolgens in seksueel opzicht hun gang te kunnen gaan.

Dat wil niet zeggen dat er geen seksuele component in het delict van gewelddadige verkrachters is. Bij hen werd namelijk vaker sperma aangetroffen op de plaats delict, al is dit in een minderheid van de gevallen (bijna een derde). Dit impliceert dat er in ieder geval bij deze zaken sprake is geweest van seksuele opwinding en ontlading. In die gevallen zou de seksuele component van het delict als het ware versmolten zijn met het geweldsaspect. De agressie lijkt met andere woorden op een seksualiserende wijze te worden geuit. Zoals gesteld, ervaren echter juist de niet-gewelddadigen seksuele opwinding. Mogelijk inhiberen de eerder besproken alcohol en/of boosheid bij de gewelddadige verkrachters de seksuele opwinding dan wel het fysiologische vermogen om een erectie te krijgen (zie ook Myers et al., 2006).¹⁵⁵ Enkele gewelddadige verkrachters beschrijven dat zij vanwege het middelengebruik voorafgaande aan het delict geen erectie kunnen krijgen tijdens de verkrachting, alsook dat dit extra frustratie bij hen genereert. Dit benadrukt dat ook de besproken situationele factoren met elkaar in wisselwerking moeten worden gezien.

‘Ik was zo straalbezopen dat ik ’m eigenlijk niet eens overeind kreeg. En ik niet eens de drift had van ik moet seks hebben of zo. Ik denk dat het puur een stukje frustratie met macht ofzo was. Gewoon iemand laten voelen van: wat ik heb meegemaakt, dat ga jij nu ook even ondervinden.’

Tot gemeenschap komt het echter niet want door zijn drugs- en alcoholgebruik kan hij geen erectie krijgen. Richard: ‘Dat heeft misschien nog een extra frustratie teweeggebracht.’

Slachtofferkenmerken

Victimologische factoren zijn in de verklaring van het geweld ook van belang. We zagen al dat de interactie tussen dader en slachtoffer, waaronder slachtofferverzet, van invloed is op de geweldstoepassing. Er komen enkele kenmerken van slachtoffers naar voren in dit onderzoek die we niet goed kunnen duiden (zoals brildragend en lang

¹⁵⁵ Myers et al. (2006) beschrijven uitkomsten uit fysiologisch onderzoek waaruit blijkt dat woede en boosheid seksuele opwinding dan wel het vermogen een erectie te krijgen kunnen tegenwerken.

haar). Wij volstaan met de voorlopige conclusie dat slachtoffers van gewelddadige verkrachtingen ‘gewone’ vrouwen zijn (‘normale lifestyle’). Vanuit het perspectief van de forensische psychologie en victimologie is het zinvol om meer onderzoek te doen naar slachtofferkenmerken, omdat het mogelijk iets kan zeggen over de persoon van de dader.

6.5 Beschouwing van de resultaten

Dit exploratieve onderzoek is uitgevoerd om meer zicht te krijgen op gewelddadige verkrachters. Wie zijn ze en wat valt er te zeggen over het soms extreme geweldsgebruik? Naast het wetenschappelijke belang om meer zicht te krijgen op deze groep verkrachters kan de politiepraktijk hierbij ook gebaat zijn. Een effectieve opsporing stoelt op ervaring en wetenschappelijke kennis.

Een belangrijke conclusie is dat de persoon(lijkheid)sfactoren relatief weinig verschillen met die van verkrachters die geen of weinig geweld gebruiken. De twee groepen verkrachters lijken met name op een andere wijze met hun levensgeschiedenissen om te gaan; de niet-gewelddadige verkrachters lijken problematiek te externaliseren, terwijl de gewelddadige verkrachters problemen en negatieve ervaringen juist ‘wegstoppen’ (internaliseren). In de achterliggende kenmerken en problematiek zijn in het onderzoek echter relatief weinig opvallende verschillen naar voren gekomen. Een mogelijke verklaring van methodologische aard is dat de daders van de geselecteerde gewelddadige verkrachtingen gedurende hun criminele carrière ook niet-gewelddadige verkrachtingen hebben gepleegd, en vice versa. Anderzijds kunnen de uitkomsten erop wijzen dat personen die gewelddadige verkrachtingen plegen, niet sterk verschillen van personen die weinig gewelddadige verkrachtingen plegen, maar dat elementen in de situatie voor of tijdens het delict wellicht doorslaggevend zijn voor het geweldsgebruik. Dit laatste heeft consequenties voor de politiepraktijk c.q. de ondersteuning van rechercheonderzoeken door middel van gedragsanalyse. Het risico bij gedragsanalyse of bij de meer bekende ‘daderprofilering’ is het psychologiseren van het delict, met andere woorden, de neiging om extreme (gewelddadige) handelingen voor, tijdens of na het delict geheel toe te schrijven aan persoonlijkheidseigenschappen die uniek zouden zijn voor deze categorie daders, en onderscheidend van andere daders die een vergelijkbaar maar minder extreem delict hebben gepleegd. In dit verband wordt ook gewezen op homologie-assumptie, die in dit geval niet op lijkt te gaan (Mokros & Alison, 2002): dit is de veronderstelling dat kenmerken van een delict iets kunnen zeggen over de persoon van de dader, omdat het gedrag van de dader consistent wordt geacht in de tijd. Daarnaast, hoe meer de persoonskenmerken van bepaalde verkrachters met elkaar overeenkomen, des te groter de overeenkomsten in hun delictgedragingen zullen zijn. Dat blijkt dus niet altijd te stroken met de werkelijkheid: er is niet altijd een een-op-eenrelatie te leggen tussen delictkenmerken en de kenmerken van de onbekende verdachte. Een belangrijke les voor de praktijk is dan ook om bij bijzonder of

extreem (gewelddadig) niet uitsluitend te zoeken naar verklaringen in de persoonlijkheid of persoonlijke achtergronden van de dader.¹⁵⁶ De boodschap is, anders gezegd, dat een eenzijdige benadering van een (zedен)misdrif, gericht op het achterhalen van kenmerken van de persoon van de verdachte, tekortschiet.¹⁵⁷

Voornoemde nuancerings van de persoon(lijkheid)sfactoren moet er niet toe leiden dat die dan geheel buiten beschouwing worden gelaten. Dergelijke factoren kunnen niet los worden gezien van de situatie waarin die tot uiting komen. Beide (persoon en situatie) beïnvloeden elkaar, zo ook bij verkrachtingen. Toch maken de resultaten van ons onderzoek duidelijk dat bij gewelddadige verkrachtingen situationele factoren in de breedste zin van het woord cruciaal, mogelijk zelfs van doorslaggevend gewicht zijn voor de uiteindelijke afloop voor het slachtoffer. Vanuit het daderperspectief komen uit de dossieranalyse en interviews twee situationele factoren naar voren, die vergeleken met niet-gewelddadige verkrachtingen samen lijken te hangen met het ernstige geweld tijdens het delict, namelijk krenking van het ego van de dader en het overmatig gebruik van alcohol voorafgaand aan de verkrachting. Vanuit het perspectief van het delict c.q. de ViCLAS-analyse kan daar nog aan worden toegevoegd dat de dader direct bij aanvang van het delict zeer veel geweld gebruikt, boos, woedend is tijdens de verkrachting en – wellicht het belangrijkste – met nog meer geweld reageert wanneer het slachtoffer zich verzet.¹⁵⁸

‘De gewelddadige verkrachter?’

In dit onderzoek komt een aantal delictkenmerken naar voren waarop gewelddadige verkrachtingen zich lijken te onderscheiden van niet-gewelddadige verkrachtingen.¹⁵⁹ Aangevuld met de gegevens over de daders uit de persoonsdossiers en de interviews

156 Dit fenomeen wordt in de sociale psychologie de ‘fundamentele attributiefout’ genoemd. Dit is de neiging om fouten van anderen toe te schrijven aan persoonlijke factoren, en fouten van zichzelf aan situationele factoren. Dit leidt tot een overschatting van de persoonlijkheidskenmerken en een onderschatting van de situationele kenmerken.

157 We vinden hiervoor steun in de literatuur, met name in de onderzoeken van Beaugard et al. (2005) en Ouimet et al. (2000), die ook het belang van persoonskenmerken nuanceren ten opzichte van situationele kenmerken. Overigens heeft de Amerikaanse profiler Hazelwood altijd benadrukt dat de modus operandi bij verkrachtingen veranderlijk is (Hazelwood, 2001). Het delict verkrachting is dynamisch; de delictdoelen kunnen tussen verschillende delicten uiteenlopen, maar bovendien in de loop van hetzelfde delict veranderen (Polaschek et al., 2001).

158 Het geweld voorafgaand aan, tijdens en na het delict komt overeen met de stelling van Hazelwood (2001), die stelt dat bij gewelddadige verkrachtingen door de dader meestal de gewelddadige aanpak wordt toegepast.

159 De vraag is of er in de combinatie van het dader- en delictperspectief een beperkt aantal factoren is aan te wijzen dat het gewelddadige aspect van de verkrachtingen ‘verklaart’. Daartoe zou een regressieanalyse kunnen worden uitgevoerd, maar er zijn verschillende methodologische bezwaren te noemen in relatie tot de verzamelde data in dit exploratieve onderzoek. Met name het probleem van overfitting kan worden genoemd (zie Babyak, 2004). Om deze en andere methodologische redenen hebben wij afgezien van regressieanalyses.

kunnen we in vergelijking met de niet-gewelddadige verkrachters een globaal, stereotiep profiel schetsen van een gewelddadige verkrachter.¹⁶⁰

Schets van een gewelddadige verkrachter

Een blanke man die opgroeit in een groot gezin, geen goed contact heeft met zijn broers en zussen en zich achtergesteld en verongelijkt voelt. Hij spijbelt minder en vertoont minder gedragsproblemen op school dan niet-gewelddadige verkrachters. Een tamelijk onopvallend persoon die op minderjarige leeftijd al met alcohol begint om zijn spanningen en onlustgevoelens te dempen en/of seksueel onaangepast gedrag vertoont waarbij geen fysiek contact plaatsvindt (voyeurisme). Na een voor hem zeer krenkende gebeurtenis (dat kan van alles zijn) verliest hij zich in overmatig drankgebruik (of andere middelen). De drank voedt zijn frustratie of minderwaardigheidsgevoelens nog meer. Hij zoekt een uitlaatklep hiervoor, ervaart een zoveelste krenking en pleegt een verkrachting met veel geweld. Hij is niet seksueel opgewonden voorafgaande aan het delict; zijn motief is eerder het afreageren van spanning. Dit gebeurt op een seksuele wijze, waarbij hij boosheid toont. Letterlijk en figuurlijk slaat hij door. Het slachtoffer is geen bijzonder type of opvallende vrouw. Hij overrompelt het slachtoffer met veel geweld, dat zich daarop verzet, fysiek en/of verbaal, waarop de dader met nog meer geweld reageert. De verwondingen zijn dermate ernstig dat het slachtoffer zich onder doktersbehandeling moet stellen of zelfs overlijdt. Eenmaal opgepakt door de politie neemt hij vaker verantwoordelijkheid voor wat er is gebeurd en bekent hij vaker hetgeen hij heeft gedaan dan de niet-gewelddadigen. Wat hij heeft gedaan ervaart hij als 'ik-vreemd'; hij was zichzelf niet en weet niet meer precies wat hij heeft gedaan.

Het profiel van de gewelddadige verkrachter zoals hiervoor geschetst is typisch en illustratief bedoeld. In de praktijk komen per definitie uitzonderingen voor. De verschillende gevonden kenmerken zijn niet altijd even goed met elkaar in verband te brengen. Anderzijds hebben we bepaalde kenmerken die we op basis van de literatuur zouden verwachten, zoals sadisme en facetten van psychopathie, juist niet teruggevonden bij de totale geweldsgroep. Het is zeer waarschijnlijk dat er binnen de totale groep een nadere onderverdeling te maken is naar verschillende 'subtypen' gewelddadige verkrachters, of verschillende paden die tot het gewelddadige zedendelict leiden, alsook verschillende kenmerken van het geweldsgebruik.

160 Ter relativering: deels is de typering gebaseerd op de uitkomsten van bivariate analyses. De procentuele verschillen zijn weliswaar significant, maar kunnen betrekking hebben op een klein deel van de groep verkrachters. Het is daarnaast niet zo dat alleen de groep gewelddadigen scoort op bijvoorbeeld spijbelen tijdens het vervolgonderwijs. Dat doen de niet-gewelddadigen ook, alleen in mindere mate. De verschillen zijn met andere woorden graduëel. Tot slot is slechts een klein aantal gewelddadige verkrachters geïnterviewd (en geen niet-gewelddadigen).

6.6 Suggesties voor de opsporing

Gewelddadige verkrachtingen, die soms resulteren in de dood van het slachtoffer, komen in Nederland relatief weinig voor. Ook voor (zeden)rechercheurs zijn dit bijzondere zaken, en daarom wordt vaak advies gevraagd aan een (recherche)psycholoog. Uit onderzoek van Kocsis (2003) blijkt dat dit nuttig kan zijn, omdat rechercheurs hierdoor een beter beeld kunnen krijgen van de mogelijke dader. Het komt ook voor dat de politie in dergelijke zaken gebruikmaakt van gedragsanalytische ondersteuning. Bij de gedragsanalyse zijn zowel situationele (en mogelijk victimologische) aspecten als de mogelijke interactie tussen kenmerken van de situatie en kenmerken van de dader van belang om rekening mee te houden. In het geval er een slachtofferverklaring kan worden afgenomen, is het van het uiterste belang om zo veel mogelijk gedetailleerde informatie in kaart te brengen over de aanleiding tot het delict, het verbale en non-verbale gedrag van de dader tijdens het delict, met bijzondere aandacht voor volgorde van handelingen, exacte woorden en intonatie, kenmerken van de geweldstoepassing en de interactie met het slachtoffer daarbij, enzovoort.

In een opsporingsonderzoek naar een onbekende dader van een verkrachting is het gebruikelijk om in de politiesystemen (HKS) te zoeken naar geregistreerde verkrachters of zedendelinquenten in het algemeen. In de wetenschappelijke literatuur is al jaren bekend dat verkrachters vooral staan geregistreerd voor vermogensdelicten en geweldsmisdrijven (Van Wijk et al., 2006). Dit onderzoek bevestigt dat beeld, maar het blijkt tevens dat gewelddadigen minder geregistreerd lijken te staan voor geweldsmisdrijven dan niet-gewelddadigen. De onderzoeksresultaten lijken er ook op te wijzen dat juist de niet-gewelddadige verkrachters over het algemeen meer niet-seksuele gewelddadige antecedenten hebben. Uit de levensgeschiedenissen blijkt namelijk dat de gewelddadige zedenplegers zich op jongere leeftijd al schuldig (kunnen) maken aan relatief lichtere zedenvergrijpen, zoals voyeurisme, schennispleging of het onzedelijk betasten van voorbijgangers (aanranding). Deze lichtere vergrijpen leiden lang niet altijd tot een aangifte of veroordeling, maar mogelijk wel tot een mutatie in het bedrijfsprocessensysteem van de politie. Dergelijke gegevens bieden aangrijppunten voor het persoonsgerichte verdachtenverhoor, als 'opstap' voor het praten over het seksuele incident in het verleden en het huidige delict.

In lijn met het voorgaande is het van belang om niet zozeer uit te gaan van extraverte, antisociale criminelen, maar eerder van wat teruggetrokken, introverte personen. Gewelddadige verkrachtingen worden vooral gepleegd door mannen die niet opvallen in hun gedrag. De daders van gewelddadige verkrachting zijn vaker blank dan de niet-gewelddadige daders.

Een andere bevinding die van waarde kan zijn voor de opsporing is dat in gewelddadige verkrachtingen minder vaak een voertuig wordt gebruikt. Dit is interessant in het licht van geografisch profileren. Geografisch onderzoek toont aan dat de meeste verkrachters dicht bij huis opereren. Verder is er een verband tussen vervoermiddel en afstand. Verkrachters die een voertuig gebruiken, leggen grotere afstanden af, waardoor hun actieradius veel groter is (De Kleuver, Van den Eshof & Zwiers, 1996). Uit het feit dat bij gewelddadige verkrachtingen minder vaak een voertuig betrokken is, kan mogelijk worden afgeleid dat het werkgebied van de daders kleiner is dan in niet-gewelddadige zaken.¹⁶¹

Hierna bespreken we enkele suggesties voor het verdachtenverhoor. Uit dit onderzoek blijkt dat zowel persoonskenmerken van invloed kunnen zijn op de gewelddadige verkrachting (zoals negatieve opvoedsituatie, biologische factoren en kindertijdervaringen), als gelegenheidsfactoren vlak voor of tijdens het delict. Uit het hoofdstuk over de persoonskenmerken van gewelddadige verkrachters en uit de levensgeschiedenissen is gebleken dat we te maken hebben met mannen die problemen, boosheid of frustratie opkroppen of 'internaliseren' en in sociaal opzicht en in vergelijking met de niet-gewelddadigen introverter zijn. Zij kunnen zich insufficiënt en alleen voelen. Het zijn in het dagelijks leven tamelijk onopvallende mannen en geen gewelddadige en anti-sociale typen, eerder in zichzelf gekeerde passief-agressieve mannen. Dit onderzoek benadrukt het belang van een goed voorbereid en uitgevoerd persoonsgericht verhoor. De volgende vragen kunnen belangrijk zijn om een goed beeld te krijgen van de verdachte. Hoe staat de verdachte bekend bij leeftijdgenoten en in de leefgemeenschap? Hoe zien zijn dagelijkse activiteiten eruit? Wat is er te zeggen over zijn alcoholgebruik en in welke situaties gebeurt dat? De routinematige activiteiten van de verdachte kunnen worden vergeleken met de omstandigheden en de tijdslijn van het gepleegde delict. Dit pleit ervoor om getuigen uit de bredere omgeving van de verdachte hierover nader te horen (context rechercheren).

Een groot deel van de verkrachters heeft voor het delict behandeling voor allerlei 'problemen' gehad. Hoewel deze problemen eerder geen directe opsporingsimplicaties hadden, zijn zij wel betekenisvol wanneer een verdachte in beeld is. Door middel van onderzoek in de directe omgeving van de verdachte kan worden nagegaan of de verdachte eerder in contact is geweest met hulpverleningsinstanties dan wel behandelinstellingen, en wat de aard was van dit behandelcontact. Ook deze informatie kan de verdenking versterken dan wel verzwakken en biedt ingangen voor het verdachtenverhoor.

161 Aanvullend onderzoek kan meer licht werpen op het geografisch gedrag van zeer gewelddadige verkrachters.

Met betrekking tot de opvoedsituatie en het gezin waarbinnen de gewelddadige verkrachters opgroeien, weten we dat zij vaak uit relatief grote gezinnen komen en dat zij een problematische relatie kunnen hebben met broers en zussen. Dit is een laagdrempelig thema voor het persoonsgerichte verhoor. Uit wat voor gezin komt de verdachte? Hoe was het om in zo'n groot gezin op te groeien? Was er dan wel voldoende tijd voor hem? Wat voelde hij daarbij en hoe ging hij daarmee om? Voelt hij zich nu nog steeds regelmatig zo? Vertoont hij gedrag dat hij op jongere leeftijd liet zien nu nog steeds? Alcohol speelt een opvallende rol in de levens van de gewelddadige verkrachters. Het gebruik van alcohol is een belangrijk thema voor het verhoor. Wanneer gebruikt de verdachte normaal gesproken alcohol en/of andere middelen? Hoe voelt en gedraagt hij zich wanneer hij onder invloed is?

Wanneer het contact met de verdachte gelegd is en gesproken is over de achtergrond en het leven van de verdachte, kan nader worden onderzocht of er sprake is van krenking, stress of een andere *trigger* die tot het delict leidde. Dit kan meer licht werpen op het aanvankelijke motief voor het delict. Het feit dat gewelddadige verkrachters zich vaker gekrenkt of gefrustreerd voelen en dat zij gevoelens van frustratie en boosheid opkroppen (en mogelijk op een seksuele manier uiten), zijn tevens redenen om zeer voorzichtig het gesprek in te gaan en hun het gevoel te geven dat er naar hen geluisterd wordt. We weten ook dat de gewelddadige verkrachters minder vaak seksueel opgewonden zijn voorafgaande aan het delict. Bovendien kunnen het verkregen zicht daarop en het gesprek daarover fungeren als belangrijke opstap tot het verhoor.

Daarnaast merken we op dat de gewelddadige verkrachters vaker hun slachtoffer van tevoren selecteren, maar we hebben onvoldoende zicht gekregen op hoe deze selectie verloopt. Het zou dan ook, wanneer een verdachte bekend heeft, waardevol zijn om daar in het verhoor nog bijzondere aandacht aan te besteden. Waarom hebben ze voor die vrouw met die specifieke uiterlijke kenmerken gekozen? Wat bracht hen tot het delict bij die vrouw? Dit inzicht kan bijdragen aan de kennis omtrent het motief.

Tot slot benadrukken we dat het uitgevoerde onderzoek verkennend en voornamelijk beschrijvend van aard was. De suggesties voor de opsporing moeten daarom niet worden overschat. De resultaten verdienen nader onderzoek en zijn zeker niet een-op-een toepasbaar voor de opsporing.

6.7 Suggesties voor nader onderzoek

Gegeven de grote hoeveelheid literatuur over verkrachters en verkrachtingen is de kernvraag: wat was al bekend, wat is nieuw en welke consequenties zou dat kunnen hebben voor toekomstig onderzoek? Bekend is het gegeven dat verkrachters een heterogene groep vormen en dat bepaalde subtypen meer of minder geweld kunnen gebruiken. Nieuw is dat in dit onderzoek dat geweldsgebruik is geproblematiseerd *en* onderzocht vanuit verschillende perspectieven. Dit onderzoek toont aan dat delictgedrag, waaronder geweldsgebruik in verkrachtingen, kan variëren afhankelijk van kenmerken van de

situatie, zoals het verzet van het slachtoffer. Naast persoonskenmerken zijn kenmerken van het delict en met name van de situatie van invloed op het geweldsgebruik en de resulterende verwonding van een slachtoffer. Dit is een belangrijke bevinding, die breekt met het idee van het indelen van verkrachters in '(gedrags)typen' of het verbinden van motieven aan delicten. De bevinding ondersteunt de recente ontwikkeling om verkrachting en verkrachters te benaderen vanuit een multidimensionaal model. Ook de groep gewelddadige verkrachters zou in lijn met deze onderzoekstraditie nader bestudeerd moeten worden. Het in hoofdstuk 3 gepresenteerde model waarin de verschillende delictfasen zijn gekoppeld aan de verschillende vormen van geweld (mate en functie), kan als analytische leidraad dienen om het geweldsaspect binnen verkrachtingen verder te onderzoeken, maar verdient zeker verfijning. Daarnaast is nader onderzoek naar de criminele carrières van gewelddadige verkrachters relevant. Is er sprake van een ontwikkeling in ernst van verschillende soorten antecedenten, zoals van hands-off naar hands-on zedendelicten en/of van minder gewelddadig naar meer gewelddadig delictgedrag? In het bijzonder zou nader onderzoek naar verschillende mogelijke paden naar gewelddadige verkrachting (met subgroepen plegers) wenselijk zijn.

Er is in dit onderzoek geen samenhang gevonden tussen het ernstige geweld in verkrachtingen en bepaalde persoonlijkheidsstoornissen. Op basis van de literatuur was de verwachting dat psychopathie, of meer specifiek bepaalde elementen van psychopathie, een duidelijke rol zou spelen bij het gewelddadige karakter van sommige verkrachtingen. Dit is uit dit onderzoek niet gebleken. Enerzijds is dit te verklaren doordat in de bestudeerde Pro Justitia-rapportages geen diepgaand onderzoek is verricht naar de mate van psychopathie van de verdachten (zoals met de PCL-R). Anderzijds scoren de niet-gewelddadigen juist significant hoger op een van de componenten van psychopathie: de impulsieve en antisociale levensstijl (factor 2). Dit komt overeen met de andere bevindingen die erop wijzen dat de niet-gewelddadigen over het algemeen een meer antisociale levensstijl hebben, zoals bijvoorbeeld gedrags- en leerproblemen tijdens het vervolgonderwijs, omgang met delinquente vrienden, agressief en gewelddadig gedrag naar leeftijdgenoten, en dat zij vaker onder behandeling zijn geweest voor persoonlijkheidsproblematiek. De algemene verwachting vooraf was dat de gewelddadige verkrachters over het algemeen een meer gewelddadig profiel zouden laten zien. Eerder wetenschappelijk onderzoek suggereert dat juist de combinatie van factor 2 van psychopathie met een seksueel deviante voorkeur of hyperseksualiteit verantwoordelijk is voor seksueel geweld.¹⁶² Helaas hebben we met dit onderzoek te weinig zicht gekregen op de seksuele voorkeuren en fantasieën van de daders. De fantasieën en andere aspecten van de belevingswereld bleven in de persoonsdossiers onderbelicht. Deze laatste aspecten zijn dan ook moeilijk te onderzoeken vanwege het sterk subjec-

162 Bijvoorbeeld Hildebrand et al. (2004); Knight & Guay (2006); Van Beek & Mulder (2007); Walsh et al. (2007); Walsh & Kosson (2008). Zie hoofdstuk 4 voor nadere toelichting.

tieve karakter. Toch is aanvullend onderzoek naar de seksuele voorkeuren en fantasieën van gewelddadige verkrachters, in combinatie met andere persoonlijkheids- en delictkenmerken, wenselijk.

Vergeleken met de groep niet-gewelddadige verkrachters treden bepaalde gedragseigenschappen van gewelddadige verkrachters op de voorgrond: het gaat om teruggetrokken, sociaal geremde daders die alle frustratie oppotten en die onder invloed van alcohol en/of drugs afreageren op het slachtoffer door middel van een gewelddadig zedendelict. De verwachting is dat binnen deze mogelijk heterogene groep ook weer relevante dimensies te onderscheiden zijn.

Hetzelfde geldt voor kenmerken van het slachtoffer – victimologie – en de interactie tussen dader en slachtoffer. Met name over slachtofferkenmerken in relatie tot slachtofferselectie en modus operandi is geen wetenschappelijke kennis voorhanden. Dit onderzoek geeft wel aan dat dergelijke kenmerken onderscheidend kunnen zijn voor het geweldsgebruik tijdens verkrachtingen. Aanvullend onderzoek zou moeten uitwijzen hoe deze relatie precies geduid kan worden.

Geraadpleegde literatuur

- Abel, G., Osborn, C. & Twigg, D. (1993). Sexual assault through the life span: Adult offenders with childhood histories. In H. Barbaree, W. Marshall & S. Hudson (Eds.), *The juvenile sex offender*. New York: Guilford Press.
- Alish, Y., Birger, M., Manor, N., Kertzman, S., Zerzion, M., Kotler, M. & Strous, R.D. (2007). Schizophrenia sex offenders: A clinical and epidemiological comparison study. *International Journal of Law and Psychiatry*, 30(6), 459-466.
- Alison, L., Bennell, C., Ormerod, D. & Mokros, A. (2002). The personality paradox in offender profiling: A theoretical review of the processes involved in deriving background characteristics from crime scene actions. *Psychology, Public Policy and Law*, 8(1), 115-135.
- Alison, L.J., Smith, M.D., Eastman, O. & Rainbow, L. (2003). Toulmin's philosophy of argument and its relevance to offender profiling. *Psychology, Crime and Law*, 9(2), 173-183.
- Alison, L., West, A. & Goodwill, A. (2004). The academic and the practitioner: Pragmatists' views of offender profiling. *Psychology, Public Policy and Law*, 10, 71-101.
- Babyak, M.A. (2004). What you see may not be what you get: A brief, nontechnical introduction to overfitting in regression-type mode. *Psychosomatic Medicine*, 66, 411-421.
- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Barbaree, H.E. (2005). Psychopathy, treatment behavior, and recidivism: An extended follow-up of Seto and Barbaree. *Journal of Interpersonal Violence*, 20(9), 1115-1131.
- Barbaree, H.E. & Marshall, W.L. (1991). The Role of Male Sexual Arousal in Rape: Six Models. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 39(5), 621-630.
- Baumrind, D. (1991). The influence of parenting style on adolescent competence and substance use. *Journal of Early Adolescence*, 11(1), 56-95.
- Beauregard, E., Lussier, P. & Proulx, J. (2005). The role of sexual interests and situational factors on rapists' modus operandi: Implications for offender profiling. *Legal and Criminological Psychology*, 10(2), 265-278.
- Beauregard, E. & Proulx, J. (2002). Profiles in the offending process of nonserial sexual murderers. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 46(4), 386-399.
- Beech, A., Fisher, D. & Ward, T. (2005). Sexual Murderers' Implicit Theories. *Journal of Interpersonal Violence*, 20(11), 1366-1389.

- Beek, D.J. van (1999). *De delictscenarioprocedure bij seksueel agressieve delinquenten*. Deventer: Gouda Quint.
- Beek, D.J. van (2005). Het nut van profielbeschrijvingen van verkrachters. *Patient Care Neuropsychiatrie & Gedragsneurologie*, oktober, 195-197.
- Beek, D. van & Mulder, J. (2007). *Het zelfregulatiemodel in delictroutes. Handleiding. Deel 1: Diagnostiek*. Utrecht: Forum Educatief. Nederlandse bewerking van T. Ward, J. Bickley, S.D. Webster, D. Fisher, A. Beech & H. Eldridge (2004). *The Self-Regulation Model of the Offense and Relapse Process: A Manual. Volume 1: Assessment*. Victoria: Pacific Psychological Assessment Corporation.
- Beek, M. ter, Eshof, P. van den & Mali, B. (2010). Statistical modelling in the investigation of stranger rape. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, 7(1), 31-47.
- Berger, P.B., Berner, W., Bolterauer, J., Gutierrez, K. & Berger, K. (1999). Sadistic personality disorder in sex offenders: Relationship to antisocial personality disorder and sexual sadism. *Journal of Personality Disorders*, 13(2), 175-186.
- Berner, W., Berger, P. & Hill, A. (2003). Sexual sadism. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 47(4), 383-395.
- Blaauw, E., Ferenschild, K., Koppen, P.J. van & Sheridan, L.P. (2002). Gedragskundige daderprofilering. In P.J. van Koppen, D.J. Hessing, H.L.G.J. Merckelbach & H.F.M. Crombag (red.), *Het recht van binnen: Psychologie van het recht* (p. 217-236). Deventer: Kluwer.
- Blanchard, R., Cantor, J.M. & Robichaud, L.K. (2006). Biological factors in the development of sexual deviance and aggression in males. In H.E. Barbaree & W.L. Marshall (Eds.), *The Juvenile Sex Offender* (p. 77-104). New York: The Guilford Press.
- Blokland, A., Grimbergen, K., Bernasco, W. & Nieuwbeerta, P. (2010). Criminaliteit en etniciteit: Criminele carrières van autochtone en allochtone jongeren uit het geboortecohort 1984. *Tijdschrift voor Criminologie*, 52(2), 122-152.
- Boer, D.P., Hart, S.D., Kropp, P.R. & Webster, C.D. (2001). *SVR-20: Richtlijnen voor het beoordelen van het risico van seksueel gewelddadig gedrag*. (M. Hildebrand, C. de Ruiter & D. van Beek, redactie en vertaling). Utrecht: Dr. Henri van der Hoeven Stichting.
- Bogaerts, S., Daalder, A.L. & Essers, A.A.M. (2005). Interpersoonlijke vaardigheden bij pedoseksuelen: De kortzichtigheid van attitudeonderzoek. *Justitiële Verkenningen*, 1, 58-74.
- Bogers, C.H.M. (2000). Wat er ook gebeurt: Over veiligheidsaspecten in de omgang. In T.I. Oei & M.S. Groenhuijsen (red.), *Forensische psychiatrie anno 2000. Actuele ontwikkelingen in breed perspectief* (p. 317-330). Deventer: Gouda Quint.
- Bootsma, L. (2004). *(In)consistent gedrag van serieverkrachters – een onderzoek naar verschillende gedragsthema's die bij het linken van zaken een rol spelen*. Zoetermeer: KLPD.

- Brecklin, L.R. & Ullman, S.E. (2010). The Roles of Victim and Offender Substance Use in Sexual Assault Outcomes. *Journal of Interpersonal Violence*, 25(8), 1503-1522.
- Briken, P., Habermann, N., Berner, W. & Hill, A. (2005). The influence of brain abnormalities on psychosocial development, criminal history and paraphilias in sexual murderers. *Journal of Forensic Science*, 50(5), 1204-1208.
- Briken, P., Hill, A. & Berner, W. (2006). Paraphilien und Sexualdelinquenz: Neurobiologische und neuropsychologische Aspekte. Eine Übersicht. *Zeitschrift für Sexualforschung*, 19(4), 295-314.
- Briken, P., Hill, A., Habermann, N., Kafka, M.P. & Berner, W. (2010). Paraphilia-related disorders and personality disorders in sexual homicide perpetrators. *Sexual Offender Treatment*, 5(1).
- Briken, P., Nika, E. & Berner, W. (2000). Alkoholisierung und Alkoholprobleme im Zusammenhang mit sexuell motivierten Tötungsdelikten. Eine thematische Übersicht und Ergebnisse aus 30 psychiatrischen Gutachten. *Recht und Psychiatrie*, 18(4), 183-188.
- Brown, S.L. & Forth, A.E. (1997). Psychopathy and Sexual Assault: Static Risk Factors, Emotional Precursors, and Rapist Subtypes. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 65(5), 848-857.
- Bukatko, D. & Daehler, M.W. (2001). *Child Development: A Thematic Approach*. Boston: Houghton Mifflin Company.
- Bullens, R. (2000). Risicotaxatie bij de individuele zedendelinquent: Historische, klinische en situationele risicofactoren. In T.I. Oei & M.S. Groenhuijsen (red.), *Forensische psychiatrie anno 2000. Actuele ontwikkelingen in breed perspectief* (p. 279-299). Deventer: Gouda Quint.
- Bumby, K.M. & Bumby, N.H. (1997). Adolescent female sexual offenders. In B.K. Schwartz & H.R. Cellini (Eds.), *The sex offender: Corrections, Treatment and Legal Practice* (p. 10.1-10.16). Kingston, NJ: Civic Research Institute.
- Burgess, A.W., Commons, M.L., Safarik, M.E., Loooper, R.R. & Ross, S.N. (2007). Sex Offenders of the Elderly: Typology and Predictors of Severity of Crime. *Aggression and Violent Behavior*, 12, 582-597.
- Buschman, J. & Beek, D. van (2004). Behandeling van seksueel delinquenten met een persoonlijkheidsstoornis. *Tijdschrift Directieve therapie - special section: het behandelen van seksuele stoornissen*, 23, april. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Cale, E.M. & Lilienfeld, S.O. (2006). Psychopathy factors and risk for aggressive behaviour: A test of the 'threatened egotism' hypothesis. *Law and Human Behavior*, 30(1), 51-74.
- Canter, D. (2000). Offender profiling and criminal differentiation. *Legal and Criminal Psychology*, 5, 23-46.

- Canter, D., Bennell, C., Alison, L.J. & Reddy, S. (2003). Differentiating Sex Offences: A Behaviorally Based Thematic Classification of Stranger Rapes. *Behavioral Sciences and the Law*, 21, 157-174.
- Canter, D. & Heritage, R. (1990). A multivariate model of sexual offending behaviour: Developments in 'offender profiling'. *Journal of forensic psychiatry*, 1(2), 185-212.
- Canter, D.V., Alison, L.J., Alison, E. & Wentink, N. (2004). Organized-disorganized typology of serial murder: Myth or model? *Psychology, Public Policy and Law*, 3, 293-320.
- Carter, A.J. & Hollin, C.R. (2010). Characteristics of non-serial sexual homicide offenders: A review. *Psychology, Crime & Law*, 16(1-2), 25-45.
- Cooke, D.J. & Michie, C. (2001). Refining the construct of psychopathy: Towards a hierarchical model. *Psychological Assessment*, 13(2), 171-188.
- Daversa, M.T., Sitnikov, L. & Knight, R.A. (2006). *Investigating the Relation of Secondary Psychopathy and Borderline Personality Features in a Sample of Sexual Offenders*. Poster, presented at the Annual Meeting of the Society for Research in Psychopathology.
- Davies, A., Wittebrood, K. & Jackson, J.L. (1998). *Predicting the Criminal Record of a Stranger Rapist*. Londen: Home Office.
- Declercq, F. (2008a). Seksueel geweld ten aanzien van vrouwen. In F. Declercq (red.), *Seksuele, geweld- en levensdelicten: Psychopathologie van daders* (p. 47-66). Leuven/Voorburg: Acco.
- Declercq, F. (2008b). Affectief en predatorisch geweld. In F. Declercq (red.), *Seksuele, geweld- en levensdelicten: Psychopathologie van daders* (p. 67-86). Leuven/Voorburg: Acco.
- Dern, H., Dern, C., Horn, A. & Horn, U. (2009). The fire behind the smoke: A reply to Snook and colleagues. *Criminal Justice and Behavior*, 36(10), 1085-1090.
- Dickey, R., Nussbaum, D., Chevonneau, K. & Davidson, H. (2002). Age as a differential characteristic of rapists, pedophiles and sexual sadists. *Journal of Sex & Marital Therapy*, 28(3), 211-218.
- Douglas, J.E., Burgess, A.W., Burgess, A.G. & Ressler, R.K. (1992). *Crime classification manual: A standard system for investigating and classifying violent crime*. New York: Simon & Schuster.
- Douglas, J. & Munn, C. (1990). Violent crime scene analysis: Modus operandi, signature and staging. *FBI Law Enforcement Bulletin*, 1, 61.
- Dunsieth, N.W., Nelson, E.B., Brusman-Lovins, L.A., Holcomb, J.L., Bechman, A., Welge, J.A., Roby D., Taylor, P. Jr, Soutullo, C.A. & McElroy, S.L. (2004). Psychiatric and legal features of 113 men convicted of sexual offenses. *Journal of Clinical Psychiatry*, 65, 292-300.

- Eggen, A.Th.J. & Goudriaan, H. (2008). Criminaliteit en opsporing. In A.Th.J. Eggen & S.N. Kalidien (red.), *Criminaliteit en rechtshandhaving 2007* (p. 105-147). Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
- Ellis, L. (1993). Rape as a biosocial phenomenon. In G.C.N. Hall, R. Hirschman, J.R. Graham & M.S. Zaragoza (Eds.), *Sexual aggression: Issues in etiology, assessment and treatment* (p. 17-41). Washington DC: Taylor & Francis.
- Eshof, P. van den, Bootsma, L. & Brandt, C. (2007). Het traceren van serieplegers. In A.Ph. van Wijk, R.A.R. Bullens & P. van den Eshof, *Facetten van zedencriminaliteit* (p. 421-430). Den Haag: Elsevier.
- Eshof, P. van den & Nierop, N.M. (2007). Bijzondere beschuldigingen van seksueel misbruik. In A.Ph. van Wijk, R.A.R. Bullens & P. van den Eshof, *Facetten van zedencriminaliteit* (p. 167-182). Den Haag: Elsevier.
- Everaerd, W., Cohen-Kettenis, P.T. & Dekker, J. (2000). Seksuele stoornissen en gender-identiteitstoornissen. In W. Vandereycken, C.A.L. Hoogduin & P.M.G. Emmelkamp (red.), *Handboek psychopathologie. Deel 1, Basisbegrippen* (p. 333-359). Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Fishbein, D.H. (1992). The psychobiology of female aggression. *Criminal Justice and Behavior*, 19(2), 99-126.
- Fisher, D. & Beech, A.R. (2007). The implicit theories of rapists and sexual murderers. In T.A. Gannon, T. Ward & A.R. Beech (Eds.), *Aggressive offenders' cognitions*. Chicester: John Wiley & Sons.
- Francis, B. & Soothill, K. (2000). Does sex offending lead to homicide? *Journal of Forensic Psychiatry*, 11(1), 49-61.
- Frenken, J. (1995). De verkrachter bestaat niet. *Maandblad Geestelijke volksgezondheid*, 9, 944-957.
- Frenken, J. (2002). Seksuele misdrijven en seksuele delinquenten. In P.J. van Koppen, D.J. Helsing, H.L.G.J. Merkelbach & H.F.M. Crombach. *Het recht van binnen: Psychologie van het recht* (p. 139-176). Deventer: Kluwer.
- Frenken, J., Gijs, L. & Beek, D. van (1996). Seksuele delinquenten in Nederland. Incidentie, kenmerken en behandeling van de plegers. *Maandblad Geestelijke volksgezondheid*, 4, 372-389.
- Frenken, J., Ruitenbergh, D. & Rombouts, S. (1995). *Terugvechten: Verzet van vrouwen tegen verkrachting*. Delft: Eburon.
- Gijs, L. (2002). Etiologische theorieën over seksueel agressief gedrag. *Tijdschrift voor Seksuologie*, 26, 9-25.
- Gijs, L., Vroege, J. & Gooren, L. (2004). Parafilieën en aanverwante stoornissen. In L. Gijs et al. (red), *Seksuologie* (p. 467-470). Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Goodwill, A.M. & Alison, L.J. (2007). When is profiling possible? Offence planning and aggression as moderators in predicting offender age from victim age in stranger rape. *Behavioral Sciences and the Law*, 25, 823-840.

- Goodwill, A.M., Alison, L.J. & Beech, A.R. (2009). What works in offender profiling? A comparison of typological, thematic and multivariate models. *Behavioral Sciences and the Law*, 27, 507-529.
- Gratzer, T. & Bradford, J.M.W. (1995). Offender and offense characteristics of sexual sadists: A comparative study. *Journal of Forensic Sciences*, 3, 450-455.
- Groth, A.N. & Birnbaum, H.J. (1979). *Men who rape: The psychology of the offender*. New York: Plenum Press.
- Groth, A.N., Burgess, A.W. & Holmstrom, L.L. (1977). Rape: Power, anger and sexuality. *American Journal of Psychiatry*, 134(11), 1239-1243.
- Grubin, D. (1994). Sexual murder. *British Journal of Psychiatry*, 165, 624-629.
- Haan, S. de (2008). *Het verband tussen middelenmisbruik, psychopathie en recidive bij zedendelinquenten in Nederland*. Utrecht: Universiteit Utrecht/Dr. Henri van der Hoeven Kliniek.
- Häkkinen, H., Lindlöf, P. & Santtila, P. (2004). Crime Scene Actions and Offender Characteristics in a Sample of Finnish Stranger Rapes. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, 1, 17-32.
- Hall, G.C.N. & Hirschman, R. (1991). Toward a Theory of Sexual Aggression: A Quadripartite Model. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 59(5), 662-669.
- Hall, G.C.N. & Hirschman, R. (1993). Use of a new laboratory methodology to conceptualise sexual aggression. In G.C.N. Hall, R. Hirschman, J.R. Graham & M.S. Zaragoza (Eds.), *Sexual aggression: Issues in etiology, assessment and treatment* (p. 115-134). Washington DC: Taylor & Francis.
- Hanson, R.K. (2009). The psychological assessment of risk for crime and violence. *Canadian Psychology*, 50(3), 172-182.
- Hanson, R.K. & Bussière, M.T. (1998). Predicting relapse: A meta-analysis of sexual offender recidivism studies. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 66(2), 348-362.
- Hanson, R.K. & Morton-Bourgon, K.E. (2005). The Characteristics of Persistent Sexual Offenders: A Meta-Analysis of Recidivism Studies. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 73(6), 1154-1163.
- Hanson, R.K., Morton, K.E. & Harris, A.J.R. (2003). Sexual offender recidivism risk: What we know and what we need to know. *Annals New York Academy of Science*, 989, 154-166.
- Hare, R.D. (1991). *Manual for the revised Psychopathy Checklist*. Toronto: Multi-Health Systems.
- Hare, R.D. (1999). Psychopathy as a risk factor for violence. *Psychiatric Quarterly*, 70(3), 181-197.
- Hart, S.D. (1998). *Assessing Psychopathy: An Overview of the Hare Scales*. Presentation at Simon Fraser University, Vancouver Canada.

- Hazelwood, R.R. (2001). Analyzing the rape and profiling the offender. In R.R. Hazelwood & A.W. Burgess (Eds.), *Practical aspects of rape investigation* (3rd ed.) (p. 133-164). New York: CRC Press.
- Hazelwood, R. & Burgess, A.W. (2001). *Practical aspects of rape investigation: A multidisciplinary approach* (3rd ed.). Boca Raton, FL: CRC Press.
- Hazelwood, R.R. & Warren, J.I. (2001). The Serial Rapist. In R.R. Hazelwood & A.W. Burgess (Eds.), *Practical Aspects of Rape Investigation: A Multidisciplinary Approach* (p. 435-461). Boca Raton: CRC Press.
- Hazelwood, R.R., Reboussin, R. & Warren, J.I. (1989). Serial rape: Correlates of increased aggression and the relationship of offender pleasure to victim resistance. *Journal of Interpersonal Violence*, 4, 65-78.
- Heide, W. van der & Eggen, A.Th.J. (2007). *Criminaliteit en rechtshandhaving 2006: Ontwikkelingen en samenhangen*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
- Hendriks, J. (2004). Meisjes als zedendelinquent: Een exploratieve studie. *Tijdschrift voor Seksuologie*, 28, 67-74.
- Hildebrand, M. (2005). *Psychopathy in the treatment of forensic psychiatric patients*. Doctoral thesis University of Amsterdam. Amsterdam: Dutch University Press.
- Hildebrand, M., Ruiters, C. de & Vogel, V. de (2004). Psychopathy and Sexual Deviance in Treated Rapists: Association with Sexual and Nonsexual Recidivism. *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, 16(1), 1-24.
- Hill, A., Habermann, N., Berner, W. & Briken, P. (2006). Sexual sadism and sadistic personality disorder in sexual homicide. *Journal of Personality Disorders*, 20(6), 671-684.
- Hill, A., Habermann, N., Klusmann, D., Berner, W. & Briken, P. (2008). Criminal Recidivism in Sexual Homicide Perpetrators. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 52(1), 5-20.
- Holt, S.E., Meloy, J.R. & Strack, S. (1999). Sadism and psychopathy in violent and sexually violent offenders. *The Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*, 27(1), 23-32.
- Hudson, S.M., Ward, T. & McCormack, J.C. (1999). Offense Pathways in Sexual Offenders. *Journal of Interpersonal Violence*, 14, 779-798.
- Hunt (2005). *A study into elderly and non-elderly female sexual assault: A comparison of offence and offender demographics and offender behaviour*. Department of Psychology, University of Plymouth.
- Junger, M. & Dijk, J. van (2008). Vroegtijdige interventie verdient zichzelf terug: Ingrijpen voor de toekomst. *Secondant*, 2 (april), 26-29.
- Kaasjager, J. (2004). Denken zoals de dader: Profiling in moord- en zedenzaken. *Recherchemagazine*, 3(3), 16-17. Zoetermeer: Bureau De Redactie.
- Kaufman, K.L., Wallace, A.M., Johnson, C.F. & Reeder, M.L. (1995). Comparing female and male perpetrators' modus operandi: Victim's reports of sexual abuse. *Journal of Interpersonal Violence*, 3, 322-333.

- Keppel, R.D. & Walter, R. (1999). Profiling killers: A revisited classification model for understanding sexual murder. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 43, 417-437.
- Kirsch, L.G. & Becker, J.V. (2007). Emotional deficits in psychopathy and sexual sadism: Implications for violent and sadistic behaviour. *Clinical Psychology Review*, 27, 904-922.
- Kleuver, E.E. de, Eshof, P. van den & Zwiers, H. (1996). Waar woont de dader? Verkrachtingen en geografische gegevens. *Modus*, 5(2).
- Knight, R.A. (1999). Validation of a typology for rapists. *Journal of Interpersonal Violence*, 14, 297-323.
- Knight, R.A. (2010). Typologies for rapists: The generation of a new structural model. In A. Schlink (Ed.), *The sexual predator* (Vol. 4) (p. 17-1-17-18). New York: Civic Research Institute.
- Knight, R.A. & Guay, J.P. (2006). The role of psychopathy in sexual coercion against women. In C. Patrick (Ed.), *Handbook of Psychopathy* (p. 512-521). New York: Guilford Press.
- Knight, R.A. & Prentky, R.A. (1990). Classifying sexual offenders: the development and corroboration of taxonomic models. In W.L. Marshall, D.R. Laws & H.E. Barbaree (Eds.), *Handbook of sexual assault: Issues, theories and treatment of the offender* (p. 23-54). New York: Plenum Press.
- Knight, R.A. & Sims-Knight, J.E. (2003). The developmental antecedents of sexual coercion against women: Testing alternative hypotheses with structural equation modeling. In R.A. Prentky, E.S. Janus & M.C. Seto (Eds.), *Sexually coercive behaviour: Understanding and management* (p. 72-85). New York: The New York Academy of Sciences.
- Knight, R.A. & Sims-Knight, J.E. (2004). Testing an Etiological Model for Male Juvenile Sexual Offending Against Females. *Journal of Child Sexual Abuse*, 13(3/4), 33-55.
- Kocsis, R.N. (2003). An empirical assessment of content in criminal psychological profiles. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 47(1), 37-46.
- Kocsis, R.N., Cooksey, R.W. & Irwin, H.J. (2002a). Psychological Profiling of Offender Characteristics From Crime Behaviors in Serial Rape Offences. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 46(2), 144-169.
- Kocsis, R.N., Cooksey, R.W. & Irwin, H.J. (2002b). Psychological profiling of sexual murders: An empirical model. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 46(5), 532-554.
- Kocsis, R.N., Irwin, H.J., Hayes, A.F. & Nunn, R. (2000). Expertise in psychological profiling: A comparative assessment. *Journal of Interpersonal Violence*, 15, 311-331.

- Kocsis, R.N., Middeldorp, J. & Try, A.C. (2005). Cognitive processes in criminal profile construction: A preliminary study. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 49, 662-681.
- Kogel, C. de (2008). *De hersenen in beeld*. Den Haag: WODC.
- Kool, R. (2007). Strafbare seksualiteit. In A.Ph. van Wijk, R.A.R. Bullens & P. van den Eshof, *Facetten van zedencriminaliteit* (p. 99-124). Den Haag: Elsevier.
- Lanier, M.M. & Henry, S. (2004). *Essential Criminology*. Oxford: Westview Press.
- Lehnecke, K.M. (2000). Zedendelinquentie: Een eeuwige zoektocht? In T.I. Oei & M.S. Groenhuijsen (red.), *Forensische psychiatrie anno 2000: Actuele ontwikkelingen in breed perspectief* (p. 259-278). Deventer: Gouda Quint.
- Levi, M. & Maguire, M. (2002). Violent crime. In M. Maguire, R. Morgan & R. Reinder (Eds.), *The Oxford Handbook of Criminology* (p. 795-843). New York: Oxford University Press.
- Loeber, R. & Farrington, D.P. (1998). *Serious & violent juvenile offenders: Risk factors and successful interventions*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Luntz Weiler, B. & Spatz Widom, C. (1996). Psychopathy and violent behaviour in abused and neglected young adults. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 6(3), 253-271.
- Malamuth, N.M., Heavey, C.L. & Linz, D. (1993). Predicting men's antisocial behaviour against women: The interaction model of sexual aggression. In G.C.N. Hall, R. Hirschman, J.R. Graham & M.S. Zaragoza (Eds.), *Sexual aggression: Issues in etiology, assessment and treatment* (p. 63-97). Washington DC: Taylor & Francis.
- Malamuth, N.M., Heavey, C.L., Linz, D., Barnes, G. & Acker, M. (1995). Using the Confluence Model of Sexual Aggression to predict men's conflict with women: A ten year follow-up study. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69(2), 353-369.
- Malamuth, N.M., Sockloskie, R.J., Koss, M.P. & Tanaka, J.S. (1991). Characteristics of Aggressors Against Women: Testing a Model Using a National Sample of College Students. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 59(5), 670-681.
- Mantgem, J. van, Nobelen, D. van & Uljee, N. (2009). *Landelijk Verdachtenbeeld 2008*. Zoetermeer: Dienst IPOL.
- Marle, H. van (2007). Psychische stoornissen bij zedendelinquenten. In A.Ph. van Wijk, R.A.R. Bullens & P. van den Eshof (red.), *Facetten van zedencriminaliteit* (p. 277-286). Den Haag: Reed Business Information.
- Marle, H.J.C. van, Putten, C.M. van & Ridder, M.J.J. de (1995). De zedendelinquent in het Pieter Baan Centrum. *Tijdschrift voor Psychiatrie*, 37, 285-298.
- Marshall, W.L. (2007). Diagnostic issues, multiple paraphilias and comorbid disorders in sexual offenders: Their incidence and treatment. *Aggression and Violent Behavior*, 12, 16-35.

- Marshall, W.L. & Barbaree, H.E. (1990). An integrated theory of the etiology of sexual offending. In W.L. Marshall, D.R. Laws & H.E. Barbaree (Eds.), *Handbook of sexual assault: Issues, theories and treatment of the offender* (p. 257-278). New York: Plenum Press.
- Marshall, W.L. & Kennedy, P. (2003). Sexual sadism in sexual offenders: An elusive diagnosis. *Aggression and Violent Behavior*, 8(1), 1-22.
- Marshall, W.L. & Yates, P. (2004). Diagnostic issues in sexual sadism among sexual offenders. *Journal of Sexual Aggression*, 10(1), 21-27.
- Martineau, M. & Corey, S. (2008). Investigating the Reliability of the Violent Crime Linkage Analysis System (ViCLAS) Crime Report. *Journal of police and criminal psychology*, 23(2), 51-60.
- McCabe, M.P. & Wauchope, M. (2005). Behavioral Characteristics of Men Accused of rape: Evidence for Different Types of Rapists. *Archives of Sexual Behavior*, 34(2), 241-253.
- Meloy, J.R. (2000). The nature and dynamics of sexual homicide: An integrative review. *Aggression & Violent Behavior*, 5(1), 1-22.
- Mokros, A. & Alison, L. (2002). Is Offender Profiling Possible? Testing the predicted homology of crime scene actions and background characteristics in a sample of rapists. *Journal of Legal & Criminological Psychology*, 7, 25-43.
- Myers, W.C., Chan, H.C., Justen Vo, E. & Lazarou, E. (2010). Sexual Sadism, Psychopathy, and Recidivism in Juvenile Sexual Murderers. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, 7, 49-58.
- Myers, W.C., Husted, D.S., Safarik, M.E. & O'Toole, M.E. (2006). The motivation behind serial sexual homicide: Is it sex, power, and control, or anger? *Journal of Forensic Science*, 51(4), 900-907.
- Nieuwbeerta, P. & Leistra, G. (2007). *Dodelijk geweld. Moord en doodslag in Nederland*. Amsterdam: Uitgeverij Balans.
- Nouvion, S.O., Cherek, D.R., Lane, S.D., Tcheremissine, O.V. & Lieving, L.M. (2007). Human proactive aggression: Association with personality disorders and psychopathy. *Aggressive Behavior*, 33, 552-562.
- Ohlrichs, Y. (2007). Normale seksuele ontwikkeling. In A.Ph. van Wijk, R.A.R. Bullens & P. van den Eshof (red.), *Facetten van zedencriminaliteit* (p. 15-34). Den Haag: Reed Business Information.
- Oliver, L.L. & Chambers, K. (1993). Introduction: Etiology and assessment. In G.C.N. Hall, R. Hirschman, J.R. Graham & M.S. Zaragoza (Eds.), *Sexual aggression: Issues in etiology, assessment and treatment* (p. 7-16). Washington DC: Taylor & Francis.
- Oliver, M.E. & Wong, S.C.P. (2006). Psychopathy, sexual deviance and recidivism among sex offenders. *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, 18(1), 65-82.

- O'Reilly, G., Carr, A. & Bullens, R.A.R. (2007). Ontwikkelingsmodellen seksueel misbruik. In A.Ph. van Wijk, R.A.R. Bullens & P. van den Eshof (red.), *Facetten van zedencriminaliteit* (p. 53-69). Den Haag: Reed Business Information.
- Ouimet, M., Guay, J.P. & Proulx, J. (2000). Analyse de la gravité des agressions sexuelles de femmes adultes et de ses déterminants. *Revue Internationale de Criminologie et de Police Technique et Scientifique*, 2, 157-172.
- Patrick, C.J. & Zempolich, K.A. (1998). Emotion and aggression in the psychopathic personality. *Aggression and Violent Behavior*, 3(4), 303-338.
- Pithers, W.D. (1993). Treatment of rapists: Reinterpretation of early outcome data and exploratory constructs to enhance therapeutic efficacy. In G.C.N. Hall, R. Hirschman, J.R. Graham & M.S. Zaragoza (Eds.), *Sexual aggression: Issues in etiology, assessment and treatment* (p. 167-196). Washington DC: Taylor & Francis.
- Polaschek, D.L.L. & Hudson, S.M. (2004). Pathways to rape: Preliminary examination of patterns in the offence processes of rapists and their rehabilitation implications. *Journal of Sexual Aggression*, 10(1), 7-20.
- Polaschek, D.L.L., Hudson, S.M., Ward, T. & Siegert, R.J. (2001). Rapists' Offense Processes: A Preliminary Descriptive Model. *Journal of Interpersonal Violence*, 16(6), 523-544.
- Polaschek, D.L.L. & Ward, T. (2002). The implicit theories of potential rapists: What our questionnaires tell us. *Aggression and Violent Behavior*, 7(4), 385-406.
- Porter, S., Fairweather, D., Drugge, J., Herve, H., Birt, A. & Boer, D.P. (2000). Profiles of psychopathy in incarcerated sexual offenders. *Criminal Justice and Behavior*, 27(2), 216-233.
- Prentky, R.A. & Knight, R.A. (1991). Identifying critical dimensions for discriminating among rapists. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 59(5), 643-661.
- Proulx, J., Beauregard, E. & Nichole, A. (2002). *Developmental, personality and situational factors in rapists and sexual murderers of women*. Paper presented at the 21st Annual Conference of the Association for the Behavioral Treatment of Sexual Abusers, Montreal, Canada.
- Ressler, R.K., Burgess, A.W. & Douglas, J.E. (1988). *Sexual homicide: Patterns and motives*. Lexington, MA: D.C. Heath.
- Ryan, G. (2010). Patterns of affect and cognition: Dynamics associated with behaviour. In G. Ryan, T. Lleversee & S. Lane (Eds.), *Juvenile Sexual Offending* (3rd ed.) (p. 101-115). New Jersey: Wiley & Sons.
- Safarik, M.E. & Jarvis, J.P. (2005). Examining Attributes of Homicides: Toward Quantifying Qualitative Values of Injury Severity. *Homicide Studies*, 9(3), 1-21.
- Safarik, M.E., Jarvis, J.P. & Nussbaum, K.E. (2002). Sexual homicide of elderly females: Linking offender characteristics to victim and crime scene attributes. *Journal of Interpersonal Violence*, 17(5), 500-525.
- Santtila, P., Junkkila, J. & Sandnabba, N. (2005). Behavioural linking of stranger rapes. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, 2(2), 87-103.

- Santtila, P., Pakkanen, T., Zappalà, A., Bosco, D., Valkama, M. & Mokros, A. (2008). Behavioural crime linking in serial homicide. *Psychology, Crime and Law*, 14(3), 245-265.
- Schmekel, N. (2001). *Analyse des Variables Associées au Niveau de Violence Utilisé Lors de l'Aggression Sexuelle de Femmes Adultes*. Unpublished doctorate dissertation. Montreal: University of Montreal.
- Schoenmakers, Y.M.M. (2006). *De betekenis van geweld in verkrachtingen en seksuele moorden* (masterthesis Criminologie). Amsterdam/Apeldoorn: Vrije Universiteit/ Politieacademie.
- Serin, R.C., Malcolm, P.B., Khanna, A. & Barbaree, H.E. (1994). Psychopathy and deviant sexual arousal in incarcerated sexual offenders. *Journal of Interpersonal Violence*, 9(1), 3-11.
- Seto, M.C. & Barbaree, H.E. (1999). Psychopathy, treatment behaviour and sex offender recidivism. *Journal of Interpersonal Violence*, 14, 1235-1248.
- Silva, J.A., Leong, G.B. & Ferrari, M.M. (2004). A neuropsychiatric developmental model of serial homicidal behaviour. *Behavioral Sciences and the Law*, 22(6), 787-799.
- Snook, B., Cullen, R.M., Bennell, C., Taylor, P.J. & Gendreau, P. (2008). The criminal profiling illusion: What's behind the smoke and mirrors? *Criminal Justice and Behavior*, 35(10), 1257-1276.
- Strüber, D., Lück, M. & Roth, G. (2008). Sex, aggression and impulse control: an integrative account. *Neurocase*, 14(1), 92-121.
- Tidefors, I. & Kordon, S. (2009). Rape and Murder: Acts of desire or disgust? Narratives by rapists and sexual murderers during group therapy. *Sexual Offender Treatment*, 4(2), 1-16.
- Uljee, N. (2001). *Structuur in de waanzin: Verbanden tussen dader- en delictkenmerken van seksueel gemotiveerde moorden* (doctoraalscriptie Psychologie). Universiteit Leiden, in samenwerking met KLPD/dNRI.
- Veen, V.C. & Ruiter, C. de (2005). De effectiviteit van behandelingen bij seksuele delinquenten: Een overzicht van de internationale literatuur. *Justitiële Verkenningen*, 31(1), 75-94.
- Walsh, Z. & Kosson, D.S. (2008). Psychopathy and violence: The importance of factor level interactions. *Psychological Assessment*, 20(2), 114-120.
- Walsh, Z., Swogger, M.T., Walsh, T. & Kosson, D.S. (2007). Psychopathy and violence: Increasing specificity. *Netherlands Journal of Psychology*, 63(4), 136-143.
- Walters, G.D., Knight, R.A. & Thornton, D. (2009). The Latent Structure of Sexual Violence Risk. A Taxometric Analysis of Widely Used Sex Offender Risk Measures. *Criminal Justice and Behavior*, 36(3), 290-306.
- Ward, T. & Beech, A. (2006). An integrated theory of sexual offending. *Aggression & Violent Behavior*, 11(1), 44-63.

- Ward, T. & Hudson, S.M. (1998). The Construction and Development of Theory in the Sexual Offending Area: A Metatheoretical Framework. *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, 10(1), 47-63.
- Ward, T., Hudson, S.M. & Keenan, T. (1998). A self-regulation model of the sexual offense process. *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, 10(2), 141-157.
- Ward, T., Hudson, S.M. & Marshall, W.L. (1995). Cognitive distortions and affective deficits in sex offenders: A cognitive deconstructionist interpretation. *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, 7(1), 67-83.
- Ward, T., Hudson, S.M., Marshall W.L. & Siegert, R. (1995). Attachment style and intimacy deficits in sexual offenders: A theoretical framework. *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, 7(4), 317-335.
- Wijk, A.Ph. van & Blokland, A. (2008). Zedendelinquentie en etniciteit: Een exploratief onderzoek op basis van politiegegevens. *Mens & Maatschappij*, 83(2), 109-127.
- Wijk, A.Ph. van, Mali, S.R.F., Bullens, R.A.R., Prins, L. & Klerks, P.P.H.M. (2006). *Zedencriminaliteit in Nederland: Delicten en delinquenten nader in beeld gebracht*. Zeist: Kerckebosch.
- Wijk, A.Ph. van & Schoenmakers, Y.Y.M. (2008). Zedencriminaliteit. In W. Stol & A. van Wijk (red.), *Inleiding criminaliteit en opsporing* (p. 121-133). Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
- Wilson, G. & Alison, L. (2005). Suspect prioritization in the investigation of sex offences: From clinical classification and profiling to pragmatism. In L. Alison (Ed.), *The forensic psychologist's casebook: Psychological profiling and criminal investigation* (p. 68-89). Cullompton, Devon: Willan Publishing.
- Woodhams, J., Hollin, C. & Bull, R. (2008). Incorporating context in linking crimes: An exploratory study of situational similarity and if-then contingencies. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, 5(1-2), 1-23.
- Yang, Y. & Raine, A. (2007). Brain abnormalities in antisocial, psychopathic individuals. *Netherlands Journal of Psychology*, 63(4), 136-143.

Over de auteurs en projectmedewerkers

Drs. Agnes Cornelissens is criminoloog en is in 2005 afgestudeerd aan de Vrije Universiteit van Amsterdam. Van 2006 tot 2010 is ze als junior onderzoeker werkzaam geweest bij Bureau Beke. Thans werkt ze bij de directie Veiligheid van de gemeente Rotterdam.

Mr. drs. Paul van den Eshof, psycholoog en jurist, teamleider afdeling Gedragsidentificatie van het KLPD/IPOL, coördinator van de Landelijke Expertisegroep Bijzondere Zedenzaken. Houdt zich bezig met onderzoek, ondersteuning van de recherche en beleidsadvisering op het gebied van moordzaken, zedenzaken en vermiste personen. Van den Eshof heeft over genoemde onderwerpen diverse publicaties geschreven voor politie, wetenschap en beleid.

Drs. Jos Hoekendijk is psycholoog en werkzaam als docent-onderzoeker bij de School voor Recherche van de Politieacademie. Hij treedt op als gedragskundig rechercheadviseur in onder meer moord- en zedenzaken. Eerder deed hij onderzoek naar runnen in de bovenwereld en naar seriematige brandstichting.

Drs. José Hoetmer is psycholoog en werkzaam als docent aan de Politieacademie.

Lous van Kempen werkte in haar functie als onderzoeksassistente bij de Politieacademie mee aan meerdere onderzoeken. Onderwerpen waren zedencriminaliteit, intelligentegestuurd politiewerk en bestuurlijke aanpak. In 2006 rondde zij haar hbo-studie psychologie af, waarna ze een periode in de hulpverlening werkte met kinderen en jeugdigen met diverse problematiek. Momenteel werkt ze als (activiteiten)begeleider bij het Afasiecentrum Apeldoorn Bèta.

Aukje Kramps is managementassistente bij de Politieacademie.

Drs. Yvette Schoenmakers is criminologe. Zij studeerde cum laude af in de criminologie aan de Vrije Universiteit te Amsterdam op een onderzoek naar de betekenis van geweld in zedenzaken. Sinds 2006 werkte zij als onderzoeker bij de Politieacademie, vanaf 2007 bij het Lectoraat Criminaliteitsbeheersing en Recherchekunde. Ze deed onder meer onderzoek naar seriematige brandstichting en naar Nigeriaanse criminele netwerken die zich onder meer schuldig maken aan zogenoemde Nigeriaanse 419-fraude. Thans werkt ze als onderzoeker bij Bureau Beke.

Drs. Antoon Smulders is data-analist. Hij studeerde af in de klinische psychologie en deed daarna een opleiding bedrijfsinformatica aan de heao in Arnhem. Hij zorgt onder andere voor de statistische verwerking van onderzoeksgegevens, het beheer en de ontwikkeling van het computersysteem, en het ontwikkelen van computerprogramma's en databases.

Drs. Marijke Struiwigh is psychologe. Zij studeerde in 2007 af in de klinische psychologie aan de Universiteit Leiden. Ter afronding van haar studie werkte zij als stagiaire aan de Politieacademie mee aan het dossieronderzoek. Momenteel is zij werkzaam als gezinsbegeleider voor kinderen in de leeftijd van 0-12 jaar met ontwikkelingspsychische en/of gedragsproblematiek.

Dr. mr. Anton van Wijk is criminoloog en directeur van Bureau Beke te Arnhem. Daarvoor werkte hij bij de Politieacademie. Zijn specialisatie ligt op het terrein van de zedencriminaliteit. Hij is gepromoveerd op het proefschrift *Juvenile sex offenders and non-sex offenders: A comparative study*. Daarnaast is hij (mede)auteur en redacteur van *Zedencriminaliteit in Nederland* (Kerckebosch, 2006) en *Facetten van zedencriminaliteit* (Elsevier, 2007). Hij publiceert nationaal en internationaal over zedencriminaliteit en heeft onder meer onderzoek gedaan naar downloaders van kinderporno, valse aangiften van zedenmisdrijven door minderjarige meisjes, partners van pedoseksuelen en jeugdige zedendelinquenten.

Gewelddadige zedenmisdrijven, soms met de dood van het slachtoffer als gevolg, hebben een ongekennde impact op de samenleving. De druk op de politie bij dergelijke misdrijven is groot en onopgeloste zaken kunnen de gemoederen jarenlang bezig blijven houden. In de praktijk kunnen stereotiepe beelden heersen over de betekenis van extreem seksueel gewelddadig gedrag. Er is echter weinig wetenschappelijke kennis over de personen achter gewelddadige zedenmisdrijven en hoe hun gedrag te duiden is. Het uitgevoerde exploratieve onderzoek is een eerste stap om hieraan tegemoet te komen. Bijzonder is dat gewelddadige verkrachtingen en de plegers daarvan zijn onderzocht vanuit drie invalshoeken die met elkaar in verband worden gebracht: de opsporing, de klinische praktijk en de daders zelf. Hiertoe is gebruikgemaakt van literatuurstudie, analyse van politiegegevens (ViCLAS) en gegevens over persoonskenmerken op basis van klinische en justitiële dossiers. Tot slot zijn diepte-interviews gehouden met gewelddadige verkrachters. Het onderzoek is mogelijk gemaakt door de Politieacademie en is het resultaat van een samenwerking tussen Bureau Beke, het Korps landelijke politiediensten en de Politieacademie.

Het boek geeft een gedetailleerd beeld van de gewelddadige verkrachtingen en verkrachters. Daarbij is aandacht voor overeenkomsten en verschillen tussen gewelddadige en niet-gewelddadige verkrachtingen. Tevens gaan de auteurs na hoe bepaalde persoonskenmerken en het delictgedrag met elkaar kunnen samenhangen. De bevindingen zijn onder meer relevant voor professionals in het veld van politie, klinische praktijk en wetenschappelijk onderzoek.

Bureau **Beke**

« waakzaam en dienstbaar »

ISBN 978-90-5931-735-2

9 789059 317352 >

BOOM | **LEMMA**
UITGEVERS